

Gudmund Ågotnes og Anne Karin Larsen (red.)

KOLLEKTIV MOBILISERING

Samfunnsarbeid i
teori og praksis

Kollektiv mobilisering

Gudmund Ågotnes og Anne Karin Larsen (red.)

Kollektiv mobilisering

SAMFUNNSARBEID I TEORI OG PRAKSIS

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© 2022 Gudmund Ågotnes, Anne Karin Larsen, Rita Agdal, Berit Bareksten, Padmaja Barua, Torben Blindheim, Therese Bruland, Marit Burkeland-Lie, Abdullahi Elmi Ibrahim, Ragnhild Ihle, Inger Helen Midtgård, Linda Cathrine Nordgreen, Hilde Sakariassen, Ingrid Onarheim Spjeldnæs, Päivi Turunen, Mary Alice Økland og Kristina Bakke Åkerblom.

Dette verket omfattes av bestemmelsene i *Lov om opphavsretten til åndsverk m.v.* av 1961. Verket utgis Open Access under betingelsene i Creative Commons-lisensen CC-BY 4.0. Denne lisensen tillater tredjepart å kopiere, distribuere og spre verket i hvilket som helst medium eller format, og å remixe, endre, og bygge videre på materialet til et hvilket som helst formål, inkludert kommersielle, under betingelse av at korrekt kreditering og en lenke til lisensen er oppgitt, og at man indikerer om endringer er blitt gjort. Tredjepart kan gjøre dette på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller tredjepart eller tredjeparts bruk av verket.

Lisensvilkår: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Figurer og bilder er ikke omfattet av bokens lisens og kan ikke gjenbrukes uten tillatelse. Se nærmere informasjon om rettigheter i hver enkelt figurtekst.

Boka er utgitt med støtte fra Høgskulen på Vestlandet og Bergen kommune.

ISBN trykt bok: 9788202738761

ISBN PDF: 9788202755416

ISBN EPUB: 9788202772673

ISBN HTML: 9788202772680

ISBN XML: 9788202772697

DOI: <https://doi.org/10.23865/noasp.168>

Dette er en fagfelleurdert antologi. Kapittel 1 er et innledningskapittel som ikke er fagfelleurdert.

Omslagsdesign: Anja Hylland Tengelsen, Cappelen Damm AS

Omslagsbilde: Illustrasjon av McLura. Bakgrunnstekstur av Abstractor. Begge bildene er hentet fra Shutterstock.

Cappelen Damm Akademisk/NOASP

noasp@cappelendamm.no

Innhold

Forord	7
Del 1	Kollektiv mobilisering og samfunnsmessige utviklingstrekk: Teori, metoder og profesjon 9
Kapittel 1	Om kollektiv mobilisering - en innledning 11 <i>Gudmund Ågotnes, Anne Karin Larsen, Inger Helen Midtgård og Kristina Bakke Åkerblom</i>
Kapittel 2	Kollektiv mobilisering, sosiale bevegelser og den norske velferdsstaten: Medhjelper eller motstander av «det offentlige»? 35 <i>Gudmund Ågotnes og Padmaja Barua</i>
Kapittel 3	Tilnærminger til kollektiv mobilisering innen samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid 59 <i>Anne Karin Larsen, Gudmund Ågotnes og Rita Agdal</i>
Kapittel 4	Sosial tilhørighet, sammenbindende fellesskap og kollektiv mobilisering 91 <i>Ragnhild Ihle</i>
Del 2	Kollektiv mobilisering og kollektive arbeidsformer i praksis..... 111
Kapittel 5	Deltakelse og medvirkning i norske offentlige diskurser. Mot et deltakelsestyranni? 113 <i>Gudmund Ågotnes, Kristina Bakke Åkerblom, Inger Helen Midtgård, Marit Burkeland-Lie og Therese Bruland</i>
Kapittel 6	Metodar for kollektiv mobilisering i samfunnsarbeid i Noreg og Sverige.....141 <i>Inger Helen Midtgård og Päivi Turunen</i>
Kapittel 7	Minoritetsorganisasjonen som arena for å motvirke negativ sosial kontroll i innvandrerfamilier 169 <i>Ragnhild Ihle og Abdullahi Elmi Ibrahim</i>

Kapittel 8 Medvirkning og samskaping med erfaringskonsulenter i psykisk helse- og rustjenester	191
<i>Kristina Bakke Åkerblom</i>	
Kapittel 9 Samfunnsarbeid i digitale nabolag: Tre perspektiver på unge kvinner med innvandrerbakgrunn sine vilkår for deltakelse på sosiale nettverkssider.....	221
<i>Rita Agdal, Hilde Sakariassen og Ingrid Onarheim Spjeldnæs</i>	
Chapter 10 Organising Paid Domestic Workers in India: Analysing Collective Mobilisation Through a New Form of 'Unionism' in the Global South	247
<i>Padmaja Barua</i>	
Kapittel 11 Bærekraftige lokalsamfunn gjennom medvirkning og kollektiv mobilisering? Erfaringer fra utfasing av områdesatsing i Ytre Arna og indre Laksevåg.....	277
<i>Mary Alice Økland, Linda Cathrine Nordgreen og Torben Blindheim</i>	
Kapittel 12 <i>Barn, bok og boller</i>: Fra frivillig lokalsamfunnsarbeid med boksamling og formidling til offentlig bibliotekfilial i bydelen	301
<i>Berit Bareksten</i>	
Om forfatterne	329

Forord

Kollektiv mobilisering har alltid vært fundert i et ønske om forandring og motstand mot det bestående, enten det er regimer, ideologier, begrensninger som følge av for trange rammer, undertrykking eller mangel på rettigheter og grunnleggende behov. Dermed innebærer kollektiv mobilisering endring, eller i en mer moderne språkdrakt «innovasjoner», som kan ha følger for individ, samfunn, bevegelser, grupper og nasjoner.

Med denne boken, hvor forfatterne har en felles bakgrunn i samfunnsarbeid, men også forskjellige faglige og profesjonelle utgangspunkt, har vi ønsket å få fram hvordan kollektiv mobilisering kommer til uttrykk innen ulike felt, og med ulike utgangspunkt og målsettinger. Vi finner likevel en fellesnevner i et fokus på utvikling av bærekraftige samfunn som verdsetter initiativ, engasjement og medvirkning nedenfra som en premiss for å lykkes med endringsprosesser.

En annen fellesnevner for bokens kapitler, er hvordan de på ulike måter undersøker såkalte «umedgjørilige problemer», fundert i en forståelse om at de utfordringer verden opplever i dag, slik de kommer til uttrykk gjennom klimaforandringer, global oppvarming, pandemier, sult, fattigdom, naturkatastrofer, kriger og nasjonale uroligheter, ikke kan forstås som isolerte fenomener. Slike problemer krever ulike og samtidige tilnærminger, engasjement og et ønske om å skape forandring. Dette tilsier igjen et oppgjør med silotenkning, men fordrer også en åpenhet på tvers av fag, profesjoner, sektorer, etater, organisasjoner og private aktører. En slik forståelse stiller nye krav til utdanningsinstitusjoner og til læringsmål som utvikler studentenes tværfaglige kompetanse, samarbeids- og samskapsferdigheter.

Denne boken omhandler videre ulike måter, virkemidler og teknikker for «bred og demokratisk deltakelse», altså fra de som er involvert i et gitt saksanliggende. Knyttet til dette har også utviklingen av selve boken i høy grad vært en kollektiv prosess, fundert i forskningsgruppen i

samfunnsarbeid ved Høgskulen på Vestlandet. Alle bidragsytere i boken, og andre deltakere i forskningsgruppen, har vært aktivt med i utforming av bokens overordnede ide, bærende teoretiske/analytiske innganger, oppbygging og utforming og, ikke minst, de respektive kapitlenes utvikling. Det har vært en svært krevende, men også givende prosess, lærerik for redaktører og, forhåpentligvis, for andre bidragsytere.

Boken er en antologi, og kapitlene kan leses separat. Leseren vil finne krysshenvisninger mellom kapitlene, noe som gjenspeiler bokens samlede profil: Hvordan kollektiv mobilisering kan forstås, oppstår, fungerer og krever engasjement «nedenfra».

Redaksjonen ønsker å takke forskningsgruppen i samfunnsarbeid ved Institutt for velferd og deltaking ved Høgskulen på Vestlandet, og alle bidragsyterne for tett og godt samarbeid om bokens innhold. Stor takk til Høgskulen på Vestlandet for bidrag til finansiering av boken som Open Access-utgivelse, og til forlagsredaktør i Cappelen Damm Akademisk, Ann Kristin Gresaker, for et godt og tett samarbeid.

Bergen, august 2022

Gudmund Ågotnes og Anne Karin Larsen

Del 1

Kollektiv mobilisering og samfunnsmessige utviklingstrekk: Teori, metoder og profesjon

KAPITTEL 1

Om kollektiv mobilisering – en innledning

Gudmund Ågotnes

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Anne Karin Larsen

Førstelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Inger Helen Midtgård

Høgskulelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Kristina Bakke Åkerblom

ph.d.-stipendiat, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: The primary objective of this book is to present, analyze and discuss forms of collective mobilization from theoretical, methodological and practical perspectives, set against recent societal developments. Our aim is to investigate how collective mobilization occurs and how it can be facilitated, particularly at local and regional levels, while treating ‘the local’ as connected to a wider context. We understand ‘collective mobilization’ as *joint effort*, often in the form of grassroots initiatives, directed at *changing* basic living conditions and experienced as *significant* for the participants involved. A central premise for this understanding is that the mobilization is initiated by something or someone – a person, an incident, a group – leading to action. ‘Collective mobilization’ is, as such, *the way* deliberate collaboration, alliances and communication work within a community.

In this first chapter we elaborate on this understanding of the term and phenomenon of ‘collective mobilization’ and present some specific and concise examples.

Sitering: Ågotnes, G., Larsen, A. K., Midtgård, I. H. & Åkerblom, K. B. (2022). Om kollektiv mobilisering – en innledning. I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 1, s. 11–34). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch1>
Lisens: CC-BY 4.0

We argue for the relevance of collective mobilization for different professions and actors before describing the structure of the book and the primary objectives of the respective chapters.

Keywords: community work, social work, mobilization, applied social science

Innledning

Oransjerevolusjonen, områdeløft på Laksevåg, atomkraftverkmotstanden i Lindås, bompengelopprør, Black Lives Matter, stormingen av Kongressen, redd lekeklassen, Bunadsgeriljaen, Occupy-bevegelsene. Store og små, både forestilte og geografisk avgrensede fellesskap, på ulike steder i et mangfoldig politisk landskap, men likevel med noe til felles: kollektive innsatser rettet mot forandring, skapt av misnøye om ytre forhold. I denne boken presenteres, analyseres og diskuteres *hvordan* slike målrettede fellesskap etableres og fungerer. Vi har valgt å kalle dette *kollektiv mobilisering*. I boken diskuteres kollektiv mobilisering fra teoretiske, metodiske og praktiske/profesjonsfaglige perspektiver, sett i lys av samfunnsmessige utviklingstrekk. Vi ønsker å belyse hvordan kollektiv mobilisering oppstår og kan tilrettelegges for, særlig på lokalt og regionalt plan, men basert på et utgangspunkt om at det lokale ikke kan forstås som å befinne seg i et vakuum.

Bokens betraktninger rundt kollektiv mobilisering som fenomen og utredning om dens mer konkrete former vil ha relevans for innsatser knyttet for eksempel til kriser, nærmiljø, utjevning av forskjeller og utvikling av bærekraftige samfunn, og for forskjellige fagretninger og utdanninger.

Gjennom boken ønsker vi å belyse følgende spørsmål fra ulike faglige og empiriske utgangspunkt:

- Hva menes med «kollektiv mobilisering» og hvordan forstår vi begrepet?
- Hva er de utløsende faktorene for kollektiv mobilisering?
- Hvordan vedlikeholdes kollektiv mobilisering og hva sikrer dens bærekraft?
- Hvilken betydning har kollektiv mobilisering i dagens samfunn?
- Hva gjør kollektiv mobilisering til et anliggende for profesjoner?

Dette første kapittelet vil starte med noen konkrete og kortfattede eksempler på kollektiv mobilisering. Disse eksemplene er ment som enklere illustrasjoner, som først og fremst viser til forskjellige omfang og skaleringer av kollektive fellesskap, og kunne vært supplert med mange andre. Videre vil vi beskrive hva vi forstår med begrepet og fenomenet kollektiv mobilisering, for så å vise til sentrale teoretiske og analytiske omdreingspunkt for bokens kapitler. Vi vil kort belyse relevans av kollektiv mobilisering for ulike utøvere – innenfor akademiske felt, ulike fagområder og for ulike yrkesgrupper – før vi viser til bokens oppbygging og de respektive kapitlenes fokusområder.

Kollektiv mobilisering i ulike former

Eksemplene som vi presenterer her viser til hvordan kollektiv mobilisering med utgangspunkt i ulike kontekster har ført til at folk går sammen for å finne felles løsninger. De inkluderte eksemplene er ment å være enkle illustrasjoner for å vise til et mangfold av former, beveggrunner, organisering, funksjon og omfang av kollektiv mobilisering. Gjennom bokens mange kapitler vil det bli vist til andre eksempler i mer detalj, mens andre, spesielt kapittel 2, vil vise tilbake til disse.

MeToo-bevegelsen

MeToo startet som en kampanje på sosiale medier den 15. oktober 2017, med denne Twittermeldingen av Alyssa Milano:

If you've been sexually harassed or assaulted write 'me too' as a reply to this tweet.

Me too.

Suggested by a friend: «If all the women who have been sexually harassed or assaulted wrote 'Me too.' as a status, we might give people a sense of the magnitude of the problem.»

Sammen med andre kvinnelige skuespillerinner stod Milano frem med sine historier om seksuell trakassering ved å gå offensivt til verks, blant annet ved å offentliggjøre navn på overgripere. Kvinnene fikk enorm

oppmerksomhet fra media og fikk satt søkelys på hvordan seksuell trakassering av kvinner i Hollywood var «institusjonalisert». Under emnetaggen #metoo utviklet det seg fra å være en kampanje på sosiale medier til å bli en verdensomspennende sosial bevegelse. Bevegelsen har i dag tilslutning fra millioner, først og fremst kvinner, som krever politisk og sosial endring. Metoo startet ved at en gnist ble tent, som spredte seg raskt og bredt, først og fremst gjennom internett og sosiale medier. Det store omfanget av undertrykking og utnyttelse av kvinner, og den til da stilltiende behandlingen av dette, forklarer betydningen av denne gnisten. Aksjonsformen til metoo-bevegelsen har i stor grad vært drevet frem gjennom søkelys på enkeltsaker og har dermed vært mer saksbasert enn andre sosiale bevegelser. Samtidig har den langt på vei foregått innen digitale arenaer heller enn gjennom folkesamlinger og fysiske protestaksjoner.

Skolstrejk för klimatet

Greta Thunberg ble verdenskjent som klimaaktivist og forbilde for unge verden over da hun en fredag i august 2018 satt seg utenfor Riksdagshuset i Stockholm med plakaten «Skolstrejk för klimatet». På klimamøtet i FNs hovedforsamling den 23. september 2019, altså omtrent ett år senere, talte Thunberg på vegne av organisasjonen FridayForFuture. Demonstrasjonen var hennes reaksjon på hvordan menneskeskapte klimaendringer og global oppvarming ikke var tilstrekkelig politisk prioritert. Hennes demonstrasjon ble starten på en mobilisering blant barn og unge for økt miljøbevissthet i samfunnet, først lokalt, så regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Ved å rette oppmerksomheten mot menneskeskapte klimaendringer og en forbrukskultur ute av kontroll, stiller bevegelse(n)e som har oppstått i kjølvannet av Thunbergs demonstrasjon krav til at voksne i maktposisjon må ta ansvar for å sikre fremtiden for barn og unge.

Skolstrejk för klimatet kan betegnes som en form for kollektiv mobilisering som kjennetegnes av dens globale nedslagsfelt. Fokuset på betydningen av globale forhold har manifestert seg blant annet i form av koordinerte protestaksjoner i og mellom mange land. Som vi kan kjenne igjen fra andre eksempler på kollektiv mobilisering er en «ledestjerne»

bevegelsens frontfigur, og – som i dette tilfellet – med betydelig symbolsk verdi for tilhengere og motstandere. Bevegelsen har vokst i høyt tempo både innen og mellom land ved bruk av digital kommunikasjon, uten en tydelig hierarkisk organisasjonsform.

Den arabiske våren

Den arabiske våren er benevnelsen på flere enkeltstående, men også sammenhengende protestbevegelser eller «opprør» i ulike arabiske land tidlig på 2010-tallet. Den startet i 2010 i Tunisia, gjennom den såkalte Sjasmin-revolusjonen, som en reaksjon på opplevelser av undertrykkelse og urettferdighet fra det sittende regimet. Revolusjonen førte til avsettelsen av president Zine El Abidine Ben Ali, men også til uroligheter, voldsutøvelse og mange dødsfall blant aksjonistene. Fra dette spredte den arabiske våren seg raskt, også til andre arabiske land – først og fremst Algerie, Bahrain, Egypt, Jemen, Jordan, Libya, Mauritania, Oman, Sudan og Syria, riktignok i ulik utstrekning og med ulik betydning. Målsettingen med bevegelsen(e) var omfattende politisk endring innen de respektive landene, særlig rettet mot demokratiseringsprosesser (se også Sewpaul, 2014).

Bruk av internett og sosiale medier, spesielt Twitter, blir fremhevet som betydningsfullt for den overraskende eksplosive spredningen av den arabiske våren, og kan stå som et eksempel på en bred kollektiv mobilisering på tvers av nasjonalstater – riktignok med et nasjonalstatlig perspektiv, delvis gjennom bruk av digitale medier. Resultatene av denne mobiliseringen har på mange måter blitt en annen enn det igangsetterne håpet på, og demokratiseringsprosessene har i liten grad lyktes.

Folkebevegelsen Nei til EU

Et annet eksempel på kollektiv mobilisering er «kampen for norsk sjølrådrett», en kamp som først ble kanalisert gjennom Nei til EF (De europeiske fellesskapene) og senere gjennom folkebevegelsen Nei til EU. Motstanden vant frem ved de to folkeavstemningene som har vært avholdt; den første 25. september 1972 og den andre 28. november 1994. Nei til EU har fortsatt

å være en sentral samfunnsaktør etter folkeavstemningene, også i forbindelse med andre former for EU-motstand og -skepsis. Nei til EU har vært en synlig samfunnsaktør i form av ulike grasrotinitiativ, blant annet knyttet til Norges forpliktelser gjennom EØS-avtalen.

I 1990 endret bevegelsen seg til en medlemsorganisasjon og har i dag mange medlemmer og lokallag rundt i landet. Denne endringen representerer kanskje en dreining fra en egalitær og aksjonsrettet bred folkebevegelse til en organisasjonsmodell som opererer innen mer etablerte politiske sfærer (se også kapittel 2). I dag er Nei til EU organisert i lokallag, fylkeslag og nasjonalt rådsorgan, altså som en slags hierarkisk og omfangsrik organisasjonsmodell.

Folkeaksjonen nei til mer bompenger

Den selvtitulerte «folkeaksjonen» startet som en motreaksjon mot økningen i bompengavgift i flere norske byer på begynnelsen av 2010-tallet. Aksjonen startet som en nettside på Facebook, hvor likesinnede kunne samles først og fremst for å uttrykke misnøye og frustrasjon mot det som ble oppfattet som en uhensiktsmessig og usolidarisk avgiftspolitik, som rammet enkelte særlig hardt. Yrkessjåfører og beboere i enkelte bostedsområder ble trukket frem som spesielt hardt rammet. Gradvis utviklet aksjonen seg i retning av mer formelle rammer og mot den politiske sfæren. Frode Myrhol etablerte aksjonen som et politisk parti i Stavanger i 2014, etterfulgt av andre mellomstore og store kommuner, og etableringen av et nasjonalt parti i 2018. Partiet oppnådde stor gjennomslagskraft og synlighet både i lokale og regionale medier, men skapte også kontroverser i flere byer i denne perioden.

Folkeaksjonen kan også sies å være bevisst på synliggjøring gjennom systematisk formidlingsvirksomhet på digitale plattformer og i bybildene i form av plakater, klistremerker, kjørsakte-aksjoner og klær med logoer. Videre kan aksjonen stå som eksempel på en bevegelse hvor en «ledestjerne» var betydningsfull i starten, hvor internett ble anvendt, og hvor bevegelsen endret form fra grasrot til politikk, eller fra Facebook til ulike byråd og kommunestyrer.

Protest mot Koran-brenning

Sverige, april 2022. Den danske politikeren og høyreekstremisten Rasmus Paludan, som representerer partiet Stram kurs, besøker flere svenske byer i forbindelse med en «valgtur» før det kommende valget. Paludans budskap handler om innvandringens skyggesider, og han velger et provoserende grep for å illustrere dette – brenning av Koranen. Aksjonene, av flere omtalt som et nøye iscenesatt stunt med målsetting om å provosere og å skape oppmerksomhet gjennom mulige motreaksjoner, oppnår nettopp det: en motreaksjon. I Norrköping, Linköping og bydelen Rosengård i Malmö oppstår voldsomme motdemonstrasjoner som etter hvert også utvikler seg til opptøyer og voldelige sammenstøt med politiet. Opptøyene fører igjen til betydelige materielle skader, biler og en buss blir satt i brann, og både politi og sivile blir skadet. En bil kjører gjennom politiets sperringer og sjåføren blir senere anmeldt for drapsforsøk. I etterkant får politiet kritikk for å ha vært lite forberedt.

Men hvordan oppsto motdemonstrasjonene, og hvem var demonstrantene? Medier meldte om «steinkastende ungdommer» og skapte med det assosiasjoner til voldelige konfliktområder i andre land. Politiet viste derimot til at uroen var koblet til kriminelle gjenger, koblet til særlig utsatte områder eller bydeler som antakeligvis var nøye utvalgt av Paludan. Andre melder om at demonstrasjonene mot de annonserte aksjonene (som var gjennomført på lignende møter i Danmark noen år tidligere) var nøye forberedt, at for eksempel steiner var plassert ut i områdene i forkant. Motdemonstrasjonene fremstilles med andre ord både som impulsive initiativ mot urettferdighet og destruktiv handling, og som nøye koordinerte og med forbindelser til kriminelle miljøer, med målsetting om å skape uro (og dermed som destruktive i seg selv). Eksempelet er med dette kanskje illustrerende for hvordan kollektiv mobilisering skjer ved at forskjellige grupper, med ulike motiv og handlemåter, agerer sammen mot en ytre fiende. Eksempelet illustrerer videre gråsonene i hva som er og kan oppfattes som legitim og berettiget kollektiv handling, og problematiserer definisjonsmakten til hvem som kan avgjøre dette.

Oppsummering

Oppsummert viser disse eksemplene til ulike former for fellesskap, aksjoner, bevegelser og samhandling fra et globalt, flernasjonalt, nasjonalt, regionalt og lokalt utgangspunkt. Forskjellene er påfallende, kanskje først og fremst relatert til fellesskapenes uttrykksform: som store protestformer i offentlige rom, som ulike kampsaker drevet med hjelp av digitale plattformer knyttet sammen av en felles målsetting, eller som mer spontane og lokale aksjoner. Det er også betydelig variasjon i hvorvidt fellesskapene kan sies å være igangsatt eller drevet av en frontfigur, hvorvidt de kan sies å ha oppnådd et mer eller mindre ønsket resultat og om de kan beskrives som hjelpe- eller konfliktorienterte. Noen sentrale fellestrekk kan likevel identifiseres: eksemplene viser nettopp til *fellesskap*, og til kollektive samhandlingsformer med en uttalt plan om endring. Hvorvidt denne endringen oppfattes som å være til fellesskapets beste kan diskuteres, og er særlig illustrert av det siste eksempelet. Et annet vesentlig kjennetegn, er at ønsket om endring står i forhold til noe som har forårsaket dette behovet. Fellesskapet står i kontrast til en opponent eller en fiende, i form av konkrete myndigheter (lokale, nasjonale eller flernasjonale) eller ideologier (som forbrukskultur, markedsstyring, kjønnsdiskriminering eller religiøs og kulturell diskriminering), eller som følge av en sosial uro og opplevelse av utenforskap. Med disse fellestrekkene er eksemplene alle illustrasjoner på kollektiv mobilisering i vid forstand.

Om kollektiv mobilisering: Teoretiseringer og avgrensinger

Kollektiv mobilisering i form av engasjement nedenfra, det vil si fra de menneskene som berøres av situasjoner og hendelser de ønsker forandret, er sentralt innen samfunnsarbeid. Samfunnsarbeid som tilnærming til løsning av sosiale problemer har røtter tilbake til siste del av 1800-tallet, og har siden da bygget på medvirkning fra de det gjelder for å bedre levekår (se også kapittel 3). I dag er samfunnsarbeid et fagområde som er viktig for mange yrkesgrupper fordi de samfunnsmessige utfordringene vi står overfor både lokalt og globalt fordrer tilnærminger og løsninger fra mange kunnskapsområder. Teoretisk henter samfunnsarbeid inspirasjon

fra forskjellige kilder som har ulike vitenskapsteoretiske og -filosofiske ståsted.

Former for fellesskap og kollektiv handling kan nemlig – som eksemplene over også viser – forstås på ulike måter, og kan i en forskningsmessig sammenheng tilnærmes fra vesensforskjellige utgangspunkt. I det følgende velger vi å redegjøre kort for tre relevante, men likevel svært forskjellige analytiske innganger til tematikken som vil være gjennomgående i bokens ulike kapitler enten implisitt eller eksplisitt: *sosial kapital og teorier om sosiale nettverk, forståelser av deltakelse og medvirkning, og kollektiv mobilisering i en «bevegelig verden»*. Gjennom denne redegjørelsen vil vi også bevege oss fra det teoretiske plan til det mer empiriske.

Sosial kapital

Sosial kapital kan være et nyttig analytisk verktøy for å forstå hvordan sosiale nettverk – her forstått som selve utgangspunktet for kollektiv mobilisering – fungerer og blir anvendt. Beskrevet som en av sosiologiens mest berømte eksportvarer (Portes, 1998), blir sosial kapital anvendt for å beskrive forekomsten av, styrken på og betydning av sosiale nettverk. Som kontrast til økonomisk og kulturell kapital (Bourdieu, 1986) eller human og fysisk kapital (Putnam, 1995, 2000) viser sosial kapital på et grunnleggende nivå til hvordan sosiale nettverk fungerer og hva de fører til av (først og fremst positive) betydninger for individer, grupper og samfunn. Sosial kapital viser også til hvordan nettverk kan nyttiggjøres, altså hva som kan oppnås gjennom relasjoner til vesentlige andre. Begrepet, eller teorien (avhengig av kilde), forstås og anvendes riktignok noe ulikt innen forskjellige fagfelt og akademiske tradisjoner, som kan føre til konseptuell forvirring og uryddighet i anvendelsesområder (Portes, 1998).

Statsviteren Robert Putnam, en av den sosiale kapitalens fremste eksponenter, anvender en makro-tilnærming til sosial kapital, i det begrepet benyttes for å forklare hvordan forekomsten av sosiale nettverk genereres og er symptomatisk på sosial tillit i et samfunn. Sosial kapital fører til koordinering og kommunikasjon i et samfunn (Putnam, 1995, s. 67) og fungerer dermed som et slags smøremiddel som forbedrer gjennomføring av viktige samfunnsoppgaver. Enkelt forklart er sosial kapital,

ifølge Putnam, et gode, eller et tegn på et gode, som et gitt samfunn kan ha mer eller mindre av, i positiv eller negativ forstand. Sosial kapital blir med dette også en målestokk, noe ethvert samfunn ønsker, og noe som kan måles for eksempel gjennom sivilt engasjement eller deltakelse, gjennom frivillige og politiske organisasjoner, eller fritidsaktiviteter (Ågotnes, 2021). Videre viser Putnam til to primærformer for sosial kapital, *bonding* og *bridging*, hvor førstnevnte viser til bånd langs en horisontal akse, altså mellom «likeverdige», mens sistnevnte viser til bånd langs en vertikal akse, altså mellom ulike sosiale grupperinger og lag (Putnam, 1995). *Bonding* sosial kapital blir beskrevet som ekskluderende for utenforstående, mens *bridging* er mer inkluderende og dermed innebærer et større forandringsrom. For Putnam «fungerer» sosial kapital; det har en betydning som er ønskelig. Sosial kapital blir med dette en løsning på samfunnsmessige utfordringer, men også, som kritikere har påpekt, selve indikatoren for å måle vellykkethet (Portes, 1998). Eksemplene på kollektiv mobilisering vist til innledningsvis består av sosiale nettverk som har mobilisert sosial kapital på ulike måter, særlig i form av *bonding*. Som blant annet Thunbergs aksjon er eksempel på, er også *bridging* sosial kapital synliggjort her, blant annet gjennom forsøk på å knytte an til andre samfunnsaktører for å fremme den gjeldende saken.

Ved å vektlegge sosiale nettverks iboende kapasiteter eller potensial heller enn samfunnsmessige effekter, tilnærmer den franske sosiologen Pierre Bourdieu seg sosial kapital på en annen måte (Bourdieu, 1986). Med Bourdieu blir sosial kapital en potensiell ressurs som *kan* benyttes av sosiale aktører, basert på størrelse, sammensetning og form på deres nettverk. Denne ressursutnyttelsen produserer, nødvendigvis, ulike resultater for ulike agenter, blant annet relatert til form på og sammensetning av andre kapitalformer. Sosial kapital deler dermed egenskapen til den økonomiske kapitalen ved at den akkumuleres over tid (gjennom å bygge nettverk), og anvendes innenfor et felt av potensielt motstridende interesser. En vesensforskjell fra Putnams sosiale kapital blir dermed hvordan slike mekanismer tar utgangspunkt i individet eller små grupper av varige nettverk, som søker mot å anvende sosial kapital for å oppnå en merverdi. Med dette blir ikke sosial kapital et gode i seg selv, men et middel for å oppnå noe. Dette middelet vil, ifølge Bourdieu, variere fra person

til person, først og fremst relatert til evnen eller mulighetene til å aktualisere latente forpliktelser, som altså vil føre til ulike former for realisering av den potensielle gevinst (Bourdieu, 1986, s. 249). For Bourdieu handler sosial kapital dermed ikke nødvendigvis om størrelsene på omgangskrets eller grad av deltakelse i et samfunn, men mer om egenskapene ved nettverket og evnen til å benytte seg av dette. En slik forståelse av sosial kapital står, skriver Bourdieu, i motsetning til en forståelse hvor alle deltakere i nettverk i utgangspunktet har de samme mulighetsbetingelsene. Bourdieus sosiale kapital kan dermed være nyttig for å forstå og forklare sosiale ulikheter (Ågotnes, 2021), basert på en forståelse om at nettverk har verdimeslige og meningssskapende egenskaper som er forskjellige i tid og rom.

Disse forståelsesrammene av sosial kapital, som kan suppleres av andre igjen (Portes, 1998), har også blitt kritisert hver for seg. Sosial kapital forstått som «egenskaper ved et samfunn» har blitt kritisert for å representere en naiv fremstilling av økonomiske og andre samfunnsmessige effekter (DeFilippis, 2001), og for å utgjøre et sirkelargument hvor symptom og løsning forsterker og bekrefter hverandre (Portes, 1998, s. 18–19): et godt samfunn har mye sosial kapital, derfor er sosial kapital godt, sagt enkelt. Bourdieu har på den andre siden blitt kritisert for en underliggende determinisme, hvor aktørers handlingsrom er begrenset av ytre (strukturerte) og indre (tillærte vaner, tankesett og handlingsmønstre, omtalt som «habituelle disposisjoner») faktorer. Forståelsesrammene har likevel det til felles at de, på ulike måter, kan bidra ikke bare til å aktualisere betydningen av sosiale nettverk og handling, men også å forstå forekomst, form og betydning av dem.

Deltakelse – i hva da?

Et beslektet begrepsapparat relevant for denne boken og tilnærminger til kollektiv mobilisering generelt, særlig hvis vi følger Putnams forståelse av sosial kapital, er *deltakelse*. Deltakelse kan (igjen avhengig av kilde) romme underkategorier som medvirkning, innbyggermedvirkning og samskaping, og viser til hvordan borgeren eller aktøren kan bidra innen ulike former for sosiale og samfunnsmessige arenaer, som lokalsamfunnet, det

sivile liv mer generelt, frivillig sektor, arbeidslivet og så videre. Deltakelse rommer altså mye, og i likhet med sosial kapital, anvendes begrepet ofte på ulike måter i en forskningssammenheng. Her vil vi vektlegge noen kjerneelementer, knyttet til hvordan deltakelse ses på som ønskelig (altså som et gode), også innen og sammen med offentlige tjenester.

Som en motvekt til lite utviklede og forenklede fremstillinger av deltakelse, vises det i deler av forskningslitteraturen til former av eller grader av deltakelse. Her argumenteres det mot å forstå deltakelse som en universell og enkelt avgrensbar størrelse, nettopp ved å vise til variasjoner og typologier (Arnstein, 1969; Cornwall, 2008; Hart, 1992). Et sentralt anliggende her er hvordan deltakelsesformer som inneholder en lavere grad av reell innflytelse eller samskaping likevel fungerer legitimerende for initiativtakere. For eksempel vil såkalte symbolske eller tokenistiske former for deltakelse føre til samarbeidsformer som er lite egnet for konstruktive endringsprosesser, men anvendes likevel ofte, uten at deltakerne har kunne påvirke i den grad som er tiltenkt eller forhåndsomtalt (se også kapittel 5).

Innenfor rammene av den offentlige sektor, både i Norge, men også for andre kontekster, kan prosesser for å sikre deltakelse beskrives som å være forankret i en styringsideologi knyttet til samstyring (Røiseland & Vabo, 2012). Innen en slik ideologi er *utvikling* av offentlig sektor sentralt, basert delvis på erkjennelser om manglende økonomisk bærekraft av innværende løsninger og systemer (Blix & Hamran, 2017), hvor samarbeid mellom sfærer, organisasjoner og aktører er tiltenkt å være drivkraft (se også kapittel 3 og kapittel 8). Samtidig viser samstyring til behovet for å løse komplekse velferdsstatlige utfordringer og omfatter dermed også samfunnsmessige utviklingstrekk, som vi skal komme tilbake til. Særlig ideer om og iverksetting av prosesser for samskaping (*co-creation* eller *co-production*) trekkes frem som denne ideologiens manifesterte form (se kapittel 8), og har blitt beskrevet som særlig fremtredende i en norsk, offentlig kontekst (Askheim, 2016). Gjennom samskaping skal det offentlige fornyes, både gjennom effektivisering og forbedring (Askheim, 2020; Ågotnes & Midtgård, 2022). Økt deltakelse, av medborgeren, pasienten, organisasjoner og lokalsamfunn, handler dermed ikke bare om å sikre rettigheter og goder, men også om politikkkutforming, og utvikling og utøvelse av offentlige tjenester.

Samtidig har oppfordringer om og tilrettelegging for økt deltakelse også en klar normativ dimensjon: Vi har godt av å delta, for vår egen del, for våre nettverk, for lokalsamfunnet og for storsamfunnet. På denne måten står økt deltakelse i relieff til utviklingstrekk vist til under, kanskje først og fremst en tendering mot individualisering (Enjolras & Eimhjellen, 2018), hvor det er ønskelig med en motreaksjon mot individuell ansvarliggjøring gjennom økt sosial kapital (hvis vi følger Putnams forståelse). Interessant nok, og som en megetsigende digresjon, vises det nettopp til Putnams forståelse av sosial kapital i en sentral stortingsmelding, hvor poenget er å imøtekomme samfunnsmessige og moderne utviklingstrekk gjennom samarbeid og økt sivilt engasjement (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 19–21), eller, gjennom ulike former for deltakelse. Som en motvekt til dette igjen advares det også mot ukritisk å akseptere «deltakelse» som løsningen på velferdsfeltets utfordringer, både fra et metodologisk (Cornwall, 2008; Ledwith, 2011) og et ideologisk standpunkt (Cooke & Kothari, 2001; Mosse, 2001; se også kapittel 5). Deltakelse er ikke nødvendigvis enkelt, vises det til her, og kan samtidig fungere til å reprodusere eksisterende sosiale ulikheter heller enn å motkjempe dem.

Nye former for nettverk og deltakelse?

Former for deltakelse og betydningen av sosial kapital bør også ses i lys av relevante samfunnsmessige utviklingstrekk. Verden endrer seg som følge av globalisering, migrasjon, digitalisering og økt mobilitet av intellektuelt tankegods. Samtidig er de kilder og fora den enkelte henter sin informasjon fra kanskje mer fragmenterte enn tidligere, og kan danne utgangspunkt for polarisering mellom politiske, ideologiske og verdimessige fløyer. Et eksempel på dette i dagens Europa er den autoritære statlige styringen av nyheter og hindring av tilgang på alternative kilder til informasjon som foregår i Russland. Likevel, eller kanskje på grunn av dette, dannes ulike oppfatninger om samfunnet som igjen fører til forskjellige former for interessefellesskap og kollektive handlingsmønstre (della Porta & Diani, 2020, s. 227), som vist i eksempelet om den arabiske våren.

Samtidig bærer dagens samfunn, som vi kort har vært inne på, preg av ulike former for individualisering, fra myndigheter (lokale, nasjonale og

transnasjonale) og fra arbeidsplasser, hvor rettigheter og plikter i økende grad blir sett på som et individuelt anliggende, og hvor selv sosiale problemer i økende grad blir tilskrevet individets egenskaper (Askheim, 2021; Hanssen et al., 2015). I en norsk kontekst har individualiseringsprosesser gjort seg gjeldende innen helse- og velferdstjenestene, blant annet ved økt vekt på personlig tilpassede tjenester (innenfor en mer generell trend i retning av *personalization* (Breimo, 2016)). Men med et fokus på individuelle behov følger også et mer problematisk fokus på individuelt ansvar, kanskje spesielt synlig innen eldreomsorgen (se f.eks. Christensen & Fluge, 2016; Jenhaug, 2017). Den eldre (tjenestemottakeren) skal i økende grad klare seg selv, godt støttet av pårørende, relatert til en offentlig diskurs rundt aktiv og sunn alderdom, hvor den eldre er selvstendig, kapabel og «herre over eget liv» (se f.eks. Meld. St. 29 (2012–2013); Meld. St. 15 (2017–2018)). Denne forskyvningen kan ses på som problematisk, og bør problematiseres, delvis fordi det kan innebære en u hensiktsmessig ansvarsforskyvning vekk fra det offentlige (Ågotnes et al., 2021), delvis fordi en slik ansvarsforskyvning vil kunne skape eller forsterke en ujevnhets mellom de som i utgangspunktet har og ikke har et godt ressursgrunnlag (se også Dahl, 2017).

Med økt individualisering kommer også nye former for kollektiv handling og nye organisasjonsformer. Spørsmålet om vi står overfor en endring fra tradisjonelle kollektive fellesskap til løsere organiserte og uformelle fellesskap, støttet av nye teknologier (beskrevet som en endring fra kollektiv til konnektiv handling (Enjolras & Eimhjellen, 2018)), blir dermed legitimt. «Nettverkssamfunnet» (Castells & Catterall, 2002) er uansett kommet for å bli, vil de fleste hevde, men fungerer det i stedet for eller parallelt med andre former for fellesskap? Uavhengig av svaret på dette spørsmålet, kan vi støtte at en utviklingstendens i retning av nye fellesskapsordninger som uløselig henger sammen med mer generelle strømninger i det moderne samfunn. Globalisering og dens flyt av mennesker og ideer har endret verden, og med det hvem vi ser på som «signifikante andre» eller hvem vi føler tilhørighet med. Innen denne nye, moderne verden blir selv medborgerskapsbegrepet beskrevet som mer udefinerbart og flytende (Gonzales & Nando, 2017): identitet og tilhørighet henger ikke sammen med formelle eller nedarvede og forutgående

(primordiale) kriterier, men dannes og endres kontinuerlig og kanskje i raskere tempo.

Til tross for slike utviklingstrekk eksisterer ulike former for kollektive fellesskap; fellesskap av likesinnede mennesker (i forskjellige komposisjoner) som finner sammen på ulike måter og agerer knyttet til ideen om at fellesskapet vil skape noe mer enn summen av de individuelle innsatsene (se f.eks. Breivik & Sudmann, 2015; Ledwith, 2011). Slike fellesskap kan være av temporær eller varig art, flyktige eller danne utgangspunktet for vesentlig samfunnsendring. I deler av faglitteraturen er kollektive fellesskap omtalt som «sosiale bevegelser», hvor det kollektive protesterer mot en uønsket hendelse eller et mer generelt utviklingstrekk (della Porta & Diani, 2020; van Stekelenburg & Klandermans, 2009), slik metoo-bevegelsen blant annet er et eksempel på. Sosiale bevegelser viser altså til en motreaksjon, plutselig eller over tid, og kan være iscenesatt av interessegrupper (f.eks. Folkeaksjonen nei til mer bompenger), eller mer spontane sivile fellesskap, på et lokalt, nasjonalt eller globalt nivå (f.eks. Skolstrejk för klimatet). Samtidig argumenteres det også for at over tid vil sosiale bevegelser bevege seg i retning av mer etablerte former for påvirkning, og dermed sies å bli mer «institusjonaliserte» (Eimhjellen, 2018), (som f.eks. Nei til EU). Med dette synliggjøres et iboende spenningsforhold i sosiale bevegelser og andre kollektive fellesskap mellom motmakt og medmakt, eller mellom opposisjon og samskaping.

Mot en forståelse av «kollektiv mobilisering»

I denne boken ønsker vi å rette søkelyset mot *hvordan* slike og andre former for kollektiv handling kommer i gang, og hvordan tilnærminger til kollektiv handling skjer. Vi har valgt å kalle dette *kollektiv mobilisering*, hvor poenget er nettopp å kombinere forståelser om hva som skjer, med hvordan få noe til å skje. Videre forstår vi kollektiv mobilisering som felles innsatser, gjerne i form av grasrotmobilisering, rettet mot endring av livsvilkår som er betydningsfulle for det aktuelle fellesskapet. Sentralt i denne forståelsen er at mobilisering igangsettes av noe eller noen – en person, en hendelse, en gruppe – som fører til handling eller aksjon. Med dette blir kollektiv mobilisering måtene målrettede former

for samhandling, samarbeid og kommunikasjon foregår på innen et fellesskap, som en forutsetning for handlingen eller bevegelsen. Kollektiv mobilisering blir med dette også noe annet og vesensforskjellig fra kollektiv tilhørighet i-seg-selv. Kollektiv tilhørighet, for eksempel gjennom et idrettslag eller et interessefellesskap, kan riktignok føre til former for kollektiv mobilisering som igjen kan anspore en handling eller en bevegelse (se også della Porta & Diani, 2020, s. 194), men trenger ikke nødvendigvis gjøre det. Kanskje er slike former for tilhørighet en forutsetning for kollektiv mobilisering, samtidig som kollektiv mobilisering også kan forekomme på andre måter og være betinget av andre størrelser.

Samtidig, som vi har sett, befinner ikke sivilt engasjement, kollektiv handling og former for mobiliserende bevegelser seg i et vakuum. Ytre og indre betingelser danner sentrale premisser, direkte og indirekte, for behov, form og betydning av kollektiv mobilisering. Den norske velferdsstaten danner i så måte et sentralt bakteppe for vilkår og muligheter for kollektiv mobilisering – og følgelig for denne boken. Også andre nasjonale kontekster vil bli belyst, i tillegg til andre kontekstuelle betingelser som for eksempel digitalisering og sivilt organisasjonsliv. Velferdsstaten danner ikke bare sentrale rammebetingelser for kollektiv mobilisering, men har også selv blitt påvirket av dens ulike former. Velferdsstaten representerer på mange måter en kulminasjon av en statlig reaksjon på ulike former for kollektiv mobilisering, som gradvis og på ulike måter, har påvirket ansvarsområder og fordeling mellom statlig og sivil sektor, gjenkjennelig i dagens offentlige vektlegging av medborgerskap, samskaping og deltaking.

Kollektiv mobilisering må altså forstås som noe mer enn hva som foregår innen fellesskapet isolert sett. Samtidig er kanskje «fellesskap» i ferd med å finne nye former, som svar på andre (opplevde) utfordringer? I dag, og kanskje nettopp på grunn av en dreining mot individualisering og en kontinuerlig endring av ansvarsområder, dukker nye kollektive fellesskap opp, gamle endrer form og atter nye etterspørres. Covid-19-pandemien har for eksempel synliggjort hvordan kollektive fellesskap ikke er en statistisk størrelse: folk som på en eller annen måte identifiserer seg med hverandre eller gjenkjenner en felles målsetting finner sammen på nye måter ved bruk av nye virkemidler, som kanskje tilsier at selve fellesskapet også

er i ferd med å endre form. Nye, først og fremst digitale, virkemidler trenger imidlertid ikke bare være basert på eller føre til imaginære fellesskap, hvor stedlig tilhørighet erstattes av andre tilknytningsformer. Selve grenseoppgangene mellom det digitale og det fysiske, og mellom det lokale, regionale, nasjonale og internasjonale er kanskje heller i ferd med å flyttes. Eller kanskje er en bedre situasjonsbeskrivelse at slike grenseoppganger er mer utydelige enn tidligere: det globale kan gjenfinnes i det lokale, digitale arenaer erstatter fysiske, men brukes også for å tilrettelegge for fysiske treff.

I denne boken undersøkes nettopp slike spenninger mellom utviklings- trekk i samfunnet og behovet for kollektive fellesskap, studert gjennom kollektiv mobilisering som en optikk. Gjennom analyser av kollektiv mobilisering ønsker vi med andre ord også å belyse utviklingstrekk i samfunnet. Kollektiv mobilisering, som empirisk fenomen og som tilnæringsmåte, er likevel bokens hovedanliggende. Vi ønsker å vise til ulike former for kollektiv mobilisering, metoder som understøtter praktisk gjennomføring, dens betydning innen og mellom ulike grupperinger, samt dens rolle og funksjon i et samfunnsperspektiv. Implisitt for en slik forståelse og vektlegging av kollektiv mobilisering er at fellesskap og grupper, gitt de rette betingelsene, har et objektivt handlingsrom og kan påvirke sine omgivelser og livsvilkår (Sewpaul et al., 2014, s. 108).

Kollektiv mobilisering og (yrkes)utøveren

Et sentralt anliggende for denne boken er ikke bare å vise til forståelser av kollektiv handling, men også hvordan kollektive handlingsformer kan tilnærmes fra et utøverperspektiv. Med utøver mener vi aktører som er eller ønsker å være involvert i former for kollektiv mobilisering, som kan ta svært mange former og roller: rådgiver, tilrettelegger, igangsetter, leder, fasilitator eller analytiker. Utøvernes ulike posisjoner, innenfor ulike kontekster og sektorer, har også betydning blant annet for tilgjengelighet av ressurser og virkemidler. Vi ønsker altså å belyse tilnærminger til kollektiv mobilisering fra ulike perspektiver som inneholder ulike spenningsforhold, for eksempel tilnærming som aktiv deltaker eller ekstern ressurs, som ulike rolleforståelser og som etisk dimensjon.

Ved å se nærmere på hvordan kollektiv mobilisering forstås og løses også i et utøverperspektiv, vil oppmerksomheten rettes mot mer eller mindre konkrete former for tilnærminger som er relevante for ulike yrkesutøvere og profesjoner. Dette gjelder kanskje særlig innen samfunnsvitenskap og sosialprofesjonenes fag og utdanninger, men også innen og mellom andre yrkes- og fagområder, som sosial- og helsefaglige utdanninger med vekt på samfunnsmessige forhold.

Spørsmål knyttet til kollektiv mobilisering er stadig mer relevant for flere fagfelt og for skjæringspunktene dem imellom. Sentrale politiske føringer, i form av offentlige meldinger og lovverk rettet mot samfunnslivet generelt og mot konkrete profesjonsområder, viser til økt behov og interesse for sosial innovasjon, folkehelse, samskaping, deltaking og medborgerskap. En fellesnevner for disse, som vil bli berørt på ulike måter i bokens kapitler, er at de angår selve utformingen av velferdsfeltet i nyere tid, og dermed får implikasjoner for utøverens mandat, virke og funksjon, uavhengig av om utøveren er en offentlig ansatt sosionom, en ulønnet ildsjel i et idrettslag som driver med lokalmiljøintegrering, en aksjonsforsker ved en akademisk institusjon eller en leder i en nasjonal miljøorganisasjon. Videre mener vi at økt nasjonal og global oppmerksomhet på bærekraft aktualiserer problemstillinger som tas opp i denne boken, også for profesjonelle og frivillige utøvere. FNs bærekraftsmål, for eksempel, viser til at løsninger ikke bare skal komme fra nasjonale regjeringer og overnasjonale samarbeidsforum, lokalsamfunn og enkeltindivid, men også gjennom samarbeid på tvers av yrkesgrupper og samfunnsområder (se også kapittel 3). På generelt grunnlag har både klima- og finanskriser, fattigdom, arbeidsløshet og den pågående pandemien ført til økt oppmerksomhet mot et mer helhetlig syn på hvordan tilgangen på og forvaltningen av ressurser påvirker enkeltmennesker og samfunn. I boken drøftes løsninger og utviklingstrekk som omhandler velferdssamfunnets bærekraft, med søkelys på hvordan kollektive handlingsformer kan føre til bedre og mer integrerte løsninger. Fra et mer metodisk perspektiv undersøkes også hvordan kollektive handlingsmåter i seg selv kan forekomme på bærekraftige måter. Vi diskuterer med andre ord både hvordan bærekraft kan sikres og hva bærekraftige tilnæringsmåter er.

Vi håper aktualisering opp mot sentrale faglige og politiske diskurser bidrar til at problemstillinger her ikke bare er aktuelle i et samfunnsperspektiv, men også for ulike fag- og profesjonsutøvere, innen og mellom tjenestenivåer og sektorer.

Faglig ståsted og målgruppe

I boken belyses kollektiv mobilisering fra perspektiver, teorier og erfaringer først og fremst fra fagområdet samfunnsarbeid. Metoder, analytiske rammeverk og teoretisk grunnlagstenkning sentralt i samfunnsarbeid utgjør med andre ord bokens grunnlag. I flere kapitler presenteres aktuelle fagutviklings- og forskningsprosjekter innen eller tilknyttet forskningsmiljøet i samfunnsarbeid ved Høgskolen på Vestlandet. Sentrale bidrag fra nasjonale og internasjonale fag- og forskningsmiljø er også inkludert, både som selvstendige og samarbeidende bidrag.

Tangeringspunkter mellom samfunnsarbeid og kollektiv mobilisering vil behandles med et (selv)kritisk blikk, og analyseres opp mot tilsluttende retninger og fagområder, som folkehelsearbeid, sosialt entreprenørskap og sosial innovasjon. Med dette ønsker vi å forholde oss til og diskutere etablerte fagområder og nyere, faglige utviklingstrekk. Samtidig vil flerfaglige perspektiver styrke tematiseringer rundt bærekraftige samfunn, og forhåpentligvis være av interesse for ulike lesere.

Boken retter seg mot studenter på master- og bachelornivå, og forskere og praktikere innen ulike fagområder som er opptatt av kollektive tilnæringer til samfunnsmessige utfordringer. Bokens respektive kapitler tilnærmer seg målgrupper noe ulikt, noen er rettet særlig mot masterstudenter og forskere, andre mer mot bachelorstudenter, andre igjen mer mot praksisfeltet. Gjennom å undersøke kollektiv samhandling i ulike former og ved å belyse tema som i en norsk kontekst er relativt lite behandlet håper vi at boken dekker noen eksisterende kunnskapshull i faglige og akademiske felt.

Inndeling og oppbygging

Boken er delt inn i to deler. Første del, *Kollektiv mobilisering og samfunnsmessige utviklingstrekk: Teori, metoder og profesjon*, inneholder fire

kapitler med overordnede problemstillinger relatert til kollektiv mobilisering i form av teoretiske, analytiske og begrepsmessige diskusjoner. Her drøftes også hvilken betydning kollektiv mobilisering har for hvordan ulike fagområder tilnærmer seg umedgjørlige samfunnsproblemer. Kapittel 1 utdyper sentrale teorier relatert til kollektiv mobilisering som bokens øvrige kapitler bygger på, samt gir noen konkrete eksempler på fenomenet. Kapittel 2 omhandler forståelser av sosiale bevegelser, først gjennom en beskrivelse av *social movements theory*, og senere gjennom en analyse av formen og funksjonen av sosiale bevegelser i dagens Norge. Her vektlegges særlig velferdsstatens betydning. Sosiale bevegelser og velferdsstatens rolle diskuteres her opp mot begrepet institusjonalisering, og hvordan sosiale bevegelser og former for kollektiv mobilisering kan forstås som å foregå utenfor eller innen etablerte politiske kanaler. Kapittel 3 omhandler tilnærminger til kollektiv mobilisering med utgangspunkt i samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid. Her belyses hva som kjennetegner de forskjellige fagområdene, hva de er opptatt av, hvilke måter de arbeider på og hvilke rammevilkår de forholder seg til, og hvordan de på til dels felles og forskjellige måter tilnærmer seg løsning av samfunnsskapt problemer som Norge og verden står overfor. Diskusjonene kretser her rundt bærekraft, både som egenskap ved kollektive mobiliseringsformer og som mulig resultat av dem. Tematikker i disse kapitlene videreutvikles i kapittel 4, hvor en diskusjon rundt former for fellesskap og tilhørighet utgjør kjernen, og relateres til begrepet *sosial kapital*. I kapittelet diskuteres hvordan vi kan forstå det at tilhørigheten i sosiale fellesskap tilsynelatende forvitrer og går i oppløsning. Det stilles spørsmål om hva som da blir utfordringene for samfunnsarbeid: å prøve å finne tilbake til det som var, eller bidra til å skape noe nytt?

Bokens andre del, *Kollektiv mobilisering og kollektive arbeidsformer i praksis*, består av åtte kapitler og presenterer et bredt spekter av praksisnær forskning om kollektive tilnærminger. Delen er ment både som en videreføring og en utdyping av første del, ved å vise til konkrete empiriske eksempler som på ulike måter omhandler kollektiv mobilisering, lokalt, nasjonalt og internasjonalt. I kapittel 5 presenteres en kritisk diskursanalyse av hvordan medvirkning og deltakelse kommer til uttrykk og blir forstått i norske offentlige dokumenter. Her vises det til

«deltakelsestyranniet», hvor deltakelse blir presentert som omfattende og overgripende, men sjeldent operasjonalisert eller problematisert. Kapittel 6 tar for seg ulike deltakerdemokratiske metoder generelt og beskriver hvilke som er i bruk innen samfunnsarbeid i Norge og Sverige, relatert til folkehelse, områdesatsing, planlegging og utviklingsarbeid. Basert på en survey-undersøkelse vises det til hvordan utøverne av de ulike metodene opplever at metodene fungerer for å sikre deltakelse og kollektiv mobilisering. I kapittel 7 vises det igjen til sosiale fellesskap forstått gjennom linsen «sosial kapital», her med empirisk utgangspunkt i den somaliske organisasjonen TUSMOs oppkomst, arbeidsmåter og funksjon. Kapitlet kretser rundt problemstillingen hvordan en minoritetsorganisasjon kan ta i bruk en statlig tilskuddsordning for å utvikle en dialog mellom generasjonene på sårbare tema som kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og oppdragelsespraksiser. Kapittel 8 belyser erfaringskonsulenters inntreden i psykisk helse- og rustjenester som en kollektiv mobilisering initiert av myndighetene. Erfaringskonsulenters medvirkning beskrives hyppig som et virkemiddel for å oppnå ønskede endringer. Kapitlet diskuterer hvilken innflytelse erfaringskonsulenter kan ha med hensyn til utforming og levering av tjenester og hva som påvirker deres deltakelse i tjenestene. I kapittel 9 utforskes vilkår for deltakelse på sosiale nettverkssider (SNS) for unge kvinner med innvandrerbakgrunn. Basert på dialoggrupper diskuteres problemstillingen i lys av teoretiske perspektiver fra henholdsvis samfunnsarbeid og medievitenenskap. Hvorvidt og hvordan disse perspektivene kan være gjensidig supplerende er sentralt. I kapittel 10 belyses kollektiv mobilisering gjennom organisering av fagforening blant utsatte arbeidere i India. Perspektiver og teorier fra *social movements theory* er sentrale også her, og anvendes for å vise hvordan særlig utsatte grupper av uformelle, kvinnelige arbeidere kan finne alternative former for kollektiv mobilisering. I kapittel 11 redegjøres det for Bergen kommunes områdesatsing i to definerte levekårssoner, indre Laksevåg og Ytre Arna. Forfatterne viser her til hvordan områdesatsingens metodikk har blitt anvendt i de to områdene, hvilke resultater som har blitt oppnådd i samarbeid med lokalbefolkningen, og hvordan satsingene nå fases ut. I dette arbeidet har medvirkning og kollektiv mobilisering stått sentralt. Sosial bærekraft er fortsatt et mål i

arbeidet, dette også med referanse til FNs bærekraftsmål. Det avsluttende kapitlet handler om ildsjelers arbeid for å få etablert et frivillig initiert formidlings- og bibliotektilbud til barn og unge i et lokalsamfunn i Bergen. Det frivillige arbeidet i lokalsamfunnet strakk seg over syv år, og viser hvordan kollektiv mobilisering, samarbeid og fellesskap bidro til etableringen av et nytt offentlig bibliotektilbud i bydelen.

Referanser

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216–224.
- Askheim, O. P. (2016). Samproduksjon som velferdssektorens kinderegge. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 2(1), 24–36. <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-5984-2016-01-06>
- Askheim, O. P. (2020). Service users and academics: Collaborators not competitors in welfare research. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1852954>
- Askheim, O. P. (2021). Samskaping som revitalisering av samfunnsarbeid i sosialt arbeid – mulighet eller blindspor? *Akademisk kvarter*, 23, 80–95. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.vi23.7030>
- Blix, B. H. & Hamran, T. (2017). «When the saints go marching in»: Constructions of senior volunteering in Norwegian government white papers, and in Norwegian senior volunteers' and health-care professionals' stories. *Ageing & Society*, 38(7), 1399–1428. <https://doi.org/10.1017/S0144686X17000046>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. I J. Richardson (Red.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 241–258). Greenwood.
- Breimo, J. P. (2016). Planning individually? Spotting international welfare trends in the field of rehabilitation in Norway. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18(1), 65–76. <https://doi.org/10.1080/15017419.2014.972447>
- Brevik, J. K. & Sudmann, T. T. (2015). Samfunnsarbeid som svar på velferdspolitiske utfordringer? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 18(1), 2–6.
- Castells, M. & Catterall, B. (2002). *Making of the network society*. Institute of Contemporary Art.
- Christensen, K. & Fluge, S. (2016). Brukermedvirkning i norsk eldreomsorgs-politikk – om utviklingen av retorikken om individuelt ansvar. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19(3), 261–277. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2016-03-04>
- Cooke, B. & Kothari, U. (2001). The case for participation as tyranny. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 1–15). Zed Books.

- Cornwall, A. (2008). Unpacking «participation»: Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283.
- Dahl, H. M. (2017). *Struggles in (elderly) care: A feminist view*. Palgrave Macmillan.
- DeFilippis, J. (2001). The myth of social capital in community development. *Housing Policy Debate*, 12(4), 781–806. <https://doi.org/10.1080/10511482.2001.9521429>
- della Porta, D. & Diani, M. (2020). *Social movements: An introduction*. Wiley Blackwell.
- Eimhjellen, I. (2018). Refleksiv institusjonalisering. Nytt frivillig engasjement i brytningen mellom endring og stabilitet. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 211–234). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch8>
- Enjolras, B. & Eimhjellen, I. (2018). Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 7–30). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch1>
- Gonzales, R. G. & Nando, S. (2017). Mapping the soft borders of citizenship: An introduction. I R. G. Gonzales & S. Nando (Red.), *Within and beyond citizenship: Borders membership and belonging* (s. 1–16). Routledge.
- Hanssen, J. K., Hutchinson, G. S., Lyngstad, R. & Sandvin, J. T. (2015). What happens to the social in social work? *Nordic Social Work Research*, 5, 115–126. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2015.1060895>
- Hart, R. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. UNICEF.
- Jenhaug, L. M. (2017). Myndighetenes forventninger til pårørende som samprodusenter i omsorgstjenester. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(1), 39–58. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2018-01-03>
- Ledwith, M. (2011). *Community development: A critical approach*. Policy Press.
- Meld. St. 29 (2012–2013). *Morgendagens omsorg*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-29-20122013/id723252/>
- Meld. St. 15 (2017–2018). *Leve hele livet – en kvalitetsreform for eldre*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20172018/id2599850/>
- Mosse, D. (2001). «People's knowledge», participation and patronage: Operations and representations in rural development. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 16–35). Zed Books.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>
- Putnam, R. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65–78.

- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Røiseland, A. & Våbo, S. I. (2012). *Styring og samstyring – governance på norsk*. Fagbokforlaget.
- Sewpaul, V. (2014). Community work and the challenges of neoliberalism and new managerialism. Resistance, the Occupy Movement and the Arab Spring. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work: International perspectives* (s. 217–229). Routledge.
- Sewpaul, V., Østhus, I. & Mhone, C. (2014). Power and participation in community work research and practice. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work: International perspectives* (s. 107–120). Routledge.
- St.meld. nr. 39 (2006–2007). *Frivillighet for alle*. Kultur- og kirke departementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-39-2007-/id477331/>
- van Stekelenburg, J. & Klandermans, P. G. (2009). Social movements theory: Past, present and prospect. I I. van Kessel & S. Ellis (Red.), *Movers and shakers: Social movements in Africa* (s. 17–44). Brill.
- Ågotnes, G. (2021). The forms of social capital. Theory and practice in community work. I K. Lea & R. Horne (Red.). *Professor Karin Anne Pettersen – et liv i akademia* (s. 321–340). Forlaget Hexis.
- Ågotnes, G. & Midtgård, I.-H. (2022). The turn toward co-creation within the Norwegian welfare state: Community work in new clothing? *Nordic Social Work Research*, 12(2), 298–309. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1997791>
- Ågotnes, G., Moholt, J.-M. & Blix, B. (2021). From volunteer work to informal care by stealth: A «new voluntarism» in social democratic health and welfare services for older adults? *Ageing & Society*, 1–17. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001598>

KAPITTEL 2

Kollektiv mobilisering, sosiale bevegelser og den norske velferdsstaten: Medhjelper eller motstander av «det offentlige»?

Gudmund Ågotnes

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking,
Høgskolen på Vestlandet

Padmaja Barua

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking,
Høgskolen på Vestlandet

Abstract: This chapter discusses understandings of collective communities in relation to the current welfare system in Norway. Initially, the theoretical basis within ‘Social Movements Theory’, hereinafter referred to as SMT, is explained. SMT is the study and analysis of how social movements arise, and the significance they may have at local, national and international levels. Furthermore, SMT is distinctly interdisciplinary and is explained in the chapter on the basis of its historical development and division into various subcategories.

Reference is also made to how different directions within SMT, including different understandings of motives for collective communities, can shed light on a contemporary Norwegian welfare policy context. Divisions of responsibility between the public and the civil sphere form the basis for discussions about how the welfare state appears as a provider of premises for social movements in today’s Norway. We ask questions about whether social movements in Norway can be said to be ‘institutionalized’, i.e., taking place within rather than in opposition to established political systems. Finally, we discuss the implications of understandings of social movements in today’s Norway against what was initially emphasized as their foundation: an emancipatory function and potential.

Keywords: social movement, collective mobilization, institutionalization, protest

Sitering: Ågotnes, G. & Barua, P. (2022). Kollektiv mobilisering, sosiale bevegelser og den norske velferdsstaten: Medhjelper eller motstander av «det offentlige»? I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 2, s. 35–58). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch2>
Lisens: CC-BY 4.0

Innledning

Basert på forståelsen av kollektiv mobilisering som felles innsatser rettet mot endring av livsvilkår som er betydningsfulle for det aktuelle fellesskapet (se kapittel 1), undersøker vi i dette kapittelet forståelser av og betingelser for kollektive innsatser, med særlig fokus på dagens norske velferdspolitiske kontekst.

I en akademisk sammenheng har studiet av kollektive innsatser som eksemplifisert i kapittel 1 flere benevnelser; massemobilisering, protestbevegelser og sosiale bevegelser (Kjellman, 2007, s. 61–62). Disse ilegger begrepene fellesskap og endring noe ulikt meningsinnhold, men deler en sentral fellesnevner: studiet av handlingsmåter hvor mennesker koordinerer innsatser i retning av kollektiv handling for forandring eller forbedring. I det følgende vil vi fokusere på en av disse benevnelsene – sosiale bevegelser – ved en gjennomgang av ulike teoretiske perspektiver samlet under paraplybegrepet *social movements theory* (SMT). Her forstås sosiale bevegelser som kollektive handlingsmønstre rettet mot *endring*, hvor en form for intern sammenbinding (fellesskapet) er kontrastert til en ekstern, autorativ størrelse, forstått som de som begrenser fellesskapet og dets handlingsrom (della Porta & Diani, 2020, s. 21–22). Fellesskapet, forstått gjennom SMT, tar altså ulik form og har ulik komposisjon, som vist til i eksemplene i kapittel 1, men deler samtidig egenskapen av å agere mot noen, det være seg en synlig eller usynlig «fiende», og derigjennom å forbedre vilkårene for medlemmer eller fremme de interessene som medlemmene forvalter. Nettopp disse forholdene – mellom innside og utside, mellom det sivile og det offentlige, og mellom medmakt og motmakt – er sentrale anliggender innen SMT, og for dette kapittelet.

Videre ønsker vi å belyse hvordan kollektivt samhold, organisering og aksjonsformer står i et spenningsforhold til samfunnsmessige utviklingstrekk, først og fremst knyttet til de samtidige prosessene rundt individualisering, globalisering og velferdsstatens utvikling. En gjenkjennelig argumentasjon viser til hvordan individualisering preger dagens samfunn, hvor det er svakere forpliktelser og tilknytninger mot et fellesskap, illustrert for eksempel gjennom lavere sivilt og politisk engasjement i dagens samfunn, både i Norge og internasjonalt (Putnam, 2000; Stromsnes & Gjerde, 2018, s. 34). Også i en norsk, velferdspolitisk kontekst

har det blitt vist til prosesser av individualisering, særlig knyttet til en ansvarsforskyvning fra tjenesteyter til -mottaker, eller fra det offentlige til bruker og pårørende (Jenhaug, 2017). Prosesser av individualisering relateres til neoliberale styringsreformer, forstått som en hegemonisk politisk-økonomisk doktrine, hvor medborgernes individuelle rettigheter og plikter har forrang (Lascoumes & Le Galès, 2004; Miller & Rose, 2008). Innen denne ideologien blir identitet knyttet til borgernes selv-gåenhet og selvstendighet. Borgerne blir, med andre ord, vurdert basert på deres produktive egenskaper (Greenhouse, 2009; Lamont, 2000). Når slike utviklingstrekk kombineres med nedbygging av offentlige hjelpeapparater, må borgeren, og særlig den utsatte, finne støtte i andre institusjoner og sfærer; sikkerhetsnett holder ikke lenger. Spørsmålet blir da om disse samtidige utviklingstrekkene bidrar til å aktualisere sosiale bevegelse – og/eller om de bidrar til å forandre dem.

Samtidig er Norge en særegen case når det gjelder forholdet mellom prosesser for individualisering på den ene siden og fellesskapstilknytninger på den andre, både historisk og kontemporært. Felles innsatser, gjennom dugnadsånd, høy frivillig innsats og et rikt sivilt organisasjonsliv (Ågotnes et al., 2021) har kjennetegnet og kjennetegner Norge, også i offentlige selvrepresentasjoner (St.meld. nr. 39 (2006–2007); Meld. St. 10 (2018–2019)). Noe spissformulert kan en si at former for kollektive innsatser har vært og er et utpreget kjennetegn ved det norske samfunns livet, også innen eller sammen med velferdsstatens innsatser. Nettopp forholdet mellom felles innsatser og «det offentlige», i mangelen på et bedre begrep, er både særegent, komplekst og, etter vår mening, interessant når det gjelder casen Norge.

Samtidig kan sosiale bevegelser forstås som noe annet eller noe mer enn kollektive innsatser generelt sett. Hvis vi returnerer til SMT er et vesentlig kjennetegn ved sosiale bevegelser at de i utgangspunktet opererer på utsiden eller i randsonen av den etablerte offentlige sfæren, nettopp fordi den offentlige sfæren representerer det som det oppones mot (Quranta, 2017, s. 2). I dette kapitlet ønsker vi å undersøke nettopp dette spenningsforholdet, ved å diskutere hvorvidt en slik forståelse av sosiale bevegelser – som å fungere utenfor og i opposisjon til etablerte politiske systemer – harmonerer med en norsk kontekst. Vi ønsker med andre ord

å diskutere grenseflatene mellom det offentlige og sivile knyttet til kollektive innsatser mot endring.

Kapittelet er delt inn i to hoveddeler. I første del redegjør vi kort for ulike perspektiver innen SMT. Videre viser vi til nye perspektiver på sosiale bevegelser knyttet til utviklingstrekkene skissert over. I andre del viser vi til hvordan sosiale bevegelser fremstår i dagens Norge, basert på et utvalg faglitteratur. Her diskuterer vi hvorvidt sosiale bevegelser i Norge kan sies å være institusjonaliserte, altså som å foregå innen heller enn i opposisjon til etablerte og aksepterte politiske styringssystemer. Avslutningsvis drøfter vi implikasjonene av forståelser av sosiale bevegelser i dagens Norge opp mot det som i utgangspunktet ble fremhevet som en bærende idé innen sosiale bevegelser; deres emansipatoriske funksjon og potensial. Kapittelet berører med dette tematiske områder som det i en norsk sammenheng har vært forsket svært lite på, og danner samtidig et grunnlag for mer empirisk orienterte studier i senere kapitler.

Teorier om sosiale bevegelser

Vi forstår sosiale bevegelser som å være i samspill med «collective challenges to existing arrangements of power and distribution by people with common purposes and solidarity, in sustained interaction with elites, opponents and authorities» (Meyer & Tarrow, 1998, s. 4). Sosiale bevegelser er med dette kollektive handlingsmønstre i møte med en kollektivt opplevd utfordring, som ofte tar form som en reaksjon på eller en kamp mot det bestående. SMT er en samlebetegnelse for ulike teorier som fungerer som forklaringsmodeller for slike bevegelser. SMT representerer altså ulike perspektiver for å forklare forekomsten, dannelsen og betydningen av sosiale bevegelser. Som vi beskriver mer i det følgende representerer SMT dermed et teorimangfold som inneholder diverse underkategorier som både relaterer seg til hverandre og som har utviklet seg over tid (Tilly, 2004). Både SMT som samlekategori og de respektive underkategoriene kan dermed beskrives som både fragmenterte og mangefasetterte (Goodwin & Jasper, 2003, s. 4). Den følgende beskrivelsen er derfor basert på et begrenset utvalg varianter eller forståelser av sosiale bevegelser. Vi presenterer disse historisk, inkludert

det som kan beskrives som forløperne til SMT, og deler videre SMT inn i ulike underkategorier.

Overordnet kan SMT deles inn i to hovedretninger: strukturelle og sosialkonstruktivistiske forklaringsmodeller (van Stekelenburg & Klandermans, 2009). Strukturelle forklaringsmodeller viser til ytre, strukturerende krefter som påvirker eller danner utgangspunktet for oppkomst og betydning av sosiale bevegelser, ofte med vekt på tilgang til (eller fravær av) goder og ressurser. Sosialkonstruktivistiske forklaringsmodeller peker derimot på meningsdannelse og motivasjon blant medlemmer, gjerne i konteksten av mer avgrensede kampsaker med mer eksplisitte mål, som årsaksforklaring. Noe forenklet kan en forskjell beskrives som vektlegging av henholdsvis ytre eller indre anliggender. I så måte kan hovedretningene beskrives som å stå i et nærmest binært opposisjonsforhold, hvor den ene retningens fokusområder er betegnende for mangler i den andre. Derved kan kanskje retningene tenkes å være supplerende hvor elementer kan kombineres for å oppnå en nyansert forståelse knyttet til kompleksiteten i beveggrunner, utvikling, organisering og betydninger av sosiale bevegelser (se også Kjellman, 2007, s. 31).

Begynnelsen

Røttene til SMT spores til tidlige studier av massebevegelser, hvor former for kollektiv handling på første halvdel av 1900-tallet blir forstått og forklart som avvikende adferd, drevet av uvitenhet blant de involverte (Kjellman, 2007, s. 12; van Stekelenburg & Klandermans, 2009, s. 18). I disse tidlige studiene dannet samtidens utviklingstrekk, knyttet for eksempel til sosial urolighet, klassemotsetninger, industrialisering og fortetning av befolkningsgrupper, grunnlaget for sosiale bevegelser som hverken er pragmatiske eller effektive. Deltagelse i bevegelser var heller basert på manglende kunnskap og bar preg av irrasjonalitet uten en hensiktsmessig samfunnsmessig funksjon. Et sentralt aspekt i slike behavioristiske forklaringsmodeller ble videreutviklet i det som senere fikk benevnelsen SMT: forholdet mellom de som har og de som ikke har og de felles innsatsene som er rettet mot endring av forskjeller. Innen SMT endres likevel fokuset fra å forklare oppførselen eller dynamikken *innen*

gruppen til å forklare selve betingelsene og vilkårene for dens oppkomst. Et sentralt poeng innen tidlige forklaringsmodeller av SMT, utviklet fra midten av 1900-tallet, er for eksempel hvordan økt avstand mellom fattig og rik og mellom elite og ikke-elite, skaper grobunn for sosiale bevegelser. Fremmedgjøring og fraværet av mulige forhandlingspunkter mellom de som har og de som ikke har i «det moderne samfunnet» (Kornhauser, 1959/1995), danner utgangspunktet for former for sosiale bevegelser.

Endring i handlingsmønstre for sosiale bevegelser på 1950- og 60-tallet, blant annet knyttet til økonomisk vekst, endret forståelsen av sosiale bevegelser ytterligere. På denne tiden utviklet ulike former for sosiale bevegelser seg i retning av å være målrettede, spesialiserte og aksjonspreget, for eksempel i form av borgerrettsbevegelser. Sosiale bevegelser tok altså ikke form som irrasjonell aksjon av «mobben» og måtte derfor forklares på andre måter. Dermed økte interessen for å forstå og forklare oppblomstring og betydning av bevegelsene, riktignok på ulike måter, som ansporet ulike forklaringsmodeller innen SMT. En fellesnevner for disse er at sosiale bevegelser i økende grad ble oppfattet som hensiktsmessige og med et iboende potensiale for endring.

Strukturelle forklaringsmodeller

Perspektiver knyttet til mangel på tilgang til ressurser videreføres innen *relative deprivation theory* (RDT), som handler om hvordan grupper finner sammen basert på opplevelsen av ikke å ha tilgang til en verdi, en tjeneste eller et gode. Borgerrettsbevegelser og likestillingskamp er eksempler som på ulike måter og i ulike perioder blir forklart og forstått gjennom RDT, men også mer generelle kamper for utjevning av økonomisk ulikhet, blant annet innenfor rammene av fagforeninger. Manglende tilgang til ressurser fungerer med andre ord som beveggrunn for opphavet til sosiale bevegelser, gjerne knyttet til tilhørighet innen sosiale lag eller segmenter. Samtidig vises det til at mangel ikke nødvendigvis trenger å være knyttet til konkrete andre (de som har), men også til forventninger om hva en burde ha. Økonomiske oppgangstider kan stå som eksempel, hvor enkelte, til tross for deres forventninger, ikke får være delaktige i samfunnsmessige forbedringer (van Stekelenburg & Klandermands, 2009,

s. 22). RDT har blitt kritisert for dette ensidige fokus på frafall av goder, hvor det vises til de mange eksemplene på sosiale bevegelser hvor andre årsaker enn frafall av goder kan forklare sosial mobilisering (f.eks. likestillingskamper, som langt på vei var drevet av middelklassen), eller tilfeller hvor frafall av goder blant utsatte grupper ikke fører til sosial mobilisering (Sen & Avci, 2016, s. 126). Samtidig vises det til at perspektiver relatert til RDT har fått en form for renessanse senere år, utløst av økonomiske nedgangstider på 2000-tallet (Quranta, 2017, s. 4).

En annen variant innen strukturelle forklaringsmodeller er ressursmobiliseringsteori (RMT). Her vises til betydningen av tilgjengeligheten av relevante ressurser for forekomsten og effekten av en sosial bevegelse. Innen retningen er oppmerksomheten altså rettet mot tilgjengeligheten og den mer eller mindre effektive nyttiggjørelsen av gruppens samlede kapital, forstått både som materielle og ikke-materielle ressurser, som vil kunne anvendes for å oppfylle gruppens målsettinger. Det vises blant annet til at grupper som allerede har en høy grad av sosial sammenbinding mer effektivt kan anvende gruppens underliggende samlede ressurser (van Stekelenburg & Klandermans, 2009, s. 24), som igjen kan forklare hvordan noen bevegelser, knyttet til likestilling og homofiles (senere ulike seksuelle identiteters) rettigheter, er mer synlige og effektive enn andre. Fokuset på effektivitet og rasjonelle handlingsmønstre har også ført til kritikk, hvor det blir hevdet at perspektivet legger for stor vekt på materialistiske forhold (della Porta & Diani, 2020, s. 16; Sen & Avci, 2016, s. 127) og at aktørene fremstår som i overkant kalkulerende og rasjonelle (Buechler, 1995, s. 441). Kritikere viser videre til at forekomsten av sosiale bevegelser uten sterk indre sammenbinding også oppstår, på tvers av forhåndsdefinerte og etablerte nettverk og sosiale identiteter. Samtidig tilfører forklaringsmodellen perspektiver fraværende i RDT, for eksempel relatert til hvordan middelklassen i enkelte tilfeller kan mobilisere mer effektivt enn arbeiderklassen (Quranta, 2017, s. 5), både når det gjelder tilgjengelighet av ressurser og evnen til effektivt å benytte seg av disse (se også diskusjon om sosial kapital i kapittel 1 og 4).

En tredje retning innen strukturelle forklaringsmodeller er *political process theory* (PPT), som var den rådende forklaringsmodellen rundt årtusensskiftet (Goodwin & Jasper, 2003, s. 3; Kjellman, 2007, s. 156). Her

ses sosiale bevegelser i lys av den herskende sosiopolitiske kontekst og de mulighetsbetingelser denne gir. Særlig viser teorien til hvordan sosiale bevegelser fungerer, eller ikke, opp mot myndigheters vilje til å tillate uenighet og motstand, med andre ord, hvor tolerante samfunnene er. I kontrast til RMT, som legger vekt på interne egenskaper, fokuserer PPT altså på eksterne, strukturerende faktorer (Tilly, 2004; van Stekelenburg & Klandermans, 2009). Også innen PPT er deltakere i sosiale bevegelser rasjonelle aktører som evner, eller ikke, å benytte mulighetene den politiske konteksten gir; sosiale bevegelser er, for å spissformulere, opportunistiske. Innen både RMT og PPT synliggjøres med andre ord utviklingstrekk i perspektiver fra tidligere modeller av SMT: en dreining fra anarki og irrasjonalitet til nyttemaksimering og strategi. I kontrast til RMT vektlegger PPT imidlertid betydningen av de rådende politiske institusjoner. Tilnærmingen kan dermed bidra til å forklare oppkomsten (og suksessen) til en bevegelse relatert til samtidens tidsånd, for eksempel borgerrettsbevegelser på 1950- og 60-tallet, eller måten deler av miljøbevegelsen har fått en mer global karakter i nyere tid (se også kapittel 1). Innen PPT blir statens institusjoner både premissleverandør og målskive for sosiale bevegelser (Kjellman, 2007, s. 19). Samtidig har teorien blitt kritisert for et instrumentelt eller deterministisk syn på strukturelle betingelser, og for å ikke vie foranderlige og forskjellige sosiokulturelle forhold tilstrekkelig oppmerksomhet (Goodwin & Jasper, 2003, s. 4; Kjellman, 2007, s. 13).

Sosialkonstruktivistisk forklaringsmodell

New social movements (NSM) er et samlebegrep for mer eller mindre sammenhengende teorier som opponerer mot andre tradisjoner som ser økonomiske betingelser som utløsende årsaker for sosiale bevegelser. En alternativ tolkning er at NSM inkluderer ulike, delvis motstridende forståelser av sosiale bevegelser, med en felles teoretisk forankring innen sosialkonstruktivismen (Buechler, 1995). Opprinnelsen til NSM blir forklart med 1960- og 70-tallets sosialpolitiske endringer, hvor nye former for kollektive handlingsmønstre oppstod, basert på mer saksbaserte kampsaker heller enn klasses tilhørighet (della Porta & Diani, 2020,

s. 6–7; Sætrang, 2018, s. 154). Også her vektlegges middelklassens engasjement (Kjellman, 2007, s. 115), både som pådriver (hvilke kamper som er på agendaen) og som gjennomfører (hvordan få til endring). Innenfor disse retningene er identitetskamp og -politikk sentralt, og viser dermed til andre sosiale utviklingstrekk enn tidløse klassekonflikter. Som vist til i kapittel 1, kan for eksempel den arabiske våren og Folkeaksjonen nei til mer bompenger trekkes frem, og samtidig synliggjøre en spennvidde i NSMs nedslagsfelt. Videre vektlegges marginalisering og følelser av utenforskap eller oppgitthet blant enkelte grupperinger innen NSM (van Stekelenburg & Klandermans, 2009, s. 29). I så måte argumenteres det for at NSM, og særlig sosialkonstruktivistiske varianter, har likhetstrekk med de tidlige behavioristiske tilnærmingene ved å vektlegge emosjoners rolle for kollektiv handling, riktignok uten å sykeliggjøre aktørene (van Stekelenburg & Klandermans, 2009, s. 30). Disse tilnærmingene har også blitt kritisert for å underkommunisere underliggende sosiokulturelle forskjeller (Sen & Avci, 2016, s. 129). Et sentralt anliggende innen deler av NSM-tilnærmingene, som tilsynelatende virker relevant for Norge som case, er hvordan nyere utviklingstrekk (f.eks. teknologi og digitalisering) kan føre til en endring i organiseringen av og formen på sosiale bevegelser (Sætrang, 2018, s. 154; se også Tranvik & Selle, 2003).

Sosiale bevegelser i nye former - nye forklaringsmodeller?

En hovedinnvending til både strukturelle og sosialkonstruktivistiske forklaringsmodeller er deres eurosentrisk og/eller USA-sentrisk innretning. Modellene fremstår nettopp som modellert for å kunne fange egenskaper typiske for supermoderne, vestlige velferdsstater. Det ensidige søkelyset på postindustrielle demokratiske systemer gjør at tilnærmingene ikke evner å fange dynamikkene som har formet kollektiv handling i den senere tid (Altmann et al., 2017), nettopp fordi disse handler om noe mer enn hva som foregår *innen* nasjonalstatene. Som en respons på en slik manglende treffsikkerhet har det blitt fremmet ulike supplerende perspektiver, som undersøker sosiale bevegelsers egenskaper,

dynamikker, former og kunnskapssyn ut over nasjonale og/eller post-industrielle vakuum (Altmann et al., 2017).

Verden har endret seg de siste tiårene, og med det betingelsene for sosiale bevegelser og hvordan vi kan forstå dem, først og fremst relatert til økt mobilitet av folk, ideer og teknologi. Supranasjonale organisasjoner har økt sin innflytelse og også møtt motstand, blant annet i form av protester mot korporatisme og nykapitalisme (della Porta & Diani 2020, s. 206). Neoliberale strømninger og dertil hørende nasjonale og transnasjonale reformer har i kombinasjon med økonomiske nedgangstider ført til økte økonomiske forskjeller både innen og mellom land (Cox & Nilsen, 2014). Det kan argumenteres for at marginaliserte grupper og segmenter som følge av denne utviklingen har opplevd mindre handlingsrom og færre muligheter for å imøtekomme egne behov (Hall & Lamont, 2013). Poenget i denne sammenhengen, og som kritikken over viser til, er at slike utviklingstrekk har ført til nye former for motstand og kollektiv handling, ikke bare i det globale sør. Også i såkalte postindustrielle samfunn har neoliberale strømninger i de senere tiårene ført til motstand nedenfra, også som nye former for sosiale bevegelser (Burawoy, 2017, s. 22). Samtidig er ikke denne binære opposisjonen – nord/sør – lenger gjeldende eller representativ. Sosiale bevegelser tar mer form av globale eller transnasjonale bevegelser på tvers av geografiske forhold, som er særegne, men samtidig finner inspirasjon fra hverandre (della Porta & Diani, 2020, s. 2, 33). De tre første eksemplene i kapittel 1, metoo-bevegelsen, Skolestrejk för klimatet og den arabiske våren, viser nettopp til slike strømninger, hvor bevegelsen henter inspirasjon fra eller foregår på tvers av landegrenser.

I konteksten av disse supranasjonale bevegelsene vises det også til hvordan utvikling innen kommunikasjonsteknologi har bidratt til spredning av informasjon samt organisering og koordinering av kollektive innsatser via digitale plattformer, som alle de tre ovennevnte casene også eksemplifiserer. Det har blitt dannet betydningsfulle virtuelle, offentlige arenaer som fungerer som grunnlag for forskjellige «internetworked social movements» (Langman, 2005, s. 58). Digitale plattformer kan altså bidra til mer uformelle sosiale fellesskap, ikke bare på tvers av geografiske områder og sosiale lag, men også sosiopolitiske kontekster. Samtidig er ikke digitale plattformer for kollektiv handling utelukkende virtuelle,

men kan tvert imot skape behov for fysiske samlingspunkter for å «establish dense and creative communities and to plan new and novel actions» (Burawoy, 2017, s. 24–25), og dermed fungere som grunnlag for det som oppfattes som mer tradisjonelle aksjonsformer, som kanskje Skolstrejk för klimatet er det beste eksempelet på.

Hvis vi returnerer til utgangspunktet – sosiale bevegelser som å oppnere mot urett eller urettferdighet – viser senere utviklingstrekk altså til at opposisjon ikke lenger nødvendigvis er rettet mot indre (lokale, regionale eller nasjonale) anliggende. Med dette utfordres geografisk tilhørighet som utgangspunktet for sosiale bevegelser (se også della Porta & Diani, 2020, s. 95). Det som skal endres, og årsakene til at noe bør endres, handler ikke nødvendigvis om det lokale, selv om det kan manifestere seg på lokalt plan. Poenget her er at når verden endres, endres altså betingelsene for sosiale bevegelser. Nye former for nettverk, nye måter å samle og spre informasjon forekommer, delvis som følge av endring av en mer kontekstuell karakter. Sammensetningen av sosiale bevegelser forandres også, hvor sosiale lag/klasser, kjønn, alder og politisk tilhørighet ikke nødvendigvis lenger utgjør de bærende sosiale indikatorene for medlemskap. Vi kan også stille spørsmål ved om slike utviklingstrekk kan tenkes å danne grunnlaget for en normalisering av sosiale bevegelser i retning av å være mer vanlige og aksepterte (se også Kjellman, 2007), som den massive oppmerksomheten og tilslutningen rundt *metoo* og *Black Lives Matter* vitner om. Med dette har vi kanskje beveget oss mot det Meyer og Tarrow (1998) for flere tiår siden fremmet som en tese: utviklingen mot et *social movement society*, hvor ulike former for protestformer forekommer, er mer hyppige, og kanskje også mer flyktige og temporært avgrensede (se også della Porta & Diani, 2020, s. 2). I tillegg til nye former vil også nye aktører være aktive innen en slik tenkning; sosiale bevegelser tilhører ikke bare de unge og marginaliserte, som altså står i opposisjon til det etablerte, men ulike samfunnslag og grupperinger (Quranta, 2017, s. 7). Sosiale bevegelser er for alle, og er samtidig utpreget heterogene (della Porta & Diani, 2020, s. 41). Med dette blir normalisering et første kjennetegn ved et *social movement society*.

Et annet kjennetegn, kanskje mest interessant i vår kontekst, er hvordan sosiale bevegelser innen en slik forståelse også blir institusjonaliserte

og fremstår som legitime og aksepterte former for kollektiv handling (Meyer & Tarrow, 1998). En institusjonalisering av sosiale bevegelser innebærer, slik vi forstår det, to sammenhengende og samtidige prosesser: (1) en tilnærming fra sosiale bevegelser mot det offentlige, hvor det søkes anerkjennelse av bevegelsen og dens agenda innenfor aksepterte politiske kanaler, og (2) en form for aksept og tillatelse fra politiske systemer om at (riktige former for) sosiale bevegelser er en legitim kanal for politisk og interessebaserte ytringer. Med institusjonalisering menes dermed både form av bevegelsen (mindre spontan, mer organisert) og dens arbeidsformer og siktemål (mer rettet mot endring innenfor eksisterende og rådende sosiopolitiske forhold). Et eksempel som kanskje kan illustrere en større trend, er miljøbevegelsen og dens utvikling de senere tiår (Eimhjellen, 2018, s. 217; Kjellman, 2007, s. 34; Quranta, 2017, s. 9); fra ulike og løseformer for politiske protestbevegelser til mer sammenhengende og hierarkisk organiserte bevegelser på tvers av geografiske områder og befolkningsgrupper. Miljøbevegelsen er et godt eksempel på en sosial bevegelse som har utviklet seg fra en motmaktstilnærming til å oppnå økt politisk kapital. Som vi skal utdype senere innebærer dette også nye motreaksjoner, som opposisjon mot miljøbevegelsens moderasjon i møte med politiske institusjoner.

Oppsummert kan vi slutte at i et *social movement society* har sosiale bevegelser gått fra å opponere mot etablerte maktstrukturer utenfra, til å operere innen den konvensjonelle politiske sfæren. Utviklingen innebærer dermed en legitimering av sosiale bevegelser som størrelse og som politisk virkemiddel. Spørsmålet vi ønsker å stille, er om disse kjennetegnene – normalisering og institusjonalisering – også passer til Norge.

Sosiale bevegelser og velferdsstaten i Norge

I et historisk perspektiv har ulike former for sosiale bevegelser vært sentrale for utforming og utvikling av velferdsgoder i Norge. Arbeiderbevegelsen og kvinnebevegelsen i særdeleshet, men også andre former for kollektiv handling har vært sentrale og kjennetegnet av betydelig gjennomslagskraft (Breivik & Sudmann, 2015, s. 2). Også i nyere tid har former for kollektivt sivilt engasjement vært sentrale i Norge: fra en ekspansjonsperiode

i etterkrigstiden, til differensiering og større organisasjonsmangfold fra midten av 1960-tallet (Tranvik & Selle, 2003, s. 155). Tilsvarende generelle utviklingstrekk finner vi for sosiale bevegelser internasjonalt og synliggjort innen NSM-perspektiver. Former for kollektiv mobilisering har hatt betydelig politisk gjennomslagskraft, for eksempel i saker som stemmerett for kvinner, rettigheter for arbeidere og anerkjennelse (og delvis offentlige unnskyldninger til) etniske og seksuelle minoriteter. Videre har kollektiv mobilisering i en norsk kontekst ikke bare påvirket hvilke rettigheter og hvilken anerkjennelse velferdsstaten skal gi, men også selve utformingen av dens institusjoner. I et historisk perspektiv har altså sosiale bevegelser hatt gangbare mulighetsbetingelser, hvis vi følger PPT-tilnærmingen, hvor sosiale bevegelser ikke bare har blitt tolerert, men kanskje også blitt oppfattet som sentrale (velferds)politiske aktører. Men hvilken rolle spiller sosiale bevegelser og former for kollektiv mobilisering i Norge i dag? Ut fra et komparativt perspektiv, hvilken funksjon har sosiale bevegelser, gitt en tilstedeværende og aktiv offentlig sektor?

Sivilsamfunnet

Fortellingene om det sivile engasjementet i dagens Norge er mangefasettert og delvis motstridende, så her vil utvalgte perspektiver vektlegges. På den ene siden presenteres Norge som å fremdeles være preget av høy grad av sivilt engasjement og frivillig innsats innen ulike former for organisasjonsliv. Kombinert med en betydelig gjennomslagskraft, eller politisk kapital, danner dette grunnlaget for beskrivelsen av Norge, igjen i et komparativt perspektiv, som et organisasjonssamfunn (Archer, 2012, s. 157–158). Archer (2012) argumenterer for at en kollektivistisk grunntanke fundert i ideer om at sosial solidaritet fremdeles er fremtredende i Norge, til tross for en dreining mot mangfold og diversitet i samfunnet generelt. Dette kan presenteres som et *vedlikeholdsargument*. Til tross for utviklingstrekk knyttet til globalisering og individualisering, har altså en form for sivilt engasjement blitt opprettholdt i Norge. Ideen om svekelsen av fellesskapet som en følge av en dreining mot individualisering og egeninteresse synes overdrevet. Sagt med andre ord: Putnams tese (se kapittel 1 og 4) om en generell og gradvis nedbygging av sosial kapital

synes lite overførbar til en norsk kontekst, noe som understøttes av en reversering av tidligere nedadgående medlemstall i politiske organisasjoner (Archer, 2012, s. 176) og opprettholdelse i medlemstall i lokallag og velforeninger (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 13). Det norske sivilsamfunnet er med dette en del av et velferdsfelt bestående av *samarbeidende* institusjoner, hvor sivile, private og offentlige interesser er tett sammenvevde (Østerud, 2005).

Et alternativ til vedlikeholdsargumentet kan omtales som et *transformasjonsargument*. Sivilt engasjement tar eller er i ferd med å ta nye former. Den tidligere etablerte blandingsorganisasjonen som kombinerte småskala (lokal forankring) og storskala (nasjonale innflytelse), endres til en organisasjonsform preget av fragmentering, kortere tidshorisont, nytelse heller enn nytte. Dette foregår i en form for sanntidsorganisering (Tranvik & Selle, 2003, s. 154–155) hvor grupper dannes spontant og «live». Sanntidsorganisering er videre preget av direkte deltakelsesformer, hvor engasjement baseres på egeninteresse, som fører til mindre kontinuitet over tid og en svakere ideologisk tilknytning. Det argumenteres for en generell svekkelse av sivilsamfunnet, basert på denne dreiningen, med særlig to vesentlige implikasjoner. For det første blir sivile initiativ mer løsrevet fra et nasjonalt nivå og har mindre politisk innflytelse, som fører til at vi er «i ferd med å få et organisasjonssamfunn hvor det lokale og det nasjonale nivået i stadig større grad lever sine liv uavhengig av hverandre» (Tranvik & Selle, 2003, s. 166). For det andre endres selve innholdet og funksjonen til sivilsamfunnet, fra innflytelse og samfunnsendring til «å tilfredsstille medlemmenes behov»; fra konfliktorientert til konsensusorientert (Tranvik & Selle, 2003, s. 152–154). Både vedlikeholds- og transformasjonsargumentet er relevante og vil kunne kaste lys over forståelser av sosiale bevegelser og deres posisjon i dagens Norge.

Sosiale bevegelser i dagens Norge

Hvis vi støtter oss til SMT, skiller sosiale bevegelser seg fra frivillig innsats og generelt sivilt engasjement på flere områder (della Porta & Diani, 2020, s. 20). Som tidligere nevnt oppstår og agerer sosiale bevegelser ofte uten et større organisatorisk apparat, har i mange tilfeller en mer

temporær tidshorisont (f.eks. den arabiske våren), og vektlegger endring av livsvilkår til interessegrupper eller endring av grunnleggende samfunnsmessige forhold (f.eks. metoo-bevegelsen og Skolstrejk för klimatet). Dette er alle egenskaper som skiller dem fra frivillig organisasjonsliv. Nettopp dette skillet – mellom frivillig innsats utøvd av ideelle organisasjoner og mer politisk orientert aktivisme – har blitt beskrevet som spesielt distinkt i Norge (Enjolras & Eimhjellen, 2018, s. 20). Skillet mellom frivillig innsats og sosiale bevegelser som aksjonsform blir videre beskrevet som relativt nytt, og blir forklart ut fra en avideologisering av tradisjonelle sosiale bevegelser som har pågått siden 1960-tallet. Denne avideologiseringen medførte videre en form for spesialisering av de ulike formene (Enjolras & Eimhjellen, 2018, s. 20–21), en slags oppdeling i distinkte nisjer med hver sin funksjon og virkemåte. Hvis vi følger Tranvik og Selles argumentasjon (2003), synes denne inndelingen å ha blitt ytterligere forsterket i senere tid: vi kan identifisere skillelinjer mellom det etablerte organisasjonslivet og en mer radikal bevegelsesform, og hvor førstnevnte fremstår som den dominerende formen. Hvis vi returnerer til Enjolras og Eimhjellens argumentasjon (2018), kan altså Norge, i et internasjonalt perspektiv, betraktes som å ha en klar og definert rollefordeling mellom det som oppfattes som den etablerte tredje sektor og de som kan betraktes å stå utenfor denne. Hvordan sosiale bevegelser plasseres innen en slik todeling er imidlertid noe uklart, og viser kanskje til det komplekse og problematiske med størrelsen sosial bevegelse, noe vi skal gå mer inn på senere.

Andre argumenterer for en relativ tett kobling mellom frivillige organisasjoner og sosiale bevegelser i Norge (Stromsnes & Gjerde, 2018). Her beskrives en organisasjonsform hvor politiske protestformer agerer *innen* det etablerte sivile apparatet, som igjen agerer på det offentliges premisser (Stromsnes & Gjerde, 2018; se også Archer, 2012, s. 176). Koordinerte protestaksjoner i ulike norske byer i kjølvannet av Skolstrejk för klimatet, kan være illustrerende. Politiske protestformer i Norge beskrives videre som lite spontane og godt organiserte, med ulike tilknytningsformer til formelle, ofte frivillige organisasjoner (Stromsnes & Gjerde, 2018). Sosiale bevegelser, her i form av politiske protestaksjoner, har med dette beveget seg fra det ukonvensjonelle til å være en del av det etablerte demokratiske

prosjektet. Med dette kan kanskje transformasjonsargumentet overføres fra sivil innsats generelt, til sosiale bevegelser, hvor sosiale bevegelser fremstår som mer inkorporert innen det etablerte sivile liv, heller enn å stå i motsetning til det. Utviklingen av Folkeaksjonen nei til mer bompenger synliggjør en slik dreining: fra protest oppover til deltakelse innenfra.

En slik dreining – fra det opposisjonelle til det etablerte – beskrives i deler av faglitteraturen som en form for lovmessighet også når det gjelder sosiale bevegelser. Her beskrives en dreining fra det spontane, egalitære og opposisjonelle, til det institusjonaliserte, organiserte og hierarkiske (Eimhjellen, 2018, s. 216). Innen dette perspektivet vises det altså til en utvisking av skillelinjer ikke bare mellom protest og organisasjonsliv, men også mellom det såkalte sivile samlet sett og det offentlige. Tranvik og Selle representerer et slags ytterpunkt i denne argumentasjonen ved å vise til at årtusenskiftet «markerer sluttpunktet for dominansen til folkebevegelsene» (Tranvik & Selle, 2003, s. 154).

Oppsummert vises det til en tosidig og kanskje gjensidig forsterkende tendens: a) generiske utviklingstrekk for sosiale bevegelser som tilsier at over tid, med økt oppslutning og tilgang til ressurser og teknologier, vil disse bevege seg inn i mer legitime politiske sfærer, og b) utviklingstrekk særegne for Norge, hvor sosiale bevegelser gjerne foregår innen det som oppfattes som etablerte former og kanaler.

Delvis i kontrast til denne fremstillingen har vi i nyere tid i Norge også sett eksempler på det som forstås som mer tradisjonelle eller løsevrne sosiale bevegelser: grasrotmobilisering, protestbevegelser og ad hoc-organisering, som opererer uavhengig av eller i opposisjon til den politiske sfæren. Espeland og Rogstad (2013, s. 126) viser til to eksempler på såkalte *critical events* – Eugene Obioras dødsfall i forbindelse med hans arrestasjon og hvordan ambulansepersonell ikke hjalp en annen tydelig skadet, synlig minoritet – som fungerte som utløserer for grasrotmobilisering. I disse mobiliseringene kan bevegelsenes målsettinger beskrives både som et rop om urett og et mer grunnleggende ønske om varig endring. Her beskrives sosiale bevegelser som å oppstå mer spontant, og som en motreaksjon mot en ytre, urettferdig hendelse. Det offentlige representerer ikke en størrelse som utgjør betingelsene for sosiale bevegelser, men

heller som selve institusjonaliseringen av den opplevde urettferdigheten, og utgjør dermed et slags fiendebilde. Delvis i tråd med denne fremstillingen, delvis i kontrast til den, viser Kjellman til at politiske protestbevegelser, riktignok i noen særlige former med noen særlige uttrykksmåter, har blitt stadig mer «hverdagsliggjorte» i Norge. Protestbevegelser tar stadig mer form som omfattende og organiserte massemobiliseringer hvor ulike grupperinger eller interesser finner sammen på bakgrunn av en felles kampsak på tvers av organisatoriske skillelinjer (Kjellman, 2007, s. 1, 87). Denne tendensen, mot de store, populariserte formene for massebevegelser, følger riktignok en parallellutvikling som samsvarer med argumenter over, hvor andre former for sosiale bevegelser har beveget seg i retning av mer etablerte og moderate organisasjons- og aksjonsformer.

Disse eksemplene viser til nyere utviklingstrekk på forskjellige måter. Nye betingelser, særlig i form av nye, digitale teknologier, men kanskje også globalisering mer generelt, har ført til at sosiale bevegelser i Norge ikke nødvendigvis bør tolkes som mer moderate eller at de utelukkende bør tolkes som det. Kanskje har sosiale bevegelser i Norge heller skiftet form og uttrykksmåte, i tråd med vedlikeholdsargumentet? Eller kanskje har de endret seg i retning av å representere *ulike* former, mer i tråd med transformasjonsargumentet? I den avsluttende diskusjonen vil vi utdype disse ulike perspektivene på forståelser av sosiale bevegelser i Norge, gjennom å fremstille det vi ser som to hovedargumenter (som hviler henholdsvis på PPT og nyere kritikk av sosial bevegelsesteori), nemlig sosiale bevegelser som institusjonaliserte og sosiale bevegelser som normaliserte.

Sosiale bevegelser og institusjonalisering

Innen PPT forstås, som vi har sett, politisk-strukturelle forhold som å danne sentrale vilkår for sosiale bevegelsers oppkomst, virkemåte og betydning. Følgelig vil endringer av kontekstuelle betingelser, her i form av den norske velferdsmodellen, ha betydning for utformingen av sosiale bevegelser. Samtidig har vi sett at forholdet mellom sosiale bevegelser og den offentlige sfæren utgjør et komplekst og kanskje motstridende felt i Norge. Den offentlige sfæren er mangestedsnærværende, og fungerer

både som samarbeidspartner, tilrettelegger og fiendebilde for ulike former for sosiale bevegelser.

Kanskje tilsier denne kompleksiteten at vi opplever en dreining i retning av et *social movement society*, hvor institusjonalisering står sentralt? Følger vi PPT synes riktignok Norge som case å eksemplifisere en variant hvor sosiale bevegelser har mulighetsbetingelser og kan blomstre. Det særegne med casen Norge fremkommer likevel ikke bare som en form for toleranse overfor sosiale bevegelser, men også som en form for inkorporering, hvor grenseoppgangene mellom bevegelser og det offentlige, mellom opposisjon og opponent, blir utydelige (Eimhjellen, 2018; Stromsnes & Gjerde, 2018; Tranvik & Selle, 2003). Sosiale bevegelser, som vist til i faglitteratur og i eksempelet fra Folkeaksjonen nei til mer bompenger, sikter mot endring *sammen med* heller enn endring *av* den offentlige sfæren. Gitt at vi aksepterer denne virkelighetsbeskrivelsen, hva betyr en slik form for institusjonalisering for form og funksjon for sosiale bevegelser og hva blir konsekvensene for deres autonome og opposisjonelle rolle?

To perspektiver kan presenteres som tilsvar på dette spørsmålet. For det første: total kooptering og utvasking av en frigjørende funksjon, og for det andre: delvis inkorporering og oppdeling av funksjon. Disse ligger tett opp til hverandre og kan forstås som nyanseforskjeller. Innen det første perspektivet vises det til fraværet av sosiale bevegelser forstått som sterke folkebevegelser som søker grunnleggende samfunnsendringer basert på en konflikt- eller konsensusideologi (Tranvik & Selle, 2003, s. 154). Sosiale bevegelser som i utgangspunktet har stått i opposisjon til det offentlige blir gradvis inkorporert i offentlige sfærer og blir «i økende grad profesjonelle og forhandlende institusjoner nært knyttet til det offentlige» (Tranvik & Selle, 2003, s. 159). Med dette blir sosiale bevegelser kooptert av en offentlig statlig ideologi og blir samtidig mer moderate.

Alternativt kan institusjonaliseringsprosesser forklares som å produsere et skille mellom aksepterte former for sosiale bevegelser på den ene siden, og de som står utenfor, eller uakseptable former for sosiale bevegelser, på den andre siden. Staten er her inkluderende for en spesiell form for sosiale bevegelser: «It is, on the one hand, inclusive in that its formal structure allows movement groups to decision-making processes through the

neo-corporate channel, the administrative bureaucracy, and the parliamentary arena» (Kjellmans 2007, s. 79). Her blir altså noen former for sosiale bevegelser vurdert som akseptable og legitime samarbeidspartnere: Folkeaksjonen Nei til EU og Folkeaksjonen nei til mer bompenger (i sin senere form), kan illustrere legitime former, i kontrast til protestaksjonen mot Koran-brenning (se kapittel 1). Disse tenderer igjen til å skifte form i retning av mer formelle organisasjoner, blir innlemmet i politiske prosesser og har en tendens til å tone ned radikale protestformer. På den andre siden skapes det med dette en form for motreaksjon, både av og innen aksepterte former for sosiale bevegelser (Kjellman, 2007, s. 83, 183; se også della Porta & Diani, s. 156–7; 212–213), som også kan gjenfinnes i de ovennevnte eksemplene i form av fraksjonering av bevegelsen i ulike grupperinger. Det er altså snakk om en todeling av type sosiale bevegelser og innen enkelte sosiale bevegelser, hvor vi kan se en form for oppdeling mellom moderate og radikale grupperinger og holdninger. Det som blir beskrevet som motkulturelle grupper blir med dette ikke delaktige i institusjonaliseringsprosesser, delvis fordi de selv motsier seg en slik form for integrasjon, delvis fordi de blir vurdert som lite legitime og uønskede (Kjellman, 2007, s. 81). Oppsummert viser dette perspektivet til at institusjonalisering kan produsere både aksept og radikaliserings, ved at staten absorberer aspekter ved sosiale bevegelser vurdert som legitime.

Med disse beslektede perspektivene, kan vi skissere noen interessante implikasjoner. Former for institusjonalisering kan produsere og forsterke motmaktstilnæringer og opposisjonelle bevegelser som oppfattes som ytterliggående og radikale. Institusjonalisering kan altså tenkes å produsere en motreaksjon i form av radikaliserings som er fjernt fra den politiske sfæren. Når handlingsrommet fra det offentlige blir mer betydelig, blir motstanden mot det etablerte mer ytterliggående, med andre ord. Med dette kan, i ytterste konsekvens, sosiale bevegelser i økende grad bli eller oppfattes som «anti-sosiale» i den forstand at de går imot den kollektivistiske tankegangen, imot fellesskapet og imot konformiteten. I så måte kan (deler av eller fraksjoner av) sosiale bevegelser beholde en form for motmaktstilnærings, men likevel ikke oppfattes som å jobbe mot det majoriteten oppfatter som utjevning av urettferdighet (se også eksempelet om Koran-brenning fra kapittel 1). Vi ser altså en ytterligere

konsolidering av det tidligere omtalte skillet mellom aksepterte og uaksepterte former for sivilt engasjement, her overført til sosiale bevegelser, som også kan innebære at utenforskapet blir marginalisert og kanskje lite effektivt. Med dette fremstår sosiale bevegelser i dagens Norge som, for å spissformulere, enten tannløse eller marginaliserte.

Sosiale bevegelser og normalisering

En alternativ tolkning av sosiale bevegelsers form og funksjon i dagens Norge dannes hvis vi støtter oss på nyere, kritiske perspektiver innen SMT. Vi vil her kort utdype noen av kjernepunktene, først og fremst relatert til neoliberalismens fremmarsj, før vi viser til mulig relevans for Norge. Ansporet av neoliberale markedsreformer fra 1980-tallet og fremover, førte omfattende globale økonomiske og politiske endringer til ulike motreaksjoner og former for motstand både i det globale nord og sør (Cox & Nilsen, 2014). Utviklingstrekk som økende gjeld, kutt i sosial- og velferdssektorer i postindustrielle land, økende arbeidsledighet og en generell ustabil global økonomi, ble tilskrevet markedskreftenes økende innflytelse i og mellom nasjoner (Staggenborg & Ramos, 2016, s. 195). Dette medførte igjen utviklingen av former for globale identitetsdannelser blant motstandere som ønsker å bekjempe sosial, miljømessig og demokratisk urettferdighet *nedenfra* (della Porta et al., 2006).

Poenget i denne sammenhengen er ikke nødvendigvis kjennetegnene ved disse utviklingstrekkene isolert sett, eller deres relevans for Norge, men heller hva utviklingstrekkene har å si for sosiale bevegelser. Utviklingstrekkene har ansporet en betydningsfull og bemerkelsesverdig økning av «transnational coordination and alliance building between movements» (Cox & Nilsen, 2014, s. 3), på tvers av lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Sosiale bevegelser blir med dette perspektivet riktignok lokalt situerte, men er også sammenknyttet: organisatorisk gjennom nyere teknologier, og ideologisk gjennom en opposisjonell holdning til global neoliberalisme (della Porta et al., 2006). Her vises det til at nye former for sosial ulikhet har oppstått også i det globale nord, som har ført til nye former for sosiale bevegelser med et mer transnasjonalt preg:

Many of these movements have a transnational character, given the fact that the issues that they seek to challenge, are, themselves transnational. The theoretical implication for this is that social movement theorists have to contend with this transnational character in their theory building. (Altmann et al., 2017, s. 16)

Poenget her, i kontrast til perspektiver representert av PPT, er at vilkårene og betingelsene sosiale bevegelser forholder seg til ikke utelukkende kan ses som bestående av en nasjonalstatlig kontekst. Spørsmålet om relevans for eller overføringsverdi til Norge blir altså en slags logisk feiltakelse. Norge, og landets politiske institusjoner, utgjør ikke nødvendigvis betingelsesgrunnet for sosiale bevegelser, i hvert fall ikke i isolasjon fra andre betingelser, og er samtidig uløselig knyttet til et sammenvevd og transnasjonalt sett av ytre betingelser.

Med dette beskrives ikke bare en dreining fra det lokale til det supranasjonale, men også en endring i *formen* på sosiale bevegelser generelt, kanskje i retning av en normalisering av sosiale bevegelser. Dette argumentet, understøttet av forekomsten av nye teknologier, nettverksorganiseringer og bruk av offentlige rom (della Porta & Diani 2020, s. 134–135), synlig for eksempel innen metoo-bevegelsen og den arabiske våren, tilsier for det første at det ikke lenger trenger å være en streng lovmessighet i utviklingen av sosiale bevegelser i retning av institusjonalisering, men at det heller kan være snakk om en omvendt utviklingstrend (se også Eimhjellen, 2018, s. 217; Sætrang, 2018, s. 155), mot en tydeligere løsrivelse fra den offentlige sfæren. Med dette perspektivet endres også vår forståelse av sosial kapital, som referert til tidligere. Den samlede akkumulasjonen av sosial kapital forstås ikke som å stagnere eller minske, men heller å få en mer mobil form (Meyer & Tarrow, 1998). Samlet sett forstås sosiale nettverk med dette kanskje som mer sporadiske og flyktige, men ikke nødvendigvis mindre effektive og betydningsfulle, og bidrar dermed til å opprettholde det tidligere omtalte skillet mellom etablerte organisasjonsformer og sosiale bevegelser som autonome størrelser, hvor sistnevnte fremdeles har en sentral funksjon.

For det andre blir sosiale bevegelser med dette også vanskeligere å kategorisere, noe som kanskje forklarer forskjeller i beskrivelses- og forklaringsmodeller over, både i nyanser og av mer substansiell art. Kanskje kan ikke sosiale bevegelser reduseres til en størrelse som enkelt lar seg

kategorisere opp mot andre? De skisserte utviklingstrekkene kan med andre ord danne utgangspunktet for en mer pluralistisk forståelse av sosiale bevegelser, hvor nye og, ikke minst, *ulike* former oppstår, også i Norge.

Konklusjon

Vi konkluderer ikke her med hva som er den korrekte tolkningen av sosiale bevegelsers utvikling i Norge, som fremmet av det vi oppfatter som to hovedargumentasjoner: sosiale bevegelser som institusjonaliserte (og dermed som moderate og i liten grad opposisjonelle), og sosiale bevegelser som normaliserte (og dermed som forskjellige, stedløse og med et opposisjonelt potensial). Følgelig konkluderer vi heller ikke om Norge i dag representerer et *social movement society*, eller ikke. Vi foreslår heller, som en forsiktig foreløpig konklusjon, å ikke betrakte disse kjennetegnene – normalisering og institusjonalisering – som gjensidig utelukkende. I stedet kan de forstås som parallelle prosesser, som kanskje er gjensidig forsterkende for ulike former for sosiale bevegelser vist til over: uavhengige og autonome på den ene siden, og innenfor etablerte politiske arenaer på den andre siden. Denne tosidighet kan kanskje også forklare en konseptuell forvirring og ulik analytisk behandling av størrelsen sosial bevegelse, samt bidra til en mer pluralistisk forståelse.

Samlet sett viser disse perspektivene til utfordringer, men også til betydningen av opposisjonelt og frigjørende kollektivt arbeid. På hvilke måter og i hvilken grad slik kollektiv mobilisering oppfattes som eller kan sies å være rettmessige, rettferdige, som eksempelet om protestaksjonen mot Koran-brenning (se kapittel 1) problematiserer, er betimelig og interessant. Dette spørsmålet er bare implisitt belyst i dette kapittelet – gjennom dets relasjon til institusjonaliseringsprosesser – og bør diskuteres og undersøkes videre.

Referanser

- Altmann, P., Demirhisar, D. G. & Mati, J. M. (2017). Social movements in the global south. *Emulations – Revue de sciences sociales*, (19), 7–24. <https://doi.org/10.14428/emulations.019.001>

- Archer, C. (2012). Norway then and now: A comparison of Norwegian society in the late 1960s and today. *Journal of Social History and the History of Social*, 48, 157–178. <https://doi.org/10.13154/mts.48.2012.157-178>
- Breivik, J. K. & Sudmann, T. T. (2015). Samfunnsarbeid som svar på velferdspolitiske utfordringer? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 18(1), 2–6.
- Buechler, S. M. (1995). New social movement theories. *The Sociological Quarterly*, 36(3), 441–464.
- Burawoy, M. (2017). Social movements in the neoliberal age. I M. Pare, C. Runciman & L. Sinwell (Red.), *Southern resistance in critical perspective the politics of protest in South Africa's contentious democracy* (s. 21–35). Routledge.
- Cox, L. & Nilsen, A. G. (2014). *We make our own history: Marxism and social movements in the twilight of neoliberalism*. Pluto Press.
- della Porta, D., Andretta, M., Mosca, L. & Reiter, H. (2006). *Globalization from below: Transnational activists and protest networks*. University of Minnesota Press.
- della Porta, D. & Diani, M. (2020). *Social movements: An introduction*. Wiley Blackwell.
- Eimhjellen, I. (2018). Refleksiv institusjonalisering. Nytt frivillig engasjement i brytningen mellom endring og stabilitet. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 211–234). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch8>
- Enjolras, B. & Eimhjellen, I. (2018). Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 7–30). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch1>
- Espeland, C. E. & Rogstad, J. (2013). Antiracism and social movements in Norway: The importance of critical events. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(1), 125–142. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.723251>
- Goodwin, J. & Jasper, J. M. (2003). Caught in a winding, snarling vine: The structural bias of political process theory. I J. Goodwin & J. M. Jasper (Red.), *Rethinking social movements: Structure, meaning and emotion* (s. 3–30). Rowman and Littlefield.
- Greenhouse, C. (2009). *Ethnographies of neoliberalism*. University of Pennsylvania Press.
- Hall, A. P. & Lamont, M. (2013). Introduction. I A. P. Hall & M. Lamont (Red.), *Social resilience in the neoliberal era* (s. 1–31). Cambridge University Press.
- Jenhaug, L. M. (2017). Myndighetenes forventninger til pårørende som samprodusenter i omsorgstjenester. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(1), 39–58. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2018-01-03>
- Kjellman, K. E. (2007). *Mobilization and protest in a consensus democracy: Social movements, the state, and political opportunities in Norway* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Kornhauser, W. (1995). *The politics of mass society*. The Free Press. (Opprinnelig utgitt 1959)

- Lamont, M. (2000). *The dignity of working men: Morality and the boundaries of race, class, and immigration*. University of Chicago Press.
- Langman, L. (2005). From virtual public spheres to global justice: A critical theory of internetworked social movements. *Sociological Theory*, 23(1), 42–74.
- Lascoumes, P. & Le Gales, P. (2004). *Gouverner par les Instruments*. Presses de Sciences PO.
- Meld. St. 10 (2018–2019). *Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig – Den statlege frivilligheitspolitikken*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-10-20182019/id2621384/>
- Meyer, D. & Tarrow, S. (Red.). (1998). *The social movement society. Contentious politics for a new century*. Rowman and Littlefield.
- Miller, P. & Rose, N. (2008). *Governing the present*. Polity Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Quaranta, M. (2017). *Protest and contentious action. Oxford research encyclopedia of politics*. Oxford University Press.
- Sen, A. & Avci, Ö. (2016). Why social movements occur: theories of social movements. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 9, 125–130.
- Staggenborg, S. & Ramos, H. (2016). *Social movements*. Oxford University Press.
- St.meld. nr. 39 (2006–2007). *Frivillighet for alle*. Kultur- og kirke departementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-39-2007-/id477331/>
- Stromsnes, K. & Gjerde, S. (2018). Politiske aksjoner i Norge: Hvilken rolle spiller organisasjonene? I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 31–62). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch2>
- Sætrang, S. (2018). På Facebook for flyktninger. En casestudie av Refugees Welcome-nettverket i Norge. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 151–187). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch6>
- Tilly, C. (2004). *Social movements, 1768–2004*. Paradigm Publishers.
- Tranvik, T. & Selle, P. (2003). *Farvel til folkestyret? Nasjonalstaten og de nye nettverkene*. Gyldendal Akademisk.
- van Stekelenburg, J. & Klandermans, P. G. (2009). Social movements theory: Past, present and prospect. I I. van Kessel & S. Ellis (Red.), *Movers and shakers: Social movements in Africa* (s. 17–44). Brill.
- Østerud, Ø. (2005). Introduction: The peculiarities of Norway. *West European Politics*, 28(4), 705–720. <https://doi.org/10.1080/01402380500216591>
- Ågotnes, G., Moholt, J.-M. & Blix, B. (2021). From volunteer work to informal care by stealth: A «new voluntarism» in social democratic health and welfare services for older adults? *Ageing & Society*, 1–17. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001598>

KAPITTEL 3

Tilnærminger til kollektiv mobilisering innen samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid

Anne Karin Larsen

Førstelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Gudmund Ågotnes

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Rita Agdal

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: The COVID-19-pandemic and the United Nations' Sustainable Development Goals represent societal challenges that require novel solutions, not only from national governments, supranational organisations, local communities and individuals, but also in the form of cooperation across professional groups and social areas. Community work, social entrepreneurship and public health are all disciplines that deal with societal challenges characterised by complexity. They are not, consequently, preoccupied with specific, isolated service areas or sectors, nor can they be placed within them. As professional disciplines, they have different origins and trajectories, but share a focus on development, co-creation and collective mobilisation linked to social, health-related, and environmental conditions.

From the vantage point of the three disciplines, the chapter provides examples of how collective mobilisation can start both from state and supranational organisations, but also from individuals and local initiatives often based on specific events or oppressive conditions. Nevertheless, commonalities are to be found in

Sitering: Larsen, A. K., Ågotnes, G. & Agdal, R. (2022). Tilnærminger til kollektiv mobilisering innen samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid. I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 3, s. 59–90). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch3>
Lisens: CC-BY 4.0

how collective mobilisation is predicated on a willingness to cooperate and has an inherent goal of ensuring sustainable development leading to significant results for participants. Collaboration and sustainability serve as analytical turning points when we discuss whether methods aimed at achieving sustainable results are shared or different in the three disciplines. The chapter sheds light on the ways in which the disciplines complement each other and the roles they play as actors within the welfare state.

Keywords: collective mobilization, community work, social entrepreneurship, public health promotion, COVID-19-pandemic, sustainability

Innledning

Da Norge stengte ned 12. mars 2020 på grunn av covid-19-pandemien, gikk Norge og resten av verden inn i en svært vanskelig tid som skulle vare i flere år og få alvorlige følger for befolkningen. Helsemyndigheter nasjonalt og lokalt startet ulike tiltak for å redusere omfanget av pandemien. Formålet med disse tiltakene ble tydelig formidlet, og fordi nordmenn flest har høy tiltro til helsemyndighetene, fikk strategien bred oppslutning (OECD, 2022). Helsemyndighetene satte i gang omfattende folkehelseiltak for å hindre spredning av smitte, og restriksjonene ble fulgt opp lokalt (Folkehelseinstituttet, 2021; Helsedirektoratet, 2019). Mobiliseringen myndighetene startet appellerte til solidaritet med utsatte grupper med hensyn til frykt for manglende behandlingsmuligheter og kapasitet på sykehusene. Denne innsatsen er et eksempel på kollektiv mobilisering i stor skala igangsatt ovenfra, og som vi senere vil vise til ble bærekraftig gjennom en omfattende mobilisering nedenfra.

Den raske spredningen av pandemien, blant annet på grunn av reisevirksomhet, viser hvor tett vi er forbundet og hvordan endringer som kan virke lokale og ubetydelige i starten kan få vidtrekkende konsekvenser. Miljømessig skaper global oppvarming følger som rammer oss alle, og som mer enn noen gang krever en kollektiv mobilisering på verdensbasis for å redusere og stoppe den negative utviklingen på natur og samfunn. «Bærekraftig utvikling er utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov», er et kjent sitat fra Brundtland-rapporten (Brundtland, 1987, s. 42). Det vi vet i dag, 35 år senere, er at forbruket blant den rike delen av befolkningen i verden må endres og nedjusteres kraftig for at fremtidige

generasjoner skal være sikret et godt livsgrunnlag. FN's handlingsplan for bærekraftig utvikling er et overnasjonalt politisk redskap med ambisjon om å utrydde fattigdom og sult, bekjempe ulikhet og forurensing av hav og land, og redusere CO₂-utslippene i verden innen 2030. Dette ambisiøse programmet for bevaring av kloden er eksempel på en kollektiv mobilisering på globalt nivå som krever handling på 17 ulike innsatsområder (FN-sambandet, 2015, 2021, se også figur 3.1). FN's bærekraftsmål innebærer at de enkelte nasjoner og virksomheter på ulike måter legger planer for hvordan de sammen og hver for seg kan bidra til å nå disse målene. Samtidig kan bærekraft i lys av kollektiv mobilisering forstås som mer enn hvorvidt de kortvarige resultatene de skaper er effektive, fordi de også etablerer handlende interessefellesskap og sosiale nettverk.

De tre fagområdene samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid er alle innrettet mot å arbeide for bedre nærmiljø og sosiale og helsemessige forhold gjennom forskjellige, men også til dels like metodiske tilnærminger som er egnet til innbyggermobilisering. Fagområdenes virke dreier seg om økonomiske, sosiale, miljømessige, helsemessige, tekniske og politiske samfunnsforhold på flere nivåer.

Med dette som utgangspunkt ønsker vi å undersøke hva som har vært igangsettere for kollektiv mobilisering innen de tre fagområdene, og hvilke metoder for gjennomføring og bærekraftige resultater som enten er felles eller som skiller områdene fra hverandre. På hvilke måter utfyller de tre fagområdene hverandre, og hvilke roller spiller de som aktører innen velferdsstaten? I kapittelet vil vi diskutere hvordan de sammen eller på ulike måter kan medvirke til kollektiv mobilisering for bærekraftige samfunn ved å ta initiativ og invitere til samhandling og utvikling av prosjekter, tiltak og virksomheter som har som målsetting å skape bedre levekår.

Fagområder, kollektiv mobilisering og omfattende samfunnsproblemer

Vårt utgangspunkt er at de tre fagområdene deler noen likhetstrekk relatert til virkeområde (velferdsfeltet), form (flerfaglig og -sektorielle) og fremgangsmåter (kollektiv mobilisering). Fagområdene representerer

også formelt anerkjente utdanninger, som gjør en sammenlikning relevant og aktuelt. De har imidlertid forskjellige «livshistorier» og kan leses som tilsvar på velferdsstatens utvikling, i ulike perioder og på ulike måter, som kanskje tilsier at de ikke er helt komparative størrelser.

De tre fagområdene henter teori og metoder fra mange fag og profesjoner. De er alle rettet mot å løse samfunnsmessige utfordringer relatert til sosiale, miljømessige og helsemessige forhold. Samtidig er fagområdene berørt av samfunnsmessige forhold, illustrert i dette kapittelet med covid-19-pandemien og arbeid i lys av FNs bærekraftsmål.

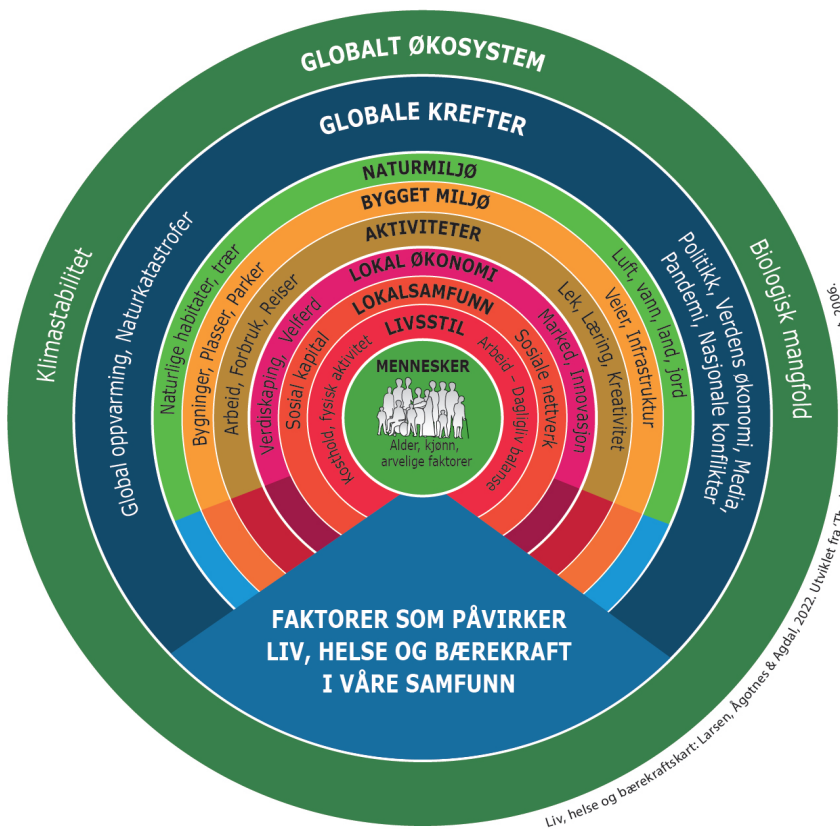
Samfunnsarbeid er en av flere tilnæringsmåter til løsning og forebygging av sosiale problemer innen sosialt arbeid, men også en tverrfaglig disiplin med perspektiv på hva som skaper og vedlikeholder samfunnsmessige problemer. Det står sentralt å finne løsninger sammen med innbyggerne, ofte gjennom metoder som dreier seg om nærmiljøutvikling, organisasjon- og planarbeid og medvirkning i aksjoner for bærekraftig miljø eller rettigheter for befolkningsgrupper. Sosialt entreprenørskap praktiseres av utøvere som bruker metoder fra forretningsverdenen for å løse sosiale og miljømessige utfordringer som trenger nye og innovative tilnæringsmåter og hvor velferdsstatens tilbud ikke dekker aktuelle behov. Folkehelsearbeid er sektorovergripende og omfatter helsefremmende innsats rettet mot miljømessige og samfunnskapede forhold som påvirker menneskers helse, trivsel og livskvalitet.

Vårt utgangspunkt er at de inkluderte fagområdene forholder seg til og har som målsetting å være tilsvar på de samfunnsutfordringer vi står overfor, ut fra mandatet de er gitt og de kunnskaper, ferdigheter og erfaringer de kan bidra med. Både myndighetenes innsatser i lys av covid-19-pandemien og FNs bærekraftsmål omhandler det vi forstår som umedgjørliche problem (*wicked problems*) (Brodtkorb & Rugkåsa, 2015), hvor utfordringene krever samhandling og kollektiv innsats som ikke løses innen faglige eller velferdssektorielle siloer. Innen en slik kompleksitet vil forandring på ett område kunne medføre problemer på et annet, noe som kan være vanskelig å forutse. Følgelig finnes det ikke en enkel løsning på problemene, men mange og varierte, avhengig av hvordan situasjonen blir forstått (Turunen, 2013, s. 15). Kreative problemløsningsmetoder bidrar til å åpne opp for flere muligheter før valg av løsning

(Wong, 2020; se også kapittel 6). Slike umedgjørlige problem krever også nye politiske løsninger og vilje til samhandling på tvers av sektorer, yrker og fagområder, og ikke minst medvirkning fra de menneskene som blir berørt (Head, 2008).

Vi har sett hvordan pandemien særlig har skapt problemer for store byer. Befolkningstetthet har gjort det vanskelig å begrense smitteomfanget, som derfor særlig rammer de som allerede har andre ikke-smittsomme sykdommer, spesielt eldre og sårbare befolkningsgrupper. Sammenfall av flere faktorer resulterer dermed at covid-19 kan karakteriseres som *syndemi* (Ellis et al., 2021, s. 2). Covid-19 er også et resultat av et økosystem i ubalanse, hvor mennesker gjennom å utvide sine leveområder på bekostning av dyrenes naturområder skaper grunnlag for zoonotiske infeksjonssykdommer (Lavalette, 2020). Ifølge helsemyndighetene må vi forvente at det kommer flere pandemier, og at de fleste nye smittestoff som oppdages er smitte fra dyr til mennesker (Storrøsten, 2022). Dette innebærer at utfordringer knyttet til helse ikke kan sees isolert fra andre samfunnsfaktorer.

Figur 3.1 illustrerer de globale utfordringene verden står overfor og hvordan disse påvirker livet på alle nivåer i samfunnet ned til det enkelte menneske og lokalmiljø. Illustrert med FNs fargekoder for de 17 bærekraftsmålene viser figuren hvordan disse målene er sektorovergripende og nødvendiggjør en kollektiv innsats med betydning for menneskers liv og helse og for bærekraftige samfunn. Den globale oppvarmingen fører til alvorlige klimaforandringer, naturkatastrofer, flom, langvarig tørke, skogbranner, fattigdom, sult og nedbryting av biologisk mangfold. Disse forandringene skjer også som følge av en verdenspolitikk og en global økonomi hvor økonomisk gevinst har hatt prioritet på bekostning av miljøhensyn. Global handel og økt reisevirksomhet mellom land og kontinenter har gjort det mulig for pandemier å spre seg. Nasjonale konflikter som skyldes mangel på arbeid, matforsyninger og tilgang på vann skaper nød, flukt og miljømigrasjon, som må sees i sammenheng med at verdens befolkning har økt med 7 milliarder fra 1950 til i dag (FN, 2021), samtidig som menneskers levealder øker. Dette er utfordringer som stiller krav til samarbeid på tvers av yrkesgrupper og samfunnsområder, samt nye arbeidsmetoder og faglige tilnæringsmåter.

FNs mål for bærekraftig utvikling

Figur 3.1 Faktorer som påvirker liv, helse og bærekraft i våre samfunn. Illustrert med FNs bærekraftsmål: <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>. Bærekraftsmålene er gjengitt med tillatelse fra FN.¹ Alle rettigheter forbeholdt. FNs bærekraftsmål kan ikke gjenbrukes uten tillatelse. Lisens på Liv, helse- og bærekraftskart: CC BY-ND 4.0

Videre presenteres de tre fagområdene hver for seg. Som fremstillingen vil vise har de sine særtrekk og spesielle historie, men også overlappende arbeidsområder og visse likhetstrekk i metodiske tilnærminger til problemløsning.

1 Innholdet i denne publikasjonen har ikke blitt godkjent av FN og gjenspeiler ikke synspunktene til FN eller organisasjonens ansatte og/eller representanter, eller medlemslandene.

Samfunnsarbeid – verdier og prinsipper for kollektiv mobilisering

Bakgrunn

Samfunnsarbeid er en tilnærming for å løse samfunnsskapt problemer på gruppe- og samfunnsnivå, og omtales både som en disiplin og et fag. Røttene kan spores i flere retninger avhengig av ståsted. Noen kjerneegenskaper, -verdier og -metoder deles likevel, kjennetegnet ved kollektiv handling og kollektivt endringsarbeid (Hutchinson, 2010; Sudmann & Henriksbø, 2011), og ved autonom medvirkning fra dem det angår (Twelvetrees, 2008, s. 1). Dagens samfunnsarbeid har utviklet seg teoretisk og praktisk inspirert fra kritisk sosialt arbeid (Ledwith, 2011), samfunnsfag og kritisk velferdsforskning (Hanssen, 2005), deltakende aksjonsforskning (Ledwith & Springett, 2010; Reason & Bradbury, 2006), og grønt sosialt arbeid (Dominelli, 2014, 2018).

I Norge fikk samfunnsarbeid et faglig fotfeste i sosialarbeiderutdanningen på 1960- og 70-tallet. Det førte til at tilnærminger til sosiale problemer ble rettet mot de klientskapende forholdene i samfunnet og ble et kritisk alternativ til et individuelt og psykososialt perspektiv i faget (Hutchinson, 1999). Utviklingen sammenfalt med fremveksten av drabantbyer i Norge hvor unge barnefamilier etablerte seg uten et utvidet familienettverk. Utdanningsinstitusjoner startet på den tiden praksisprosjekter i samfunnsarbeid. I Trondheim samarbeidet sosionomstudenter med innbyggerne, boligbyggelaget, sosialtjenesten og fritidssektoren i kommunen, og bidro til utvikling av forskjellige fellesskapstjenester og aktiviteter i bomiljøene etter å ha kartlagt ønsker fra beboerne. Borettslagene fikk styrer, velforeninger og oppgangskontakter som skulle bidra til etablering av fellesskap for å skape gode nabolag. Kartlegging og samarbeid mobiliserte til kollektive løsninger, og det oppsto nye nettverk og kollektiv samhörighet i de nye nærmiljøene (Dørum, 1999, s. 74–80). Etter hvert oppsto en parallell bruk av samfunnsarbeid knyttet til kritisk samfunnsvitenskap, der strukturendringene i samfunnet var sentrale og velferdsstaten delvis ble sett som problemprodusent (Hanssen, 2005).

Fortsatt er samfunnsarbeid sentralt innen utvikling av bomiljø og gode leveområder, gjerne under bolig- og byetatens arbeidsfelt. Strategier for å

utvikle gode leveområder er nedfelt på kommunalt nivå ved utvikling av områdeplaner, som har ført til en rekke nærmiljøprosjekter (Henriksbø & Grimen, 2014; Økland & Henriksbø, 2009; se også kapittel 11 og 12). Denne retningen av samfunnsarbeid kan spores tilbake til Jane Addams, som anses som en pioner for samfunnsarbeid som metode innen sosialt arbeid. Hennes sosialpolitiske engasjement var kamp for kvinners rettigheter fra slutten av 1880-tallet (Borchgrevink, 1939), og for bedre levekår for mennesker som levde i fattigdom under dårlige bo- og sanitærforhold i et industrialisert område i Chicago. Gjennom å mobilisere studenter og akademikere til å bosette seg i dette området og ved å etablere et *settlement* kalt Hull House, ble dårlige bo- og livsvilkår viet mer, men også annerledes, oppmerksomhet (Brubaker, 2004). Liknende *settlements* vokste frem i andre land, også i Norge. Fossgården på Grünerløkka i Oslo eksisterte fra 1919 til 1966 (Conradi, 1999).

Samfunnsarbeid som arbeidsmåte og løsning på sosiale problemer har likevel alltid hatt større betydning i land og kontinenter hvor velferdssystemene har vært mindre utviklet og hvor bo- og arbeidsforhold ikke har sikret mennesker det nødvendige livsgrunnlaget. I disse landene er det som regel frivillige organisasjoner (NGOs) som Caritas og nødhjelpsorganisasjoner som arbeider på denne måten (Larsen et al., 2014), men også fagorganisasjoner (se også kapittel 10). I Norge, derimot, foregår samfunnsarbeid gjerne med utgangspunkt i offentlige tjenester som er underlagt lover og retningslinjer, men også gjennom frivillige organisasjoner, eksempelvis Kirkens Bymisjon eller Batteriet-sentrene, som tilbyr støtte for organisasjoner. Kommunens ansvar for forebygging av forhold som kan skape sosiale problemer er hjemlet i sosialtjenesteloven (2009, § 3.12) og gir et mandat til å anvende samfunnsarbeid i kommunal sektor. Tilsvarende mandat for å trekke innbyggere med i lokalt utviklingsarbeid finnes i plan- og bygningsloven (2008, § 5-1), samt folkehelseloven (2011, § 4, fjerde ledd).

Verdier og prinsipper

Samfunnsarbeid er basert på humanistiske idealer, menneskerettighetene og demokratiske verdier, hvor sosial rettferdighet og en ikke-undertrykkende praksis er fundamentet for arbeidet (Hugman &

Bartolomei, 2014; Ife & Fiske, 2006). Å utforske deltakernes livsverden, styrker, utfordringer og levekår, for derigjennom å mobilisere til endringsarbeid, er et viktig premiss i samfunnsarbeid (Freire, 1999).

Samfunnsarbeid har alltid rettet et kritisk blikk på forhold og politikk som skaper sosiale problemer. Grønt sosialt arbeid (Dominelli, 2014, 2018) har et verdigrunnlag som knytter an til bærekraftsmålene ved å vektlegge den betydning naturen har for menneskers fysiske og psykiske helse og trivsel. I tillegg til et helhetlig faglig fokus på individ, familie, nettverk, samhandling mellom mennesker og bygging av sosial kapital, vektlegger et grønt perspektiv betydningen av menneskets samspill med naturen og den gjensidige avhengigheten mellom alt liv på jorden. En grønn tilnærming til samfunnsarbeid innebærer å argumentere og arbeide for en dyptgripende endring i hvordan mennesker ser for seg det sosiale grunnlaget for sitt samfunn, samt for sine relasjoner med hverandre og naturen (Dominelli, 2014).

Metode

Sentralt i den metodiske tilnærmingen til løsning av samfunnsrelaterte problemer er deltaking fra dem det angår, gjennom innbyggerinvolvement og løsninger ut fra et nedenfra-og-opp-perspektiv (Hutchinson, 2009, 2010, 2014; Larsen et al., 2014; Ledwith & Springett, 2010). Utøving av samfunnsarbeid forutsetter kunnskap om hvordan endring skjer og hvordan mobilisering til deltaking kan utvikles. Freires frigjørende pedagogikk (1999) har vært viktig i utviklingen av samfunnsarbeid som fag og metode de siste 40 årene (Bracht et al., 1999). Mennesker som har levd med undertrykking enten individuelt eller som gruppe vil over tid kunne internalisere undertrykkerens perspektiver og bli sin egen undertrykker (Bulhan, 1985; Fanon, 1968). Gjennom dialog med innbyggerne er samfunnsarbeiderens rolle å kartlegge hvilke ressurser innbyggerne selv har og bidra til bevisstgjøring om undertrykkende forhold, for slik å vise hvilke muligheter som finnes, samt skape håp og vilje til forandring (Freire, 1994/2014).

Samfunnsarbeid spiller også en viktig rolle i beredskapsarbeid som, i lys av de samfunnsutfordringer vist til innledningsvis, blir stadig

viktigere (Dominelli, 2014). Aldrich og Meyer (2015) understreker betydningen av å bygge sosial kapital og nettverk for å overleve ulykker og bearbeide traumer, og som en viktig faktor for samfunnsmessig *resilience*. Bygging av sosiale nettverk i lokalmiljø som beredskap ved ulykker og katastrofer, har blitt underkommunisert i forhold til vektleggingen av et beredskapslager med mat og vann og nødproviant for noen dager (Aldrich & Meyer, 2015).

En kjernekompetanse innen samfunnsarbeid er å kunne velge tilnærminger som sikrer innbyggernes deltakelse i utviklingsarbeid. En av flere styrkebaserte tilnærminger som brukes i samfunnsarbeid, er *asset-based community development* (ABCD) (Kretzmann & McKnight, 1993). I tilnærmingen vektlegges betydningen av ønsker om forandring nedenfra, basert på innbyggernes personlige erfaringer og ønsker for endring. Fasilitators rolle er å styrke lokale nettverk, og gjennom dialog støtte gruppen i å utvikle visjoner, endringsmål og bærekraftige resultater (Freire, 1999, 1994/2014). Denne tilnærmingens måten eksemplifiseres under presentasjonen av folkehelsearbeid (se også kapittel 6, 11 og 12 for eksempler på bruk av samfunnsarbeidsmetodikk i lokalmiljøutvikling).

Sosialt entreprenørskap, verdier og prinsipper for kollektiv mobilisering

Bakgrunn

Samfunnsmessige utfordringer som vist til over krever nye løsninger på sosiale, miljømessige og økonomiske områder. Fremveksten av sosialt entreprenørskap i Norge må sees i lys av endringer i velferdsstaten og utvikling mot en mer markedsorientert retning, påvirket av politiske og sosio-økonomiske ideer og modeller. Etableringen av sosialt entreprenørskap som en egen modell for bedrifter økte også betydelig i Norge fra 2008, og det antas i dag å være rundt 400 etablerte bedrifter (Enjolras et al., 2021, s. 166). *Strategi for entreprenørskap i utdanningen* skisserte at utdanninger på alle nivå skulle bidra til verdiskaping, nyetablering og innovasjon ved å stimulere holdninger, kunnskap og ferdigheter hos elever, studenter og lærere og utvikle en kultur for entreprenørskap (Regjeringen, 2004–2008). Sosialt entreprenørskap ble noe senere definert

som entreprenørens evne til å koble mål om inntjening med positive sosiale, etiske eller miljømessige ringvirkninger (Regjeringen, 2009).

Mens det i Europa etter 2007 ble utviklet lover og et virkemiddelapparat gjennom OECD og EU-kommisjonen som fremmet denne typen virksomheter, gjelder føringene som ble lagt i stortingsmeldinger og handlingsplaner for etablering av slike bedrifter i Norge (Ingstad & Loga, 2016, s. 22). I en kartlegging etter oppdrag fra Kultur- og arbeidsdepartementet i 2016 trekker Eimhjellen og Loga frem fire sentrale kriterier som kjennetegner sosiale virksomheter: (1) Innovasjon gjennom nye måter å løse oppgaver på i samspill med velferdsstaten, (2) sosialt engasjement som omfatter velferdsproduksjon, interesserepresentasjon og til en viss grad mobilisering for bestemte sosiale grupper, (3) forretningsdrift gjennom inntjening knyttet til virksomhetens tjenester og (4) innbyggermedvirkning og inkludering som vesentlige faktorer i virksomhetenes sosiale formål (Eimhjellen & Loga, 2016, s. 7).

Det er knyttet mange utfordringer til det å etablere slike virksomheter på en måte som gjør at de klarer seg over tid, særlig fordi det kan være krevende å skaffe midler til oppstart og utvikling av bedriftene (Brøgger, 2017). Mange vil derfor være avhengige av økonomiske støttespillere og et virkemiddelapparat, hvorav Ferd er en sosial investor og kompetansebygger for sosialt entreprenørskap (Enjolras et al., 2021, s. 172; Kobro, 2019, s. 6). Fordi samarbeid med sosialentreprenører er relativt nytt, finnes det en veileder for offentlige oppdragsgivere i møte med sosialentreprenører (Ferd, u.å.). Behovet for faglige fellesskap og møteplasser for gründere har ført til etablering av flere inkubatorer i Norge, eksempelvis SoCentral, Samfunnssentralen og Social Impact Lab.²

Verdier og prinsipper

Sosialt entreprenørskap kjennetegnes av bedrifter som ønsker å løse sosiale problemer. De er en del av en større internasjonal dreining innen næringslivet som ser samfunnsforhold og en mer bærekraftig økonomi i en sammenheng (Brøgger, 2017, s. 65). Innen sosialt entreprenørskap

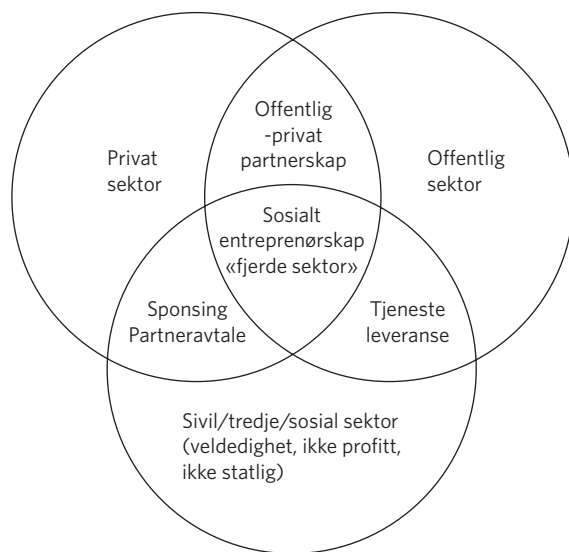
² Se www.ferd.no, www.socentral.no, www.samfunnssentralen.no, www.socialimpactlab.no

blir en bærekraftig virksomhet vurdert ut fra tre suksessmål som balan- seres, ofte anført som *impact measurement*. Her inngår både økonomi, sosiale forhold og miljø, og ikke alene økonomisk utbytte (Carson & Skauge, 2019, s. 126). FNs bærekraftsmål har derfor blitt en viktig refe- ranse for både sosiale entreprenører og etablerte virksomheter for å måle bedriftens bærekraft. Bedriftene organiseres på ulike måter som AS, ideelt AS og stiftelse. I et ideelt AS skal fortjenesten gå tilbake til bedriften og videreutvikling av denne. Sosialentreprenører arbeider for å fylle samfunnsmessige behov som det offentlige ikke selv klarer å løse, bærer idealismen fra frivillig sektor og forsøker å finne forretnings- modeller hentet fra privat sektor for å gjøre løsningene bæredyktige på lengre sikt. Gjennom å utvikle tjenester som retter seg mot margi- naliserte målgrupper eller mennesker i vanskelige livssituasjoner, tar virksomhetene sikte på å fylle udekkete behov i det offentlige hjelpe- apparatet (Brøgger, 2017).

Metode

Virksomhetene arbeider ofte i skjæringspunktet mellom velferdsstaten, frivillig og privat sektor, og utgjør gjennom dette en fjerde sektorvirksomhet, som vist i figur 3.2 (Brøgger, 2017, s. 124). Som fjerde sektor virksomhet er samarbeid med andre sektorer, både offentlige, private og ideelle, en del av forretningsgrunnlaget. Ofte er forretningsmodel- lene hybrider, der inntekt hentes fra flere kilder. Tjenester kan leveres til offentlig sektor sammen med private partnerskap som gjerne går inn med økonomisk støtte for å oppnå felles mål, samtidig som virksom- hetene tjener egne midler gjennom salg av tjenester og produkter. Deres kompetanse ligger blant annet i å se muligheter der andre kanskje ikke ser det, og en evne til å presentere ideer for aktuelle samarbeidspartnere (Brøgger, 2017).

Utvikling av en ny forretningside eller et nytt prosjekt starter ofte med å ta i bruk kreative verktøy for å utvikle ide og visjon sammen med aktuelle aktører for virksomheten. En av metodene som er mye brukt i innovasjonsprosesser er designtenkning (*design thinking*) (Brown, 2008). Metoden sikter mot et helhetlig perspektiv på ideutviklingen og

Figur 3.2 Fjerdesektormodellen (gjengitt med tillatelse fra Brøgger, 2017, s. 15, etter Ellis, 2010, s. 120)

medvirkning fra de menneskene som skal ta i bruk løsningen. Det er en kompleks prosess som innebærer samskaping, samarbeidsmetoder og involvering av alle parter. Det finnes et utall av forskjellige kreative verktøy for ideskaping og kreativ tenkning (se Turunen, 2013; se også kapittel 6).

Et strategisk planleggingsverktøy for utviklingen av forretningsmodell, som brukes av både sosialentreprenører og andre gründere, er *Business modell canvas* (Osterwalder & Pigneur, 2010). Modellen inneholder ni sentrale områder for forretningsutvikling, som skal defineres, forklares og beskrives: partnere, kjerneaktiviteter, verditilbud, kunderelasjon, kundesegment, ressurser, kanaler for å gjøre tilbudet kjent, samt kostnad- og inntektsoversikt. En slik gjennomgang kan gi et bilde av om det er et reelt grunnlag for å starte den planlagte virksomheten. Kundesegmentet utgjør ofte forskjellige kundegrupper; de som har et behov for de tjenestene som tilbys (innbyggerne – i eksempelet under barna) og de som er villige til å betale for at virksomheten skal kunne tilby å gi hjelp (partnerne/sponsorer). *The flourishing business canvas* bygger videre på *business modell canvas*, men vektlegger i langt større grad en beskrivelse av de

faktorene som kan relateres til hvilket miljømessig fotavtrykk virksomheten vil gi og de samfunnsnyttige sidene ved bedriften. I denne modellen er bærekraftsmålene synliggjort ved tydeligere konkretisering av en trippel bunnlinje, hvor den økonomiske bunnlinjen regnes mer som et verktøy for å oppnå ønsket sosial eller miljømessig effekt (Flourishing Enterprise Institute, u.å.).

*Pøbelprosjektet*³ er et eksempel på en fjerdesektortjeneste. Gjennom å rette sin virksomhet inn mot ungdom som er i fare for å falle ut av skole og arbeid, kobler de ungdom og arbeidsgivere. De arbeider med indre motivasjon og setter reelle krav til ungdommene og de arbeidsplassene de går inn i. Målet er å gi ungdommene en opplevelse av mestring og ny livserfaring (Rasmussen, 2016). Som sivil aktør leverer virksomheten sosiale tjenester, og inngår i et offentlig og privat partnerskap gjennom å levere tjenester til det offentlige (Nav/utdanningssektor), og ved hjelp av private sponsorer (Ferd/Aleris).

*Landsforeningen for barnevernsbarn*⁴ er en stiftelse som ble opprettet i 1997. Som medlems- og interesseorganisasjon arbeider de for å bedre barn og unges rettigheter i møte med barnevernet i tråd med FNs barnekonvensjon (1989), og for å endre stereotype holdninger til barnevernet og barnevernsbarn. Organisasjonen ble til på bakgrunn av ungdommers engasjement og ønske om å formidle sine erfaringer fra møte med barnevernet for på en konstruktiv måte bidra til å endre holdninger i samfunnet ved å peke på hvordan barnevernet kan utvikle bedre og mer hensiktsmessige tilbud. Medlemmene må selv motta tiltak eller ha tidligere erfaring med barnevernet. Gjennom å bruke sine erfaringer og dele disse opptre de som samfunnsaktører, hvor særlig rettigheter knyttet til ettervern har vært vektlagt, men også fosterhjem, akutt plasseringer, og hva anbudsprosesser i barnevernet medfører.

Noen medlemmer blir også erfaringskonsulenter (se også kapittel 9). Disse bruker sin egen og andres erfaringskunnskap til å hjelpe og bistå andre barnevernsbarn, og er formidlere til aktuelle instanser om hvilke behov barn og unge har i møte med barnevernet. I erklæringen

3 www.pobelprosjektet.no

4 www.barnevernsbarna.no

Drømmebarnevernet (Landsforeningen for barnevernsbarn, u.å.) presenterer foreningen ti råd til hvordan et ønsket barnevern fungerer. Dette er eksempel på hvordan barn og unge kan bruke sin livserfaring til å skape endring gjennom å tydeliggjøre hvilke behov som må ivaretas når barnevernet blir en del av barn og unges liv.

Folkehelsearbeid, verdier og prinsipper for kollektiv mobilisering

Bakgrunn

Folkehelsearbeid kan beskrives som et globalt anliggende som gjennom lokal gjennomføring omhandler miljøarbeid og arbeid for bærekraftig utvikling på alle livets områder og aktiviteter. Historisk kan folkehelsearbeid skrives tilbake til tidlig industrialisering på slutten av 1700-tallet, hvor menneskelig arbeidskraft ble en knapp ressurs. Sunnhetskommisjonenes oppgaver var å overvåke og sette inn tiltak mot helsefarer, som handel med dårlig mat og miljøproblemer som følge av mangel på latriner og avfallsbehandling. Både arbeiderbevegelsen (og andre bevegelser som hygienebevegelsen) fremsatte krav om bedre arbeids- og levekår (Vallgård & Krasnik, 2007).

I nyere folkehelsearbeid er forebygging og helsefremmende arbeid sentralt (Vallgård & Krasnik, 2007; Årø, 1994). En historisk gjennomgang av befolkningsstatistikk viste at sosiale bevegelser og endringer av levekår hadde hatt langt større innvirkning på bedring av befolkningens helse enn helsesektoren (McKeown, 1976). Basert på slike erkjennelser ble helsefremming som begrep introdusert som en målsetting og et supplement til forebyggende arbeid (Årø, 1994, s. 53).

Verdens helseorganisasjon (WHO) har en viktig rolle for utviklingen og innholdet i helsebegrepet slik det er i dag. Helsedefinisjon fra møtet i Alma Ata i 1978 understreker at helse er en fysisk, psykisk og sosial opplevelse av velvære, og ikke kun fravær av sykdom. Helse er en grunnleggende menneskerett som krever innsats på alle samfunnssektorer verden over. I 1983 opprettet FN *Verdensorganisasjonen for miljø og utvikling* og satte med det miljø og bærekraft på dagsorden. Globale miljøproblemer ble kartlagt, og miljøvern skulle være sektorovergripende

(Brundtland, 1987). Dette blir også vektlagt i Ottawa-deklarasjonens fem søyler, der helsefremmende arbeid innebærer å sette helse på dagsorden i alle bestemmende organer; å skape et støttende miljø med trygge, stimulerende, tilfredsstillende og trivelige leve- og arbeidsforhold; styrke lokalmiljøets muligheter for handling og deltaking i planlegging og gjennomføring av tiltak; å støtte utvikling av personlige ferdigheter og mestring; å re-orientere helsetjenesten i en helsefremmende retning (WHO, 1986, s. 4).

Snart førti år etter Ottawa-deklarasjonen kan FNs 17 mål for bærekraftig utvikling, som ble lansert i 2015, oppsummeres som den viktigste milepælen for å ivareta mennesker og dyrs levekår. Denne utviklingen fordrer at helsefremmende tiltak blir konkretisert ned til de enkelte samfunnsnivå. Arbeidet som er gjort gjennom WHO fremmer en global forståelse av betydning for helse- og miljøfremmende tiltak, og blir operasjonalisert globalt i alle samfunnssektorer gjennom nasjonale og lokale styringsmakter, private og offentlige organisasjoner og næringer, ned til den enkelte husholdning og individ (FN-sambandet, 2015) illustrert i figur 3.1.

Verdier og prinsipper

Folkehelseloven (2011) i Norge bygger på de verdiene som er vist til over i internasjonale avtaler, og prinsippene fra Ottawa-deklarasjonen (Prop. 90 L (2010–2011)). Folkehelsearbeid defineres som samfunnets innsats for å påvirke faktorer som fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger sykdom skade eller lidelse, beskytter mot helsetrusler og sikrer en jevnere fordeling av ressurser og påvirkningsfaktorer. Ifølge folkehelseloven skal folkehelsearbeid bidra til samfunnsutvikling som fremmer folkehelse og utjevner sosiale helseforskjeller (Folkehelseloven 2011, § 1, første ledd).

Metode

Det helsefremmende arbeidet kom på dagsorden etter Ottawa, mens forebyggende folkehelsearbeid på 1960-tallet ble kategorisert som primær-, sekundær- og tertiær-forebyggende (Caplan, 1964). Bruker vi

covid-19-pandemien som eksempel kan primærforebygging være myndighetenes tiltak for å hindre smittespredning og at mange mennesker ble syke, gjennom å stenge ned samfunnet og opplyse om risiko og helsefare, anbefale vaksinasjon og stoppe reisevirksomhet. De sekundærforebyggende tiltakene som ble satt inn da pandemien var et faktum, var å redusere omfang av smitte og sykdom i befolkningen ved bruk av munnbind, håndhygiene, en meter avstand til andre mennesker, testing, vaksiner og karantene. Tertiærforebygging handler om skadebegrensning, som å gi behandling til de som ble alvorlig syke, isolasjon, og rehabilitering i etterkant.

Hovedansvaret for folkehelsearbeidet er i dag lagt til kommunene, mens stat og fylke skal tilrettelegge og samordne det sektorovergripende arbeidet (Folkehelseloven, 2011, § 1.2). Helsedirektoratets sektorrapporter har bidrag fra mange ulike departementer, som vurderer hvordan politikk og utvikling i deres sektor påvirker folkehelse. Her er helsefremmende arbeid og bærekraft gjennom lokalsamfunnsutvikling, deltakelse og utjevning av helseforskjeller sentralt (Helsedirektoratet, 2021). Det tverrsektorielle gjenspeiles også ved at folkehelse er vektlagt i sosialtjenesteloven (2009), barnevernsloven (2021) og plan- og bygningsloven (2008), samt i lover for sikkerhet knyttet til brann, veitrafikk, arbeidsmiljø og regulering av matomsetning. Helsefremmende arbeid har dermed en bred vifte av konkrete virkemidler. De eksplisitte målene fra Ottawa som inngår i lovgivningen etter 2012 krever likevel enda flere virkemidler, særlig knyttet til lokalsamfunnsarbeid og medvirkning gjennom *empowerment*-prosesser (Helsedirektoratet, 2018a, 2018b).

Program for folkehelsearbeid i kommunene, som startet i 2012, vektlegger lokal forankring i helsefremmende arbeid i nærmiljø og lokalsamfunn, og samarbeid mellom kommuner og forsknings- og utviklingsmiljøer for å bidra til kompetanseheving. Det er et premiss at helsefremmende nærmiljøer legger til rette for deltaking, sosiale møteplasser, aktivitet og trygghet. Etter pilotfasen ble det anbefalt at prosjektbasert innsats videreføres i mer varig tverrsektoriell innsats for å støtte lokalt arbeid (Helsedirektoratet, 2014).

Rapporten *Styrkebasert tilnærming til lokalt folkehelsearbeid* viser at tilnærminger fra samfunnsarbeid som fremmer deltaking i

beslutningsprosesser lokalt har blitt hentet inn i det helsefremmende programarbeidet (Helsedirektoratet, 2018b). En av tilnærmingene som nevnes er *asset-based community work* (ABCD) (Kretzmann & McKnight, 1993) som ble brukt av åtte kommuner i Nærmiljøprosjektet. En omfattende kartlegging av ressurser gir et springbrett for videre prosjektarbeid, hvor sosiale nettverk styrkes gjennom prosessen (Helsedirektoratet, 2018b). Tilnærmingen kan oppsummeres i tre prinsipper: innbyggerstyrt, ressursorientert og relasjonsorientert (Agdal et al., 2019).

*Nærmiljøprosjektet*⁵ omfattet utviklingsarbeid i 41 kommuner, som samarbeider med fylkeskommuner og FOU-miljøer (Bergem et al., 2019). I et lite bygdesamfunn startet et av ABCD-prosjektene med spørsmålet: Hva brenner du så mye for at du kunne tenke deg å delta for å få det til å skje? Ut fra dette ble det opprettet arbeidsgrupper som var koordinerte av et bygdeutvalg (Agdal & Midtgård, 2019). Det de ikke kunne få til lokalt ble oversendt som innspill til kommunale etater via folkehelsekoordinator, men det oppsto også dugnadsgrupper som satte i gang til dels omfattende prosjekter, og grupper som arbeidet med forretningsideer (blant annet kaféer, musikkfestival og klatrepark) som svar på ønsker og entusiasme som kom til uttrykk i prosessen (Midtgård & Agdal (2022).

Fagområdenes utforming og rolle knyttet til bærekraftig utvikling og kollektiv mobilisering i en velferdsstat

Pandemien og FNs bærekraftsmål viser nødvendigheten av et globalt perspektiv på helse og samfunnsskapt problemer. Forskjellene mellom rike og fattige lands muligheter for å hindre alvorlig sykdom og død i befolkningen har blitt tydelig under pandemien ved mangelen på vaksine-tilgang i mange land (Dominelli, 2021). Disse dokumenterte forskjellene står i sterk kontrast til WHO's målsetting om en rettferdig fordeling av helse i befolkningen. Vi har også sett hvordan mangelen på tilrettelagt informasjon om covid-19 har ført til en oversykkelighet hos enkelte innvandrergupper også her i Norge. Da den første smittebølgen var på

5 www.godelokalsamfunn.com

høyden våren 2020, var personer med bakgrunn fra Somalia overrepresentert blant de smittede. Det viste seg at informasjonen om smittevern tiltak som ble formidlet gjennom massemedia og informasjonsvideoer fra politiet ikke nådde frem selv om informasjonen ble gitt på deres språk. Først da informasjon om smittevern ble tilpasset og delt i samarbeid med personer diasporamiljøet hadde tillit til, og med et innhold tilpasset både eldre og yngre segmenter, nådde budskapet frem og reduserte smittetapet mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen (Brekke, 2021). Å differensiere informasjon ut fra innbyggernes helsekompetanse var viktig for at alle grupper i befolkningen kunne oppfatte og gjennomføre smittevern anbefalingene fra helsemyndighetene, og helt sentralt innen helsefremmende og forebyggende arbeid (Okan et al., 2020).

Eksempelet over illustrerer betydningen av kollektive tilnærminger kjennetegnet av medvirkning og medbestemmelse fra involverte parter, bedring av levekår og helsefremmende og forebyggende arbeid, samt bærekraftige løsninger som fører til varig endring og som kan beskrives som nytenkende eller innovative. Dette er tilnærminger som kjennes igjen og er delvis felles for de tre fagområdene. Sist, og kanskje viktigst, er det et eksempel på en utpreget sektorovergripende innretning, hvor komplekse samfunnsutfordringer ikke kan eller bør løses innen faglige siloer, eller gjennom universelle design organisert ovenfra.

Fagområdenes rammebetingelser og mulighetsrom

I gjennomgangen over gjenkjennes klare fellestrekk mellom fagområdene. Samtidig inneholder også fagområdene, som vi har sett, mer eller mindre særegne egenskaper, kjennetegn og funksjoner. Forskjellige formelle, politiske, finansielle og juridiske rammebetingelser medfører varierende handlingsrom. Både samfunnsarbeid og folkehelsearbeid henter sitt mandat fra en rekke lover, uten at disse blir direkte styrende for fagområdenes virke og former for tilnærminger, men hvor det pekes på sentrale satsingsområder. Arbeidet foregår som oftest i en offentlig finansiert kontekst og utøves av fagpersoner både innen offentlig og frivillig sektor. Sosialt entreprenørskap er gjennom politiske føringer gitt anerkjennelse

ut fra behovet for innovasjon og en mer bærekraftig samfunnsøkonomi, som kan bidra til å tette hull i velferdssystemet (Regjeringen, 2004–2008, 2009–2014, 2018). Som en fjerdesektortjeneste er sosialentreprenører særlig avhengig av samhandling mellom flere sektorer og et fleksibelt handlingsrom.

Felles for de tre fagområdene er at midler til utvikling og gjennomføring av spesifikke prosjekter vil kreve prosjektstøtte i form av statlige, kommunale eller private midler. Offentlige programmidler som følger statlige og kommunale målrettede områder legger derfor føringer for fagområdenes utforming i den grad de, på ulike måter, tilpasser seg denne konteksten. Dette kan nødvendiggjøre en pragmatisk tilnærming hvor ideer tilpasses krav i utlysningene for å frigjøre offentlige midler. Dette gjelder særlig for sosialentreprenører som i samarbeid med offentlige aktører innen forskjellige sektorer blir påvirket av offentlige retningslinjer og regler.

Fagområdenes posisjon i velferdsstaten

Endringer i offentlig sektor påvirker også rammebetingelsene for fagområdenes utvikling, utforming og tilpasninger. Reichborn-Kjennerud (2022) viser til at innføringen av markedsstyring (*new public management*, NPM) i offentlig sektor har ført til målstyring og resultatrapportering som har flyttet fokus fra utvikling av gode tjenester og handlingsrom for faglig ansatte. For ledelsen har viktigheten av å kunne rapportere tall på gjennomførte oppgaver gått på bekostning av kvalitet, noe som har preget offentlige tjenester i snart 30 år. En slik organisering skaper lite rom for kreativitet og innovasjon, som krever stor grad av tillit, engasjement og frihet til å prøve og feile. Reichborn-Kjennerud (2022) stiller seg derfor kritisk til om forslaget fra dagens regjering om en tillitsreform i offentlig sektor (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2022) er mulig så lenge markedsstyringen fortsetter som styringsmodell, og mener det har vist at å overføre markedsmodeller fra næringslivet på offentlig sektor ikke fungerer til det beste for innbyggerne.

En studie av innovasjonsprosesser i tolv norske kommuner (Ringholm et al., 2011) utforsket hva tillit betyr og innebærer for å gjennomføre

innovasjonsprosesser. Rapporteringen viser at tillit henger nøye sammen med risikovilje. Samtidig er tillit en strategi for mestring av risiko og bygges i samhandling mellom ulike aktører og formelle strukturer. Pådrivere for samarbeid og åpenhet for nye ideer innebærer gjerne en mellomromskompetanse, en brobyggerfunksjon som evner å knytte kontakter og forbindelser mellom eksisterende tjenestetilbud og eksterne aktører. Dette karakteriseres som *samarbeidsdrevet innovasjon*, hvor kreativ læring gjennom samarbeid samspiller med implementering av ny viten og ideer (Ringholm et al., 2011, s. 35). Resultater fra studien underbygger Reichborn-Kjenneruds argument ved å vise at barrierer for innovasjon er knyttet til den byråkratiske organisasjonsformen med dens siloer i form av fastlåste faglige kulturer; toppstyring i kraft av detaljstyring og kontroll, og en null-feil-kultur som ødelegger initiativ, engasjement og lyst til innovasjon. Samtidig er det en stigende forventning fra samfunnet om offentlig innovasjon også fordi knappe ressurser gjør dette nødvendig (Ringholm et al., 2011, s. 36).

En nyorientering av offentlig sektor i retning av samarbeid, koordinering og samskaping mellom sektorer og aktører har ikke bare relevans for, men har også, mener vi, påvirket fagområdenes roller i velferdsstaten. Endringer i synet på hva kommunene skal bidra med har ført til utvikling av en ny styringsmodell. I dagens kommunemodell (2.0) er kommunen tjenesteyter og innbyggerne er kunder som etterspør kommunale tjenester. Knapphet på ressurser har ført til en orientering mot kommune 3.0 som er basert på ulike former for samskaping (Røiseland, 2019), samarbeidsdrevet innovasjon og sosial innovasjon (Guribye, 2016; Kobro et al., 2018, Loga, 2018; Pedersen-Ulrich, 2016; se også kapittel 5). Fra å være kunder blir nå innbyggerne medarbeidere som skal bidra med (frivillig) innsats for at lokalsamfunnet skal «gå rundt». Dette er et paradigmeskifte som krever en overgripende sektorplanlegging hvor bærekraftig og helsefremmende utvikling blir prioritert, og vil omfatte en kultur- og holdningsendring både i offentlige tjenester og i befolkningen. Internasjonalt er det også satt i gang store reformprogrammer hvor samskaping er sentralt og i mange tilfeller begrunnes med ulike former for bærekraft. Et eksempel på dette er WHO's program for utvikling av sunne bysamfunn, Healthy Cities Programme (2003–2008), med mål om

at et folkehelseperspektiv nedfelles i by- og regionalplanlegging på alle nivå (Barton & Grant, 2013).

Innen folkehelsearbeid har samskaping fått økt oppmerksomhet, men fortsatt er lokal samskaping i hovedsak knyttet til å involvere lokalbefolkningen i kartlegging av utfordringer, ressurser og ønsker, heller enn en mer systematisk samskaping i form av prosessorientert utviklingsarbeid. De siste årene har det sektorovergripende perspektivet ført til en bredere medvirkning fra mange faggrupper innen folkehelsearbeid, slik sektorrapportene viser (Helsedirektoratet, 2021).

Innen sosialt entreprenørskap fremstår samskaping som å være en iboende del av fagområdets verdigrunnlag og metoder, hvor sosialtreprenørens funksjon nettopp kan være å koble ideer og løsninger mellom velferdsstaten og andre aktører. Initieringen av sosialt entreprenørskap som fagområde kan leses som en erkjennelse av at offentlige velferdstjenester ikke dekker alle behov, kanskje særlig i møte med komplekse samfunnsutfordringer, hvor utvikling ikke utelukkende skal foregå innenfor kommunale rammer (Kobro, 2018).

Mens begrepet samskaping er relativt nytt (Loeffler & Bovaird, 2021), har ulike former for mobilisering av innbyggere i utviklingsprosesser alltid vært sentralt innen samfunnsarbeid (Ledwith, 2011, 2007). Som nevnt har samfunnsarbeid i Norge kommet i skyggen av individuelt arbeid med sosiale problemer, med det resultat at problemskapende samfunnsforhold har blitt mindre vektlagt. Som Jane Addams i sin tid viste, var det både nødvendig å avhjelpe det enkelte menneskets nød, og å arbeide sosialpolitisk for å bedre hygiene og boforhold (Borchgevink, 1939). Denne tilnærmingen kan også leses som datidens form for folkehelsearbeid og sosial innovasjon. Dagens samfunnsutfordringer har igjen vekket betydningen av samfunnsarbeid innen sosialt arbeid, knyttet til beredskap mot syndemier og utvikling av bærekraftige lokalsamfunn som tar hensyn til natur og mangfold ut fra et grønt perspektiv (Dominelli, 2021). Mobilisering for kommende pandemier og for at miljøhensyn blir en del av måten våre nærmiljø og byer blir utviklet og utformet, er også definert som vesentlig i folkehelsearbeid. Covid-19 har gjort samfunnet oppmerksom på de sosiale følgene av pandemien og stress som følge av dette. Pentini og Lorentz (2020, s. 549) peker på at avpolitisering gjennom individualisering og

privatisering, nedstengning og sosial distanse under covid-19 tilsier en økt sosialpolitisk innsats for å bistå de gruppene som har blitt rammet hardt, særlig knyttet til vold i familier, mot barn, kvinner og eldre, ensomhet og psykiske plager. Tiltak for å forebygge slike hendelser har ikke vært gode nok, og Dominelli (2021, s. 15) understreker derfor nødvendigheten av å bygge opp en beredskap innen sosial- og helsetjenestene som kan møte dette ikke bare på et individuelt plan, men ved å utvikle programmer for hvordan faresignaler kan fanges opp og at det etableres tiltak for å minske farene for overgrep.

Forskning på hva covid-19 har medført for folkehelsen ut over den rent fysiske sykdommen blir viktig også for å utvikle en beredskap for fremtidige pandemier som helsemyndighetene mener sannsynlig vil komme.

Konklusjon: En kollektiv innsats for bærekraftige samfunn

Utvikling av bærekraftige byer og regioner vil i Norge være et nasjonalt, men først og fremst et kommunalt og fylkeskommunalt ansvar. Hver kommune vil ha bærekraftsmålene nedfelt og konkretisert i delmål for hver sektor, slik planen til Bergen kommune (u.å.) er eksempel på. I denne planen er ikke helse et begrep som overrisler det hele, men er uttrykt spesifikt i bærekraftsmål 3 – god helse, og kan ellers gjenkjennes i konkretisering av det enkelte bærekraftsmålet. Å lykkes i å gjennomføre sektorovergrepene må fordrer ifølge Barton og Grant (2011, s. 140) medvirkning og engasjement fra en rekke ulike samfunnsaktører og et vidtrekkende partnerskap som sørger for en kraftig mur mot sektorielle siloer. Folkehelseperspektivet understreker ressursene og ansvaret hos den enkelte til å ta vare på egen helse, men like vesentlig er myndighetenes ansvar for utvikling av gode lokalsamfunn, nærmiljø og byer som gir muligheter for frisk luft, rekreasjon, natur, kultur og varierte friområder og boområder som skaper muligheter for samhandling mellom naboer (Barton & Grant, 2013).

Som figur 3.1 illustrerer har globale og nasjonale faktorer påvirkning på menneskers liv og helse (Barton & Grant, 2006) og viser hvordan bærekraftsmålene har betydning i alle sektorer. Klima- og finanskriser,

fattigdom, arbeidsløshet og den pågående covid-19-pandemien har ført til at verdens øyne har blitt rettet mot et mer helhetlig syn på hvordan forvaltningen og tilgangen på ressurser påvirker mennesker og samfunn. Disse forholdene gjør det nødvendig at yrkesutøvere på tvers av fagområder og sektorer har kunnskaper og ferdigheter som bidrar til kollektive løsninger på kompliserte og umedgjørliche problemer.

Gjennomføring av bærekraftsmålene krever også en aktiv medvirkning fra utdanningsinstitusjonene som har et særlig ansvar for å bidra til at faglig og yrkesmessig kunnskap også blir satt i en større sammenheng. Gjennom å skape rom for at studenter på tvers av fag og disipliner arbeider sammen om prosjekter hvor de bidrar med kunnskap fra forskjellige områder, vil deres egen kunnskap bli utfordret og satt i perspektiv. Eksempel på dette er det tverrfaglig masteremnet «Eksperter i team» (NTNU, u.å.) og tverrfaglig master i samfunnsarbeid (Høgskulen på Vestlandet, u.å.). Myndighetenes vektlegging av sosialt entreprenørskap på alle utdanningsnivå bidrar til at kreative og sektorovergrepene samarbeidsmetoder utprøves og læres gjennom arbeid med virksomhetsplaner.

Samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid er alle aktører i det samme feltet, men kan bidra med ulike svar på samfunnsmessige utfordringer; ved å ha ulike rammebetingelser og forskjellige innganger, men også fellesnevnerne som gjør dem sentrale. Til tross for visse særtrekk har vi også sett at de i liten grad opererer i klart avgrensede siloer, og at de til dels har sammenfallende metoder for endrings- og utviklingsarbeid. En dreining mot og tilpasning til nye offentlige styringsformer – som samskaping og samarbeid på tvers av sektorer og sfærer – kan innebære at grenseoppgangene mellom fagområdene utviskes eller blir mer utydelige. Vi finner eksempel på at folkehelsearbeidere etablerer seg som sosialentreprenører⁶ og samfunnsarbeidere som forholder seg til flere sektorer for å finne løsninger på umedgjørliche samfunnsproblemer.

Å utfordre silotenkningen gjelder også innen forskningsfeltet, ved at forskning på praksis og innovasjon foregår på tvers av fag og sammen med innbyggere i form av aksjonsforskning og aksjonslæring, slik blant annet *Nærmiljøprosjektet* er eksempel på.

6 Se www.folkelig.no

Samfunnsarbeid og folkehelsearbeid vil være viktig og nødvendig for å sikre utvikling av gode levekår og tilrettelegging av sosiale og organisatoriske løsninger sammen med innbyggerne, også i situasjoner som angår prioriteringer og løsninger knyttet til miljømessige utfordringer og håndtering av katastrofer. Å medvirke til føre-var-tiltak basert på sosiale, helsemessige og samfunnsmessige utfordringer vil kreve bidrag fra disse og andre faggrupper. Medvirkning fra de som «har skoen på» er også sentralt innen sosialt entreprenørskap, slik både *Landsforeningen for barnevernsbarn* og *Pøbelprosjektet* har vist, og *Nærmiljøprosjektet* knyttet til folkehelsearbeid i kommunene.

For at offentlige tjenester skal klare å møte nye samfunnsmessige utfordringer øker også behovet for tjenesteinnovasjon. Vi har sett hvordan en markedsorientert offentlig styringsstruktur (NPM) legger hindringer for dette. En måte å arbeide med *intraprenørskap* kan være å la offentlig ansatte med ideer for nyskaping jobbe sammen med fageksperter og spesialister på innovasjonsmetoder i en mer fristilt arbeidsform, uten involvering av ledelseskontroll underveis, og dermed ha det kreative frihetsrommet som skal til for å kunne bidra til nyskaping også innen offentlig sektor (Giske, 2018).

Basert på gjennomgangen over fremstår både samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid som innrettet mot å arbeide for sosial bærekraft gjennom løsning av komplekse, samfunnsmessige floker. Videre forskning på hvordan de tre fagområdene forholder seg til arbeid relatert til pandemi og bærekraftige løsninger i lokalsamfunn vil gi økt kunnskap om hvordan de utfyller hverandre, men også hvilke særegenheter de enkelte fagområdene har, og hvilke roller de fortsetter å spille for samfunnsutviklingen.

Referanser

- Agdal, R., Midtgård, I. H. & Meidell, V. (2019). Can asset-based community development with children and youth enhance the level of participation in health promotion projects? A qualitative meta-synthesis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19). <https://doi.org/10.3390/ijerph16193778>

- Agdal, R. & Midtgård, I. H. (2019). *Nærmiljø og lokalsamfunns som fremjar folkehelse i Hordaland* (Rapport). Høgskulen på Vestlandet.
- Aldrich, D. P. & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioural Scientist*, 59(2), 254–269. <https://doi.org/10.1177/0002764214550299>
- Barnevernsloven. (2021). *Lov om barnevern* (LOV-2021-06-18-97). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2021-06-18-97>
- Barton, H. & Grant, M. (2006). A health map for the local human habitat. *The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 126(6), 252–253. <https://doi.org/10.1177/1466424006070466>
- Barton, H. & Grant, M. (2013). Urban planning for healthy cities. A review of the progress of the European Healthy Cities programme. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 90, 129–141. <https://doi.org/10.1007/s11524-011-9649-3>
- Bergem, R., Dahl, S. L., Olsen, G. M. & Synnevåg, E. S. (2019). *Nærmiljø og lokalsamfunn for folkehelse* (Rapport 95/2019). Høgskulen i Volda.
- Bergen kommune. (u.å.). *Redegjørelse for byrådens arbeid med FNs bærekraftsmål* [Vedlegg til byråds sak]. Hentet 10. februar 2022 fra <https://www.bergen.kommune.no/politikere-utvalg/api/fil/1947284/Kartlegging-Bergen-kommune-og-FNs-baerekraftsmal>
- Borchgrevink, I. (1939). *Jane Addams tildelt Nobels fredspris i 1931*. Norsk gruppe av internasjonal kvinneliga for fred og frihet. Nasjonalbiblioteket, tilgjengelig på Internett via bibliotekdatabase.
- Bracht, N., Kingsbury, L. & Rissel, C. (1999). A five-stage community organization model for health promotion. I N. Bracht (Red.), *Health promotion at the community level. New advances* (2. utg., kap. 4). Sage Publication. <https://doi.org/10.4135/9781452204789.N6>
- Brekke, J.-P. (2021). Informing hard-to-reach immigrant groups about COVID-19 – reaching the Somali population in Oslo. *Journal of Refugee Studies*, 35(1), 641–661. <https://doi.org/10.1093/jrs/feab053>
- Brodtkorb, E. & Rugkåsa, M. (2015). Utfordringer for sosialt arbeid i dag. I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (Red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok*. (s. 299–313). Universitetsforlaget.
- Brown, T. (2008). Design thinking. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2008/06/design-thinking>
- Brubaker, J. (2004). Jane Addams. A multidisciplinary annotated bibliography of selected sources. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 23(1), 1–9. https://doi.org/10.1300/J103v23n01_01
- Brundtland, G. H. (1987). *Vår felles framtid. Verdenskommisjonen for miljø og utvikling*. Tiden Norsk Forlag.
- Brøgger, B. (2017). *Sosialt entreprenørskap i Norge*. Cappelen Damm Akademisk.

- Bulhan, H. A. (1985). *Frans Fanon and the psychology of oppression*. Plenum Press.
- Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry*. Basic Books.
- Carson, S. G. & Skauge, T. (2019). *Etikk for beslutningstakere. Virksomheters bærekraft og samfunnsansvar*. Cappelen Damm Akademisk.
- Conradi, H. (1999). Med kunnskap i bagasjen. *Embla*, (4), 30–41.
- Dominelli, L. (2014). (Re)imagining communities in the context of climate change. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work. International perspectives* (s. 145–158). Routledge.
- Dominelli, L. (Red.). (2018). *The Routledge handbook of green social work*. Routledge.
- Dominelli, L. (2021). A green social work perspective on social work during the time of COVID-19. *International Journal of Social Welfare*, 30(1), 7–16. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12469>
- Dørum, O. E. (1999). *Med liv og sjel*. Millennium.
- Eimhjellen, I. & Loga, J. (2016). *Utviklingen av sosialt entreprenørskap i Norge* (Rapport 9/2016). Uni Research Rokkansenteret.
- Ellis, G., Grant, M., Brown, C., Caiaffa, W. T., Shenton, F. C., Lindsay, S. W., Dora, C., Nguendo-Yongsi, H. B. & Morgan, S. (2021). The urban syndemic of COVID-19: Insights, reflections and implications. *Cities & Health*, 5(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/23748834.2021.1894843>
- Ellis, T. (2010). *The new pioneers sustainable business success through social innovation and social entrepreneurship*. John Wiley & Sons.
- Enjolras, B., Loga, J. M., Kobro, L. U. & Hauge, H. A. (2021). Social enterprises in Norway. Models and institutional trajectories. I J. Defourny & M. Nyssens (Red.), *Social enterprise in western Europe* (s. 166–181). Routledge. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/50894>
- Fanon, F. (1968). *The wretched of the earth*. Grow Press.
- Ferd. (u.å.). *Veileder for offentlige oppdragsgivere i møte med en sosial entreprenør. Hvordan slippe sosiale entreprenører inn i en offentlig anskaffelsesprosess*. https://ferd.no/wp-content/uploads/2020/09/Ferd-SosEnt_Veileder-for-offentlige-opdragsgivere-i-m%C3%B8te-med-en-sosial-entrepren%C3%B8r.pdf
- Flourishing Enterprise Institute. (u.å.). *The toolkit & canvas. The Flourishing Enterprise innovation toolkit*. Flourishing Business. Hentet 19. februar 2022 fra <http://flourishingbusiness.org/the-toolkit-flourishing-business-canvas/>
- FNs barnekonvensjon. (1989). *FNs konvensjon om barns rettigheter. Ratifisert av Norge 1991*. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- FN-sambandet. (2015). *FNs bærekraftsmål*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal> (Sist oppdatert 21. oktober 2021).
- FN-sambandet. (2021). *FNs klimarapport: En alarm for menneskeheten*. <https://www.fn.no/nyheter/fns-klimarapport-en-alarm-for-menneskeheten>

- Folkehelseinstituttet. (2021). *Folkehelsen etter covid-19. Pandemiens konsekvenser for ulike grupper i befolkningen* (FHI-rapport). <https://www.fhi.no/nettpub/folkehelse/rapporten-temautgave-2021/>
- Folkehelseloven. (2011). *Lov om folkehelsearbeid* (LOV-2011-06-24-29). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2011-06-24-29>
- Freire, P. (1999). *De undertryktes pedagogikk*. (S. Lie, Overs.). Gyldendal Akademisk.
- Freire, P. (2014). *Pedagogy of hope. Reliving pedagogy of the oppressed* (R. R. Barr, Overs.). Bloomsbury. (Opprinnelig utgitt 1994).
- Giske, M. E. (2018, 28. juni). *Intraprenørskap vokser frem som nytt, stort fagområde i DNB*. DNB nyheter. <https://www.dnb.no/dnbnyheter/no/samfunn/stadig-flere-intraprenorer-i-dnb>
- Guribye, E. (2016). «*Mot kommune 3.0*»? *Modeller for samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor: Med hjerte for Arendal* (FoU-rapport 3/2016). Agderforskning.
- Hanssen, J. I. (2005). Kommunal sosialpolitikk. I M. A. Stamstø (Red.), *Velferdsstaten i endring. Norsk helse- og sosialpolitikk ved et nytt århundre* (s. 174–204). Gyldendal Akademisk.
- Head, B. (2008). Wicked problems in public policy. *Public Policy*, 3(2), 101–118.
- Helsedirektoratet. (2014). *Samfunnsutvikling for god folkehelse. Rapport om status og råd for videreutvikling av folkehelsearbeidet i Norge* (Rapport IS-2203). Helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet. (2018a). *Folkehelse og bærekraftig samfunnsutvikling. Helsedirektoratets innspill til videreutvikling av folkehelsepolitikken* (Rapport IS-2748). Helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet. (2018b). *Styrkebaserte tiltak i folkehelsearbeidet. Innbyggerinvolvering, myndiggjøring og deltakelse* (Rapport IS-2721). Helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet. (2019). *Pandemiplanlegging*. <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/pandemiplanlegging>
- Helsedirektoratet. (2021, 30. oktober). *Sektorrapport om folkehelse*. <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/sektorrapport-om-folkehelse>
- Henriksbø, K. & Grimen, A. L. (2014). Community work as part of neighbourhood renewal. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work. International perspectives* (s. 145–158). Routledge.
- Hugman, R. & Bartolomei, L. (2014). The ethics of participation in community work practice. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work. International perspectives* (s. 19–29). Routledge.
- Hutchinson, G. S. (1999). *Samfunnsarbeid i sosialt arbeid*. Universitetsforlaget.
- Hutchinson, G. S. (Red.). (2009). *Community work in the Nordic countries – new trends*. Universitetsforlaget.
- Hutchinson, G. S. (2010). *Samfunnsarbeid: Mobilisering og deltakelse i sosialfaglig arbeid*. Gyldendal Akademisk.

- Hutchinson, G. S. (2014). Community work within the Norwegian welfare state. Barriers and possibilities for work with particularly vulnerable groups. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work. International perspectives* (s. 133–144). Routledge.
- Høgskulen på Vestlandet. (u.å.). *Master i samfunnsarbeid*. Hentet 25. februar 2022 fra <https://www.hvl.no/studier/studieprogram/samfunnsarbeid/>
- Ife, J. & Fiske, L. (2006). Human rights and community work: Complementary theories and practices. *International Social Work*, 49(3), 297–308.
- Ingstad, E. S. L. & Loga, J. (2016). Sosialt entreprenørskap i Norge: En introduksjon til feltet. *Praktisk økonomi & finans*, 32(1), 21–33. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2871-2016-01-04>
- Kommunal- og distriktsdepartementet. (2022, 5. januar). *Informasjon om arbeidet med tillitsreformen*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/statlig-forvaltning/forvaltningsutvikling/tillitsreform/informasjon-om-arbeidet-med-tillitsreformen/id2894125/>
- Kobro, L. U. (2018). (Red.). *La oss gjøre det sammen! Håndbok i lokalt samskapende sosial innovasjon*. KS. <https://www.ks.no/globalassets/handbok-for-samskaping.pdf>
- Kobro, L. U. (2019). *Sosialt entreprenørskap – økt synlighet og større handlingsrom?* Universitetet i Sørøst-Norge, Senter for sosialt entreprenørskap og samskapende sosial innovasjon (SESAM). <http://hdl.handle.net/11250/2633885>
- Kobro, L. U., Andersen, L. L., Espersen, H. H., Kristensen, K., Skar, C. & Iversen, H. (2018). *Demokratisk innovasjon – teorier og modeller for samskapende sosial innovasjon i norske kommuner*. Høgskolen i Sørøst-Norge.
- Kretzmann, J. & McKnight, J. (1993). *Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilizing a community's assets*. ACTA Publications.
- Landsforeningen for barnevernsbarn. (u.å.). *Drømmebarnevernet*. <https://barnevernsbarna.no/app/uploads/2019/05/Dr%C3%B8mmebarnevernet.pdf>
- Larsen, A. K., Sewpaul, V. & Hole, G. O. (2014). Introduction. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work. International perspectives* (s. 1–16). Routledge.
- Lavalette, M. (2020). Capitalism, the ecological crisis and the creation of pandemics. I M. Lavalette, V. Ioakimidis & I. Ferguson (Red.), *Social work and the COVID-19 pandemic. International insights* (s. 9–16). Bristol University Press. <https://doi.org/10.46692/9781447360377>
- Ledwith, M. (2011). *Community development. A critical approach* (2. utg.). Policy Press.
- Ledwith, M. (2007). On being critical: Uniting theory and practice through emancipatory action research. *Educational Action Research*, 15(4), 597–611.
- Ledwith, M. & Springett, J. (2010). *Participatory practice. Community-based action for transformative change*. Policy Press.

- Loga, J. (2018). Sivilsamfunnets roller i velferdsstatens omstilling. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(1), 58–73. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2018-01-05>
- Loeffler, E. & Bovaird, T. (Red.). (2021). *The Palgrave handbook of co-production of public services and outcomes*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53705-0>
- McKeown, T. (1976). *The role of medicine. Dream, mirage or nemesis*. Nufield Provincial Trust.
- Midtgård, I. H. & Agdal, R. (2022). Kan asset-based community development (ABCD) styrke innbyggjarmedverknad i folkehelsearbeidet? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 4.
- OECD. (2022). *Trust in government* [Indikator]. <https://doi.org/10.1787/1de9675e-en>
- NTNU. (u.å.). *Ekspert i team. Tverrfaglig samarbeidskompetanse* [Brosjyre]. Hentet 20 februar 2022 fra <https://innsida.ntnu.no/>
- Okan, O., Sørensen, K. & Messer, M. (2020, 19. mars). *COVID-19: A guide to good practice on keeping people well informed*. The Conversation. <https://theconversation.com/covid-19-a-guide-to-good-practice-on-keeping-people-well-informed-134046>
- Osterwalder, A. & Pigneur, Y. (2010). *Business model generation: A handbook for visionaries, game changers, and challengers*. John Wiley.
- Pedersen-Ulrich, J. (2016). *Samskabelse – en typologi*. Danske Professionshøjskoler. https://samskabende.com/wp-content/uploads/2018/10/Jens_Ulrich_2016_Samskabelse_en_typologi_CLOU_skriftsserie.pdf
- Pentini, A. A. & Lorenz, W. (2020). The Corona crisis and the erosion of ‘the social’ – giving a decisive voice to the social professions. *European Journal of Social Work*, 23(4), 543–553. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1783215>
- Plan- og bygningsloven. (2008). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling* (LOV-2008-06-27-71). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2008-06-27-71>
- Prop. 90 L (2010–2011). *Folkehelseloven*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-90-l-20102011/id638503/?ch=1>
- Rasmussen, I. (2016). Pøbelprosjektet – godt sosialt entreprenørskap. *Praktisk økonomi & finans*, 32(1). <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2871-2016-01-03>
- Reason, P. & Bradbury, H. (Red.). (2006). *The handbook of action research*. The Concise Paperback Edition. Sage.
- Regjeringen. (2004–2008). *Se mulighetene og gjør noe med dem! – strategi for entreprenørskap i utdanningen*. Strategiplan. Kunnskapsdepartementet, Næring- og Handelsdepartement, Kommunal- og Regionaldepartementet. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/grunnskole/strategiplaner/75561_entreprenorskap_strategi.pdf
- Regjeringen. (2009–2014). *Handlingsplan: Entreprenørskap i utdanningen – fra grunnskole til høyere utdanning 2009–2014*. Kommunal og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-entreprenorskap-i-utdannin/id575026/>

- Regjeringen. (2018, 16. januar). *Samarbeid om sosialt entreprenørskap*. Rapport fra tverrdepartemental arbeidsgruppe. Arbeids- og sosialdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/samarbeid-om-sosialt-entreprenørskap/id2585672/>
- Reichborn-Kjennerud, K. (2022, 14. februar). Det er ikke mulig med tillitsreform uten å fjerne markedsstyring i offentlig sektor [Debattinnlegg]. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/oGzmxo/det-er-ikke-mulig-med-tillitsreform-uten-aa-fjerne-markedsstyring-i-off>
- Ringholm, T., Aarsæther, N., Bogason, P. & Ellingsen, M.-B. (2011). *Innovasjonsprosesser i norske kommuner Åpninger, pådrivere og mellomromskompetanse* (Rapport 2/2011). Norut Tromsø.
- Røiseland, A. (2019). Samskaping – nyttig begrep for norske forskere og praktikere? *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 35(1), 51–58. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2019-01-03>
- Sosialtjenesteloven. (2009). *Lov om sosiale tjenester i NAV* (LOV-2021-06-18-127). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2009-12-18-131>
- Storrøsten, K. (2022, 16. februar). Advarer: – Blir en ny pandemi. *Dagbladet*.
- Sudmann, T. T. & Henriksbø, K. (2011). Kollektiv handling skaper endring. *Fontene*, (12), 50–56.
- Turunen, P. (2013). *Deltakardemokratiske og systemiske metoder for komplekse samhølsfrågor og samhølsentreprenørskap. Et komparativt perspektiv*. Göteborgs Universitet institutt för sociologi och arbetsvetenskap. <http://hdl.handle.net/2077/34039>
- Twelvetrees, A. (2008). *Community work* (4. utg.). Palgrave Macmillan.
- Vallgård, S. & Krasnik, A. (Red.). (2007). *Sundhedsvæsen og sundhedspolitik*. Munksgaard.
- WHO. (1986). *Ottawa declaration*. World Health Organization. <https://www.euro.who.int/en/publications/policy-documents/ottawa-charter-for-health-promotion,-1986>
- Wong, E. (2020). *What is a wicked problem and how can you solve it?* Interaction Design Foundation. Hentet 15.11.2021 fra <https://www.interaction-design.org/literature/article/wicked-problems-5-steps-to-help-you-tackle-wicked-problems-by-combining-systems-thinking-with-agile-methodology>
- Økland, M. A. & Henriksbø, K. (2009). Community work – two Norwegian cases. I G. S. Hutchinson (Red.), *Community work in the Nordic countries – new trends* (s. 148–167). Universitetsforlaget.
- Årø, L. E. (1994). Health promotion: Moderne forebygging med radikal profil? I K. T. Elvbakken, S. Fjær & T. Ø. Jensen (Red.), *Mellom påbud og påvirkning. Tradisjoner, institusjoner og politikk i forebyggende helsearbeid* (s. 50–59). Ad Notam Gyldendal.

Figurer

- Figur 3.1 Faktorer som påvirker liv, helse og bærekraft i våre samfunn. Utviklet fra The Health map fra «A health map for the local human habitat», av H. Barton & M. Grant, 2006, *The Journal for the Royal Society for the Promotion of Health*, 126(6), 252–253. Gjengitt med tillatelse fra forfatterne. United Nations, Department of Global Communications, har godkjent bruk av United Nations Sustainable Development Goals (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/>) (FNs bærekraftsmål) kun til denne utgivelsen med følgende tillegg: «The content of this publication has not been approved by the United Nations and does not reflect the views of the United Nations or its officials or Member States.»
- Figur 3.2 Fjerdesektormodellen. Fra *Sosialt entreprenørskap i Norge*, av B. Brøgger, 2017, s. 15 (basert på *The new pioneers sustainable business success through social innovation and social entrepreneurship*, av T. Ellis, 2010, s. 120, John Wiley & Sons). Copyright Cappelen Damm Akademisk. Gjengitt med tillatelse.

KAPITTEL 4

Sosial tilhørighet, sammenbindende fellesskap og kollektiv mobilisering

Ragnhild Ihle

Førstelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: This chapter is about social cohesion, belongingness, and social capital. The introduction presents perspectives on the significance of social cohesion and how it is created, followed by a discussion on how belongingness and the sense of community has weakened in the postmodern era. Robert Putnam connects this process to concepts of falling social capital. Hall and Lamont connect it to traits of new liberalism, and Pina Jabral presents a divide between an individual and a dividual way of relating to the world. Finally, we ask how community work can create a bonding community either through co-creation, linking social capital or through the creation of social resilience.

Keywords: social cohesion, belongingness, community, bonding and bridging social capital, linking social capital, governance, community work, co-creation, social resilience

Introduksjon

Kollektiv mobilisering kan skje på mange måter og handler om å etablere en type fellesskap som er innrettet mot å styrke eller utvikle felles verdier eller felles mål. I et historisk perspektiv kan dette for eksempel handle om borgerrettsbevegelse, fagbevegelse, kvinnekamp, distriktsopprør og ulike målgruppers kamp for sine rettigheter. Disse bevegelsene var tydelig preget av tette bånd og sterk ideologi, men også en sterk tilhørighet (se også kapittel 2).

Sitering: Ihle, R. (2022). Sosial tilhørighet, sammenbindende fellesskap og kollektiv mobilisering. I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 4, s. 91–109). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch4>
Lisens: CC-BY 4.0

I dette kapitlet vil vi ha fokus på hvordan forståelsen av sosial tilhørighet i *sammenbindende fellesskap* har utviklet seg innenfor faget *community work*, eller samfunnsarbeid som faget kalles på norsk. Begrepet tar utgangspunkt i Robert Putnams teori om *sosial kapital* der han bruker begrepene *bonding*, sterke fellesskap preget av tillit, lojalitet og grenser, og *bridging*, fellesskap som kan inkludere mye forskjellighet, som kan strekke seg over noen etablerte grenser og ivareta ulike interesser med ulikt nivå av tillit, men som til tross av dette kan etablere noen felles mål (Putnam, 2001, s. 5). I Putnams USA vil *bonding*-fellesskapene særlig handle om felles hudfarge og etnisitet, og gi grunnlag for tilhørighet for eksempel i nabolag og interessegrupper. I Norge kan *bonding*-fellesskapene historisk mer knyttes til arbeiderbevegelse, distriktsopprør og likestillingskamp. *Bonding* på norsk oversettes med begrepet *tilknytning* og assosieres ofte med John Bowlby, som beskriver den første tilknytningen mellom mor og barn som en slags grunnleggende forutsetning for at barnet skal kunne knytte seg til andre i senere deler av sin utvikling (Bowlby, 1973). På samme måte som Bowlby vektlegger barns tidlige tilknytning som forutsetning for evne til tilknytning i voksenlivet, vektlegger Putnam tilknytning og bånd i nære fellesskap basert på trygghet og likhet som grunnlag for å kunne knytte seg til og ha tillit i større fellesskap der det finnes store forskjeller og ulike verdier. Dette innebærer, slik det er nevnt i kapittel 1, at Putnam anvender en makro-tilnærming til sosial kapital, som forutsetter at de små og nære fellesskapene bidrar til å skape tilhørighet og tillit i storsamfunnet.

I dette kapitlet vil jeg først gå inn på noen perspektiver som handler om hvordan den sosiale tilhørigheten i et samfunn skapes og blir forstått. Deretter vil jeg trekke fram noen teoretiske forståelser som peker på at tilhørigheten og sammenbindende sosiale fellesskap generelt svekkes i den tidsperioden vi lever nå, og at det kan bidra til et tilbakeskuende, nostalgisk blikk på *fortidens community*. Til slutt vil jeg presentere to trekk i et mer *framtidorientert blikk* på faget samfunnsarbeid: samskaping og sosial resiliens, som viser hvordan de sammenbindende fellesskapene kan knyttes også til andre former for sosial kapital for å skape en kollektiv mobilisering med mål om endring.

Bakgrunn: Hvordan skape sosial tilhørighet?

Den kjente grunnleggeren av faget sosiologi, Emile Durkheim, utviklet i løpet av 1800-tallet en sterk bekymring for hva det er som skal binde samfunnet sammen når det blir utsatt for krig, opprør, fraflytning, individualisering, normoppløsning og andre typer oppbrytende tendenser. I vår postmoderne tid med store endringer, ny teknologi, store folkevandringer, krig i Europa og pandemiske tilstander, er hans spørsmål fremdeles aktuelt. Politisk befinner de fleste land seg i et mangfoldslandskap langs mange forskjellsdimensjoner som kan gjøre politisk enighet om viktige saker utfordrende. Historisk sett har det i Norge gjennom oppbyggingen både av nasjonalstaten og velferdsstaten blitt etablert sterke likhetsidealer, fordelingsmekanismer, levekårpolitikk og forestillinger om Norge som et likhetsskapende og likhetselskende samfunn. I 2003, i en tid da Norge var på full fart inn i en utvikling mot økt mangfold, presenterte daværende regjering utfordringen om å skape samhold slik:

Et standpunkt er å søke bredest mulig enighet – at vi kulturelt og verdimelessig prøver å nærme oss hverandre. Et annet standpunkt er å definere et minimumssett av menneskerettslige og politiske spilleregler som alle må respektere. Maksimumsløsningen – det brede verdifelleskapet – har til hensikt å styrke enhetsfølelse mellom borgerne. Minimumsløsningen verner i større grad om retten til å være forskjellig, selv om menneskerettighetene og politiske spilleregler setter grenser for forskjelligheten. Denne meldingen legger seg nærmere den siste forståelsen. (St.meld. nr. 16 (2002–2003), s. 34)

Dette brede verdifelleskapet og denne enhetsfølelsen kan settes i sammenheng med det mange norske forskere har beskrevet som oppbyggingen av en nasjonal selvforståelse, men også en myte om det norske likhetssamfunnet (Gullestad, 2002; Ihle, 2008, 2014; Lien et al., 2001; Rugkåsa, 2012; Vike, 2006). Forskerne peker på at disse forestillingene har vært en del av en strategisk nasjonaliseringsprosess med å bygge opp tilhørighet og lojalitet på tross av underliggende skillelinjer for eksempel mellom by og land, mellom bedriftseiere og bønder/fiskere, mellom borgerskap og arbeiderklasse og, ikke minst, mellom urbefolkninger og øvrig befolkning. I etterkrigstiden tok dette form som *en*

sosialdemokratisk utjevningssideologi (Halvorsen & Stjernø, 2021) knyttet til idealer om fordeling av levekår, arbeid og velferd for alle; idealer som kunne sikre oppslutning og tilhørighet til den framvoksende velferdsstaten. Gjennom idealene ble det forsøkt å skape et nasjonalt fellesskap rundt noen samlende verdier, det som i sitatet refereres til som *enhetsfølelse* og oppslutning om felles styrende verdier. Men når denne sosialdemokratiske utjevningssideologien gradvis svekkes av nyliberalisme, samtidig som nye idealer om mangfold og pluralisme gjør seg gjeldende, hva skal da være det samlende i et land? Hvordan kan de *små fellesskapene* bygge opp og skape tilhørighet til det store nasjonale fellesskapet? Robert Putnam stilte i utgangspunktet et liknende spørsmål, men da fra årtusenskiftets USA. Han var bekymret for oppløsningstendenser i samfunnet og for svekket oppslutning om og deltakelse i grunnleggende nære fellesskap. Som nevnt i innledningen vil *bonding*-fellesskapene i Putnams USA særlig handle om felles hudfarge og etnisitet, som kan gi grunnlag for tilhørighet for eksempel i nabolag og interessegrupper (Putnam, 2001, s. 23). Denne tilhørigheten kan skape tillit og nettverk, og kan utgjøre det som betegnes som *sammenbindende sosial kapital*.

Whereas physical capital refers to physical objects and human capital refers to properties of individuals, social capital refers to connections among individuals – social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them. In that sense social capital is closely related to what some has called «civic virtue». (Putnam, 2001, s. 19)

Helt sentralt her er normer for gjensidighet og tillit, som på et individuelt nivå gir utslag i en sosial kompetanse om måter å oppføre seg på, og på kollektivt nivå som forutsigbare utfall som inngir tillit. Under pandemien i mange land har dette for eksempel handlet om at de gjensidige normene knyttet til unngåelse av smittespredning gjennom å bruke munnbind, vaske hender og holde avstand, har gjort at man kan ha tillit til at smitten kommer til å gå ned i samfunnet. Dette utgjør en slags generalisert tillit, som muliggjør en type gjensidighet mellom individ og samfunn, eller individ og gruppe (se også kapittel 3).

En grunnleggende antakelse som kommer fram hos Putnam, men også andre forskere, er at en høy grad av sosial kapital bidrar til denne

generaliserte tilliten og gir ringvirkninger både på individ- og samfunnsnivå (Fukuyama, 2000; Putnam, 2001; Woolcock, 1998). Å skape tilhørighet betyr da at den sosiale kapitalen som binder folk sammen i dette nettverk gir noen grunnleggende gjensidighetsnormer som gir tiltro til fellesskapet, og at fellesskapet gir noe tilbake. I en nasjonal sammenheng kan dette innebære at du gir noe av lønnen din til fellesskapet gjennom å betale skatt, og så får du en del velferdsgoder tilbake. Dette kan handle om å lære seg både å stole på og utvikle tillit til samfunnet, eller til for eksempel en leder eller andre deltakere innenfor et fellesskap, en organisasjon eller et nabolag. Sammenbindende sosial kapital betegnes på denne måten av Putnam som en slags sosiologisk «superlim», som kan skape solidaritet og sosial støtte (Putnam, 2001, s. 23).¹

Frivillige organisasjoner kan være stiftet ut ifra religion, etnisitet, kjønn, ideologier, profesjoner, lokal tilhørighet eller andre sammenbindende faktorer, og blir ofte nevnt som eksempler på sammenbindende fellesskap. I norsk sammenheng betegnes ofte tilhørighet i denne type nettverk som deltakelse i sivilsamfunnet. Mange forskere (Eimhjellen et al., 2021; Klausen & Selle, 1995; Loga, 2012; Sivesind et al., 2002) peker på at sivilsamfunnet har en viktig rolle for å sosialisere normer og verdier, og at det å fungere i en organisasjon for å målbære og hevde noen felles interesser også kan fungere «skolerende» for å kunne fungere i et større demokrati (se også kapittel 7). I denne prosessen skapes det sammenbindende fellesskap som ikke bare skolerer til demokrati, men som også skaper tilhørighet til demokratiet. Organisasjonene og sivilsamfunnet bidrar med dette til å videreføre holdninger, normer og forståelse for demokratiet – både til nye generasjoner og til nye borgere.

I tillegg til en antakelse om demokratisering, viser forskere også til at sosial kapital kan ha innvirkning på økonomi og på ulike faktorer på samfunnsnivå. Sammenliknende studier internasjonalt setter søkelys på et høyt nivå av sosial kapital i de skandinaviske landene, inkludert Norge. Forskere mener at sosial kapital gjør det mulig for skandinaviske land å hevde seg i en global sammenheng (Skirbekk & Grimen, 2012; Wollebæk & Selle, 2012). I amerikansk sammenheng viser Putnam til hvordan dette

1 I sosialpsykologien betegnes dette ofte som *ingroup solidarity*.

etniske konstellasjoner eller karteller kan drive kompliserte økonomiske virksomheter ut ifra at de er tett knyttet sammen og har felles mål og verdier. Dette kan henge sammen med at uformelle normer reduserer hva økonomer kaller transaksjonskostnader ved samhandling. Disse transaksjonskostnadene kan bli høye hvis relasjoner må kontraktfestes, uskrevene regler blir kodifisert og tredjeparter må hentes inn for å løse konflikter. Kontrakter kan da bli svært omfattende for å fjerne alle mulige utnyttbare smutthull (Fukuyama, 1995, 2000). I tillegg til økonomisk utvikling kan sosial kapital også gi andre kollektive utfall, som effektive institusjoner, lave kriminalitetsrater og lavere forekomst av sosiale problemer (Brehm & Rahn, 1997). En liknende tenkning kommer også fram hos Richard Wilkinson og Kate Bennett i den kjente boken *The Spirit Level: Why Equality Is Better for Everyone* (Wilkinson & Pickett, 2010). Forfatterne bygger ikke på det teoretiske grunnlaget i sosial kapital, men tar utgangspunkt i målbar inntektsulikhet og viser at samfunn med lav inntektsulikhet har høyere økonomisk vekst, mindre sosiale problemer og mindre kriminalitet (Wilkinson & Pickett, 2010).

Felles for disse tilnærmingene er at de ofte bygger på statistiske målbare størrelser som i seg selv ikke nødvendigvis innebærer samhandling, tilknytning eller opplevelse av tilhørighet. Antropologen Joao de Pina-Cabral, som er opptatt av fenomenet deltakelse i sosiale fellesskap, definerer dette som «the ambivalent encounter between the singular and the plural in the formation of the person in the world» (Pina-Cabral, 2018, s. 436). Han skiller mellom to forskjellige dimensjoner for deltaking i et fellesskap. Den første – den individuelle – handler om en felles referanse til en type kategori, for eksempel at det er 254 personer som deltar i et spesielt helseprogram. Enhetene her er referert til som separate størrelser, men «their essences do not merge»; de framtrer altså ikke som hvem de er for hverandre langs flere dimensjoner, og tallet i seg selv forteller ikke noe om dem som enkeltpersoner. Det er ikke mulig å vite om de deltar i det samme programmet ut ifra en lik hensikt eller om de deler de samme egenskapene. Pina-Cabral siterer en av Georg Simmels tidlige skrifter der han sier at det «å være del av» bygger på det at en større enhet inkluderer et visst antall mindre enheter, men at den inkluderingen ikke innebærer at enhetene smelter sammen, transcenderer eller knytter noen form

for bånd. Som en motsats til disse adskilte individuelle enhetene som på en måte puttes i samme kategori, introduserer Pina Cabral begrepet *dividuell*. Å være del av i denne sammenhengen betyr «to rely on a notion of things coming together without clearly determined boundaries whilst sharing their essence» (Pina-Cabral, 2018, s. 438). I denne betydningen av begrepet vil en deltakende enhet innebære at en person framtrer med seg selv langs mange dimensjoner, ikke bare ut ifra en forutbestemt fastlåst dimensjon. Hvis en person er del av et helseprogram, som nevnt over, ligger det kanskje en spesiell diagnose i bunnen. Men personen er så mye mer enn bare denne diagnosen, og hvordan den fortolkes av de ulike medlemmene vil også være forskjellig. I den *dividuelle* dimensjonen vil derfor det som er genuint individuelt smelte sammen, «their essences merge» – individene samhandler langs mange akser, for eksempel for å kjempe for sine interesser, og de bygger sine relasjoner som del av en dynamisk prosess (Pina-Cabral, 2018, s. 238). Det fellesskapet som da skapes i denne dynamiske prosessen, vil langt på vei sammenfalle med det vi forstår som *sammenbindende sosial kapital*, der individene ikke bare tilskrives en tilhørighet for eksempel via sin etnisitet, religion sin diagnose eller sitt bomiljø, men at de gjør denne relevant i stadig nye sammenhenger.

Tilhørigheten som forsvant

Å oppleve tilhørighet regnes ofte med til det å være en del av et større fellesskap. Den type fellesskap vi refererte til i avsnittet over kan også omtales gjennom begrepet *community*. I innledningen til sin bok *Community: Seeking Safety in an Insecure World*, beskriver Zygmunt Bauman (2013) hva vi ofte assosierer med ordet *community*. Begrepet lar seg ikke så lett oversette til norsk, men kan brukes på mange måter og kan uttrykke forestillinger om tilhørighet, anerkjennelse, solidaritet og kollektiv identitet (Delanty, 2013).

Noe av dette kan vi også kjenne igjen hos Putnam når han beskriver *community*-begrepet som «a conceptual cousin» til begrepet sosial kapital (Putnam, 2001, s. 21). Dette innebærer at når vi snakker om sosial kapital, og spesielt sammenbindende sosial kapital, kan det forstås langs mange

av de samme linjene som det vi forstår når vi snakker om *community*. Baumann beskriver *community* som et koselig, varmt sted uten trusler, der folk er trygge og har det godt, der alle er gode med hverandre og hjelper hverandre. Dette perspektivet kommer også fram i «the nostalgic view of community work» (Popple, 2015, s. 12). På norsk kan vi kanskje assosiere det litt med et slags Kardemommelov-scenario, der man «skal være grei og snill, og for øvrig kan man gjøre hva man vil». Dette kan mange kjenne seg igjen i, og i mange sammenhenger kan man oppleve bekymringer for at «ting ikke er som før» og at det var mer samhold og tilhørighet «i tidligere tider». Dette var også Putnams utgangspunkt da han ønsket å undersøke hvorfor folk ikke lenger slutter opp om lokale foreninger og lokalsamfunn i boka *Bowling Alone* (2001, s. 27): «We have been pulled apart from one another and from our communities over the last third of the century.»

Flere forskere peker på den samme tendensen, blant annet Peter A. Hall og Michelle Lamont i boka *Social Resilience in the Neoliberal Era* (2013). Her peker de blant annet på at økt konkurranseorientering svekket statlig styring, og at prioriteringen av individuelt entreprenørskap fører til at tilhørigheten i de sammenbindende fellesskapene forsvinner. De påpeker at disse prosessene påvirker våre narrativer av hva et samfunn eller et fellesskap skal bestå av, og videre at det påvirker relasjonene mellom folk på en slik måte at en selvsentrert markedsatferd gis forsterket verdi framfor en vektlegging av sosiale normer tilknyttet et fellesskap (Hall & Lamont, 2013). I fokuset på individuelle valgmuligheter i forhold til et marked, handler det om å kunne stole på seg selv og sine egne valg, og i dette ligger det mindre sosial beskyttelse, mer utrygghet og sosial isolasjon. Dette kan føre til frykt, materiell usikkerhet og en svekkelse av forestillingene om hvilken betydning det kollektive kan ha. Dette kan også føre til manglende tillit til omgivelsene (Hall & Lamont, 2013, s. 8).

I Norge og de nordiske landene har man til en viss grad klart å bevare høy tillit til omgivelsene (Fladmoe & Steen-Johnsen, 2018; Giacometti et al.; Holmberg, 2020; Kangas & Kvist, 2018; Torp & Reiersen, 2020), noe som kan tyde på sterk oppslutning i sammenbindende fellesskaper. I Putnams store og omfattende undersøkelser fra USA, identifiserer han fire dimensjoner som bidrar til mindre oppslutning om sammenbindende

fellesskaper. Det første handlet om press rundt tid og penger, altså en sterkere kommersialisering av alt i samfunnet, som kan føre til at folk har flere jobber, varer og tjenester blir dyrere, og gjør det vanskelig å bli med i aktuelle fellesskap. Det andre handler om *suburbanisation*, altså utvikling av boområder i tilknytning til store byer. Dette innebærer stor konsentrasjon av mennesker på små områder, noe som kan ha en tendens til opphopning av sosiale problemer. Det tredje handler om effekten av elektronisk underholdning, som både inkluderer TV og sosiale medier, som utgjør det mesteparten bruker fritiden sin til. Det fjerde handler om endringer i generasjonene, der foreldres og besteforeldres verdier framstår som veldig forskjellige fra verdiene til den unge generasjonen (Putnam, 2001, s. 283). Disse punktene er langt på vei også relevante for norske forhold. Segard og Wollebæk peker også på at organiseringen av norske kommuner er bygd på og utformet med utgangspunkt i frivillighet og politisk deltakelse, og at kommunesystemet på denne måten utgjør en viktig ramme rundt sosial kapital i Norge (Segard & Wollebæk, 2011). Måten å organisere kommuner på fordrer et tett samarbeid med befolkningen, og forutsetter høy grad av tillit og samfunnsdeltakelse.

Generelle prosesser rundt kommersialisering, urbanisering, migrasjon, globalisering, digitalisering og nye teknologier kan betegnes som større samfunnsformasjoner som ikke umiddelbart kan reverseres, og som heller ikke ifølge Putnam kan beskrives ut ifra en *historisk melankoli* for å si at alt var så mye bedre før. Det er nettopp i denne *historiske melankolien* at vi kan finne igjen det idealbildet av *community* som beskrevet tidligere. I dette idealbildet ligger forestillingene om støtte, nærhet, samarbeid, tillit og sterke gjensidighetsnormer, eller en opplevelse av å være i samme situasjon, «i samme båt». Det er nettopp dette som ofte har vært utgangspunktet for et sammenbindende fellesskap og det som er grunnlaget for en kollektiv mobilisering i samfunnsarbeid.

Samfunnsarbeid - fra *kumbaya* til *governance*, samskaping og sosial resiliens

Samfunnsarbeid innebærer å jobbe sammen med grupper som ønsker å bedre egen og andres livssituasjon (Hutchinson, 2010). Denne

kunnskapstradisjonen er sterkt inspirert av *empowerment*-tenkningen i amerikanske sosiale bevegelser, og kan også forbindes med Paolo Freires frigjøringspedagogikk (Freire, 2018), Barbara Solomons begrep om verdsetting av sosiale roller (Solomon, 1987), Lorraine Gutiérrez' forståelse av interpersonlig makt (Gutiérrez, 1990) og Lena Dominellis presentasjon av anti-undertrykkende praksis (Dominelli, 1998). Idealbildet av *community* som noe som må kjempes for og som ofte knyttes til de sosiale borgerrettighetsbevegelsene i USA, betegnes av Briggs som fortidens «kumbaya» (Briggs, 1997). Briggs advarer mot en harmoniserende *kumbaya*-fortolkning av sammenbindende sosial kapital som innebærer en innad samstemthet av gjensidige normer, følelser og identiteter, slik som presentert i eksemplene over, da denne kan bidra til et samhold innad, men også kan ha feilslåtte konsekvenser på et annet nivå. Hvis man for eksempel ønsker å støtte opp om religiøse og kulturelle bevegelser med mål om religionsfrihet og ytringsfrihet, kan dette styrke gjensidige normer og identiteter innad. Men disse båndene innad kan også skape eksentriske og radikaliserende miljø som bryter med storsamfunnets normer og verdier. I *kumbaya*-ånden blir styrking av fellesskapet og en felles skjebne det primære, som en reaksjon på strukturelle forhold, makt eller undertrykkelse. Derfor har det å jobbe med sammenbindende sosiale fellesskap ofte vært bygget på et visst ideologisk fundament som handler om makt, fordeling av ressurser og posisjon i samfunnet:

Community work contains in other words, an inbuilt normative characteristic, fusing an ideological foundation with the practices of the community worker; those in the position of privilege are better equipped to protect their own interest (or are in structurally advantageous position in which such a protection is moot point), while those in less advantageous position do not have the capacity to position themselves differently, or is positioned in such a way that they lack the vantage point of acknowledging their misfortune altogether. (Ågotnes, 2021, s. 326)

Dette innebærer en radikal forståelse av samfunnsarbeid, eller *community work*, som representerer en større transformasjon av sosiale undertrykkende strukturer, og det er også dette som forener og skaper et samhold og en kamp i ulike sammenbindende fellesskap. Det motsatte vil være en mer pluralistisk agenda, som ser at det er mange sammenslutninger i

samfunnet som kjemper for de samme ressursene, hvor man i organisasjoner og i ulike sammenbindende fellesskap inntar en pragmatisk holdning og samarbeider med myndighetene om småskala nabolagstiltak og reformer (Ledwith, 2020, s. 17).

I Norge kan man opp gjennom historien se klare eksempler på begge disse tilnærmingene. Når det gjelder den første har for eksempel den politiske motsetningen mellom by og land ført til mobilisering av sammenslutninger i distriktene mot sentralmakten i Oslo når det gjelder saker som samferdsel, klima, helse, kommunesammenslåinger, jordbrukspolitikk og flere (Almås & Fuglestad, 2020). I årlige 8. mars- og 1. mai-markeringer kan vi også se hvordan kvinnebevegelsen, arbeiderklassen og ulike organisasjoner står opp for verdier som likelønn, likestilling og solidaritet. Når det gjelder den mer pluralistiske agendaen, kan vi se eksempel på det gjennom hvordan myndighetene organiserer sin satsing på områdeløft i de store byene (se også kapittel 11). I denne type tiltak har det vært av helt sentral betydning å skape en samhandling mellom statlige myndigheter, kommune, lokalt næringsliv og diverse frivillige aktører. Dette representerer en form for *samskaping*; *co-creation* eller *co-production*. Generelt kan disse begrepene knyttes til et krav om medvirkning i politiske prosesser (se også kapittel 5 og 8) og framstår på et overordnet nivå som del av et *governance-perspektiv*. Dette perspektivet representerer en mer interaktiv politisk ledelse og gir innbyggerne mulighet til å påvirke utformingen av politiske tiltak. Thorsvik (2021) lanserer fire punkt han betegner som nye i et *governance*-ståsted. Det første handler om en erkjennelse av at myndighetene alene ikke har nok muligheter og ressurser til å realisere politiske mål, slik at de må knytte seg opp mot lokale foretak, og frivillige aktører som kan bidra til at målene skal bli realisert.

Politiske ledere fremmer dannelsen av en fellesskapsfølelse og en følelse av delt skjebne og tilhørighet, og de kommuniserer hva det betyr å være medlem i akkurat dette fellesskapet. I den forstand er politiske ledere identitetsgründere som former seg selv som politiske aktører. (Thorsvik, 2021, s. 442)

Det andre handler om å få alle organiserte interesser og private foretak som har ressurser med i en type samarbeid for å løse felles oppgaver.

Det tredje handler om koblingene mot internasjonale organer, der oppgaver må løses på tvers av landegrensene, som for eksempel i klimasamarbeid. Det fjerde handler om at politikere må kunne tre inn i nettverk som omfatter mange forskjellige typer aktører – offentlige, private, kommersielle – som kan mobiliseres mot et felles mål. Denne type nettverksorganisering kan ha begrenset tidshorisont og større fleksibilitet, og kan utgjøre et alternativ til både hierarkisk styring og styring via markeder og markedsmekanismer. Denne type nettverksorganisering kan også handle om å endre en *top-down*-tilnærming i politiske prosesser til en mer *bottom-up*-tilnærming med utgangspunkt i samskaping, der ulike grupperinger får delta i utforming og gjennomføring av politiske tiltak. Eksempler på denne type tiltak kan finnes i arbeidet med byutvikling i forskjellige land rettet spesielt mot utsatte områder som har en opphopning av *wicked problems* som arbeidsledighet, fattigdom, rus og psykiatriproblematikk og kriminalitet (Agger & Jensen, 2015; Foldgast et al., 2015; Stougaard, 2020; se også kapittel 3). I litteraturen refereres dette som *areabased initiatives* (ABI), og innebærer en satsing både når det gjelder utsatte områder og overfor sosiale grupper (Agger & Jensen, 2015).

The core idea behind ABI's is that simultaneous and coordinated investments in different sectors, for example employment, physical improvements and social initiatives in a neighborhood will provide extra benefits, leading to increased social cohesion. (Agger & Jensen, 2015, s. 2046)

Folk som bor i disse områdene refereres ofte til som marginaliserte grupper med en del belastningsfaktorer. Selv om de kan ha en del fellestrekk, er det ikke gitt at disse beboerne utgjør et sammenbindende fellesskap (jf. Pina-Cabral over). I motsetning til en type *kumbaya-fellesskap* der deltakerne kanskje har en felles identitet, kan ha en etablert felles kamp, en felles historie og noen felles narrativer, vil fellesinteressene i naboskapene i ABI-prosjektene ha et mye mer pragmatisk siktemål. Dette kan for eksempel handle om å renovere bygninger, utearealer eller skolevei, og ta utgangspunkt i konkrete utbyggingsplaner for et område. Å invitere innbyggerne inn i denne prosessen ses på som svært viktig for å kunne treffe godt med tiltakene. Innbyggerne som ofte representerer marginaliserte grupper i sårbare posisjoner kan likevel være vanskelige å mobilisere, spesielt i tidlige

delers av prosessene (se Stougaard, 2020).² Samskaping i denne sammenheng har både et demokratisk mål, gjennom å øke brukermedvirkning og påvirkning generelt, og et mer sosialt mål, som vil handle om å styrke tillit og bedre sosiale gruppers velferd og sosiale posisjon (Eimhjellen & Loga, 2017; se også kapittel 11). Det hevdes også at ABI-tiltakene bidrar til økt samhold, uten at det presiseres om samholdet styrkes i sammenbindende fellesskapene eller i de overskridende fellesskapene, eller begge deler. Forskerne diskuterer derfor om sosial kapital er en forutsetning for å skape samhold, eller om det er målet i seg selv (Li, 2015; Putnam, 2001; Rosenmeier & Hegedahl, 2007; Woolcock & Narayan, 2000). Når ulike studier viser at den sosiale kapitalen er lav i utsatte boligområder, vil målet for tiltak som for eksempel ABI-tiltak være å mobilisere og bygge opp den sosiale kapitalen, samtidig som man skal ta i bruk den sosiale kapitalen som er der fra før for å etablere prosjekt og oppnå brukermedvirkning. Dermed blir det å mobilisere folk sammen til et fellesskap både et middel og det som utgjør selve målet. Den sosiale kapitalen som etableres i forbindelse med et ABI-tiltak kan i utgangspunktet være et sammenbindende fellesskap med folk i like livssituasjoner, men det kan liksom gjerne være et overskridende fellesskap der nabolagsinteresser binder folk sammen for å nå et spesifikt mål. Begge disse to kapitalformene som er beskrevet av Putnam fungerer stort sett horisontalt når det gjelder tilgang på nettverk og ressurser. I ABI-baserte tiltak eller områdeløft vil det også være relevant å snakke om en tredje form for sosial kapital, *linking social capital*, som er mye mer vertikal. Denne kapitalformen handler om å få tilgang til nettverk og ressurser på et litt høyere nivå, for eksempel gjennom statlige støtteordninger eller profesjonelle nettverk (Woolcock, 1998).

More recently, emphasis has been made on the *linking form* of social capital, that is the accumulation of linking ties with formal institutions, and individuals in positions of power. The underlying idea is that there is an optimal dynamic balance of bonding, bridging, and linking social capital, which simultaneously facilitates democratic governance, economic efficiency, and widely-dispersed human welfare, capabilities, and functionings. (Szreter, 2002, s. 580, min kursivering)

2 Stougaard (2020, s. 1) nevner fire faser der medborgere kan inkluderes i velferdsprosjekter: (1) *co-initiation*, (2) *co-commissioning*, (3) *co-design* og (4) *co-implementation*.

I ABI-prosjekter kan dette handle om å få tilgang til statlige økonomiske støtteordninger, profesjonell kompetanse og andre mulige ressurser som kan utløses i sammenkoblingen mellom stat, kommune, frivillighet og eventuelt næringsliv (se også kapittel 7). I en undersøkelse av utsatte områder i England, for eksempel, viser det seg at nabolagene i disse områdene har en del sammenbindende sosial kapital, har varierende overskridende kapital, og har svært begrenset lenkende kapital. Ved å øke den lenkende kapitalen, kan man sikre beboerne innflytelse, informasjon, ressurser og tillit, der ABI-prosjektet eller områdeløftet kan fungere som bindeledd mellom frivillige og profesjonelle (Agger & Jensen, 2015). På denne måten kan man knytte sammen den sammenbindende, overskridende og lenkende kapitalen på en slik måte at det blir en slags samlet respons på en del av de utfordringene som for eksempel finnes i utsatte boområder som beskrives i ABI-litteraturen.

Disse utfordringene, som kan handle om fattigdom, kriminalitet, rus, psykiatri og diverse sammensatte sosiale problemer, ble beskrevet innledningsvis som del av en større prosess der samhold og tilhørighet forvitrer, og der markedskrefter, konkurranse og individualisme blir dominerende (se også kapittel 2). Hall og Lamont knytter disse store linjene til utviklingen av nyliberalisme, og retter oppmerksomheten mot hvordan sosiale grupper tilpasser seg til de hurtige endringene denne utviklingen representerer. Dette kan for eksempel handle om økende sosiale forskjeller, arbeidsledighet, diskriminering, boligpolitikk og ulike strukturelle forhold, men også måter å tenke på, noe som påvirker politisk styring og hvordan organisasjoner fungerer, og hvordan livene til folk blir påvirket av dette (Hall & Lamont, 2013).

We are interested in the ways in which groups sustain their wellbeing in the face of such challenges, and we see this as a problem of *social resilience*. We use the term *social resilience* to refer to the capacity of groups of people bound together in an organisation, class, racial group, community or nation to sustain and advance their wellbeing in the face of challenges to it. (Hall & Lamont, 2013, s. 2, min kursivering)

Her introduserer de begrepet *sosial resiliens*, som er hentet fra psykologien og oftest brukt i en individuell sammenheng om personer som har

opplevd sjokk, traumer og vanskelige livshendelser. Resiliens betegner en tilstand eller en prosess der de opparbeider motstandsdyktighet og blir mer robuste i det å kunne håndtere nye påkjenninger. I en kollektiv betydning vil *sosial resiliens* handle om hvordan en gruppe eller et miljø klarer å håndtere ulike former for sjokk eller påkjenninger som påvirker dem. La oss ta utgangspunkt i et eksempel der en hjørnestensbedrift i et lite lokalsamfunn blir slått konkurs eller flytter virksomheten utenlands. Dette vil sannsynligvis skape et sjokk i et lite miljø, og føre til mange arbeidsledige, eventuelt en del sosiale problemer. Men på samme måte som litteraturen om individuell resiliens gir eksempler på hvordan individer kan opparbeide egen motstandskraft for å klare påkjenninger, så kan også sosiale miljøer opparbeide motstandskraft. Hall og Lamont peker på at det nyliberale tankesettet også gir rom for kreative tilpasninger: *active processes of response*. Ressurser i en gruppe er ikke bare noe som «ligger fast på lager» og kan hentes fram, de er resultater av hvordan en gruppe eller et lokalsamfunn aktivt responderer på en hendelse. La oss også se på et annet eksempel; kvikkleireskredet på Gjerdrum i 2020. Her kunne vi se en storstilt mobilisering av ressurser der folk åpnet husene sine, fant fram klær, stekte vafler og støttet opp og hjalp til på ulike måter. Disse ressursene var ikke etablert i utgangspunktet, de ble etablert som en respons på hendelsen. Et annet eksempel er hvordan man under pandemien har blitt invitert til å «bli med på dugnaden» ved å gå med munnbind, holde avstand og vaksinere seg – som også er respons på en hendelse. Denne responsen påvirkes ifølge Hall og Lamont av hvor sterke bånd som finnes i fellesskapet fra før, altså sosiale og institusjonelle faktorer, men også av narrativer og kultur som finnes i fellesskapet (se også kapittel 12). En viktig del av det kulturelle handler om hva eller hvem som verdsettes, og hvilke narrativer som gis legitimitet. De beskriver veien til sosial resiliens som tilpasning, motstand og kreativ transformasjon (Hall & Lamont, 2013, s. 22).

Oppsummering

Både *governance*-begrepet, samskapingstilnærmingen og forståelsen av arbeidet med å skape sosial resiliens bringer nyere perspektiver inn

i samfunnsarbeid som fagområde. Dette handler ikke om å vende blikket bakover mot en idealisert forståelse av fellesskap, men å se fellesskapsdannelser som sammensatte prosesser på mange nivå med mange involverte aktører. Dette kan innebære å se på vertikale prosesser med deltakende statlige og kommunale myndigheter som en positiv ressurs som kan utøve positiv makt, noe som kan tilføre samfunnsarbeidet ressurser og muligheter for utvikling. Det kan også ligge spirer til utvikling i noe av den markedsorienterte og kommersielle tiden vi lever i, selv om vi i dette kapitlet har sett at en slik utvikling også kan føre til forverring av sosiale fellesskap. Disse spirene til utvikling kan handle om å tilrettelegge for innovasjon, sosialt entreprenørskap og ulike sosiale og økonomiske initiativ som kan styrke både sosiale grupper og lokalsamfunn. Det er her samfunnsarbeidet kan komme inn som en medierende instans – med nødvendig kompetanse om statlige og kommunale system, men samtidig med en faglig forståelse om sosiale gruppers posisjon og levekår i samfunnet, og om måter disse kan påvirkes.

Referanser

- Agger, A. & Jensen, J. O. (2015). Area-based initiatives—and their work in bonding, bridging and linking social capital. *European Planning Studies*, 23(10), 2045–2061. <https://doi.org/10.1080/09654313.2014.998172>
- Almås, R. & Fuglestad, E. M. (2020). *Distriktsopprør. Periferien på nytt i sentrum*. Dreyers Forlag.
- Bauman, Z. (2013). *Community: Seeking safety in an insecure world*. John Wiley & Sons.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. II. Separation, anxiety and anger*. Hogarth Press.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999–1023. <https://doi.org/10.2307/2111684>
- Briggs, X. D. (1997). Social capital and the cities: Advice to change agents. *National Civic Review*, 86(2), 111–118. <https://doi.org/10.1002/ncr.4100860204>
- Delanty, G. (2013). *Community*. Routledge.
- Dominelli, L. (1998). Anti-oppressive practice in context. I R. Adams, L. Dominelli, M. Payne & J. Campling (Red.), *Social work* (s. 3–22). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14400-6_1

- Eimhjellen, I., Espegren, A. & Nærland, T. U. (2021). *Sivilsamfunn og integrering. En kunnskapsoppsummering* (Rapport 2021:3). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://hdl.handle.net/11250/2737651>
- Eimhjellen, I. & Loga, J. M. (2017). *Nye samarbeidsrelasjoner mellom kommuner og frivillige aktører: Samskaping i nye samarbeidsforhold?* (Rapport 2017:9). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <http://hdl.handle.net/11250/2592124>
- Fladmoe, A. & Steen-Johnsen, K. (2018). Is ethnic diversity bad for any dimension of social capital? Trust, networks and voluntarism in Norwegian communities. *Scandinavian Political Studies*, 41(3), 336–366. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12127>
- Foldgast, A. M., Rhod, M. & Madsen, L. W. (2015). *Naboskab i udsatte boligområder. En måling af naboskabet i udsatte boligområder sammenlignet med andre boligområder i Danmark*. Center for Boligsocial Udvikling. <https://www.cfbu.dk/udgivelser/rapport-naboskab-i-udsatte-boligomrader/>
- Freire, P. (2018). *Pedagogy of the oppressed*. Bloomsbury.
- Fukuyama, F. (1995). Social capital and the global economy. *Foreign Affairs*, 74(5), 89–103. <https://doi.org/10.2307/20047302>
- Fukuyama, F. (2000). *Social capital and civil society*. International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781451849585.001>
- Giacometti, A., Meijer, M. W. & Moodie, J. (2021). Trust: The social capital of border communities in the Nordic region. I J. W. Scott (Red.), *Cross-border review. Yearbook 2021* (s. 33–42). Central European Service for Cross-Border Initiatives. <https://budapest.cesci-net.eu/en/cross-border-review-2021/>
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Universitetsforlaget.
- Gutiérrez, L. M. (1990). Working with women of color: An empowerment perspective. *Social Work*, 35(2), 149–153.
- Hall, P. A. & Lamont, M. (2013). *Social resilience in the neoliberal era*. Cambridge University Press.
- Halvorsen, K. & Stjernø, S. (2021). *Økonomisk og sosial ulikhet i Norge*. Universitetsforlaget.
- Holmberg, S. (2020). *Social trust – the Nordic gold?* [Under utarbeidelse]. University of Gothenburg. <http://hdl.handle.net/2077/63131>
- Hutchinson, G. S. (2010). *Samfunnsarbeid. Mobilisering og deltakelse i sosialfaglig arbeid*. Gyldendal Akademisk.
- Ihle, R. (2008). *Søkelys: Perspektiver på arbeid med etniske minoriteter i velferdstjenestene*. Høyskoleforlaget.
- Ihle, R. (2014). Framing integration: From welfare to citizenship. *Nordicum-Mediterraneum: Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies*, 9(1). <https://www.doaj.org/article/6152680b7d4c40c8a6fo34a820ebfc94>

- Kangas, O. & Kvist, J. (2018). Nordic welfare states. I B. Greve (Red.), *The Routledge handbook of the welfare state* (s. 124–136). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203084229>
- Klausen, K. K. & Selle, P. (Red.). (1995). *Frivillig organisering i Norden*. Tano.
- Ledwith, M. (2020). *Community development: A critical approach*. Policy Press.
- Li, Y. (2015). Social capital in sociological research: Conceptual rigour and empirical application. I Y. Li (Red.), *Handbook of research methods and applications in social capital* (s. 1–20). Edward Elgar Publishing.
- Lien, M. E., Lidén, H. & Vike, H. (2001). *Likhetens paradokser: Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Universitetsforlaget.
- Loga, J. (2012). *Trossamfunn, innvandring, integrasjon: En kunnskapsoversikt*. Senter for forskning på civilsamfunn og frivillig sektor. <http://hdl.handle.net/11250/2445369>
- Pina-Cabral, J. d. (2018). Modes of participation. *Anthropological Theory*, 18(4), 435–455. <https://doi.org/10.1177/1463499617751315>
- Popple, K. (2015). *Analysing community work: Theory and practice* (2. utg.). Open University Press.
- Putnam, R. D. (2001). *Bowling alone*. Simon & Schuster.
- Rosenmeier, S. L. & Hegedahl, P. (2007). *Social kapital som teori og praksis*. Samfundslitteratur.
- Rugkåsa, M. (2012). *Likhetens dilemma: Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Gyldendal Akademisk.
- Segaard, S. B. & Wollebæk, D. (2011). *Sosial kapital i Norge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Sivesind, K. H., Lorentzen, H., Selle, P. & Wollebæk, D. (2002). *The voluntary sector in Norway: Composition, changes, and causes* (Rapport 2002:2). Institutt for samfunnsforskning. <http://hdl.handle.net/11250/2567027>
- Skirbekk, H. & Grimen, H. (2012). *Tillit i Norge*. Res Publica.
- Solomon, B. B. (1987). Empowerment: Social work in oppressed communities. *Journal of Social Work Practice*, 2(4), 79–91. <https://doi.org/10.1080/02650538708414984>
- St.meld. nr. 16 (2002–2003). *Resept for et sunnere Norge*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2002-2003-/id196640/>
- Stougaard, M. S. (2020). Co-producing public welfare services with vulnerable citizens: A case study of a Danish-Somali women's association co-producing crime prevention with the local authorities. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 32(6), 1389–1407. <https://doi.org/10.1007/s11266-020-00235-4>
- Szreter, S. (2002). The state of social capital: Bringing back in power, politics, and history. *Theory and Society*, 31(5), 573–621. <https://doi.org/10.1023/A:1021300217590>
- Thorsvik, J. (2021). *Hvordan vårt politiske system fungerer*. Fagbokforlaget.

- Torp, S. & Reiersen, J. (2020). Globalization, work, and health: A Nordic perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7661. <https://doi.org/10.3390/ijerph17207661>
- Vike, H. (2006). Likhhet, konformitet og integrasjon. I M. J. Greek (Red.), *Utfordringer i flerkulturell formidling* (HiO-rapport, s. 16–24). Høgskolen i Oslo.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2010). *The spirit level: Why equality is better for everyone*. Penguin.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2012). Commentary on Geys: Keeping it simple—the scope of organizational activity and generalized trust. *Journal of Civil Society*, 8(1), 91–99. <https://doi.org/10.1080/17448689.2012.665656>
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151–208. <https://doi.org/10.1023/A:1006884930135>
- Woolcock, M. & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research, and policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225–249.
- Aagotnes, G. (2021). *The forms of social capital. Theory and practice in community work*. I K. Lea. & R. Horne (Red.), *Professor Karin Anne Pettersen – et liv i akademia* (s. 321–340). Forlaget Hexis.

Del 2

Kollektiv mobilisering og kollektive arbeidsformer i praksis

KAPITTEL 5

Deltakelse og medvirkning i norske offentlige diskurser. Mot et deltakelsestyranni?

Gudmund Ågotnes

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Kristina Bakke Åkerblom

ph.d.-stipendiat, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Inger Helen Midtgård

Høgskulelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Marit Burkeland-Lie

Fagkonsulent, Etat for barn og familie, Bergen kommune

Therese Bruland

Høgskolelektor, Institutt for helse og funksjon, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: ‘Participation’ is increasingly emphasized in Norwegian public discourse. Here, ‘participation’ is presented as something that happens and should increase within, together with and beyond the traditional areas of the welfare state. In this chapter, we examine such official representations and understandings of ‘participation’. We examine the articulations and understandings of participation in a broad sense and outline implications for the design of services and for distribution of tasks. We present and discuss findings based on a review and subsequent discourse analysis of key white papers – ‘reports to the Storting (Norwegian Parliament)’ – published in the period 2006 to 2020.

Sitering: Ågotnes, G., Åkerblom, K. B., Midtgård, I. H., Burkeland-Lie, M. & Bruland, T. (2022). Deltakelse og medvirkning i norske offentlige diskurser. Mot et deltakelsestyranni?. I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 5, s. 113–140). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch5>
Lisens: CC-BY 4.0

In the chapter we demonstrate how the reports to the Storting present participation as broad and porous phenomena with numerous and interconnected positive attributes: citizen participation will increase innovative capacity and efficiency, be health-promoting for individuals and groups, be cost-effective for society, and lead to social justice. As such, participation is presented as exclusively positive and thus appears unapproachable. Participation is good for the people, good for the (local) community, and good for the government. However, we do not participate enough, according to the reports: everyone can participate more, no matter what prerequisites you have and no matter how frail you are. Critical discussions about practical implications of increased participation as well as relations of power are largely missing, we argue, related for instance to varying conditions and opportunities for vulnerable groups.

Keywords: participation, co-creation, discourse analysis, welfare state, Norwegian policy analysis

Innledning

Deltakelse og medvirkning får stadig mer oppmerksomhet i det norske offentlige ordskiftet. Deltakelsen skal økes, innen, sammen med og på utsiden av velferdsstatens virkeområder, for eksempel innen helsefeltet, på skoler, i forskning, i politiske prosesser og innen utviklingsprosjekter. Gjennom blant annet folkehelseloven, pasient- og brukerrettighetsloven, plan- og bygningsloven, barnevernsloven og kommuneloven er medvirkning også lovfestet. Norske kommuner må tilrettelegge for innbyggernes medvirkning i ulike prosesser knyttet til ulike sfærer og felt, både på individ- og systemnivå (Burkeland-Lie & Næss, 2021, s. 14). Samtidig vet vi lite om betydningen eller effekten av økt deltakelse slik det legges opp til (Steen, et al., 2018; Voorberg et al., 2015), særlig for utsatte grupper (Clever, 2001, s. 36; Langøien et al., 2021, s. 21).

Medvirkning og deltakelse er, som vist til tidligere, vesentlig for ulike former av grasrotmobilisering og sosiale bevegelser (se kapittel 1–3). Deltakelse er på mange måter en forutsetning for kollektiv mobilisering som forstått i denne boken. Men hva skjer når deltakelse og medvirkning foregår med eller tilrettelegges av offentlige aktører? I dette kapittelet vil vi tilnærme oss dette temaet gjennom følgende forskningsspørsmål: Hva menes med deltakelse og medvirkning, og hvordan blir begrepene artikulert i en offentlig eller «offisiell» kontekst? Videre ønsker vi å problematisere hvem som er tenkt å skulle delta, hvordan medvirkning skal

foregå, hva deltakelsen er ment å føre til og for hvem. Fremstillinger og forståelser om deltakelse og medvirkning vil analyseres gjennom norske stortingsmeldinger. Vi undersøker altså den offentlige representasjonen av *deltakelse* og *medvirkning*. Gjennom en undersøkelse av artikuleringer og forståelser rundt deltakelse ønsker vi også å skissere mulige implikasjoner for gjennomføring av deltakelsesprosesser i praksis.

Undersøkelsene bygger på tidligere studier som har sett på mer konkrete aspekter ved deltakelse og medvirkning opp mot enkelte deler av velferdssektoren. Gjennom disse studiene har vi fått innblikk i forståelser av *brukermedvirkning* og *samskaping* (Ågotnes & Midtgård, 2022; Åkerblom, 2021), hvordan deltakelse forstås relatert til en aldrende befolkning (Bruland, 2021), kompleksiteten i den praktiske gjennomføringen av medvirkningsprosesser (Burkeland-Lie & Næss, 2021), og offentlige representasjoner av forholdet mellom frivillige innsatser og ubetalt arbeid (Ågotnes et al., 2021). I dette kapittelet ønsker vi å videreføre perspektiver fra disse og andre studier (se også Christensen & Fluge, 2016; Jenhaug, 2017), og samtidig løfte blikket mot de overordnede og grunnleggende forståelsene og representasjonene av deltakelse.

Deltakelse og medvirkning i en norsk velferdspolitisk kontekst

Presentasjoner og forståelser av deltakelse relaterer seg til velferdsstaten, og bør ses i lys av dens utforming, utvikling og utfordringer. Forstått som en undervariant av den nordiske velferdsmodellen (Pedersen & Kuhnle, 2017) er den norske velferdsstaten kjennetegnet av betydelig offentlig innsats (Christensen & Wærness, 2018); ikke bare når det gjelder økonomisk generøsitet, men også for selve utøvelsen av tjenester. Dagens velferdssystem beskrives likevel som å være under press (Sabato et al., 2017). I regjeringens nyeste perspektivmelding blir behov for endringer i velferdssektoren knyttet til at etterspørsel av tjenester øker raskere enn veksten i økonomien (Meld. St. 14 (2020–2021)). Kort oppsummert synes endrede betingelser, ytre eller indre, å forandre forutsetningene for velferdsstatens utforming.

I Norge har likevel det som kan beskrives som en «tilbaketrekning av staten» enda ikke fått de samme konsekvensene som i mange andre land.

Rollen til det offentlige, som overvåker, tilrettelegger og tjenesteutøver, er fremdeles fremtredende, både når vi ser Norge isolert sett i et historisk perspektiv og når vi ser på nåtidens tjenesteutforming i et komparativt perspektiv (Willumsen et al., 2020). Endringer innen den overordnede velferdsmodellen, knyttet primært til det som blir omtalt som «velferds-miks» (fordelingen av ansvar mellom offentlig, kommersiell og ideell sektor), har altså ikke vært like betydelige i Norge sammenlignet med mange andre land, også de andre skandinaviske landene (Enjolras et al., 2021).

Likevel dannes det et bilde av at *business as usual* ikke kan fortsette. Grunnet demografiske endringer spesielt knyttet til den såkalte eldrebølgen og en nedgang i forventede oljeinntekter, blir den norske velferdsmodellen portrettert som lite bærekraftig i fremtiden. Oppgaven fra politisk hold, artikulert for eksempel i stortingsmeldinger, blir dermed å finne løsninger på denne situasjonen, alternative former for «velferds-miks» eller alternative velferdsmodeller. Noe må gjøres annerledes, bedre, mer effektivt og mer innovativt. Noen virkemidler for denne endringen er kjent: mer teknologi i omsorg (Meld. St. 29 (2012–2013)), innovasjon i offentlig sektor (Meld. St. 30 (2019–2020)) og mer frivillig innsats (Meld. St. 10 (2018–2019); St.meld. nr. 39 (2006–2007); se også Lorentzen & Tingvold, 2018; Ågotnes et al., 2021). Dagens velferds- og samfunnsutfordringer danner også utgangspunkt for oppkomsten og relevansen til ulike fagområder og tilnæringsmåter. Sosial innovasjon, sosialt entreprenørskap, kunnskapsmobilisering, samproduksjon og samskaping er alle eksempler på tilnæringer hvor nye arbeidsmåter og samarbeidskonstellasjoner skal imøtegå nevnte utviklingstrekk (se også kapittel 3). I norsk sammenheng er spesielt samskaping dominerende (Christensen & Fluge, 2016; Jenhaug, 2017; Willumsen et al., 2020), også innen offentlige representasjoner relatert til velferdsektorenes utfordringer (Askheim, 2016; Askheim et al., 2016; Breimo & Røiseland, 2021). Gjennom samskapingsprosesser skal det offentlige inngå i et utstrakt samarbeid med andre aktører – ideelle og kommersielle – i en felles innsats for å finne nye, mer effektive og mer innovative løsninger (Askheim, 2016, 2020).

Innen og mellom disse varierte forbedringsområdene mener vi å finne en fellesnevner som vil bli diskutert i dette kapittelet: at endringer som kan eller bør iverksettes fordrer mer samarbeid, koordinering, partnerskap

og involvering av ulike interessenter, sektorer og sfærer enn tidligere. Endringer skal altså settes i gang *sammen*. Som vi skal se blir slike felles innsatser relatert til velferdsfeltet ofte omtalt som *deltakelse*, særlig når det er snakk om involvering av eller samarbeid med en sivil sektor eller privatpersoner utenfor vanlige styrende organ. Altså: når *andre* enn de vanlige blir involvert, eller andre enn en offentlig autoritet, skjer det gjennom *deltakelse*, gjerne sammen med en offentlig autoritet. Deltakelse representerer dermed et alternativ eller supplement til hierarkiske eller ovenfra-og-ned-tilnærminger.

Deltakelse og medvirkning: Analytiske perspektiver

Før vi analyserer artikuleringer og forståelser av deltakelse innen offentlige dokumenter vil vi dvele ved forståelser av deltakelse innen et utvalg faglitteratur. Mens andre sporer kontemporær forståelse av deltaking til borgerlige frigjøringsbevegelser på 17- og 1800-tallet (Henkel & Stirrat, 2001, s. 173), tar vi her utgangspunkt i samfunnsarbeid. Her blir *deltakelse* forstått både som et verktøy og som et ideal; både som noe som utøves og som selve beveggrunnen for utøvelsen (se f.eks. Larsen et al., 2014; Ledwith, 2011; Ledwith & Springett, 2010; Popple, 2015), og kan med dette være både et mål og et middel (Hugman & Bartolomei, 2014). Deltakelse henger videre sammen med idealer om medborgerskap, demokrati og rettferdighet, og fungerer som en grunnleggende forutsetning for virke (for samfunnsarbeideren) og væren (for innbyggeren) (Ledwith, 2011; Ledwith & Springett, 2010). *Medvirkning* forstås som former for deltakelse hvor interessenter eller deltakere har en omfattende og gjennomgående innflytelse over en prosess, et arbeid, et prosjekt eller et tiltak. Medvirkning kan altså forstås som en *form* for deltakelse, eller som vellykkede deltakelsesprosesser.

Medvirkning blir forstått som en slags idealversjon av et mer grunnleggende ideal: deltakelse. Motsatsen til en slik idealversjon blir omtalt som symbolske, tilslørte eller tokenistiske former for deltakelse. Arnsteins (1969) velbrukte «deltakelsesstige» anvendes ofte for å skille mellom ulike former eller faser for deltakelse. Innen

dette klassifikasjonssystemet skilles det mellom flere, graderte typer av deltakelse, fra ikke-deltakelse via tokenisme til medvirkning og, endelig, borgerkontroll. Deltakelse graderes her altså i normativt ladete kategorier, fra det mindre til det mer hensiktsmessige, i tråd med andre lignende klassifikasjonssystemer (Cornwall, 2008, s. 274). Mindre hensiktsmessige former for deltakelse er preget av kurative eller terapeutiske formål og en paternalistisk ovenfra-ned-tilnærming. Deltakelsesformer som bærer mer preg av medvirkning har derimot en mer egalitær struktur, innebærer innvirkning i ulike faser og fremstår som reelle partnerskap (se også kapittel 8). Medvirkning, hvis vi følger Arnstein, har altså mer enn en symbolsk verdi; her er deltakelsen reell og har en betydning for livssituasjonen til de involverte.

Vi bør likevel vokte oss for å romantisere deltakelse, slik blant andre Cornwall (2008) viser til, særlig med tanke på den omfattende og kanskje uavklarte bruken av begrepet i politisk, faglig og populær sammenheng. For det første oppstår ikke nødvendigvis deltakelse i rene idealtyper som skissert over; innen ett og samme prosjekt kan flere eller alle de nevnte typene av deltakelse forekomme (Cornwall, 2008, s. 274). For det andre er deltakelse en vid og kanskje flertydig størrelse. Deltakelse kan, for å spissformulere, passe til alt. Denne variasjoner innebærer videre at deltakelse kan brukes på mer instrumentelle måter – i forbindelse med måloppnåelse i ulike kontekster og for ulike formål (Cornwall, 2008, s. 269; Mosse, 2001, s. 32). Når deltakelse for eksempel blir anvendt i form av rådgivning eller bidrag gjennom brukerutvalg, kan begrepet ha som funksjon å legitimere arbeidet til initiativtaker heller enn å påvirke det – å fungere som dekorasjon heller enn å gi innflytelse (se også Åkerblom, 2021, s. 56). For det tredje er former for deltakelse tenkt som reell, inngående eller omfattende, som medvirkning, svært krevende å gjennomføre i praksis (Burkeland-Lie & Næss, 2021, s. 7; Cornwall, 2008, s. 276). Gjennomføring av deltakelsesprosesser er ofte mer komplekst enn hva som er presentert av initiativtakerne og hva som forventes av deltakerne, samtidig som resultatene slike prosesser genererer ikke nødvendigvis står i forhold til forventningene.

Med økt oppmerksomhet har deltakelse også blitt portrettert som «det nye tyranniet»: en igangsatt og styrt prosess som er allestedsnærværende

og som dermed kan ta form som befaling «ovenfra» (Cooke & Kothari, 2001, s. 5). Dette tyranniet er problematisk på flere måter, slik Henkel og Stirrat (2001, s. 171–172) viser til, og har medført kritikk som kan oppsummeres i en konservativ og en progressiv variant. I førstnevnte argumenteres det for at deltakelse, slik det fremstår innen det nye tyranniet, i seg selv er uhensiktsmessig, og at lokalkunnskap ikke nødvendigvis er å foretrekke sammenlignet med ekspertvelde. I sistnevnte dreier argumentasjonen seg ikke så mye om intensjonene i deltakelsestyranniet, men mot selve gjennomføringen av det. Her vises det til at gjennomføringen av deltakelsesprosesser ofte er naive, ved for eksempel ikke å ta høyde for lokale forhold, som igjen fører til en reproduksjon av eksisterende og uhensiktsmessige maktforhold heller enn en nedbryting av dem (Breimo & Røiseland, 2021, s. 39; Henkel & Stirrat, 2001, s. 171–172). Denne såkalt progressive kritikken kan videre deles inn i to komponenter, hvor den ene fokuserer på metodiske utfordringer og svakheter når det gjelder gjennomføring i praksis, og den andre på teoretiske, analytiske og konseptuelle begrensinger (Cooke & Kothari, 2001, s. 5; se også Brandsen et al., 2018; Meijer & Thaens, 2021).

I det følgende ønsker vi å undersøke hvorvidt disse kritiske inngangene til deltakelsestyranniet er relevante for presentasjoner og forståelser av deltakelse i norske offentlige dokumenter. Videre ønsker vi å undersøke hvorvidt og eventuelt hvordan deltakelse og medvirkning representerer en diskurs – forstått som en sammenhengende forestilling om et fenomen artikulert som en særegen fortelling om den – knyttet til forestillinger om hvordan ulike aktører skal samhandle, samarbeide og øke innsatser for å løse velferdsutfordringer på ulike plan.

Metode og analyse

Fem stortingsmeldinger utgjør datagrunnlaget for analysen. Alle inkluderte offentlige dokumenter er stortingsmeldinger utgitt av ulike departement fra en relativt begrenset tidsperiode (2006–2020), og utgjør et samlet datamateriale på 846 sider. Et interessant kjennetegn ved utvalget, som nok er et generelt kjennetegn ved norske stortingsmeldinger, er hvordan de er sammenhengende og henviser til hverandre

Tabell 5.1 Oversikt over inkluderte stortingsmeldinger

Meldingsnummer	Navn	År	Departement	Regjering	Antall sider	Antall benevnelser for «delta»
St.meld. nr. 39	Frivillighet for alle	2006-2007	Kultur- og kirke- departementet	Stoltenberg II	291	413
St.meld. nr. 47	Samhandlingsreformen. Rett behandling – på rett sted – til rett tid	2008-2009	Helse- og omsorgs- departementet	Stoltenberg II	150	31
Meld. St. 10	Frivilligheita – sterk, sjølvstendig og mangfaldig – Den statlege frivilligheitspolitikken	2018-2019	Kultur- departementet	Solberg	96	135
Meld. St. 19	Folkehelsemeldinga – Gode liv i eit trygt samfunn	2018-2019	Helse- og omsorgs- departementet	Solberg	204	155
Meld. St. 30	En innovativ offentlig sektor – Kultur, ledelse og kompetanse	2019-2020	Kommunal- og moderniserings- departementet	Solberg	105	68

på tvers av områder og departementer. Slike sammenhenger og videreføringer gjelder både mellom de inkluderte stortingsmeldingene og andre ikke-inkluderte. *Folkehelsemeldinga* (Meld. St. 19 (2018–2019)) bygger for eksempel på en tidligere folkehelsemelding (Meld. St. 19 (2014–2015)) og *Leve hele livet* (Meld. St. 15 (2017–2018)). Videre representerer de inkluderte stortingsmeldingene ulike politiske plattformer og regjeringskonstellasjoner. Som vi vil vise til senere, synes likhetene mellom disse plattformene å være mer fremtredende enn forskjellene. De inkluderte frivillighetsmeldingene, en fra en rød-grønn og en fra en borgerlig regjering, kan for eksempel leses mer som å være sammenhengende enn å være basert på vesentlig forskjellig politisk ideologi. Følgelig vil ikke meldingenes respektive politiske tilhørighet være en sentral del av den påfølgende analysen, noe som riktignok kan innebære at enkelte relevante aspekter ikke blir synliggjort, og dermed utgjør en mulig svakhet ved analysen. En styrke ved utvalget henger sammen med denne mulige svakheten, ved at det potensielt kan belyse en overordnet tematikk fra ulike felt, grener og politisk/administrative områder, representert av to

frivillighetsmeldinger (kulturfeltet), samhandlingsreformen og folkehelsemeldingen (helsefeltet, fra to forskjellige perspektiver) og innovasjonsmeldingen (offentlig sektor). Utvalget representerer dermed, mener vi, et grunnlag for å undersøke fellesnevnerne og forskjeller i beskrivelser og forståelser av medvirkning og deltakelse.

Utvalget av stortingsmeldingene ble gjort innledningsvis i diskusjon med alle medforfatterne. Her ble aktuelle offentlige dokumenter for inklusjon gjennomgått, hvor målet var å finne en balanse mellom faglig og tematisk bredde og gjensidig relevans. Basert på disse vurderingene ble syv stortingsmeldinger inkludert. Disse ble så gjenstand for en overfladisk gjennomlesning av førsteforfatter for å sikre sammenfall med ovennevnte vurderinger. Grunnet høy grad av overlapp ble to stortingsmeldinger ekskludert fra utvalget, helsenæringsmeldingen (Meld. St. 18 (2018–2019)) og en tidligere folkehelsemelding (Meld. St. 19 (2014–2015)).

De gjenværende fem stortingsmeldingene (se tabell 5.1) ble så fordelt mellom forfatterne for en mer grundig gjennomlesning og innledende analyse. Etter denne ble tre overordnede kategorier for videre koding og kategorisering identifisert: «nivå av deltakelse», «sfære/felt for deltakelse» og «argumentasjoner for deltakelse». Tekstutdrag eller mer generelle tematiseringer hvor *deltakelse* og/eller *medvirkning* ble nevnt eksplisitt, som begrep, som metode eller som overordnet fenomen, ble deretter skrevet inn i et dokument strukturert etter disse kategoriene, og delt mellom forfatterne. I neste steg byttet forfatterne ansvar over dokumentene, for en ny gjennomlesning med nye blikk og kritisk vurdering av foreløpig analyse. Avslutningsvis ble meldingene gjennomgått ved bruk av søkeord som inkluderte ulike varianter av «delta» (deltakelse, deltakere, deltaking osv.), hvor treff ble sett opp mot tidligere gjennomgang. Underveis i denne prosessen diskuterte forfatterne kontinuerlig analytisk fremgangsmåte og forståelser av sentrale funn.

I analysen har vi anvendt kritisk diskursanalyse hvor det overordnede målet kan beskrives som å analysere underliggende intensjoner, ideologier og meningsinnhold (Bacchi, 2009; Brottveit, 2018; Neumann, 2001). Kritisk diskursanalyse undersøker *representasjoner* av et fenomen eller en størrelse, forstått som å inneholde fortolkninger og forforståelser

heller enn objektive sannheter. Vi søker dermed å undersøke representasjoner av deltakelse, innen en offentlig kontekst, knyttet til dens form, virke, funksjon og bestanddeler. Videre ønsker vi gjennom denne tilnærmingen å undersøke hvorvidt og eventuelt hvordan representasjoner av begrepet deltakelse utgjør en form for hegemonisk posisjon; en dominerende og uimotsagt fremstilling.

I tråd med dette utgangspunktet forstår vi stortingsmeldinger som både å *inneholde* og å *produsere* diskurser om den sosiale verden (Christensen & Fluge, 2016; Jacobsen, 2015; Ågotnes et al., 2021). En analyse av stortingsmeldinger kan dermed fange en virkelighetsforståelse som hviler på noen verdimeslige, politiske og ideologiske forforståelser, samt mål om å påvirke en virkelighetsforståelse – det vil si stortingsmeldinger som et politisk prosjekt. Nettopp den politiske kraften i norske stortingsmeldinger har innen forskningslitteraturen blitt påpekt som betydelig (Christensen & Fluge, 2016; Jacobsen, 2015), både med tanke på å sette den politiske dagsordenen og som viktig premissleverandør for tjenesteutforming og -ytelse.

Deltakelsens artikulasjon og argumentasjon

Analysen er todelt. Først vil vi gjennomgå hvordan deltakelse blir presentert ved å fokusere på hvilke områder og arenaer deltakelse er tiltenkt å forekomme innen. I den andre delen behandler vi hvordan argumenter for deltakelse blir presentert. Vi gjennomgår med andre ord spørsmål knyttet til *hvordan* og *hvorfor* deltakelse skal forekomme.

Deltakelse og medvirkning. Hvordan?

Deltakelse og medvirkning beskrives, artikuleres og operasjonaliseres på ulike måter i de inkluderte stortingsmeldingene. Det vises altså til deltakelse og medvirkning innen ulike felt og på ulike nivå. For å kunne sammenfatte og påpeke fellesnevnerne og forskjeller kan tre overordnede kategorier av arenaer konstrueres: (1) deltakelse i sosiale og samfunnmessige arenaer, (2) deltakelse innen og mellom sektorspesifikke arenaer, særlig arbeidsliv og frivillighet, og (3) deltakelse innen mer konkrete og

avgrensede arenaer. Disse kategoriene er ikke dekkende for alle benevnelser og beskrivelser av deltakelse og er også delvis overlappende, men dekker likevel en essens på tvers av de inkluderte meldingene.

Deltakelse i sosiale og samfunnsmessige arenaer

I stortingsmeldingene presenteres deltakelse som et overgripende fenomen knyttet til samfunnslivet generelt. Deltakelse forekommer i samfunnet, og utøveren av deltakelse, eller deltakeren, deltar i rollen som medborger (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 9–10; Meld. St. 10 (2018–2019), s. 18; St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 51). På et nivå blir deltakelse med dette en allestedsværende størrelse som medborgeren inngår i uavhengig av ønsker og intensjoner, og hvor «samfunnet» forstås som en arena.

Noe mer konkret vises det også til deltakelse i lokalmiljø og -samfunn, for eksempel i den første frivillighetsmeldingen (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 11). Her fremstår deltakelse som relatert til et geografisk avgrenset område, for eksempel en bygd eller et nabolag, med noen sammenbindende egenskaper som gjør deltakelse ønskelig. Relatert til slike sammenbindende egenskaper fremstilles også ulike former for sosiale nettverk som arenaer for deltakelse (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 10; St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 12). Det vises her til sammenbindinger eller -koblinger som ikke nødvendigvis er betinget av geografisk tilhørighet, men hvor former for fellesskap likevel danner utgangspunktet for deltakelsen.

På et overordnet plan forstås altså deltakelse som et overgripende fenomen, som en relasjonell størrelse mellom mennesker, og samtidig knyttet til samfunnslivet. Samfunnet blir på sin side forstått både som en avgrenset størrelse (lokalsamfunnet), som storsamfunnet (Norge) og som relasjonelt (nettverk). Deltakelse presenteres her, som vi vil komme tilbake til, som en verdi i seg selv.

Deltakelse innen sektorspesifikke arenaer

For det andre vises det til deltakelsesformer mer spesifikt knyttet til konkrete sektorer, særlig innen arbeidslivet og frivillig sektor, delvis også i skjæringspunktene dem imellom. Deltakelse blir i flere meldinger altså beskrevet som medlemskap og innsats innen frivillig arbeid (St.meld. nr.

39 (2006–2007), s. 12), og som innsatser som foregår mellom frivillig sektor og offentlig eller privat sektor (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 83). Her vises det til at deltakelse innen frivillighet har lang tradisjon i Norge, at det blir stadig viktigere i tiden som kommer, og at slike former for deltakelse medfører diverse, sammenhengende gevinster.

Også arbeidslivet blir fremhevet som en arena for deltakelse, hvor deltakelse blir forstått som innsatsen arbeidstakeren utøver innen lønnet arbeid (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 155). Også her blir deltakelse beskrevet som handlinger og innsats i skjæringspunktene mellom sektorer, for eksempel mellom offentlig sektor og næringslivet, som vist til i innovasjonsmeldingen (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 88). Et vesentlig poeng i presentasjonen av deltakelse som arbeid, er en vektlegging av behovet for *mer* innsats, altså flere i arbeid, i lengre tid. På den andre siden blir deltakelse innen arbeidslivet også presentert som økt deltakelse av *ansatte*, som bør ha mer innflytelse ved arbeidsplassen (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 55), og av «brukere» som i økende grad skal kunne påvirke (det offentlige) arbeidslivet uten selv å inngå i lønnet arbeid (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 83).

Deltakelse presenteres altså som betalt eller ubetalt arbeid eller innsats, og dermed, som vi skal komme tilbake til, som å produsere verdi.

Deltakelse innen konkrete og avgrensede arenaer

For det tredje blir deltakelse presentert som å foregå på mer konkrete arenaer og dermed ta mer konkrete former. Kort oppsummert skjer deltakelse innen politikkkutforming, for eksempel i utarbeidelse av stortingsmeldinger (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 19), innen forskning (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 111), innen (helse)tjenesteutforming (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 55; St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 51), og gjennom formaliserte pasient- og brukerråd (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 14).

Deltakelse presenteres her som mer konkrete former for innsatser, særlig relatert til spesifikke helse- og velferdsområder. I disse formene for deltakelse blir begreper som medvirkning og samskaping hyppigere nevnt, som en erstatning for det mer overordnede deltakelsesbegrepet. Innen disse relaterte, men også forskjellige arenaene, tar deltakelse ulike form og fyller ulike funksjoner.

Deltakelse og medvirkning: Hvorfor?

Inndelingen over viser til en variasjon og kompleksitet i presentasjoner av deltakelse og dens former, sfærer og nivå. Den henviser også til ulike oppfatninger om hvorfor deltakelse er viktig. Deltakelse blir ikke bare beskrevet som fenomen, men også som noe betydningsfullt. Deltakelse er noe som *bør* forekomme: økt deltakelse medfører en form for gevinst. Igjen kan det være hensiktsmessig å dele inn i tre nivåer, som delvis sammenfaller med inndelingen over: medvirkning og deltakelse som å skape merverdi på individ-, gruppe- og samfunnsnivå. Igjen er kategoriene forenklinger og vil overlappe.

Medvirkning og deltakelse på individnivå

I stortingsmeldingene vises det til ulike former for betydning av deltakelse for individet. På et grunnleggende plan handler hensikten med deltakelse om medborgerskapsrollen. Deltakelse fører til medborgerskap, basert på en forforståelse, slik vi leser det, om at medborgeren opplever en form for positiv integrasjon og tilknytning til samfunnet. Medborgerskapsrollen er også knyttet til ansvar for eget liv, og inkluderer med det et sett rettigheter og plikter (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 60), som altså vil bli bedre utnyttet gjennom deltakelse. I samhandlingsreformen vises det for eksempel til at rett til medbestemmelse og medvirkning – i dette tilfellet relatert til å innvirke på tjenestetilbud – utgjør en vesentlig del av ivaretagelsen av pasientens integritet i helse- og omsorgstjenestene (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 51).

Borgeren eller enkeltdeltakeren har altså noen pragmatiske grunner for å delta. Disse går, slik det blir presentert, også ut over utnyttelse av borgerrettigheter. Deltakelse bidrar for eksempel til å sikre bedre arbeidslivsintegrering (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 36; se også Meld. St. 19 (2018–2019), s. 155), både i form av inngang til arbeidsmarkedet og trivsel eller tilpasning innen arbeidsmarkedet. Arbeidslivsintegrering har samtidig en helseeffekt for individet (St. Meld. nr. 47 (2008–2009), s. 140), blant annet ved bedre ivaretagelse av egen helse, som igjen motvirker ensomhet (se også Meld. St. 19 (2018–2019), s. 9–10):

Brei deltaking er viktig også i eit folkehelseperspektiv og kan bidra til livskvaliteten til den enkelte. Dette gjeld særleg menneske som står utanfor arbeidsmarknaden, som eldre, sjukemelde og arbeidsledige. Fråvære av møteplassar og sosiale band skaper grobotn for ei rad fysiske og psykiske utfordringar. (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 31)

Her vises det til at deltakelse ikke bare er nyttig for enkeltdeltakeren, men også meningsskapende (se også St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 19). Mening, trivsel og tilhørighet knyttes også til individuell frihet (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 7), hvor borgeren ikke bare ses i lys av sine forbindelser til samfunnet, men også som autonom aktør. Deltakelse for individet er med andre ord nyttig, meningsskapende og tuftet på et verdigrunnlag ansett som moralsk godt.

Medvirkning og deltakelse på gruppenivå

Betydningen av deltakelse for individet er altså mange, sammenhengende og forsterkende. Individets deltakelse får også betydning for sosiale forhold, for eksempel gjennom utvidelse av sosiale nettverk og bånd, som vist til i folkehelsemeldingen:

Regjeringa legg opp til aktivitet, deltaking og sosialt fellesskap for eldre menneske der målet er å ta vare på forholdet til familie, venner og sosialt nettverk og skape gode opplevingar og møte på tvers av generasjonane. (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 10)

Betydningen, effekten eller nytten av deltakelse for sosiale fellesskap kan altså leses som en forlengelse av dens betydning for individet. Det vises blant annet til at deltakelse er viktig for å sikre sivilt engasjement og innsats generelt, og dermed øke den samlede sosiale kapitalen i samfunnet (se kapittel 1), særlig knyttet til frivillig organisasjonsliv (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 11–12). Behovet for deltakelse innen frivilligheten knyttes til øvrige nivåer av positive effekter av deltakelse, og representerer dermed et flerfoldig utbytte på ulike plan:

Deltakelse i frivillig organisasjonsliv gir mening og fellesskap, læring og demokratisk kompetanse. Slik bidrar frivillige organisasjoner til gode oppvekstvilkår, fellesskap og livskvalitet. Gjennom lange og sterke tradisjoner har

organisasjonene og myndighetene utviklet og styrket dialogen knyttet til ulike samfunns mål og interesser. Frivillig sektor plasserer seg mellom offentlig og privat sektor og utgjør et viktig element i den norske samfunnsstrukturen. (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 19)

Deltakelse gjennom frivillig innsats skaper noen verdier og er dermed et slags gode i seg selv. Det forventes at denne verdien blir særlig sentral i fremtiden, ved at frivillig deltakelse skal kunne erstatte eller supplere offentlig innsats (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 18; St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 86, 196), ikke bare for eldre, men også for yngre grupper (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 34).

Samtidig er deltakelse særlig sentralt for å sikre ivaretagelsen av utsatte grupper. Deltakelse fører til bedre integrering og bekjemper dermed sosial ulikhet (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 7; St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 71):

Målet for regjeringens inkluderingspolitikk er at alle som bor i Norge skal delta i samfunnet og ha like muligheter for deltakelse på alle samfunnsarenaer. Regjeringen vil legge til rette for at innvandrere raskest mulig kan bidra med sine ressurser i arbeidslivet og i samfunnet for øvrig og forhindre at det utvikler seg et klassesamt samfunn hvor personer med innvandrerbakgrunn gjennomgående har dårligere levekår og lavere samfunnsdeltakelse enn befolkningen for øvrig. (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 58)

Inkludering og økt deltakelse blant unge fra lavinntektsfamilier blir også fremhevet, blant annet i folkehelsemeldingen (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 34). Det vises videre til at deltakelse for disse og andre utsatte grupper fører til utvidete sosiale nettverk, som blir sett som å være ønskelig i seg selv, og kanskje særlig mellom generasjoner (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 10).

Medvirkning og deltakelse på systemnivå, som demokrati- og samfunnsbyggende

De inkluderte stortingsmeldingene viser også til hvordan deltakelse har ulike former for samfunns- og institusjonsbyggende funksjoner. Igjen er det et sentralt underliggende poeng at slike funksjoner er viktige, betydningsfulle og har et uforløst potensial: deltakelsen bør økes og/eller kan utnyttes bedre.

Overordnet vises det til at deltakelse i seg selv fører til et godt samfunn (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 11). Deltakelse er altså et iboende kjennetegn ved det gode samfunnet, blant annet ved at det bygger fellesskap (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 12), og kan bidra til mer helhetlige offentlige tjenester og bedre samhandling i og mellom disse (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 131). På denne måten presenteres deltakelse som en del av et nasjonalt prosjekt, synlig gjennom formuleringer fra flere stortingsmeldinger om at deltakelse er skoler i demokrati (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 7; St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 60). Det vises til at deltakelse skaper demokrati og bidrar til å danne «demokratisk infrastruktur» (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 15). Deltakelse har også en demokratiserende funksjon ved at det gir deltakerne kjennskap til politiske systemer og prosesser økt politisk påvirkningskraft (Meld. St. 10 (2018–2019), s. 15; Meld. St. 19 (2018–2019), s. 66). Ved å både bygge demokrati og å være demokratiserende i seg selv, fremstår dermed deltakelse ikke bare som et mål, men også som et middel (se også kapittel 7).

Deltakelsens funksjon blir blant annet i innovasjonsmeldingen presentert et sentralt supplement til andre demokratiske prosesser (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 84). I dette demokratibyggende prosjektet presenteres deltakelse som tillitsskapende mellom det offentlige og befolkningen, blant annet gjennom å skape åpenhet (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 79). Deltakelse og frivillige organisasjoner blir også ansett å kunne ha en viktig rolle i å få frem ulike behov, for eksempel innen prioritetsavklaringer (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 143).

Et annet gjennomgående og kanskje motstridende kjennetegn, er at deltakelse også har kostnadseffektive egenskaper ved å gi «sosiale ringvirkninger som også teller positivt i det økonomiske regnskapet» (St. meld. nr. 39 (2006–2007), s. 30). Deltakelse fører blant annet til bedre samarbeid mellom instanser, sfærer og sektorer (Meld. St. 19 (2018–2019), s. 148), som også vil bidra til nyskaping (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 83). Deltakelse og medvirkning fra medarbeidere i tjenestene fremheves videre som sentralt for å sikre gevinstrealisering av nyskaping (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 94), ved at medvirkning styrker deltakernes eierskap og dermed bidrar til mindre endringsmotstand. Deltakelse fører altså til brobygging og innovasjon. Dette aspektet er særlig synlig innen stortingsmeldinger om

helseproblematikker, hvor det vises til at brukermedvirkning i helse-tjenester fører til bedre ressursutnyttelse (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 81; St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 13), blant annet gjennom å ta i bruk kunnskap som bare pasienter og brukere besitter:

Selv om helsetjenesten har ansvaret for at det skjer en nødvendig koordinering og samhandling mellom tjenestene, kan brukermedvirkning også bidra til å fremme samhandling. Bakgrunnen for dette er at det finnes mye erfaringsbasert informasjon og kunnskap hos pasientene om behovet for tjenester og for helheten i tilbudet. (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 51)

Også her vises det til at deltakelse fra pasienter og brukere sikrer samhandling mellom tjenester og nivåer, og til at deltakelse sikrer innovasjon og nyskaping innen offentlige tjenester (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 55), og mellom offentlig sektor og andre sektorer (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 88):

Mange av samfunnsutfordringene offentlig sektor må bidra til å løse er komplekse og sammensatte og trenger løsninger på tvers av fag og sektorer. Det kan kreve meglings og brobygging å finne felles mål og plattform, fremfor å dyrke egenart og motsetninger. Da behøves lagspillere som er åpne for å lære av andre, og som tar innover seg andre perspektiver og kunnskap. (Meld. St. 30 (2019–2020), s. 58)

Avslutningsvis, og for å synliggjøre deltakelsens mange funksjoner, vises det til at deltakelse også er viktig for politikktutformingen, illustrert ved hvordan stortingsmeldingene har blitt formet gjennom utstrakt deltakelse og medvirkning fra ulike interessenter, som vist til i samhandlingsreformen (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 19).

Diskusjon: Deltakelsens mange ansikter

Som nevnt har deltakelse blitt beskrevet som «det nye tyranniet». Før vi diskuterer om det kan sies å medføre riktighet og hva som i så fall er «tyrannisk» ved det, ønsker vi å dvele ved hvorfor deltakelse i det hele tatt er viet så mye oppmerksomhet. Nye og mer komplekse samfunnsmessige utfordringer som velferdsstaten skal imøtekomme, danner grunnlaget

for forestillingen om at flere parter må samarbeide for å finne *felles* løsninger (Alford & Head, 2017; Torfing et al., 2019, se også kapittel 1 og 3). Ved å vektlegge samarbeid fremfor konkurranse er tanken at økt utveksling av kunnskap, ideer og ressurser skal støtte utviklingen av nye, bedre, mer effektive og mer innovative løsninger. Samlet kan denne ideen om nye former for samarbeid beskrives som en styringsform og -ideologi betegnet som *samstyring*. Innen samstyring skal ulike interessenter og aktører bidra sammen i policy-formulering, planlegging og prioritering for å imøtekomme velferdsfeltets kompleksitet (Pestoff et al., 2012; Røiseland & Vabo, 2012, s. 20). Tilsvarende beskrives en endring fra kommune 2.0 til kommune 3.0. Denne endringen innebærer å gå fra å betrakte kommunen som en servicevirksomhet med fokus på kundetilfredshet og effektivitet, til at kommunen skal være et lokalt fellesskap, som består av ansvarlige samfunnsborgere med egne ressurser de får anvende til det beste for sitt lokalsamfunn (Willumsen et al., 2020, s. 24, se også kapittel 3). En fellesnevner er at endringer skal skje gjennom *deltakelse*.

Vi leser her deltakelse og medvirkning, presentert i stortingsmeldingene, som en del av en overordnet styringsideologi. Det som særlig synes å knytte ulike og til dels motstridende beskrivelser av deltakelse sammen, og som samtidig er i tråd med en slik styringsideologi, er fremstillinger av deltakelsens *bærekraftige potensial*: økt deltakelse fører til mer bærekraftige tjenester og systemer. Samtidig presenteres også bærekraft på ulike måter og relateres både til kvalitet og produktivitet – i arbeidslivet, velferdssektoren, frivillig innsats, sammenhengen mellom tjenester og sektorer og enkelte befolkningssegmenter (f.eks. en aldrende befolkning eller barn som lever i fattigdom). Ut fra et bærekraftsargument blir deltakelse kanskje først og fremst produktiv – gjennom å tilføre en verdi, særlig knyttet til områder, tjenester eller populasjoner som av ulike grunner blir vurdert som spesielt sårbare (se også Bruland, 2021, s. 34; Willumsen et al., 2020, s. 23). Deltakelsens produktivitet fører igjen til andre gevinster, som lengre deltakelse i arbeidslivet og mer frivillig innsats. Som i en gjensidig forsterkende spiral presenteres disse effektene som å føre til andre positive virkninger: helsen forbedres, noe som fører til økt livskvalitet, som igjen fører til mindre isolasjon og ensomhet, og som atter igjen fører til bedre psykisk helse.

Deltakelse blir videre sett på som noe ubetinget positivt; et gode som individer, tjenester og samfunnet drar fordeler av (se også Ågotnes & Midtgård, 2022). Deltakelsens produktive egenskaper er med dette ikke bare kostnadseffektive, men knyttes også til tilsynelatende positive verdier som valgfrihet og muligheter for medborgeren. Eldre, for eksempel, kan delta mer i arbeidsliv og frivillig innsats, ikke fordi de nødvendigvis blir pålagt å gjøre det, men fordi de har flere muligheter til det (Bruland, 2021, s. 35–37). Mer overordnet blir deltakelse presentert som positivt for demokratiseringsprosesser og inkludering. Særlig utsatte eller sårbare grupper skal delta mer, noe som igjen fører til en jevnere (og med det bedre) fordeling av innflytelse og påvirkningskraft. Deltakelse er med andre ord demokratiserende og demokratibyggende.

Deltakelse og medvirkning fremstår med dette som å ha en dobbel egenskap ved både å være fundert i en effektivitetsretorikk (det fører til bedre resultat) og en *empowerment*-retorikk (som frigjørende), hvor *empowerment* fremstilles som moralsk hensiktsmessig (Clever, 2001, s. 37). Deltakelse skjer samtidig, på ulike nivåer og arenaer, og blir både flytende og allestedsværende, produktiv og moralsk godt. Samlet sett mener vi at deltakelse presenteres som en harmonimodell der de ulike delene forsterker hverandre, og dermed kanskje representerer et deltakelses-tyranni: en romantisert forestilling om deltakelsens natur, egenskaper og effekter, og som samtidig har en uangripelig form. I det følgende ønsker vi å diskutere denne harmonimodellen opp mot de to nevnte kritikkene, metodologisk og analytisk/konseptuell uklarhet.

Metodologisk naivitet?

Som vi har sett blir ulike varianter og former av deltakelse presentert og delvis beskrevet i stortingsmeldingene. Likevel blir disse svært lite problematisert, spesielt når det gjelder hva ulike varianter og former kan innebære for selve gjennomføringen av deltakelsesprosesser. For eksempel blir deltakelse på henholdsvis individ- og systemnivå indirekte vist til som ulike størrelser, men ikke diskutert med tanke på hva implikasjonene av deltakelse i disse ulike formene vil bety, for deltakeren eller for tilretteleggeren, for tid, ressurser og innsats, eller for form og metode. Et

slående unntak er hvordan det i samhandlingsreformen gjøres et poeng ut av forskjeller mellom medvirkning på individ-, gruppe- og systemnivå, hvor deltakelse på individnivå defineres som å delta i egen sak, mens deltakelse på systemnivå forstås som deltakelse i tjenesteutvikling, og hvor nettopp samspillet mellom nivåene presenteres som sentralt (St.meld. nr. 47 (2008–2009), s. 47).

En konsekvens av manglende operasjonalisering av nivåforskjeller er at deltakerne selv ikke vil forholde seg til deltakelse på ulike nivå, for eksempel relatert til hvilke former og nivåer som er lovfestet eller ikke (se også Osler & Starkey, 2010, s. 16). Uklare rammer for hvordan, hvor og hva deltakelse viser til, kan dermed oppleves nettopp som uavklart for tiltenkte deltakere. Videre blir spørsmålet om *når* deltakelse og medvirkning bør finne sted lite tematisert, hverken med tanke på nevnte nivåforskjeller eller hvilke typer resultater som forespeiles eller forventes. At involvering av deltakere i ulike faser i en prosess vil generere ulike former for deltakelse, og følgelig ulike resultater, blir dermed ikke diskutert (se også kapittel 8), og kan føre til at forventninger ikke samsvarer med virkelighet, som tidligere vist til.

Det vi forstår som metodisk naivitet er også, og kanskje viktigst, synlig ved at forskjeller i form eller grad av deltakelse blir lite tematisert. I stortingsmeldingene fremstilles for eksempel medvirkning ikke som en variant av deltakelse – som mer eller mindre omfattende – men som en operasjonalisert eller konkret variant av deltakelse (se f.eks. Meld. St. 10 (2018–2019), s. 62; Meld. St. 19 (2018–2019), s. 11). Deltakelse presentert i konkrete former blir altså omtalt som medvirkning. Med dette blir medvirkning ikke en type eller grad av deltakelse som impliserer innsatser eller fremgangsmåter av en særlig karakter. Dette medfører igjen et betydelig tolknings- og handlingsrom for igangsettere av medvirkningsprosesser, for eksempel innen kommunal sektor (se også Burkeland-Lie & Næss 2021, s. 16; Klausen et al., 2013, s. 153). Tolknings- og handlingsrom innebærer riktignok frihet og fleksibilitet for igangsettere, men også utydelighet (se også kapittel 8). Kanskje viktigst er likevel at en slik metodologisk naivitet nettopp er naiv: Den forutsetter at gjennomføring er enklere enn hva den faktisk kan tenkes å være (se også Cornwall 2008, s. 276; Glimmersveen et al., 2018; Lee & Romano, 2013, s. 735).

Vi argumenterer med dette for at presentasjonen av deltakelsens former og mulige gevinster underkommunerer deltakelsesprosessenes kompleksitet og potensielle utfordringer. Som vi har sett presenteres deltakelse som å forekomme på mange måter, innen ulike arenaer og med ulike tiltenkte funksjoner. Deltakelse blir presentert som et komplekst og mangefasettert fenomen som fører til effektivitet, bedre helse og bedre helsetjenester, samt øker den innovative kapasiteten og arbeidsinnsatsen i tillegg til å gi legitimitet til det offentlige og sørge for sosial rettferdighet. Til tross for denne variasjonen, vises det altså ikke til variasjon eller nyanser når det gjelder iverksetting av ulike former for deltakelsesprosesser. Ved å ikke gå nærmere inn på slike metodiske implikasjoner, fremstår gjennomføring av deltakelsesprosesser som nærmest instrumentalistisk: deltakelse og medvirkning skal tilrettelegges for, og da vil resultatene, forstått som flerfoldige og kumulative, genereres av seg selv. Betydningene eller effektene av deltakelse blir fremstilt, uavhengig av nivå eller form, som automatiske. Følgelig blir heller ikke implikasjonene av økt deltakelse, for deltakeren eller for tilretteleggeren, diskutert, problematisert eller kritisert (se også Askheim & Høiseith, 2019; Ågotnes & Midtgard, 2022).

Konseptuell naivitet?

Vi har her vist til former for medvirkning og deltakelse som først og fremst har form som «invited participation» (Cornwall, 2008, s. 282; Marent et al., 2015, s. 831), det vil si former hvor deltakere blir invitert med av en igangsetter eller autoritet, i dette tilfellet myndigheter, eller hvor en autoritet på andre måter vil tilrettelegge for økt deltakelse. Denne formen står i kontrast til deltakelsesformer eksempelvis innen sosiale bevegelser (se kapittel 2), og får noen implikasjoner som vi kort vil diskutere her. Innenfor invitert deltakelse er det et ufravikelig maktforhold mellom initiativtaker og deltaker, mellom de som inviterer til deltakelse og de som deltar. Vi mener, i forlengelsen av en kritikk mot metodisk utydelighet, at dette maktforholdet ikke problematiseres i de inkluderte stortingsmeldingene.

Naivitet relatert til hva deltakelse er og hvordan det kan gjennomføres handler altså ikke bare om kompleksitet, men også om hvordan styrkeforhold mellom ulike aktører fungerer:

The proponents of participatory development have generally been naïve about the complexities of power and power relations. This is the case not only 'on the ground' between 'facilitators' and 'participants' and more widely between 'donors' and 'beneficiaries', but also historically and discursively in the construction of what constitutes knowledge and social norms. (Cooke & Kothari, 2001, s. 14)

Ved at maktrelasjoner ikke tas opp nærmere, og ved at deltakelse og medvirkning presenteres i en romantisert og uangripelig språkdrakt, vises det her til at deltakelsesprosesser kan fremstilles som mer demokratiske og demokratiserende enn hva de faktisk er, eller hvordan de oppleves. Deltakelse kan med dette skildres som prosesser som vektlegger bred og demokratisk involvering, mens dens mest sentrale funksjon er å legitimere tiltak, politikk og, til syvende og sist, igangsetterens posisjon. Med dette kan deltakende tilnærminger ha likhetstrekk med eller være kompatible med ovenfra-ned-styringssystemer, heller enn å endre eller motkjempe dem; til tross for en diskursiv innramming som peker mot det motsatte, som tidligere diskutert relatert til samstyring. Videre synes stortingsmeldingene å basere seg på en antakelse eller forventning om at alle tilsynelatende ønsker å være aktive deltakere, uten å problematisere individers eller gruppers motivasjon, interesse eller reelle mulighet til å delta (Glimmerveen et al., 2021). Særlig når deltakelse er ment å gagne sårbare eller marginaliserte grupper vil det være sentralt å ha relevante strategier for å sikre at de «rette» representanter eller grupper i det hele tatt involveres, også for å sikre at selve deltakelsesprosessene er utformet og gjennomføres slik at deres medvirkning substansielt kan påvirke resultatene (Eriksson, 2022, s. 7).

På bakgrunn av stortingsmeldingene fremstår deltakelse som ivaretagelsen av folkets meninger og kompetanse, og brukes samtidig for å legitimere, validere og forklare politiske målsettinger (se også Breimo & Røiseland, 2021, s. 39; Hugman & Bartolomei, 2014, s. 23; Mosse, 2001, s. 27). I «deltakelsestyranniet» kan dermed maktrelasjoner bli underkommunisert. Dette kan igjen manifestere seg på mer konkrete måter, for eksempel ved å ikke bli synliggjort og tatt opp, og dermed bidra til å skjule mulige ulemper for deltakerne. Deltakelse kan altså føre til politisk kooptering, for eksempel ved at bidrag fra deltakere i form av

arbeidsinnsats eller betaling ikke problematiseres, og dermed at deler av prosjektkostnadene overføres til deltakerne (Cooke & Kothari, 2001, s. 5; se også Ågotnes et al., 2021). Slike potensielle ulemper er særlig problematiske, mener vi, når deltakelse er ment å inkludere sårbare og marginaliserte grupper, som stortingsmeldingene både implisitt og eksplisitt gir uttrykk for. Å imøtekomme potensielle ulemper for deltakere er derfor et viktig poeng i seg selv. Det kan gjøre terskelen for deltakelse lavere og dermed sikre en form for representativitet blant deltakere, og samtidig bidra til å møte målene om deltakelsens mange gevinster, særlig relatert til utenforskap. En tydeliggjøring av *hva* deltakelse skal være, *hvordan* det skal gjennomføres og *hvem* som er involverte, blir med det nødvendig for å oppnå deltakelsesprosesser som ikke skal ta form som tokenistisk konsultasjon blant utsatte grupper (della Porta & Diani, 2020, s. 248; Nabatchi et al., 2017). Uten en slik tydeliggjøring kan deltakelse føre til ytterligere marginalisering av utsatte grupper (Cooke & Kothari, 2001, s. 13; Glimmerveen et al., 2021, s. 21), i kontrast til deltakelsens uttalte intensjon.

Konklusjon

Vi har vist til at deltakelse og medvirkning innen en offentlig diskurs er relatert til styringsideologien samstyring, og at deltakelse blir sett på som et virkemiddel i møte med nye og komplekse samfunnsutfordringer. Samtidig blir deltakelse forstått som et vidt og nærmest altoverskyggende fenomen, med en mengde sammenhengende funksjoner og effekter. Innen en slik harmonimodell underkommuniseres noen sentrale aspekter, som svarer til en kritikk fra faglitteratur som beskriver et «deltakelsestyranni»: presentasjoner av deltakelse i en offentlig diskurs er utydelige på hvordan deltakelse skal praktiseres og hva de praktiske implikasjonene av økt deltakelse er. Disse presentasjonene behandler ikke maktrelasjoner og variasjon i befolkningen, hverken med tanke på deltakelsens form eller produksjon. Deltakelse presenteres som et gode i seg selv, og gjennom det tas det mindre hensyn til at deltakelse bør oppleves meningsfullt for deltakeren. Deltakelse *i-seg-selv* er ikke nødvendigvis tilstrekkelig for

deltakeren – eller, som Cornwall (2008, s. 275–275) sier: «You can't eat participation.»

Referanser

- Alford, J. & Head, B. W. (2017). Wicked and less wicked problems: A typology and a contingency framework. *Policy and Society*, 36(3), 397–413. <https://doi.org/10.1080/14494035.2017.1361634>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216–224.
- Askheim, O. P. (2016). Samproduksjon som velferdssektorens kinderegg. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 2(1), 24–36. <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-5984-2016-01-06>
- Askheim, O. P. (2020). Service users and academics: Collaborators not competitors in welfare research. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1852954>
- Askheim, O. P., Christensen, K., Fluge, S. & Guldvik, I. (2016). User participation in the Norwegian welfare context: An analysis of policy discourses. *Journal of Social Policy*, 46(3), 583–601. <https://doi.org/10.1017/S0047279416000817>
- Askheim, O. P., & Høiset, J. R. (2019). Medforskerrollen – i spenningsfeltet mellom anerkjennelse, koopering og «tokenisme». I O. P. Askheim, I. M. Lid & S. Østensjø (Red.), *Samproduksjon i forskning. Forskning med nye aktører* (s. 214–230). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215031675-2019-13>
- Bacchi, C. L. (2009). *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest.
- Brandsen, T., Verschuere B. & Steen, T. (Red). (2018). *Co-production and co-creation. Engaging citizens in public services*. Routledge.
- Breimo, J. P. & Røiseland, A. (2021). «Samskapning» i norsk offentlig sektor: Endringer, opportuniste eller symbolpolitikk? *Akademisk Kvarter*, 23, 36–48. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.vi23.7027>
- Brottveit, G. (2018). *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder. Om å arbeide forskningsrelatert*. Gyldendal.
- Bruland, T. (2021). *Morgendagens eldre – problem eller ressurs? En diskursanalytisk tilnærming til forståelsen av Eldres deltakelse og medborgerskap i offentlige dokumenter* [Mastergradsoppgave, Høgskolen på Vestlandet]. HVL Open. <https://hdl.handle.net/11250/2825670>
- Burkeland-Lie, M. & Næss, A. N. (2021). *Medvirkning i folkehelsearbeid – en undersøkelse av metodeutvikling og bruk av deltakerdemokratiske metoder i*

- offentlig tiltaksutvikling [Mastergradsoppgave, Høgskolen på Vestlandet]. HVL Open. <https://hdl.handle.net/11250/2763647>
- Christensen, K. & Fluge, S. (2016). Brukermedvirkning i norsk eldreomsorgs-politikk – om utviklingen av retorikken om individuelt medansvar. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19(3), 261–277. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2016-03-04>
- Christensen, K. & Wærness, K. (2018). Long-term care services in Norway. I K. Christensen & D. Pilling (Red.), *The Routledge handbook of social care work around the world* (s. 15–28). Routledge.
- Cleaver, F. (2001). Institutions, agency and the limitations of participatory approaches to development. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 36–55). Zed Books.
- Cooke, B. & Kothari, U. (2001). The case for participation as tyranny. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 1–15). Zed Books.
- Cornwall, A. (2008). Unpacking «participation»: Models, meanings and practices, *Community Development Journal*, 43(3), 269–283.
- della Porta, D. & Diani, M. (2020). *Social movements: An introduction*. Wiley Blackwell.
- Enroljas, B., Andersen, L. L., Gawell, M. & Loga, J. (2021). Between coercive and mimetic institutional isomorphism: Social enterprise and the universal Scandinavian welfare state. I J. Defourny & M. Nyssen (Red.), *Social enterprise in western Europe: Theory, models and practice* (s. 301–315). Routledge Falmer. <https://doi.org/10.4324/9780429055140-18-21>
- Eriksson, E. (2022). Coproduction and inclusion: A public administrator perspective. *International Public Management Journal*, 25(2), 217–240. <https://doi.org/10.1080/10967494.2021.1969486>
- Glimmerveen L., Ybema, S. & Nies, H. (2018). Empowering citizens or mining resources? The contested domain of citizen engagement in professional care services. *Social Science & Medicine*, 203, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.03.013>
- Glimmerveen, L., Ybema, S. & Nies, H. (2021). Who participates in public participation? The exclusionary effects of inclusionary efforts. *Administration & Society*. <https://doi.org/10.1177/00953997211034137>
- Henkel, H. & Stirrat, R. (2001). Participation as a spiritual duty: Empowerment as secular subjection. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 168–184). Zed Books.
- Hugman, R. & Bartolomei, L. (2014). The ethics of participation in community work practice. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work: International perspectives* (s. 19–29). Routledge.

- Jacobsen, F. F. (2015). Understanding public elderly care policy in Norway: A narrative analysis of governmental white papers. *Journal of Aging Studies*, 34, 199–205. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2015.04.006>
- Jenhaug, L. M. (2017). Myndighetenes forventninger til pårørende som samprodusenter i omsorgstjenester. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(1), 39–58. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2018-01-03>
- Klausen, K., Arnesen, S., Christensen, D. A., Folkestad, B., Hanssen, G. S., Winsvold, M. & Aars, J. (2013). *Medvirkning med virkning? Innbyggermedvirkning i den kommunale beslutningsprosessen*. NIBR/Uni Rokkansenteret. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5459>
- Langoien, L. J., Hestevik, C. H., Jardim, P. S. J. & Nguyen, L. H. (2021). *Effekt av brukermedvirkning i psykisk helse- og rusfeltet: Et forskningskart*. Folkehelseinstituttet.
- Larsen, A. K., Sewpaul, V. & Hole, G. O. (2014). Introduction. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work: International perspectives* (s. 11–14). Routledge.
- Ledwith, M. (2011). *Community development: A critical approach*. Policy Press.
- Ledwith, M. & Springett, J. (2010). *Participatory practice, community-based action for transformation change*. Policy Press.
- Lee, C. W. & Romano, Z. (2013). Democracy's new discipline: Public deliberation as organizational strategy. *Organization Studies*, 34(5–6), 733–753. <https://doi.org/10.1177/0170840613479233>
- Lorentzen, H. & Tingvold, L. (2018). Frivillig innsats: Hindre i omsorgssektoren. *Tidsskrift for omsorgsforskning* 4(2), 120–131. <https://doi.org/10.18261/issn.2387-5984-2018-02-08>
- Marent, B., Forster, R. & Nowak, P. (2015). Conceptualizing lay participation in professional health care organizations. *Administration & Society*, 47(7), 827–850. <https://doi.org/10.1177/0095399713489829>
- Meijer, A. & Thaens, M. (2021). The dark side of public innovation. *Public Performance & Management Review*, 44(1), 136–154. <https://doi.org/10.1080/15309576.2020.1782954>
- Meld. St. 10 (2018–2019). *Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig – Den statlege frivilligheitspolitikken*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-10-20182019/id2621384/>
- Meld. St. 14 (2020–2021). *Perspektivmeldingen 2021*. Finansdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-14-20202021/id2834218/>
- Meld. St. 15 (2017–2018). *Leve hele livet – en kvalitetsreform for eldre*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20172018/id2599850/>
- Meld. St. 18. (2018–2019). *Helsenæringen. Sammen om verdiskaping og bedre tjenester*. Nærings- og fiskeridepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20182019/id2639253/>

- Meld. St. 19 (2014–2015). *Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-2014-2015/id2402807/>
- Meld. St. 19 (2018–2019). *Folkehelsemeldinga. Gode liv i eit trygt samfunn*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20182019/id2639770/>
- Meld. St. 29 (2012–2013). *Morgendagens omsorg*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-29-20122013/id723252/>
- Meld. St. 30 (2019–2020). *En innovativ offentlig sektor – kultur, ledelse og kompetanse*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-30-20192020/id2715113/>
- Mosse, D. (2001). «People's knowledge», participation and patronage: Operations and representations in rural development. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 16–35). Zed Books.
- Nabatchi, T., Sancino, A. & Sicilia, M. (2017). Varieties of participation in public services: The who, when, and what of coproduction. *Public Administration Review*, 77(5), 766–776. <https://doi.org/10.1111/puar.12765>
- Neumann, I. B. (2001). *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget.
- Osler, A. & Starkey, H. (2010). *Teachers and human rights education*. Trentham.
- Pedersen, A. W. & Kuhnle, S. (2017). The Nordic welfare state model:
1 Introduction: The concept of a «Nordic model». I O. P. Knutsen (Red.), *The Nordic models in political science: Challenged, but still viable?* (s. 249–272). Fagbokforlaget.
- Pestoff, V., Brandsen, T. & Verschuere, B. (Red.). (2012). *New public governance, the third sector, and co-production*. Routledge.
- Popple, K. (2015). *Analysing community work: Theory and practice*. Open University Press.
- Røiseland, A. & Vabo, S. I. (2012). *Styring og samstyring – governance på norsk*. Fagbokforlaget.
- Sabato, S., Vanhercke, B. & Verschaegen, G. (2017). Connecting entrepreneurship with policy experimentation? The EU framework for social innovation. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 30(2), 147–167. <https://doi.org/10.1080/13511610.2017.1282308>
- Steen, T., Brandsen, T. & Verschuere, B. (2018). The dark side of co-creation and co-production: Seven evils. I T. Brandsen, T. Steen & B. Verschuere (Red.), *Co-production and co-creation. Engaging citizens in public services* (s. 284–293). Routledge.
- St.meld. nr. 39 (2006–2007). *Frivillighet for alle*. Kultur- og kirke departementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-39-2007-/id477331/>

- St.meld. nr. 47 (2008–2009). *Samhandlingsreformen. Rett behandling – på rett sted – til rett tid*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-47-2008-2009/id567201/>
- Torfing, J., Sørensen, E. & Røiseland, A. (2019). Transforming the public sector into an arena for co-creation: Barriers, drivers, benefits, and ways forward. *Administration & Society*, 51(5), 795–825. <https://doi.org/10.1177/0095399716680057>
- Voorberg, W. H., Bekkers, V. J. J. M. & Tummers, L. G. (2015). A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, 17(9), 1333–1357. <https://doi.org/10.1080/14719037.2014.930505>
- Willumsen, E., Ødegård, A. & Sirnes, T. (2020). Sosial innovasjon og samskaping. I E. Willumsen & A. Ødegård (Red.), *Samskaping. Sosial innovasjon for helse og velferd* (s. 19–39). Universitetsforlaget.
- Ågotnes, G., Moholt, J.-M. & Blix, B. (2021). From volunteer work to informal care by stealth: A «new voluntarism» in social democratic health and welfare services for older adults? *Ageing & Society*, 1–17. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001598>
- Ågotnes, G. & Midtgård, I.-H. (2022). The turn toward co-creation within the Norwegian welfare state: Community work in new clothing? *Nordic Social Work Research*, 12(2), 298–309. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1997791>
- Åkerblom, K. B. (2021). When peer support workers engage in co-creating mental health services. An unexplored resource in mental health service transformation. *Akademisk kvarter*, 23, 49–63. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.vi23.7028>

KAPITTEL 6

Metodar for kollektiv mobilisering i samfunnsarbeid i Noreg og Sverige

Inger Helen Midtgård

Høgskulelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Päivi Turunen

Universitetslektor, avdelningen för socialt arbete och kriminologi, Høgskolan i Gävle

Abstract: This chapter is based on a qualitative study with an exploratory design and includes two data sources, a selection of method literature and an online questionnaire on use of methods among Norwegian and Swedish practitioners. The aim of this chapter is to discuss methods and challenges for collective mobilisation within community work by comparing methods used in Norway and Sweden. In total, 19 professionals and activists from three sectors of society (public, civic and private) participated in an online questionnaire. The participants had diverse occupational or academic backgrounds, engaged in social development and development work in multiple ways, from community development to public health work, youth work and voluntary work, in both urban and rural environments. The results of the study show a diversity of methods that can be used for collective mobilisation, including aims of dialogue, co-operation and strengthening co-creation. However, in Norway methods were used more systematically than in Sweden, where methods were more fragmented. The participating Swedes put focus on practical activities and participation, while the Norwegians emphasized their experiences of structured methods and adaptations to the selected purpose. The results also show that the practitioners did not put emphasis on collective mobilisation, but on participation, relationships, dialogue, co-operation, and co-creation. Our findings indicate that current societal challenges call for further development of methods for both social collectivisation and collective mobilisation, instead of individualisation.

Keywords: community work, collective mobilisation, dialogue, participation, relationships, methods

Sitering: Midtgård, I. H. & Turunen, P. (2022). Metodar for kollektiv mobilisering i samfunnsarbeid i Noreg og Sverige. I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 6, s. 141–167). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch6>
Lisens: CC-BY 4.0

Innleiing

I dette kapitlet vil metodar for kollektiv mobilisering i samfunnsarbeid bli presentert, og utfordringar knytt til kollektiv mobilisering diskutert og problematisert. Kapitlet baserer seg på ein kvalitativ analyse av to datakjelder: a) ein gjennomgang av utvalt metodelitteratur og b) eit nettbasert spørjeskjema om metodebruk blant praktikarar i Noreg og Sverige. Målet er å kasta søkelys over og diskutera aktuelle metodar og metodebruk for kollektiv mobilisering for å kunna få ein djupare kunnskap på området, ikkje å presentera nokon totalstudie av dei eksisterande metodane for kollektiv mobilisering. Metodar i dette kapitlet refererer til arbeidsmetodar som kan nyttast i ulike former for sosialt utviklings- og endringsarbeid, der samfunnsarbeid er ei av tilnærmingane. Det finst både tradisjonelle og nye metodar som kan vera meir eller mindre strukturerte, i form av tydelege manualar, steg og fasar.

Samfunnsarbeid er mangfaldig og omfattar mange ulike tilnærmingar, perspektiv og spesialiseringar, frå lokalsamfunnsutvikling og sosial planlegging til sosial mobilisering, der ulike metodar vert brukt (Hutchinson, 2022; Sjöberg & Turunen, 2018; Twelvetrees, 2017). Målet kan vera å førebyggja eller løysa samfunnsproblem frå manglande arbeid og bustad, service, aktivitetar, deltaking, fellesskap, tryggleik eller kollektiv mobilisering. Grunnleggande i samfunnsarbeid er at menneske kollektivt går saman om å identifisera behov og problem eller urett, basert på felles identitet og interesse i samfunnet, for i neste steg å saman med andre handla for sosial utvikling og endring (Ronnby, 1992, 1994; Sjöberg & Turunen, 2018, 2022; Twelvetrees, 2017).

Kollektiv mobilisering kan oppfattast på mange ulike måtar, som sosial mobilisering, men også som politisk mobilisering (sjå også kapittel 1 og 2). Kollektiv handling og mobilisering er eit viktig perspektiv i samfunnsarbeid, men førekjem også i andre samanhengar, slik som i sosial mobilisering av marginaliserte og diskriminerte grupper i sosialt arbeid (Denvall et al., 2016), eller innan frivillig sektor (Stadsmissionen, 2022). I samfunnsarbeid kan kollektiv mobilisering ha som formål å støtte menneske i deltaking og organisering i saker dei har til felles, også av meir politisk karakter for å rette merksemda mot urett og fremja sosial

rettferd for undertrykte og ekskluderte grupper (Ronnby, 1992; Sjöberg & Turunen, 2018, 2022).

Internasjonalt finst det eit stort utval av metodar som kan nyttast til varierende formål, frå strukturert møteorganisering til å setja i verk ulike former for utviklings- og endringsarbeid (Denvall & Salonen, 2000; Holman, 2012; Turunen, 2013). I dette kapitlet vil me beskriva nokre av desse metodane slik som *asset-based community development* (ABCD), Framtidsverkstad, Fotostemme, *Open Space* og *World Café*. Desse metodane er dei som går igjen som mest brukte i svara me fekk i spørjeundersøkinga blant norske og svenske praktikarar.

Dei tradisjonelle tilnærmingane brukt i samfunnsarbeid er breie tilnærmingar eller metodar, som til dømes nabolagsarbeid (å skapa kontakt og møtepunkt), organisasjonsarbeid (gjera deltaking, samarbeid og organisering mogleg), sosial planlegging (å delta i samfunnsplanlegging og leggja sosiale aspekt til grunn for samfunnsplanlegginga), aksjonsretta arbeid (å leggja til rette for aksjonsretta handlingar) og aksjonsforskning, der forskning og endringsarbeid går føre seg samstundes. Som me skal kome nærmare inn på seinare, viser forskning også at utviklinga dei siste tiåra innan samfunnsarbeidsfeltet har gått mot auka diversifisering av aktørar, arenaer og metodar (Hutchinson, 2022; Ronnby, 1992; Sjöberg & Turunen, 2022; Turunen, 2013).

Slik me har vist til ovanfor, finst det mange dokumenterte metodar. Me stiller her spørsmålet om dei kan vera metodar for kollektiv mobilisering? Dette vert problematisert med mål om å skapa diskusjon om metodar og kva konteksten har å bety for metodeval og metodebruk. Den komparative tilnærminga mellom Noreg og Sverige har som siktemål å både synleggjera endringar og utviklingstrekk og å utvida perspektivet på og kunnskapen om metodar og metodebruk.

Bakgrunn

Historisk sett har samfunnsarbeid liknande bakgrunn både i Noreg og Sverige. Samfunnsarbeid vart innført som ei tilnærming og ein metode i moderne sosialt arbeid kring 1970. Sidan 1980-talet har utviklinga gått i retning mot meir differensiering i og mellom dei respektive landa

(Turunen, 2004, 2009, 2020). Det manglar i dag eit heilskapsbilete over det nordiske samfunnsarbeidets situasjon og over metodeutviklinga i heile Norden, i tillegg til empirisk forskning på området. Trass nokre forsøk på å samskapa kunnskap på området er det mykje som står igjen før me kjem dit (Breivik & Sudmann, 2015; Sjöberg & Turunen, 2022).

Å arbeide med ulike former for samfunnsproblem og med menneske i ulike kontekstar, frå spreiddbygde strøk til utsette forstader, bydelar eller byar, krev i tillegg til generell kunnskap også ein særskilt kunnskap. Det handlar om kartlegging av dei lokale forholda og ressursane, både fysiske og i form av tilgjengeleg sosial kapital. Kunnskapen handlar både om å ta utgangspunkt i respektiv kontekst og å gjera medvitne val i bruk av metodar i samhandling med dei det gjeld. Slikt arbeid krev også ein sensitivitet og ei tilpassing. Målet med samfunnsarbeid er å førebyggja eller løysa samfunnsproblem som kan handla om alt frå manglande arbeid og bustad, service, aktivitetar, deltaking, fellesskap, tryggleik til kollektiv mobilisering.

Av dei metodar som er i bruk, finst styrkebaserte tilnærmingar for utvikling av lokalsamfunnet, slik som *asset-based community development* (ABCD) (Kretzmann & McKnight, 1993), kreativ brainstorming og framtidsverkstad (Denvall & Salonen, 2000), fleire ulike metodar for medborgardialog (Sveriges Kommuner och Regioner, 2022), samskaping og tryggleiksvandringar (Brottsförebyggande rådet 2020). Desse metodane vert i kapitlet diskutert som særskilde eller strukturerte, dei har tydelege manualar, steg og fasar for bruk i prosess i møter, nettverk, samskaping, sosial innovasjon eller kollektiv mobilisering. Men i diskusjonen om metodar er det viktig å minna om at samfunnsarbeid ikkje berre er ein metode eller teknikk, men byggjer på eit heilt kunnskaps- og haldningssett som føreset medvit om menneske- og samfunnssyn, og etikk.

Demokrati, deltaking og medverknad er sentrale verdiar og prinsipp i samfunnsarbeid. Dialogbaserte metodar er brukt for å sikra desse verdiane i det faglege arbeidet (Breivik & Sudmann, 2015; Hutchinson, 2015, 2022; Sjöberg & Turunen, 2018, 2022). Sidan har desse metodane gradvis også vorte del av offentleg sektors arbeid innan folkehelsearbeid, eldreomsorg, kultur, frivillig sektor og sosialt arbeid. Dette vert diskutert meir inngåande i kapittel 5 i denne boka, der fem norske stortingsmeldingar er gjennomgått. Gjennomgangen viser at deltaking og medverknad

i liten grad vert problematisert og operasjonalisert. Dei som set i verk deltaking og medverknad, har få retningsliner eller manualar for korleis gjennomføre mobilisering (sjå Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2014).

I Noreg som i Sverige inngår medverknad og deltaking som mål og ideal i statlege offentlege utgreiingar og lovverk. Dette vert knytt opp til samfunnsplanlegging og samarbeid mellom individ og organisasjonar, i alt frå fagleg arbeid i sosialtenesta til implementering av FN's berekraftsmål (sjå tildømes SOU 2000:1; SOU 2020:47). Interesseorganisasjonen Sveriges kommunar og regioner (2022) har sidan 2006 tilrådd medborgardialog som metode for å fremja medborgarane sin sjanse til medverknad og deltaking i utvikling av eige lokalmiljø. Mål og metodar for medborgarmedverknad og deltakardemokrati i Sverige skriv seg attende til 1960-talet, men trass i lover og tilrådingar har deltakardemokrati ikkje vorte ein fast etablert praksis i kommunar og i regional verksemd (jamfør Brusman & Turunen, 2018; Sveriges Kommuner och Regioner, 2022). Liknande problematikk finn ein i norske kommunar, der få har ein praksis som forhold seg til anna enn lovens minimumsnivå til medverknad til dømes i kommunalt plan og utviklingsarbeid (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2014, 2020), og medverknad inneber sjeldan bruk av strukturerte metodar.

Også i den norske maktutgreiinga vart det peika på at demokrati som eit system for samtale og deltaking, og der sjølve dialogen er det viktigaste, er ei ambisiøs og krevjande form for demokrati (NOU 2003:19). Diskusjonen om deltakande demokrati er framleis viktig for alle typar av metodar og dei utfordringane det gjev med omsyn til kollektiv mobilisering. Det føreset dialog, deltaking og handling. Denvall og Salonen (2000, s. 30) som undersøkte deltakardemokratiske metodar slik som Framtidsverkstad, *Open Space*, scenariometodar med fleire har funne desse felles trekka:

- dialogen vert sett i sentrum
- alle dei som det aktuelle temaet er viktig for, anten det er personar eller organisasjonar, vert invitert til å delta
- dei byggjer på eit lengre tidsperspektiv: dåtid, notid og framtid

- dei fremjar handling og aksjon og har reglar og struktur for å skapa fridom og tryggleik
- dei kombinerer rasjonell og logisk analyse med det kreative og nyskapande
- dei legg til grunn eksterne leiarar som støttar i prosessen
- dei utfordrar inngrodde tankestrukturar og handlingsmønster

Studiens forskingsdesign og forskingsmetode

Dette er ein kvalitativ studie med eit eksplorativt design og omfattar to datakjelder, ein seleksjon av metodelitteratur og eit nettbasert spørjeskjema om metodebruk blant praktikarar (sjå tabell 6.1).

Utval av metodelitteratur er basert på det som er tilgjengeleg innan fagfeltet (sjå tildømes Denvall & Salonen, 2000; Holman, 2012; Turunen, 2013) som me har studert og brukt som utgangspunkt og referansepunkt for studien. Nokre av dei mest sentrale metodane som praktikarane nytta, er eksemplifisert i neste avsnitt.

Utvalet i spørjeundersøkinga var eit «bekvemmelighetsutvalg». Kontakt vart teke med personar som kapittelforfattarane kjende til arbeidde med ulike former for utviklings- og endringsarbeid innan lokal(samfunns)utvikling, planlegging, sosialt førebyggjande arbeid, folkehelsearbeid, områdesatsing, organisasjonsutvikling eller aksjonsforskning i urbane og rurale miljø (jf. Sjöberg & Turunen, 2018). Dei som vart spurde, er anten tilsette eller frivillige i offentleg, sivil eller privat verksemd. Spørjeskjemaet vart sendt til 24 personar i 24 ulike organisasjonar, 10 i Noreg og 14 i Sverige. Målet var ti svar frå kvart land, men i Sverige vart fleire organisasjonar kontakta for å få inn nok svar. Til slutt svarte 19 personar på undersøkinga, 10 frå Noreg og 9 frå Sverige. 15 kvinner og fire menn, to menn frå kvart land. Fleirtalet var over 50 år, og yrkesbakgrunnen var mangfaldig. I Noreg dominerte svara frå offentleg sektor (seks), medan det i Sverige var fire svar frå offentleg sektor og eitt frå eit allmennyttig bustadselskap, og fire frå foreiningar, tre i landsbygdsmiljø og ein i bymiljø. Undersøkinga har ei spreidd og eit mangfald, noko som me tolkar som eit uttrykk for den differensieringa som skjer på samfunnsarbeidsfeltet i Norden.

Både spørsmål og samandrag av resultat frå spørjeundersøkinga vert presentert i tabell 6.1 i appendiks. Gjennom sortering, strukturering og redusering av materialet, som vart først samla i autentisk form i ein tabell, oppdaga me tema og mønster. Sluttanalysen er gjort i forhold til studiens forskingsspørsmål. Praktikarane er her spurt om kva for arbeidsmetodar dei i organisasjonen har for å setja i gang sosial utvikling og forandring, grunngeving for kvifor dei brukar desse metodane, om dei brukar fleire metodar samstundes og kvifor, om dei tilpassar metodane, om dei gjer bruk av eigenutvikla metodar, kva for metodar dei finn kollektivt mobiliserande, kva samfunnsutfordringar dei møter i sitt arbeid, kva teoriar og perspektiv som ligg til grunn for metodebruken, kva resultat dei har oppnådd med bruk av metodane, kva lærdom dei har gjort seg, og korleis metodane kan vidareutviklast for kollektiv mobilisering.

Teoriar og perspektiv på metodar for kollektiv mobilisering

Teoridanninga både i samfunnsarbeid og metodelitteraturen er både brokete og eklektisk, og har til felles at forfattarane hentar inspirasjon frå fleire ulike stader. Dei strukturerte metodane, som har tydelege manualar og fasar, er i stor grad basert på *system-* og *managementteoriar*.

Teoriretningane i samfunnsarbeid kan kategoriserast på ulike måtar. Sjöberg og Turunen (2018) har delt dei inn i pluralistiske, samfunnskritiske og feministiske teoriar. Dei pluralistiske praksisteoriane har fokus på arbeidsmetodar og ferdigheiter, medan dei samfunnskritiske og dei feministiske teoriane inneheld kritisk teori om både samfunnsutvikling og kjønns- og maktordning. I dette kapittelet har me lagt til grunn ei praktisk-teoretisk tilnærming på metodebruk.

For å nærma oss kapittelets temametodar for kollektiv mobilisering er det kan henda viktig først å problematisera kva me meiner med ordet kollektiv i metodesamanheng. Kollektiv vert forstått som ei gruppe menneske med felles interesser. Det finst ulike former for kollektiv frå bufellesskap til kooperasjonar. I politisk teori kan diskusjonen mellom individualisme og kollektivismen historisk sporast til liberalismen og sosialisme, sjølv om det også er andre orienteringar, som sosial liberalisme

som overskrid dikotomien (Larsson, 1994). Innan kollektivismen vektlegg ein mennesket som gjensidig medavhengig i staden for uavhengig av andre. I samfunnsarbeid ligg fokus på fellesskap og å mobilisera menneske med felles interesser til kollektiv handling (Sjöberg & Turunen, 2018, 2022), dette føreset eit «kollektiv», noko som er meir enn ei tilfeldig samling menneske (Sudmann & Henriksbø, 2011). Det handlar om skapte sosiale fellesskap i tid, rom og stad, der samhandling oppstår når menneske møtest (Polletta & Jasper, 2001). I samfunnsarbeid finst det ulike ideologiske perspektiv og retningar, frå konservatisme til marxisme og feminisme, frå religiøs veldedigheit til politisk mobilisering (Poppo, 2015). I den politiske retninga har fokus vore på kollektivet, der kollektiv identitetsbygging og mobilisering av «avmektige grupper» har stått sentralt, ut frå sosiale og humanistiske perspektiv (Ledwith, 2016; Ronnby, 1992). Seinare er også økososiale perspektiv inkludert i kollektiv mobilisering for økologisk og sosial berekraft (Barthel et al., 2021). I samfunnsarbeid har metodane for kollektiv mobilisering til formål å gje handlingsrom og plass for grupper av menneske slik at dei kan møtast, diskutera sine behov og interesser, og saman handla for noko som dei i fellesskap opplever som viktig.

Eit aspekt som også kjem kollektiv mobilisering ved, men som ikkje eksplisitt har vore diskutert i samfunnsarbeid, er teoriar om kollektiv evne. Kollektiv evne er på ny aktualisert i arbeidsliv, kunnskapsintegrasjon, kriminalitetsførebyggjande arbeid og berekraftig utvikling (Gerell et al., 2018). Kollektiv evne inkluderer tanken om kollektiv styrke med koplingar til Putnam (2000) bruk av omgrepet sosial kapital (sjå også kapittel 1, 2 og 4). Kollektiv evne legg vekt på relasjonar, interaksjon, samhald og tillit til andre, samt den evna som menneske saman kan utvikla for å takla felles problem som oppstår, til dømes i eit bustadområde (Gerell et al., 2018). Slik me ser det, føreset kollektiv mobilisering også at gruppa har ei kollektiv evne til å kunna handla saman. Eit kollektiv er ikkje ein anonym masse (eit hav av menneske), men ei gruppe einskildpersonar som er i stand til å kommunisera med kvarandre og samarbeida om ei felles sak, i hovudsak på mesonivå, mellom individ og samfunn. Ifølgje Ronnby kan kollektiv mobilisering i samfunnsarbeid ikkje skje om ikkje ei «grupp i sig» blir til ei «grupp för sig», det vil seie bli til ei gruppe som er medveten om felles

behov og interesser kva gjeld gruppeorganisering og handling (Ronnby, 1992, s. 78). Ei gruppe kan vera i same situasjon, men ikkje kjenne på fellesskap eller felles interesser for å handla kollektivt saman for utvikling eller endring. Først når dei tek til å samarbeida om dei problema og dei forholda dei vil utvikla eller endra i lag, kan dei verta «en grupp för sig», ifølgje Ronnby (1992). Dette kjem me attende til seinare i kapittelet.

Utviklingstrekk: Frå tradisjonelle til spesifikke metodar

Me finn det tenleg å peika på nokre sentrale utviklingstrekk ved metodebruk i begge land. Metodar brukt innan samfunnsarbeid har som vist innleiingsvis gått i retning frå dei meir tradisjonelle metodane til auka bruk av strukturerte metodar, slik som ABCD og Framtidsverkstad, med tydeleg struktur, steg og prinsipp, eller manualar.

Metodane har i hovudsak vore brukt strategisk for å opna opp for nye handlingsrom og kreativ nytenking. Formålet har vore å metodisk utvikla, kvalitetssikra eller effektivisera samfunnsarbeid i praksis, alt frå utviklingsarbeid til kollektiv mobilisering (Agdal et al., 2019; Holman, 2012; Turunen, 2013). Felles for dei fleste strukturerte metodane er at dei føreset profesjonelle prosessleiarar og samfunnsarbeidarar som tar rolla som vert eller fasilitator. Dei har til oppgåve å tilretteleggja, understøtta og dokumentera prosessar. Nedafor eksemplifiserer me nokre av desse metodane som fleire i spørjeundersøkinga rapporterte om.

Asset-based Community Development (ABCD) er ei amerikansk utvikla tilnærming som vert brukt på alle kontinent og byggjer på tre prinsipp: 1. ABCD er innbyggjarstyrt, ved at innbyggjarane kartlegg egne ressursar og behov og leiar samarbeidet med eksterne partnerar. 2. ABCD er relasjonsorientert, med mål om å byggja lokale nettverk og sosial kapital. 3. Tilnærminga er styrkebasert, med vekt på innbyggjarane sine ressursar (Kretzmann & McKnight, 1993). Kjernen i ABCD er å mobilisera innbyggjarar til å oppdaga egne ressursar og gjennom dette styrka sine nettverk og å byggja lokal kapasitet (Kretzmann & McKnight, 1993; Russell, 2021). ABCD er meir ei tilnærming enn ein metode, og i

ABCD-arbeidet vert det nytta ei rekke metodar, som til dømes *Open Space*, Fotostemme og *World Café*. Prinsippa for ABCD er basert på studiar av prosessar i nabolag som klarte å endra kursen frå ei negativ til ei positiv utvikling i lokalsamfunnet i USA på 1980-talet (Aigner et al., 2002). Særleg i Noreg har ABCD vorte teken i bruk i aukande omfang dei siste åra (Agdal et al., 2019; Bergem, 2020).

Framtidsverkstad er ein handlings- og framtidsretta metode som har vorte importert frå Tyskland og vidareutvikla i mange land, mellom anna i Sverige (Denvall & Salonen, 2000) og seinare i Noreg (Dahlback & Hansen, 2015). Framtidsverkstad har ulike fasar som er namngitt på ulike måtar, men inneheld: førebuing-, kritikk-, fantasi-, forankrings- og oppfølgingsfasar. Kritikkkfasen handlar om å diskutera og definera problem, fantasifasen om å oppdaga kreative moglegheiter og formulera idear om kva som kan gjerast, medan forankringsfasen har til formål å saman bestemma kva som må gjerast. Oppfølgingsfasen har til formål å følgja opp og halda i gang prosessen. Metoden er særmerkt for bruk av kreative innslag og er i bruk i foreiningar, forvaltning og føretak, og har vore beskriven som ein metode for å «bryta vanens makt» (Denvall & Salonen, 2000; Turunen, 2013).

Open Space er ei møteform som opphavelig vart initiert av Harrison Owen på 1980-talet som eit alternativ til tradisjonelle konferansar, då han merka seg at energien var størst i pausane når folk snakka saman. Metoden, som på engelsk vert kalla for *Open Space Technology*, har til formål å la deltakarane bestemma saklista og kva som skal diskutera. Metoden kan brukast med grupper frå to til fleire tusen personar, men er spesielt tilpassa større grupper. Utanom dei to faste punkta kaffi og eventuelt vert dagsorden skapt av dei som tek del. Likevel har metoden nokre prinsipp, som at: dei som er her, er dei retta personane, når det startar, er det rett tid, det som skjer, er det som kunne skje, når det er over, er det over. Og ein hovudregel: Bruk føtene. Metoden har nokre sentrale element, slik som: ein motiverande invitasjon, felles rammer for arbeidet, likeverd og transparens, di stemme – ditt engasjement, og dokumentasjon på arbeidet (Svendsen et al., 2012).

World Café eller kafédialog er ein annan møtemetode. Her vert deltakarane plassert rundt «kafébord» med ein kafévert på kvart bord. Ulike problemstillingar vert presentert på kvart bord, og fasilitator gjev beskjed når «gjestane» skal gå vidare til neste bord. Kaféverten på bordet gjev ei kort oppsummering til neste «gjestepulje» av kva gjestane som var der sist, hadde diskutert. Slik byggjer kvar kaférunde på kvarandre sine innspel, og diskusjonane vert presentert for alle i plenum til slutt. Metoden har som mål å fremja interaktiv og visjonær erfaring og kunnskapsutbytte, og å skapa noko nytt og innovativt. Grunntanken er at når menneske tenkjer og gjer noko saman, vil resultatet bli noko som er større enn kva ein kan koma på åleine. *World Café* omfattar sju fasar: å skapa ein kontekst, å skapa eit imøtekomande rom, å undersøka spørsmål som betyr og berører, å oppmuntra alle til å dela med andre, å kryssgjødsla og føra ulike perspektiv saman, å lytta og reflektera saman over ny innsikt, og å synleggjera og dela ny innsikt, mønster, spørsmål og dela nye oppdagingar. Metoden kan brukast for å setja i gang diskusjonar både blant folk som kjenner kvarandre, og dei som er ukjende for kvarandre (sjå også Ranger & Westerberg, 2004; Turunen, 2013).

Fotostemme (*Photovoice*) er ein visuell metode som også vert brukt innan forskning. Metoden har som mål å gje grupper som vanlegvis ikkje vert høyrte, slik som barn og unge, rusmiddelavhengige og menneske med nedsett funksjonsevne, ei stemme. Fotostemme er også eit kreativt verktøy for medverknad som kan nyttast i kommunale planprosessar, i tenesteutvikling og for å kartleggja ein situasjon eller eit område. Metoden har desse trinna der deltakarane presenterer: 1. Kva ser du her, der deltakarane tek bilete og presenterer. 2. Kvar er det som skjer her, vert forklart? 3. Korleis påverkar dette livet? 4. Korleis kjem denne situasjonen oss ved? 5. Kva kan me gjera med dette? Formålet er at deltakarane gjennom bilete vert engasjert, myndiggjort og kjem i dialog med dei som har avgjerdsamt. Metoden er utvikla av Wang og Burris (1997). Intensjonen er å visa til reelle utfordringar, og å bidra til å setja søkelys på desse. Fotografering og bilete dannar utgangspunkt for kommunikasjon og skal bidra til å fremja endring, både på samfunns- og individnivå (sjå også Warne, 2012).

Utviklinga av meir spesifikke metodar er i stadig endring, og i seinare tid har nye meir forretningsorienterte metodar slik som plass-samskaping (*placemaking*) og BID (*Business Improvement District*) kome til for å skapa attraktiv byutvikling (Svenska Stadskärnor, 2018; 2022), som ikkje eksplisitt har dei mest utsette eller avmektige i fokus slik som samfunnsarbeid har hatt (Hutchinson, 2022; Sjöberg & Turunen, 2018).

Resultat frå nettbasert spørjeundersøking: Varierte arbeidsmetodar og metodebruk

Felles for svara var at informantane opplever at metodane dei brukar, har effekt og fører til endring. Fleire norske svar viser til resultat og baserer metodebruken sin på eit teorigrunnlag. Metodane ser ut til å vera valt med formål, og informantane opplever at det metodiske arbeidet dei gjer, har effekt, og at metodane dei brukar har eit utviklingspotensial og er til nytte. Metodebruk fremjar likskap, inkludering, berekraft, demokrati-utvikling og som ein skriv, «ved å sleppe folk til kan det utrulege skje». Eit anna fellestrekk er at det trengst samordning og kontinuitet i verksemda for å utvikla noko nytt som er berekraftig over tid. Dei som kan visa til praktiske resultat, har arbeidd systematisk i fleire år.

Sjølv om ingen generaliserte konklusjonar kan dragast, tyder studien på at dei norske metodebrukarane er meir metodeorienterte enn dei svenske. Fleire norske som svarte, kjende til og nytta metodar slik som Framtidsverkstad, *Open Space*, *World Café* og Fotostemme. ABCD-tilnærminga var den som gjekk igjen i fleire norske svar, denne tilnærminga nyttegjer seg også av andre metodiske tilnærmingar (sjå gjerne Kenyon, 2022). Ei mogleg forklaring på metodeorienteringa i Noreg generelt og ABCD spesielt kan vera at nokon av dei spurde kommunane har teke del i det statlege norske folkehelseprogrammet som har lagt vekt på metodar for medverknad i lokalt folkehelsearbeid (Bergem, 2020; Midtgård & Agdal, under utgjeving). Tre av dei som svarar i den norske undersøkinga, er konsulentar med eige firma, som har spesialisert seg på metodar som Framtidsverkstad eller *Open Space*. To eigenutvikla metodar er i bruk i Noreg, ruslemaking og «*Use your talent*», desse

metodane er begge forenklingar av eksisterande metodar med tilpassingar til formål og målgruppe (sjå tabell 6.1).

Dei svenske svara utmerkte seg ved at dei metodane som er nemnde, er knytt til og dominert av praktiske aktivitetar som studiesirkklar, teater, bygdegard, samfunnsservice, møteplassar og samvirke/samarbeid. I to svenske svar, der den eine handla om samfunnsplanlegging og den andre om annan kommunal verksemd, vart fleire strukturerte, systemiske og deltakardemokratiske metodar nemnde, slik som maptionnaire, medborgardialog, tenestedesign, *Open Space*, Framtidsverkstad, workshops og fysiske og digitale dialogmøte. På den eine sida skriv to av dei svenske frå foreiningar at: «vi inte använder några metoder», samstundes som dei gjev fleire døme på tilrettelegging for samfunnsservice, møteplassar og aktivitetar, det vil seia meir tradisjonelle samfunnsarbeidsmetodar. Dei svarte slik sjølv om me innleiingsvis forklarar at «I denne studien betyr metodar arbeidsmåtar». Blant dei mest brukte metodane i det svenska materialet var Framtidsverkstad, *Open Space* og tryggleiksvandringar. Tryggleiksvandringar er ein svensk metode som har som formål å saman gjennomgå eit område med tryggleik som utgangspunkt. Metoden er initiert av *Tryggare och Mänskligare Göteborg* og seinare vidareutvikla av andre (Brottsförebyggande rådet 2020). Maptionnaire (*community engagement platform*) i samfunnsplanlegging var ein metode som berre vart nemnd i eitt av dei svenska svara.

Det var overraskande mange svenske svar som ikkje tok opp i seg kjende internasjonale metodar som tidlegare har vore dokumentert i bruk og kjend frå litteraturen om deltakardemokratiske og systemiske metodar i Sverige (Denvall & Salonen, 2000; Ranger & Westerberg, 2004; Turunen, 2013) og dialogbaserte metodar (Sveriges Kommuner och Regioner, 2022). Forklaringa på dette kan vera fleire, at mange saknar kunnskap om eller ikkje interesserer seg for strukturerte metodar, eller kan henda også kunnskapen om dei strukturerte metodane ikkje har spreidd seg slik som i Noreg gjennom statlege program. Samstundes har Sverige gode nettsider som gjer greie for fleire ulike metodar for dialog (slik som Sveriges Kommuner och Regioner, 2022).

I Sverige har kunnskapsutviklinga i samfunnsarbeid vore fragmentert og ført til ei polarisering mellom akademikarar og praktikarar. Ein av dei

som svara, påpeika mangelen på støtte i den akademiske verda, medan det fungerte i ein annan kommune. Den svenske situasjonen kva gjeld metodebruken, framstod som like polarisert og ambivalent som tilstanden i samfunnsarbeid tidleg på 2000-talet (jf. Turunen, 2004). I Noreg har til dømes folkehelseprogrammet vektlagt samarbeid mellom akademisk fagmiljø og utøvande praktiskarar i norske kommunar, der kunnskap om metodar har vore ei vesentleg satsing (Helsedirektoratet, 2015).

Når det gjeld spørsmål om kva metodar som vart brukt, korleis og til kva nytte, og korleis metodar for kollektiv mobilisering kan vidareutviklast, fann me fire tema:

- Det finst eit *mangfald av metodar og perspektiv*
- *At nytten låg i samarbeid og deltaking knytt til praktiske aktivitetar og forbetringar*
- Det syner seg *at sosial kollektivisering kjem som eit steg for kollektiv mobilisering*
- *At samanlikning av likskap og forskjellar utvidar og berikar*

Mangfald av metodar og perspektiv: Det var mange metodar og perspektiv som vart tekne opp. Til saman vart 50 metodar nemnde der ABCD, *Open Space*, *World Café*, Framtidsverkstad og Fotostemme var dei metodane som tydelegast kom fram i svara. Metodane vart brukt til mange ulike formål, men tok utgangspunkt i dei det gjeld sine behov og ønske for å oppnå berekraftig samfunns- eller bygdeutvikling, betre eller meir treffsikker service, førebyggjande arbeid, aktivitetar, støtte og hjelp, tillit, fellesskap, tryggleik, trivsel, demokrati, samarbeid og dialog. Representantar frå foreiningar framheva mest av alt dei praktiske aktivitetane si rolle for å oppretthalda dugnad, møteplassar, ny kunnskap og felles aktivitetar. Dei norske svara omfatta fleire metodeskildringar, men i begge landa varierte perspektiva frå praktiske aktivitetar til det meir målretta systematiske metodearbeidet.

Nytten låg i samvirke og praktiske aktivitetar. Det var *samvirke og samarbeid* som stod i sentrum for deltaking, praktiske aktivitetar og forbetringar av tenester. Dei konkrete resultatane og nytten handla om å skapa møteplassar, sikra deltaking og at dei det gjeld sine stemmer vart høyrde, å auka kunnskapen om korleis samfunnet fungerer, behalda servicetenester

(daglegvarebutikk, skule, barnehage, møtelokale, husvære), teaterverksemd, skapa tenleg infrastruktur i eit geografisk område slik at menneske kunne møtast, bli kjend og byggja fellesskap, redusere uro, minska spenningar og maktforskjellar. Det var i begge landa varierte perspektiv på bruk, frå samarbeid til mobilisering av prosessar for utvikling og endringar, til berekraftig utvikling i bygd og by. Sjølv om dei norske svara omfatta fleire metodeskildringar enn dei svenske.

Ein av dei norske skriv at: «alle metodar er kollektivt mobiliserande». I hovudsak var det likevel ikkje kollektiv mobilisering som stod i fokus for praktikarane, men relasjonar, dialog, samvirke, samarbeid, samspel og samskaping, fellesskap og tillit i kommunikasjon og nettverksbygging, noko som i seg sjølv er grunnleggande for alle typar sosial mobilisering av menneske og ressursar. Ordet *sosial kollektivisering* vart nemnd i eit av dei svenska svara der dei viser til studiesirkklar som eit tradisjonelt døme på metodar for kollektiv mobilisering. Studiesirkklar handlar om gruppebasert folkeopplysning som gjev rom for å læra noko saman, men også rom for deltaking og fellesskap. Fleire av svara poengterte kor viktig relasjonen var for metodeutvikling og for kollektiv mobilisering, å etablera møteplassar, mogleggjera deltaking og kommunikasjon, læring i fellesskap og mobilisering nedanfrå, ut frå dei det gjeld sine behov, problem og forslag.

Relasjonelle perspektiv er kjenneteikna, slik Aspelin (2013) påpeikar, av ei interesse for kva som skjer menneske imellom, det vil seia det interaksjonelle i ei gruppe eller i eit system. Dette perspektivet handlar både om sosiale relasjonar og sosiale prosessar i samfunnslivet lokalt og globalt. I ein djupare analyse av svara fann me at sosial kollektivisering utgjorde ei meningsberande oppdaging som fekk oss til å reflektera over kollektiv mobilisering meir inngåande.

Kollektiv mobilisering som svar på samfunnsutfordringar?

Som svar på spørsmål om kva som er dei store samfunnsutfordringane for tida, spente svara frå miljøtrugsmål, økonomi, sosial ulikskap, ressursmangel, bygdene sin sjanse til å overleva, uro for barn og unge, deltaking og stemme for utsette grupper, vilkåra for frivillige, gjengkriminalitet,

psykiske og fysiske helseutfordringar, forvitring av fellesskap, rusmiddelbruk og utrygge buområde til usikker framtid.

Men skal slike presserande spørsmål bli ei felles sak, treng folk å kunna møtast, snakka om sine behov og problem og få til samhandling før kollektiv mobilisering kan bli realisert. Døme på kollektiv mobilisering er dokumentert i samfunnsarbeid sidan slutten av 1800-talet, sjølv om metodane frå den tid ikkje er beskrivne eksplisitt, slik som i metodelitteraturen frå 2000-talet. Kvar tid har sine problem, men like fullt er det framleis fattigdom og sosial ulikskap som er varige problem og som skapar behov for samfunnsarbeid og utvikling av ulike metodar og metodebruk (Holman, 2012; Hutchinson, 2022; Sjöberg & Turunen, 2018).

Det historia til samfunnsarbeid viser, er at møteplassar, slik som settlementhus, nabolagshus og by-stover, utgjør grunnlaget for dei sosiale prosessane som stegvis leiar til kollektiv mobilisering gjennom nabolagsarbeid, organisasjonsarbeid, sosial planlegging, aksjonsretta arbeid og aksjonsforskning (Turunen, 2004, 2013, 2020) (sjå også kapittel 3). Dess meir komplekst samfunnet har vorte, dess meir etterspurde har dei strukturerte metodane med sine tydelege manualar, fasar og prinsipp for å kunna handtera komplekse spørsmål meir systematisk, metodisk og innovativt vorte (Amdam, 2021; Jordan, 2016; Turunen, 2013). Problemløysing i det verkelege livet føreset meir enn å berre snakka om kollektiv mobilisering som mål. Kollektiv mobilisering kan realiserast, som kapittelet viser, ved hjelp av aktivitetar, men også ved hjelp av spesifikke strukturerte metodar. Dette krev kunnskap og erfaring, ferdigheiter og etikk i implementeringa, men også eit medvit om risiko. Arnsteins (1969) deltakingstige frå manipulasjon til genuint medborgarskap er framleis aktuell som eit verktøy for å analysere og kunna førebyggja manipulerande bruk av metodar. Om metodebruk vert eit mål i seg sjølv, kan det leia til redusert tillit og medverknadstrøtleik, og ein risiko for at deltaking vert det nye tyranniet (sjå også kapittel 5).

Metodeutvikling for kollektiv mobilisering i teori og praksis

Analysen av svara frå spørjeundersøkinga viste seg ikkje å handla så mykje om kollektiv mobilisering som me hadde forventa. Dette kan

skuldast at omgrepet ikkje er så tydeleg. Men svara gav oss idear om korleis metodeutvikling for kollektiv mobilisering kan utviklast, der både aktivitetar og strukturerte metodar kan nyttast. Når det gjeld metodar for kollektiv mobilisering, tok dei som svarte, opp aspekt som behov for å vera open, tydeleg og inkluderande i måten å arbeida på, auka tilitt, byggja nettverk, samordna, koordinera samt å bidra til utvikling og forandring. Når det gjeld spørsmål om kva teoriar og perspektiv som ligg til grunn for arbeidet dei gjer, tok heller ikkje praktikarane opp så mange teoriar og perspektiv som er kjende innan metodelitteraturen, men blant nemnde teoriar var berekraft og urban design, menneskerettar, systemisk tenking, folkehelsearbeid og interseksjonalitet. Ein av dei som svarte, peika på at praktisk utøvande ikkje var teoretikarar, men praktikarar.

De fleste metodane og aktivitetane som vart nemnde har som mål å auka deltaking, mogleggjera dialogiske møter, bidra til felles læring, fellesskap og samskaping. Dette kan beskrivast som sosial kollektivisering og gje svar på presserande spørsmål i samfunnet og prosessar i urbane og rurale strøk. Før kollektiv mobilisering kan realiserast, trengst sosial kollektivisering, der ei «grupp i sig» kan bli til ein «grupp för sig» (Ronny, 1992). Resultat frå studien viser at dette gå føre seg gjennom aktivitetar og ulike metodar. For at sosial mobilisering skal kunna skje, trengst møteplassar og aktivitetar der menneske kan samlast og delta. Møteplassar og deltakardemokratiske metodar i seg sjølv inneber ikkje utveksling og forandring, om ikkje menneska det gjeld, går saman og handlar for eit felles mål. Sjølv spørsmål og evner må kollektiviserast i ein medviten og systematisk prosess der strukturerte metodar kan nyttast, for å leggja grunnlag for diskusjonar og analysar av aktuelle spørsmål, byggje relasjonar, utveksla informasjon og erfaringar, kartleggja behov og problem, identifisera felles mål, skapa visjonar og handlingsplanar. I dette arbeidet kan både tradisjonelle og strukturerte metodar nyttast. Metodeutvikling for kollektiv mobilisering handlar til sjuande og sist om å utvikla metodar for kollektiv analyse, identitet og handling der «en grupp i sig» blir «en grupp för sig» – for å oppdaga sine mål. I samfunnsarbeid må desse alltid sjåast opp mot sentrale verdiar som humanisme, demokrati, sosial rettferd og berekraftig utvikling, men kollektiv

mobilisering kan også handla om kvardagslege aktivitetar som leksehjelp og ein stad å møta andre. Metodane som har utvikla seg og som er i bruk i dag, går, som me har sett, i retning av og er prega av samskaping og konsensusarbeid. Me fann i svara ingen døme på kritisk samfunnsteori eller radikalt samfunnsarbeid.

I denne studien har me opna ein diskusjon om metodar for kollektiv mobilisering, men me finn grunn til å presisera at denne studien har sine manglar og ikkje utgjer eit totalt bilete av røyndomen. Ein kritikk kan vera spørsmålet om det let seg gjera å samanlikna på tvers av landegrenser, sektorar, organisasjonar og stader, med ulike språk og tradisjonar for bruk av metodar og også ulik bruk og forståing av kva metodar er. Denne kritikken er rettmessig, og for oss som forfattarar har det vore ein krevjande fortolkingsprosess. Ein prosess som i seg sjølv også vart eit resultat av arbeidsprosessen vår. På den andre sida er samanliknande og utforskande studiar viktige for å setja søkelys på utviklingstrekk ved samfunnsarbeid som fag og metodar som verktøy i arbeidet. Eksplorative studiar er utforskande og problematiserande. Det finst ingen snarvegar. Samfunnsarbeidarar og forskarar i samfunnsarbeid må «grava der me står».

Konklusjon

Avslutningsvis kan me konstatera at *samanlikning av likskapar og forskjellar utvidar og berikar*. Samanlikningar tvingar forskarar til å problematisera sine egne og andre sine oppfatningar på det undersøkte området, i dette tilfellet metodar og metodebruk for kollektiv mobilisering.

Både utvalt metodelitteratur og den nettbaserte spørjeundersøkinga viser at det finst eit mangfald av metodar og aktivitetar. Det finst både likskapar og forskjellar mellom landa, organisasjonar og miljø, men også skilnader i metodeforståing, metodebruk og tolkingar av metodar for kollektiv mobilisering. Metodane i seg sjølv er ikkje kollektivt mobiliserande, men ei kollektiv evne og kollektive handlingar kan fremjast ved hjelp av metodar.

Sjølv om metodar som Framtidsverkstad, Open Space eller dialogiske kafémetodar vart brukt i begge land, gav dei norske metodebrukarane oss

eit inntrykk av meir systematisk bruk av strukturerte metodar, i alle fall i dei utvalde kommunane som arbeider med ABCD, og konsulentane som hadde valt spesifikke metodar i sitt utviklingsarbeid. Medan kommunar med områdeutvikling viste til større variasjon og nytta færre strukturerte og fleire tradisjonelle metodar. Noreg kan karakteriserast som eit systematisk metodebruksland og Sverige som eit meir fragmentert metodebruksland. Dei svenske svara viste ein markant forskjell i resonnement mellom profesjonelt tilsette og frivillige foreiningsaktive, dei norske svara var meir forvaltningsorienterte og målretta og poengterte medverknad som verdi, og kor viktig samskaping mellom offentlege, private og sivile aktørar var, dei fleste norske svara kom frå tilsette i offentleg sektor.

I Sverige har det vore skrive mykje om metodar, men metodemedvit og metodebruk av strukturerte og andre internasjonalt kjende metodar ser ut til i mindre grad å prega praksisutøvinga. Mange norske svar viser at dei har arbeidd med og teke opp i seg metoden/metodane, medan dei svenske svara la stor vekt på praktiske aktivitetar, relasjonsbygging og samarbeidets rolle. Me fann også skilnad mellom urbane og rurale miljø. Foreiningane på landsbygda er meir praktisk orienterte, der fellesskap, bygdas livsvilkår og utvikling er det sentrale. Som me ser føreset kollektiv mobilisering både aktivitetar og strukturerte mobiliserande metodar for å støtte kollektiv evne så vel som sosial kollektivisering mot felles mål. Kollektiv mobilisering er ikkje berre eit mål i seg sjølv, men også ei praktisk handling mellom menneske mot felles mål.

Dei av informantane som kan visa til praktiske resultat, har arbeidd metodisk over ein lengre tidsperiode, meir enn 1–3 år. Dei store samfunnsutfordringane, slik som segregasjon, mangelfull service eller miljøtrugsmål, kan ikkje løysast på individ- eller familienivå, eller ved hjelp av kortsiktige prosjekt når problem ein arbeider, med har vorte skapt gjennom årtider (jf. Sjöberg & Turunen, 2022). Det langsiktige samfunnsarbeidet trengst og kan ikkje erstattast av kortsiktig bruk av spesifikke metodar. Det trengst langsiktige gruppe- og samfunnsinnretta innsatsar på ulike nivå i samfunnet, frå grasrot til samfunnsplanlegging. Her har kommunane eit stort ansvar for å sjå til at lokalsamfunnsutviklinga gagnar også dei mest utsette, segregerte og marginaliserte områda og menneska (sjå også kapittel 11).

Studiens resultat viser at kollektiv mobilisering er viktig i eit levande demokrati og i ei verd der me er gjensidig avhengige av kvarandre. Metodar for kollektiv mobilisering omfattar både tradisjonelle og nye arbeidsmåtar som trengst for å arbeida for betre levevilkår og lokal-samfunn, for kamp mot ulikskap, undertrykking og for sosial rettferd, som også vedkjem spørsmål om berekraftig utvikling og fred i verda.

Vidareutvikling av metodar for kollektiv mobilisering legg til grunn, slik me ser det, eit praktisk og teoretisk medvit om korleis metodane sensitivt kan nyttast i dei respektive land, og tilpassast målgruppa og den konteksten dei vert brukt i. Ein slik erfaringsbasert sensitivitet har alltid vore sentral i samfunnsarbeid, der arbeidet tek utgangspunkt i dei det gjeld sine behov og problem i den konteksten dei står i. Svara me fekk frå praktikarane, påpeikar dette, at metodane dei brukar, vert tilpassa situasjonen og brukt på ein etisk og god måte.

Kollektiv mobilisering kan realiserast, som kapittelet viser, ved hjelp av aktivitetar, men også ved hjelp av spesifikke strukturerte metodar for å skapa samarbeid og gjera medverknad mogleg, medviten og kollektivt handlingsorientert.

Referansar

- Agdal, R., Midtgård, I. & Meidell, V. (2019). Can asset-based community development with children and youth enhance the level of participation in health promotion projects? A qualitative meta-synthesis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 3778. <https://doi.org/10.3390/ijerph16193778>
- Aigner, S. M., Raymond, V. J. & Smidt, L. J. (2002). «Whole community organizing» for the 21st century. *Community Development Society*, 33(1), 86–106. <https://doi.org/10.1080/15575330209490144>
- Amdam, R. (2021). *Kommunal handlingskapasitet. Erfaringar med ein modell for samarbeidsdriven planlegging og innovasjon* (Rapport nr. 112). Høgskulen i Volda. <https://hdl.handle.net/11250/2827480>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216–224.
- Aspelin, J. (2013). *Relationell specialpedagogik: I teori och praktik*. Kristianstad University Press.

- Barthel, S., Colding, J., Hiswåls, A.-S., Thalén, P. & Turunen, P. (2021). Urban green commons for socially sustainable cities and communities. *Nordic Social Work Research*, 12(2), 310–322. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1947876>
- Bergem, R. (2020). Medverknad i lokalt folkehelsearbeid. *Michael*, 17, 199–211.
- Breivik, J.-K. & Sudmann, T. T. (2015). Samfunnsarbeid som svar på velferdspolitiske utfordringer? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 18(1), 2–6.
- Brottsforebyggande rådet (2020). *Trygghetsvandringar*. <https://bra.se/forebyggande-brott/forebyggande-metoder/trygghetsvandringar.html>
- Brusman, M. & Turunen, P. (2018). Sosialt hållbar samhällsplanering. I Sjöberg S. & Turunen P. (Red.), *Samhällsarbete: Aktörer, arenor och perspektiv* (s. 117–138). Lund studentlitteratur.
- Dahlback, J. & Hansen, K. H. (2015). *Demokratiske læringsarenaer i aksjonsforskning: pedagogiske verksteder og framtidswerksteder*. I G. Haaland, K. Hansen, T. Løkensgard Hoel (Red.), *Tett på yrkesopplæring* (s. 131–144). Fagbokforlaget.
- Denvall, V., Heule, C. & Kristiansen, A. (2016). *Social mobilisering: En utmaning för socialt arbete*. Gleerups Utbildning AB.
- Denvall, V. & Salonen, T. (2000). *Att bryta vanans makt: Framtidswerkstäder och det nya Sverige*. Studentlitteratur AB.
- Gerell, M., Ivert, A.-K. & Mellgren, C. (2018). *Kollektiv förmåga, brott och otrygghet i Stockholms stad. Underlagsrapport*. Stockholms stad.
- Hesledirektoratet. (2015). *Grunnlagsdokument. Kartlegging og utviklingsarbeid i nærmiljø og lokalsamfunn som fremmer folkehelse*. Hesledirektoratet.
- Holman, P. (2012). *The change handbook: The definitive resource on today's best methods for engaging whole systems*. ReadHowYouWant.
- Hutchinson, G. S. (2015). *Community work in the Nordic countries: New trends*. Universitetsforlaget.
- Hutchinson, G. S. (2022). *Samfunnsarbeid: Mobilisering og deltakelse i sosialfaglig arbeid* (4. utg.). Gyldendal.
- Jordan, T. (2016). Deliberative methods for complex issues: A typology of functions that may need scaffolding. *Group Facilitation: A Research & Applications Journal*, 13.
- Kenyon, P. (2022). <https://bankofideas.com.au/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2014). *Medvirkning i planlegging: Hvordan legge til rette for økt deltakelse og innflytelse i kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2020). *Barn og unge i plan og byggesak, hvordan sikre og skape gode oppvekstvilkår for barn og unge gjennom planlegging og byggesaksbehandling*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- Kretzmann, J. P. & McKnight, J. L. (1993). *Building communities from the inside out: A path toward finding & mobilizing a community's assets*. ACTA Publications.

- <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=snh&AN=SE003792&site=ehost-live>
- Larsson, R. (1994). *Politiska ideologier i vår tid* (4. utg.). Studentlitteratur.
- Ledwith, M. (2016). *Community development in action: Putting Freire into practice*. Policy Press.
- Midtgård, I. & Agdal, R. (under utgivning). Styrkar Asset Based Community Development (ABCD) deltagande i lokalt folkehelsearbeid? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 4(22).
- NOU 2003: 19. (2003). *Makt og demokrati; Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen*. Arbeids- og administrasjons-departementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/316f4765f7c44a2c8def9dcbd5da8f30/no/pdfs/nou20032003001900odddp.pdf>
- Polletta, F. & Jasper, J. M. (2001). Collective identity and social movements. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 283–305.
- Popple, K. (2015). *EBOOK: Analysing community work: Theory and practice*. McGraw-Hill Education.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Ranger, A. & Westerberg, K. (2004). *Metoder för möten: För ökat deltagande i lokalt förändringsarbete*. Miljöförvaltningen.
- Ronnby, A. (1992). Grupporganisering för handling. I K. Sundh & P. Turunen (Red.), *Social Mobilisering: Om samhällsarbete i Sverige*. Publica.
- Ronnby, A. (1994). *Mobilizing local communities* (Bd. 17). Mitthögskolan.
- Russell, C. (2021). Getting to authentic co-production: An asset-based community development perspective on co-production. I E. Loeffler and T. Bovaird (Red.), *The Palgrave handbook of co-production of public services and outcomes* (s. 173–192). Springer.
- Sjöberg, S. & Turunen, P. (2018). *Samhällsarbete: Aktörer, arenor och perspektiv* (1. utg.). Studentlitteratur.
- Sjöberg, S. & Turunen, P. (2022). Community work in Nordic welfare states in transformation: Directions, conditions and dilemmas. Editorial. *Nordic Social Work Research*, 12(2), 209–216. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2022.2056812>
- SOU 2000: 1. (2000). *En uthållig demokrati! Politik för folkstyre*. Statens offentliga utredningar. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2000/01/sou-20001/>
- SOU 2020: 47. (2020). *Hållbar socialtjänst – en ny socialtjänstlag*. Socialdepartementet. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/08/sou-202047>
- Stadsmissionen. (2022). *Om social mobilisering*. Stadsmissionen <https://utbildning.stadsmissionen.se/socialmobilisering/#/id/602269915c4aa474cef219e6>

- Sudmann, T. & Henriksbø, K. (2011). Kollektiv handling skaper endring. *Fontene*, 12/11. https://fontene.no/mapper/Fontene-2011-11_side50-56.pdf
- Svendsen, I. K., Selbekk, A. S. & Sagvaag, H. (2012). *Energien i kaffepausene – OPEN SPACE som metodikk i utviklingsarbeid*. Universitetet i Stavanger.
- Svenska Stadskårnor. (2018). *Den svenska BID-modellen*. Svenska Stadskårnor. <https://www.svenskastadskarnor.se/var-bid-modell/>
- Sveriges Kommuner och Regioner. (2022). *Medborgardialog*. <https://skr.se/skr/demokratiledningstyrning/medborgardialogdelaktighet/medborgardialog.372.html>
- Turunen, P. (2004). *Samhällsarbete i Norden: Diskurser och praktiker i omvandling* [Doktorgradsavhandling, Växjö University Press].
- Turunen, P. (2009). Nordic community work in transition: A change toward diversity and reflexivity. I G. Hutchinson (Red.), *Community work in the Nordic countries: New trends* (s. 40–63). Universitetsforlaget.
- Turunen, P. (2013). *Deltagerdemokratiska och systemiske metoder för komplexa samhällsfrågor och samhällsentreprenörskap, ett komparativt perspektiv*. Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap. Working papers. <http://hdl.handle.net/2077/34039>
- Turunen, P. (2020). Empowering community work in elastic-reflexive transformation – a Nordic perspective from Sweden. *ERIS Journal*, 20(4), 116–130.
- Twelvetrees, A. (2017). *Community development, social action and social planning* (5. utg.). Palgrave.
- Wang, C. & Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education & Behavior*, 24(3), 369–387.
- Warne, M. (2012). *Med våra ögon. En metodbok om photovoice*. Mittuniversitetet.

Appendiks

Tabell 6.1 Samandrag av spørsmål og svar frå den nettbaserte undersøkinga om: «Metodar for sosial utvikling og endring med fokus på kollektiv mobilisering». I studien vert kollektiv mobilisering presentert som når ei større gruppe menneske har same interesse eller problem, og arbeider saman for å få til sosial utvikling eller endring. Formåla kan variere alt frå lokale kvardagsaktivitetar, til førebyggjande arbeid, sosial berekraftig samfunnsutvikling til politisk organisering

Tema og spørsmål stilt til respondentane	Norske respondentar	Svenske respondentar
Kva type organisasjonar: (foreining, privat føretak, offentleg sektor, anna)	Kommunar, konsulentverksemd innan prosessleiing -utvikling og metodebruk, Den norske kyrkja, områdesatsing.	Byutveklings-, bygdegårds- og kulturforeningar, kommunalt bostadsbolag samt kommuner (planeringsavdeling, socialtjantens forebyggjande enhet, kultur och fritid med fokus på områdesarbeite)
1. Kva er organisasjonens mål og oppgåver?	Ein open, synleg og nær organisasjon. Demokratisere arbeidet med å forma framtida. Bidra til kompetanseutvikling og gode arbeidsmåtar i verksemd. Gode og trygge oppvekstvilkår med utviklingsmoglegheit for barn og unge. Forvaltning og utvikling av utsette buområde. Auka mangfald og inkludering i kulturlivet. Kommunal forvaltning, teneste og samfunnsutvikling.	Hållbar samhøllsplanering. Främja demokrati, mänskliga rättigheter och kultur. Aktivera kulturliv och gemenskap. Utveckla byn som en attraktiv plats att bo och verka i med bibehållen service. Trygghet, trivsel och stärkt demokrati i samverkan. Bibehålla en bygdegård som samlingslokal för framtiden. Förebyggjande arbete för barn, ungdomar och deras föräldrar. Hyra ut bostäder. Mål som att minska segregation, eventuella fördomar och missuppfattningar preciseras i fråga två.
2. Kva for arbeidsmetodar brukar de i organisasjonen for å setja i gang sosial utvikling og forandring? Skriv namn på metodane de brukar/har brukt (til dømes slik som kafedialog/world café, open space, fotostemme/photo voice, framtidsverkstad, arbeidsbok, ABCD eller andre. (Vis gjerne til kjelder brosjyrar og nettsider, litteratur og manualar eller liknande).	Dialog, ABCD, «Use your talents», Community art, Instrumentelle og organiske metodar. Open space, Framtidsverkstad, kafedialog, Majorie Parkers metode, Adizes sin PEAI og Quinn et al. sine modellar, Canvas forretningsmodell, styrkebasert tilnærming, bebuarorganisering, tilrettelegging av gode bumiljø, etablera gode møteplassar og nærmiljøaktivitetar, Barnetråkk, fysisk oppgradering av bustader, workshops, ruslemaking, CampKåsa, ALLEMED-metodikk, LIVogLYST, metodar gjennom nettverk for aldersvennleg samfunn. fotostemme, medverknadsprosessar basert på borgardialog, pilotprosjekt som eksperimenterer med metodar, surveys, innbyggjarpanel (digitalt), ekspertgruppe, urban design.	Medborgardialog, fysiske och digitala dialogmöten, Maptionnaire (community engagement platform), Open space, framtidsverkstad, workshops, studiecirkel, teateruppsättningar, medskapande metoder, systemiskt förhållningssätt och nya berättelser om områden, vykort frankerat, monter i köpcentrum, aktiviteter såsom arbete för att bibehålla service, hålla föredrag, filmkvällar med samtal, teaterskola, skrivgrupper etc., problem- och uppgiftshandling med byborna, ideella krafter, samverkan, stadsdelsnätverk, nätverksmöte, våldpreventionsprogram MVP och programmet Agera tillsammans för barn, trygghetsvandringar, tjänstedesign och World Café. I två av svaren påpekades att inga särskilda metoder användes. I ett av svaren skrevs bland annat att «Vi använder inga särskilda metoder. Vi bearbetar i stället de problem eller uppgifter som bedöms särskilt angelägna på de sätt som kan fungera för den specifika uppgiften.»

3. Grunnge kvifor de brukar dei spesifikke metodane.	Metodane får i gang endring på ein demokratisk måte og til beste for den enkelte og fellesskapet. Metodane er i seg sjølv ressursmobiliserande og kollektivt mobiliserande, dei fungerer.	Att nå invånare og utgå från deltagarnas behov og önskemål kräver olika metoder och angreppssätt för delaktighet, gemenskap, medskapande, förebyggande arbete eller mobilisering. « <i>Vi väljer olika metoder utifrån syfte med förändringsarbete.</i> »
4. Brukar de fleire metodar samstundes? Om det er slik, kva for metodar og kvifor?	Ja, brukar fleire metodar samstundes og brukar ulike metodar på ulike stader, ei tilpassing skjer. Berre ein informant brukar sin metode i reindyrka form.	Både digitala och fysiska, beroende på åldersgruppen. Komplexa frågor förutsätter att olika metoder, perspektiv och övningar som blandas.
5. Tilpassar de metodane på nokon måte? Til dømes tilpassing til målgruppe, målsetting, tidsramme. Spesifiser gjerne korleis.	Metodane vert tilpassa lokale forhold, formål og tidsramme og menneska som deltek.	Ständigt lärande pågår: vi anpassar oss efter vad deltagarna efterfrågar. Syftet av metoden avgör. Även samverkanspartner utmanar i metodval och tankar om hur arbetet kan utvecklas.
6. Brukar de metodar som de sjølv har utvikla? Kva metodar er dette, og kvifor har de utvikla desse?	Digital versjon. Visjonsøvingar ved å gå fem år fram i tid. Brevskrivning. «Use your talent», basert på ABCD. Ruslemaking er eigenutvikla, etter inspirasjon frå «sensing, walking, belonging».	<i>Metoder låter lite stort i sammanhanget. Förslag «hissas och dissas» (stemme ut, stemme inn). «Unga kommunutvecklare» är vår egen modell i våra områdesarbeten.</i>
7. Kva metodar vil de beskriva som kollektivt mobiliserande?	Alle metodane er kollektivt mobiliserande. Metodane tek den enkelte på alvor, opnar for erfaringar frå fleire sider av livet og knyter erfaringane til handling. Folk vert mobilisert og mobiliserer igjen andre. I medverknadsprosessar og workshops kan folk sjølv ta pulsen på sitt eige lokalområde, sjå moglegheiter og potensial, medverka til større kreativitet og gode møteplassar.	<i>«Allt vi gör i syfte att utveckla byn kan sägas vara mobiliserande. Utan mobilisering av tillräckligt djupt engagemang och klarsyn går inget positivt att göra.» Medborgardialoger, aktivitet med dialog, kommunikation, engagemang, klarsyn, många aktörer i samverkan, nätverksbygge, trygghetsvandringar, social kollektivisering, ökar möjligheter till mobilisering.</i>
8. Kva er dei store samfunnsutfordringane i dykkar arbeid for tida?	Samfunnsutfordringane er mange, å ta vare på dei frivillige, å leva heile livet, hindre utanforskap, sikra mangfald, sikra deltakande og berekraftig utvikling, fysiske og psykiske helseutfordringar, sosial ulikskap, sosial forvitring, rus, kriminalitet, fattigdom, auka individualisering, reduksjon i offentlege tenester, pandemi.	Allt från barnfattigdom till miljöhot, ekonomiska klyftor, pandemier, ohälsa, fria skolvalet, politiskt klimat, resursbrist, brist på samhällsservice, ojämlikhet, boendesegregation, utanförskap, droger, gängkriminalitet, våld, sviktande föreningsliv, politiska klimatet kring människor som invandrar till Sverige, brist på intersektionalitet, svårigheten att engagera yngre, brist på glädje och hopp m.m.

(Fortsetter)

Tabell 6.1 (Fortsetter)

Tema og spørsmål stilt til respondentene	Norske respondenter	Svenske respondenter
9. Kva for teoriar og perspektiv ligg til grunn for arbeidet de gjer? Spesifiser kva for teoriar og perspektiv. Og skriv gjerne eit utfyllande svar.	FNs berekraftsmål. UNESCO og Future Literacy. Adam Smiths moralpsykologi. Aksjonsforskning. Menneskesynet/bibelsynet til kyrkja. Løysingsfokuserert tilnærming (LØFT). Heilskapstenking og ressursfokus (Adiez teori). Resiliens, folkehelse og berekraftig utvikling. Nettverksteori og sosial kapital. Førbygging. Ressurs og styrkebaserte perspektiv. Samskaping. Livskvalitet.	UN-habitas hallbarhetsmål, spacescapes, hållbarsertifisering, humanperspektivet på att alla är lika mycket värda, KASAM (begriplighet, meningsfullhet och sammanhang), systemiskt tänkande och lösningsfokuserad metod, lärande organisation (att se processen som lika viktig som målet), lyssnande, interseksjonalitet samt egna och andras erfarenheter. « <i>Nej, vi är praktiker och använder inte särskilda teorier. Däremot är vi mycket öppna för erfarenheter som andra har dragit.</i> »
10. a) Kva for resultat har de oppnådd ved bruk av metodane?	Gode resultat når metodane vert tilpassa og brukt fleksibelt, betre planlegging for berekraftig utvikling. Synleggjer dei unge som ressursar. Gode resultat for sosial utvikling, ressursar vert utløyst lokalt og skaper varige og treffsikre aktivitetar. Sosiale nettverk, gjensidig støtte og rettleiing, Medvit om kva folk saman kan oppnå. Samspel og samskapingstankegang.	« <i>Vi hoppas att våra verksamheter varit till mycket praktisk nytta och stöd för våra deltagare.</i> » Ökade kunskaper hos målgruppen om samhället fungerar, kontakter med myndigheter, fastighetsägare, arbetsgivare m.m., bibehållen samhällsservice, aktiviteter från läxhjälp till teaterföreställningar och gemensamma lokaler, samverkan, goda relationer, gemenskap, möjligheter till medborgarinflytande, jämställdhet, trygghet och förändring. Ständigt utvecklings- och förändringsarbete är nödvändigt.
10. b) Korleis kan metodane koma til nytte i praksis?	Metodane har eit stort potensial for å engasjera folk i å forma framtida. Dynamisk utviklingsfokus på nærmiljøet. Skaper eit levande, framoverlent, godt og trygt lokalsamfunn med positiv identitet. Ressursbasert tilnærming gjev synlege resultat i lokalsamfunna. Læring og overføringsverdi. Fremjar likskap og inkludering og den gode vilje og dempar konfliktnivå gjennom dialog. Enkle å forstå og gjennomføra, auka deltaking frå fleire.	Skapa en infrastruktur i ett område som ger förutsättningar för människor att mötas, kunna känna delaktighet, föra samtal i sitt lokalsamhälle, minska spänningsfält, inkludera samt reducera maktskillnader. Hyresgästernas förslag är viktiga och medtagna i förändringarna. « <i>Vad som krävs för att arbetet skall lyckas kan vara många saker och metoder men det arbetet vi beskriver här bygger på att finnas över tid och ha kontinuitet i arbetet och att samordnaren som har ansvar för arbetet har en bred kompetens som gör att de mest effektiva metoderna väljs för de olika insatserna.</i> »

11. Kva lærdom har de fått ved bruk av metodar for kollektiv mobilisering?	Der metodane vert synleggjort, blømer det frivillige arbeidet. Fleksibel og tilpassa bruk av metodar er det beste. Støtte er ein vedvarande og kontinuerleg prosess, blir fast rutine. Avhengig av både eldsjeler og ei brei mobilisering. Metodane for mobilisering og kartlegging må følgjast opp av konkrete prosessar og prosjekt. Ved å sleppa folk til kan det utrulege skje. Me treng metodar/tilnærmingar som byggjer bru mellom kommune/offentleg og grender/nærmiljø, god erfaring med bruk av vår modell for samskaping.	<i>«Vi har varit väldigt praktiskt inriktade och utgått mycket från deltagarnas önskemål och behov.» Öppenhet, tydlighet goda relationer, gemenskap och inkluderande arbetssätt är grundläggande. Områdesarbetets samordnarens kompetens är avgörande för resultatet i arbetet. Det behövs någon som har uppgift att väva ihop samverkan så att inte stuprören omintetgör möjligheterna. Förändringar som kommer underifrån tenderar att bli på «riktigt». «Vi visste egentligen inte att kollektiv mobilisering fanns, men det vi läst och lärt om de punkter som finns, stämmer så väl in på det vi lärt oss».</i>
12. Kva metodar kan utviklast vidare for kollektiv mobilisering og korleis?	Alle metodar bør og kan vidareutviklast. Nøkkelen til kollektiv mobilisering ligg i eit utstrekt og systematisert samarbeid med frivillig sektor. Å knyta mobilisering til strukturar kan gjera det mogleg å nå breitt ut, men kan også hindre at dei som ikkje tek del i desse, vanskelegare kan nåast.	<i>Allt kan utvecklas. «Om vi kunde göra en djupodlande utvärdering skulle det säkert kunna ge oss bättre insikter i vad vi borde satsa på för metoder.» Det som upplevs hotande kan fungera starkt mobiliserande om man vågar prata om den. «Iden om att ha en samordare i ett geografiskt avgränsat område som har som uppgift att samordna samverkan med förvaltningar och lokala parter med ett brett uppdrag att arbeta för trygghet och trivsel och demokrati tror jag kan utvecklas vidare.» De boendes roll i arbetet kan utvecklas vidare, bland annat genom att Involvera unga som arbetar mot samma mål.</i>

KAPITTEL 7

Minoritetsorganisasjonen som arena for å motvirke negativ sosial kontroll i innvandrerfamilier

Ragnhild Ihle

Førstelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abdullahi Elmi Ibrahim

Lærer, bystyrerepresentant Bergen kommune, programdirektør TUSMO Association

Abstract: This chapter deals with how government expects minority organisations to work within their own communities to prevent or abolish cultural practices towards young people that lead to negative social control, lack of freedom, and agency in their lives. In several governmental action plans, minority organisations are encouraged to play an active role, induced by financial grants. In this way, minority organisations can be seen as «schools of democracy». They can also be seen as contributors to many forms of social capital because they offer both a bonding environment, a foundation for bridging, and a linking social capital. For several years, the Somali organisation TUSMO has applied for grants to implement measures like mentorship programmes and generational dialogue, to raise awareness and reduce negative social control. Through the incentives, they have raised their democratic competence, they have been able to connect the levels of social capital, and they have created an awareness in their own organisation through dialogue.

Keywords: minority organisations, action plans, negative social control, schools of democracy, social capital, awareness

En ny generasjon unge med innvandrerbakgrunn tar stemmene sine i bruk og kjemper for sine rettigheter i det norske samfunnet. De utfordrer sine egne familier og miljøer som forsøker å ta fra dem rettighetene deres. Vi trenger slike modige unge voksne. De er gode forbilder for andre ungdommer som får sine rettigheter krenket. Holdninger er i endring – og flere stiller spørsmål ved krav og forventninger fra sine egne. For å støtte opp om den positive utviklingen, ønsker regjeringen å styrke samarbeidet med innvandrersorganisasjonene. Som samfunn skal vi forsvare de unges rettigheter. Samtidig må de berørte miljøene selv ta ansvar for at holdninger endres. Vi må sammen gjøre en innsats for å gi alle barn og unge i Norge, uavhengig av kjønn og bakgrunn, den samme friheten og de samme mulighetene.

(Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 6)

Innledning

Gjennom ulike planer, stønadsordninger og offentlige føringer har myndighetene de siste 6–7 årene hatt søkelys på å styrke ungdoms frihet og forebygge negativ sosial kontroll i innvandrer miljøene. I *Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017–2020)* defineres sosial kontroll som

ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet barnekonvensjonen og norsk lov. (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 12)

I Fafo-rapporten *Samtale og strid* undersøkte Bråten et al. (2021) frivillige organisasjoners og kommuners tilskudsfinansierte arbeid mot tvangsekteskap og negativ sosial kontroll i årene 2017–2019. I rapporten viser forskerne at myndighetenes tilnærminger preger diskursen og problemforståelsen hos organisasjonene og bidrar til dagsorden for organisasjonenes arbeid.

Men noen organisasjoner ønsker også å påvirke systemet oppover, i tillegg til å ta del i offentlig debatt. Rapporten viser også hvordan begrepsbruken hos myndighetene har forandret seg fra et begynnende søkelys på tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, til mer generelle formuleringer om alvorlige begrensninger av unges frihet, negativ sosial kontroll og æresrelatert vold. Forfatterne knytter disse begrepene til et bredt spekter av ulike oppdragelsespraksiser, som kan være inngripende, men også lovstridige i forhold til unge menneskers frihet (Bråten et al., 2021). Kunnskapsdepartementet har også definert «Retten til å leve et fritt liv» som et av fire hovedpunkt inn i sin strategi for integrering (Kunnskapsdepartementet, 2018).

Dette kapitlet beskriver og analyserer en prosess der myndighetene gjennom meldinger og tilskuddsordninger har bedt minoritetsorganisasjonene i Norge om å bidra aktivt til å forebygge negativ sosial kontroll, kjønnslemlestelse og tvangsekteskap i sine respektive etniske miljø. Minoritetsorganisasjoner som tar denne invitasjonen på alvor og arbeider aktivt i tråd med myndighetenes føringer, kan på mange måter bli aktører for å fremme demokrati, medbestemmelse og medborgerskap. Denne medbestemmelsesdimensjonen er sentral i demokratiet, og blir i dette kapitlet belyst gjennom minoritetsorganisasjonene som del av sivilsamfunnet. Like sentral er den demokratiske rettigheten som handler om å kunne leve et fritt liv uten å bli utsatt for negativ sosial kontroll eller overgrep. Forskningsspørsmålet vi ønsker å svare på, er hvordan minoritetsorganisasjoner som del av sivilsamfunnet kan utøve medbestemmelse og påvirkning, og hvordan denne medbestemmelsen kan bidra til kollektiv mobilisering for å avverge og forhindre negativ sosial kontroll eller overgrep.

I Bergen har den somaliske organisasjonen TUSMO Association stått sentralt i et samarbeid med myndighetene på dette området, og på mange måter fungert som et bindeledd mellom offentlige instanser og ulike innvandremiljø. I den siste delen av kapitlet vil vi derfor se nærmere på organisasjonen TUSMOs virksomhet og på hvilken måte de har fulgt opp intensjonene i offentlige handlingsplaner og tilskuddordninger. Vi viser til hvordan organisasjonen har utviklet aktiviteter spesielt rettet mot ungdom, men også mot familier og foreldre som bidrar til kollektiv mobilisering, demokratisering, bevisstgjøring og dialog i forhold til myndighetenes målsettinger.

Bakgrunn: Forventninger til minoritetsorganisasjonen som del av sivilsamfunnet

Minoritetsorganisasjoner og ulike religiøse fellesskap har blitt trukket fram som nødvendige samarbeidspartnere i arbeidet med å motvirke sosial kontroll i innvandremiljøene. Innsatsområde 3 i *Handlingsplan mot sosial kontroll, tvangsekteskap, og kjønnslemlestelse* (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017) handler om endring av holdninger og praksis i berørte miljøer. Her slås det fast at ledere i tros- og livssynssamfunn

kan ha stor innflytelse, og er en viktig målgruppe for informasjon om lovgivning, kunnskap om samfunnet og verdispørsmål. Frivillige organisasjoner og ressurspersoner i innvandremiljøer har et unikt utgangspunkt for å drive holdningsskapende arbeid overfor både ungdom og voksne. Foreldre er en viktig målgruppe. (Justis og beredskapsdepartementet, 2017, s. 33)

Flere handlingsplaner i perioden 1998–2020 har blitt fulgt opp med en rekke tilskuddsordninger, der både minoritetsorganisasjonene og religiøse samfunn kan søke støtte for å motvirke tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og sosial kontroll, men også til tiltak for å motvirke radikalisering og æresrelatert vold som vist i figur 7.1.

Figur 7.1 Oversikt over handlingsplaner på området kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og sosial kontroll

Disse handlingsplanene har blitt fulgt opp med en rekke tilskuddsordninger, der både minoritetsorganisasjonene og religiøse samfunn kan søke støtte. Tilskuddsordningene har blitt utviklet parallelt med endringer i lovverket, for å sikre en beskyttelse av grunnleggende demokratiske rettigheter, for eksempel for ungdom som vokser opp i familier med kulturelle praksiser som bryter med norsk lov. På denne måten har disse tilskuddsordningene en klar funksjon med et demokratisk mål som både handler om at organisasjonene kan medvirke, og at barn og ungdom kan og skal beskyttes mot overgrep.

En mer generell forventning til organisasjonene kommer til uttrykk i St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 163), *Frivillighet for alle*, der målet med å gi tilskudd til landsdekkende og lokale innvandrersorganisasjoner er «å bidra til økt sivil og politisk samfunnsdeltakelse». I offentlige dokumenter tydeliggjøres det i mange sammenhenger at medlemskap i frivillige organisasjoner både underbygger og på mange måter skolerer til demokrati. I kapitlet om inkludering i den samme stortingsmeldingen gir myndighetene uttrykk for et tosidig mål: å både ivareta og støtte organisasjoners identitet og egenart, men samtidig forvente en bredere samfunnsdeltakelse:

Tilnærmingen til problemstillingene speiler regjeringens ambisjon om å ivareta ulike gruppers behov og identiteter på den ene siden og å styrke sivilsamfunnets potensial som arena for dialog mellom gruppene på den andre. Begge forhold underbygger en oppfatning om at engasjement i frivillige organisasjoner gir samfunnsborgerne viktige erfaringer, impulser og sosial kompetanse, noe som i neste omgang virker stimulerende på samfunnsdeltakelsen. (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 59)

Det tosidige siktemålet nevnt over finnes også i mye av forskningslitteraturen, der organisasjonene på den ene siden ses på som isolerte, innovervendte og med oppmerksomheten rettet mot felles kulturell kultur og identitet, og på den andre siden som fellesskap som forbereder til demokratiet (Eimhjellen et al., 2021; Loga, 2012; Predelli, 2008). Denne tosidigheten kan synes inspirert av Putnams begreper om *bonding* og *bridging* (Putnam, 2001; se også kapittel 4), der man kan stille spørsmålet om hvilke oppgaver eller funksjoner organisasjonene skal ha.

Skal organisasjonene dyrke en felles identitet basert på å bevare språk, religion, kultur og sammenbindende sosiale praksiser, eller skal de sammen prøve å utvikle nye identiteter og nye sosiale praksiser knyttet til majoritetssamfunnet?

Stortingsmeldingen om frivillighet, sitert over, er tydelig på at myndighetenes forventning til organisasjonene er å støtte den delen som handler om samfunns- og demokratibyggning av organisasjonenes virksomhet, men ikke i samme grad den sammenbindende delen som handler om å styrke felles identitet og kultur.

Målsettingen med å gi tilskudd til landsdekkende og lokale innvandrersamfunnsorganisasjoner er å bidra til økt sivil og politisk samfunnsdeltakelse. Tilskuddet støtter ikke organisasjonenes identitetsbygging og aktiviteter som fremmer en felles identitet som innvanderer eller som medlem av en etnisk eller nasjonal gruppe. Når myndighetene støtter lokale innvandrersamfunnsorganisasjoner som er bygget opp rundt tilhørighet til en etnisk eller nasjonal gruppe, er det fordi det er viktig å ha et ståsted og et fellesskap som støtter opp om deltakelse i det sivile og politiske liv. (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 163)

I arbeidet med å motvirke negativ sosial kontroll knyttes forventningene til deltakelse opp mot en tilskuddsordning som har et tydelig mål om å redusere omfanget av tvang og overgrep som skjer i ulike innvandrermiljø. Dermed er den tidlige nevnte skoleringen til demokrati i denne sammenhengen helt konkret rettet mot å unngå og avskaffe kulturelle praksiser i forhold til barn og ungdom som grunnleggende bryter med humanitære prinsipper, men også med norsk lov. Denne konkretiserte forventningen til organisasjonene kan på den ene siden oppfattes strengt normativ, som et påbud. På den andre siden kan den også oppfattes som en invitasjon til medvirkning og ansvarliggjøring av oppgaver som myndighetene kanskje ikke klarer løse gjennom sine egne kanaler.

En rekke forskere har hevdet, som myndighetene, at deltakelse i sivilsamfunnets organisasjoner kan gjøre at folk sosialiseres inn i en demokratisk tenkemåte og i demokratiske prosedyrer (Bay et al., 2010; Bengtsson, 2010; Hagelund & Loga, 2009; Takle, 2015; se også kapittel 5). Disse forskerne har en ganske entydig forståelse av at myndighetenes forventninger til organisasjonene er å fungere som *skoler i demokrati*,

men også som *skoler i byråkrati* (Takle, 2015). I artikkelen «Immigrant Organisations as Schools of Bureaucracy» (Takle, 2015) framhever Takle at minoritetsorganisasjonene utvikles mot å bli mer byråkratiske enn demokratiske, fordi de må tilpasse seg forskjellige tilskuddsreglementer og rutiner. Forfatteren går så langt at hun kaller tilskuddssystemet «en skole i byråkrati» der organisasjonene blir opplært til å bli formelle, hierarkiske og regelstyrte organisasjoner. Takle hevder at organisasjonene tar i bruk kompetansen i byråkrati for å bevare sine etniske og kulturelle tradisjoner, altså sin sammenbindende sosiale kapital (se også kapittel 4). Dette skjer på bekostning av å styrke og bygge ut en type *overskridende sosial kapital* som kunne styrket tilknytningen til storsamfunnet. Et viktig spørsmål her er organisasjoners autonomi i forhold til statlig styring. Jill Loga viser til internasjonal forskning i sin kunnskapsoversikt over støtte til trossamfunn, og påpeker at innvandrersamfunn lett kan bli et produkt av statlige støtteordninger (Loga, 2012). Et annet poeng er at organisasjonene i noen sammenhenger kan oppleve tilskuddene som stigmatiserende – som at de hele tiden skal opplyses og forandres for å bli inkludert. De kan også ha en mening om at tilskuddsmidlene kunne ha blitt brukt for å opplyse majoritetssamfunnet for å bidra til inkludering (Winsvold et al., 2017).

I Integrerings- og mangfoldsdirektoratets rundskriv for tilskuddsordning formuleres det:

Tiltakene skal bidra til å endre holdninger og praksis som fører til tvang og overgrep. Innvandrergupper, fra land der negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og/eller kjønnslemlestelse forekommer, skal få kunnskap om konsekvenser av disse praksisene/handlingene. Tiltakene kan ta opp hvordan foreldrerollen og barns oppvekstvilkår er i Norge, om menneskerettigheter og norsk lov, om barn og unges rettigheter og om retten til å ta selvstendige valg. (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet [IMDI], 2021)

Tilskuddsordningene har blitt utviklet parallelt med nødvendige endringer i lovverket for å sikre en nødvendig beskyttelse av grunnleggende demokratiske rettigheter, for eksempel for ungdom som vokser opp i familier med kulturelle praksiser som klart bryter med norsk lov. På denne måten har tilskuddsordningene en klar funksjon med en

demokratisk hensikt, og de aktuelle innvandrersorganisasjonene må forvalte og rapportere tilskuddene i forhold til disse målene.

Mange steder samarbeider minoritetsorganisasjonene med kommuner og andre offentlige aktører, et samarbeid som anbefales av myndighetene. Forskere hevder også at verdien av samarbeid og likeverdighet mellom en rekke aktører ofte kan ses på som en suksessfaktor for å nå målene i tilskuddsordninger, spesielt i samarbeidet mellom kommuner og innvandrersorganisasjoner (Eimhjellen et al., 2021; Kobro et al., 2018). Dette kan handle om aktiviteter, etablering og koordinering av aktiviteter, og en helhetlig strategi for integrasjonsarbeid. I noen sammenhenger kan det være hensiktsmessig med et samspill mellom kommunal frivillighetspolitikk generelt og integreringsinnsatsen fra mange aktører i et område (Eimhjellen et al., 2021; Skutlaberg et al., 2018; Ødegård et al., 2014).

I Bergen har den somaliske minoritetsorganisasjonen TUSMO Association søkt og fått tildelt tilskuddsmidler over flere år fra IMDIs tilskuddsordning: tilskudd til frivillige organisasjoners arbeid mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. I 2015 var flere ressurspersoner med somalisk bakgrunn med i det forebyggende arbeidet mot radikaliseringsnettverk i tett samarbeid med Bergen kommune og RVTs Vest (Ressurssenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging). Dette bidro til etableringen av *Bergensnettverket mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*.

Forløperen til TUSMOs engasjement, og aktiviteten rundt disse temaene, har sammenheng med at RVTs Vest i 2018 satte i gang et program for mentoropplæring rettet mot ansatte i skole og hjelpeapparatet som skulle utruste deltakerne med en holdnings- og handlingskompetanse overfor personer som blant annet stod i fare for å gå inn i en radikaliseringsprosess, og som har vært eller er del av et ekstremistisk nettverk. Dette prosjektet bidro til å bygge nye nettverk, samtidig som IMDI hadde opprettet stillinger for minoritetsrådgivere i videregående skoler og politiet hadde økt oppmerksomhet på tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold. Gjennom RVTs' mentoropplæring ble det avdekket at mange av utfordringene med ungdom utsatt for radikaliseringsnettverk handlet om mye mer enn risikoen for radikaliseringsnettverk – det handlet også om sosial kontroll, vold, språk og grunnleggende motsetninger mellom generasjonene.

Samarbeidet rundt RVTS' mentorprogram bidro til at TUSMO søkte om egne midler fra IMDI og satte i gang sitt eget mentorprogram, sine egne informasjonstiltak og etter hvert sitt eget prosjekt om dialog mellom generasjoner. Tildelingene til TUSMO går fram av tabell 7.1 under.

Tabell 7.1 Økonomisk tildeling fra tilskuddsordning og offentlige midler 2018-2021

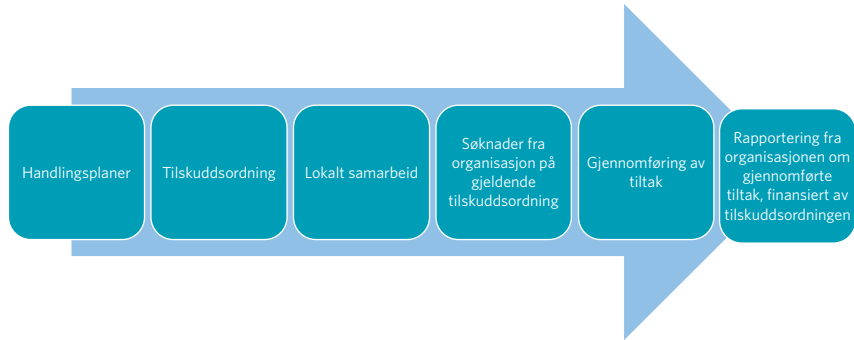
År	IMDI (Tilskuddsordning)	Bergen kommune	Sum
2018	300 000	0	300 000
2019	115 000	200 000	315 000
2020	350 000	0	350 000
2021	1 000 000	150 000	1 150 000

Kilde: Prosjektrapporter for tildelte midler i tilskuddsordning sendt til IMDI for 2018, 2019, 2020 og 2021
(Merk: Dette gjelder kun midler til negativ sosial kontroll, dermed tas det ikke med midler til andre prosjekter)

Metode

I dette kapitlet har vi som mål å analysere en større prosess, der myndighetene gjennom en tilskuddsordning ønsker at minoritetsorganisasjoner skal delta i arbeidet med å endre praksiser forbundet med negativ sosial kontroll, kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og æresrelatert vold. Denne prosessen, som handler om å skape dyptgående endringer i folks liv og bevissthet, handler også om styring og demokratisering. Den griper inn på flere nivå, innebærer mange aktører og fordrer en litt sammensatt tilnærming. Den handler om system, forvaltning, politikk og styring, samtidig som den handler om frivillighet, kulturelle forskjeller og forholdet mellom generasjoner.

For å studere denne prosessen har vi tatt utgangspunkt i tekster både på myndighetsnivå tilknyttet IMDIs rundskriv for årene 2018, 2019, 2020 og 2021, og søknader og rapporter fra den frivillige somaliske organisasjonen TUSMO som er rettet inn mot den samme tilskuddsordningen. Dette representerer en form for tekstanalyse som handler om å studere mening og finne mønstre av betydning i tekster (Brottveit, 2018). De mønstre av betydning som vi er ute etter her, er hvordan myndighetene formulerer sine kriterier og krav i denne tilskuddsordningen, og hvordan TUSMO responderer på disse. I TUSMOs rapporteringer ser vi etter

Figur 7.2 Prosessen som undersøkes i kapitlet

hvilke fortolkninger de gjør på det som framstår som avgrensede politiske mål, og hvordan de tolker dette inn i en større utviklingsprosess i sin egen organisasjon.

I tillegg til de formelle dokumentene fra IMDI, brukes også dokumentene som vist i tabell 7.2 i analysen:

Tabell 7.2 Dokumentene som inngår i analysen

År	Tittel på utlyste støtteordninger/prosjektmidler	Rapportering fra TUSMO	Tilskuddsgiver
2018–2021	Holdningsskapende/forebyggende arbeid mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse i innvandrer miljøer i Bergen	Sluttrapportskjema for 2018–2021	IMDI
2019	Mentoropplæring til flerkulturell ungdom i Bergen	Prosjektrapport 2019	IMDI og Bergen kommune
2020–2021	Generasjonsdialog mellom minoritetsforeldre og minoritetsungdommer, og mentoropplæring til flerkulturelle ungdommer	Prosjektrapporter 2020 og 2021	IMDI og Bergen kommune
2021	Holdningsskapende arbeid gjennom generasjonsdialog	Prosjektrapport 2021	IMDI og Bergen kommune

I enhver tekstanalyse må tekstene leses i kontekst, samt ta hensyn til hvem de er rettet mot og hvilket formål de har (Grue, 2015). I dokumentene inngår tekstene fra myndighetene med et klart normativt og imperativt mål: å avskaffe handlinger som innebærer sosial kontroll av en slik grad at de bryter med norsk lov. Organisasjonene som søker på tilskuddsordningen må være innforstått med denne intensjonen, og formulere sine søknader

i tråd med kriteriene som er skissert. Rapporteringsdokumentene vil av myndighetene bli vurdert opp mot disse kriteriene.

De nevnte dokumentene er offentlig tilgjengelige og representerer ingen krav om samtykke.

En av kapitelforfatterne er etnisk norsk, den andre er opprinnelig somalisk og er medlem i den somaliske organisasjonen TUSMO. Dette representerer en typisk *insider-outsider divide* i migrasjonsforskning, der innsideforskeren er medlem av minoritetsgruppen som studeres, og utsideforskeren er del av majoritetsbefolkningen i landet der studien foregår (Carling et al., 2014). Denne todelingen utgjør en type diskursiv realitet som består av ulike posisjoner til det som skal undersøkes, men disse posisjonene er ikke entydige. Forfatteren som refereres til i en innsideposisjon har en sentral posisjon i TUSMO, og har vært med å stifte og utvikle organisasjonen til det den er i dag. Han har også bodd og arbeidet lenge i Norge, og kan innta andre kunnskapsposisjoner enn bare den klassiske minoritetsposisjonen. Han har også direkte erfaring med det arbeidet som gjøres i organisasjonen og har direkte tilgang til det datamaterialet som har blitt brukt i kapitlet. Den andre forfatteren som refereres til i en utsideposisjon, har i mange år jobbet inne i minoritetsgrupper, har bodd i Afrika og har også mulighet til å innta andre kunnskapsposisjoner enn bare å tilhøre en majoritet. Denne forfatteren er forsker og er også ansatt i høyskolesystemet. Kombinasjonen av alle disse kunnskapsposisjonene bidrar til å utvikle og utprøve ulike perspektiv på det som skal undersøkes.

Analyse

Det forskningsspørsmålet vi ønsker å belyse i dette kapitlet, er: *Hvordan kan minoritetsorganisasjoner gjennom bruk av statlig tilskuddsordning utøve medbestemmelse og påvirkning som del av demokratiet, og hvordan kan denne medbestemmelsen bidra til kollektiv mobilisering for å avverge og forhindre negativ sosial kontroll eller overgrep?* Analysen i denne delen handler om hvordan organisasjonen TUSMO har svart på myndighetenes forventinger og satt i gang tiltak på dette området. I Fafo-rapporten *Samtale og strid* (Bråten et al., 2021) deles arbeidet som

frivillige minoritetsorganisasjoner utfører i tre kategorier: *informasjonsbaserte, dialogbaserte og samtalebaserte* tiltak. Informasjonsbaserte tiltak refererer til arrangementer som opplæring, seminarer, kurs, og utvikling av materialer. Dialogbaserte og samtalebaserte tiltak omhandler det å skape noe nytt gjennom dialog og samtaler med målgruppen. Gjennomgangen av materialet fra TUSMO viser alle disse tre kategoriene. I tillegg har TUSMO også identifisert en fjerde kategori, som de vil kalle *samarbeid med myndigheter og påvirkning av systemet oppover*. TUSMO har gjennom årene hatt tett dialog med både nasjonale og lokale myndigheter og deltatt på flere høringer og innspillsmøter knyttet til arbeidet med handlingsplaner om negativ sosial kontroll og integreringsstrategi. TUSMO var også representert i den nasjonale referansegruppen til Justis- og beredskapsdepartementets *Handlingsplan mot negativ sosial kontroll* i 2016. Gjennom søknader og rapporteringer til tilskuddsordningen over flere år, har organisasjonen også levert signaler tilbake til myndighetene om at det oppleves frustrerende å ikke kunne søke om mer langsgående og langsiktige prosjekter. De har også formidlet til IMDI at de jobber med kulturelt sensitive spørsmål og tema som sitter dypt i folk, og at det tar lang tid å skape endringer. Behovet for mer langsiktighet i tiltak bekrefte også av funnene i Fafo-rapporten *Samtale og strid* (Bråten et al., 2021) der mange organisasjoner beskriver at de trenger et mer langsiktig perspektiv for å kunne jobbe med endringer i sine miljø. Samtidig som det er viktig for myndighetene å utvise handlekraft, er det tilsvarende viktig for organisasjonene å opprettholde kontinuitet i en bevisstgjøringsprosess i miljøet på egne premisser, uavhengig av hvilke formuleringer som kommer fra myndighetene.

Mentorkurs for ungdom - et fundament for tiltakene

TUSMO har utviklet et eget mentorkurs for ungdommer og unge voksne med innvandrerbakgrunn, hvor ungdommene sertifiseres til å jobbe med forebyggende arbeid mot negativ sosial kontroll og æresrelatert vold i ungdomsmiljø. Målet med kurset er å utruste deltakerne med en handlings- og holdningskompetanse hvor de får en prosessforståelse av negativ

sosial kontroll og æresrelatert vold. I tillegg rettes oppmerksomheten mot bakenforliggende sårbarhetsfaktorer og å styrke medlemmenes systemforståelse. Mentoropplæringen har bidratt til utviklingen av flere andre tiltak, både individuelle filmsnutter som er lagt ut på YouTube der ungdommer står fram med sine historier, og et veiledningshefte til bruk i skole og hjelpetjenester. Styrking av ungdommene utgjør på mange måter fundamentet i satsingen mot negativ sosial kontroll og forskjellige typer vold. Etter hvert kurs får ungdommene selv i oppgave å arrangere og lede samlinger med foreldre, der det tas opp sårbare tema de selv er opptatt av. Disse samlingene kalles for generasjonsdialog. Generasjonsdialog innebærer at ungdommer og foreldre får mulighet til å drøfte løsninger sammen i en kontrollert og veiledet prosess, der lederne i organisasjonen veileder og støtter. Istedenfor at hver enkelt ungdom har diskusjoner med sine egne foreldre rundt kjøkkenbordet, flyttes disse diskusjonene og forhandlingene til en felles arena. Denne felles arenaen ser ut til å bidra til at ungdommene har blitt dyktige til å formulere sine egne kompetansebehov og til at de føler seg trygge. Mulholland et al. (2021) anbefaler å ha barn/ungdom og foreldre sammen i dialoger og ikke bare hver for seg, samt å tenke at foreldrene har ulike posisjoner de kan forhandle ut fra, heller enn å forstå motsetningene som konflikt. Mulholland et al. (2021) ser det også viktig å ha et historisk perspektiv på første og annen generasjon, og på betydningen av interseksjonalitet og strukturelle forhold. Erfaringene fra TUSMO viser at generasjonsdialogene kan være konfliktfylte og vanskelige, men at de gjør det mulig å få en større forståelse mellom generasjonene. Generelt kan dette knyttes til endringer i samfunnet mot en mer liberal oppdragspraksis, men endringene kan også handle om læring og tilpasning over tid. Endringer kan også skje som følge av konflikt (Friberg & Bjørnset, 2019, s. 9).

Sluttrapporten til IMDI for 2018 beskriver at det i begynnelsen var svært utfordrende å ta opp mer tabubelagte temaer, men at det ble lettere gjennom at lederne fra TUSMO kunne tilpasse seg deltakernes ståsted. I dialogarbeidet ble det også trukket inn personer med viktige roller fra ulike innvandrermiljø, med kompetanse, posisjon og legitimitet. Slike personer var imamer, religiøse ledere og personer med utdanning innen for eksempel migrasjon, helse, skole eller juss som kunne skape tillit og

trygghet hos deltakerne, og gjorde at deltakerne bedre kunne relatere seg til disse ut ifra egne kulturelle identiteter. Slike tilnærminger var med på å gi en myk overgang for folk som kjenner seg fremmedgjort eller er uvilige til å delta i samfunnet på grunn av en opplevelse av utenforskap og diskriminering. I evalueringsrapporten til IMDI for 2018 står det at deltakerne følte seg inkluderte og opplevde at de hadde medvirkning fordi de både kunne melde inn egne tema og kunne påvirke hvilke metoder som ble brukt i dialogen. I oppsummeringen fra rapporten står det at «vi kan si at involvering av målgruppen gjennom dialog, diskusjon i plenum, og gruppearbeid er veien å gå» (TUSMO, 2018, s. 3).

På mentorkurs i 2019 der ungdommene ble bedt om å presentere sine egne kompetansebehov, ga de uttrykk for at de ønsket å lære mer om psykisk helse og vold i nære relasjoner. Dette er tabubelagte temaer som er vanskelige å ta opp, men etter gjennomgått mentorkurs, tok ungdommene selv initiativ til å ha et fellesmøte med sine egne foreldre. Det var slik prosjektet generasjonsdialog oppstod. I mange møter etterpå har tema om psykisk helse og vold vært fremtredende.

Dette var også temaene som skapte mest diskusjon på generasjonsdialogmøte, hvor det var veldig tydelig at det var et stort sprik mellom ungdommenes og foreldrenes syn på vold og psykisk helse. Enkelte av foreldrene utelukker fortsatt at det finnes psykisk helse (kulturelt betinget) mens andre anerkjenner fenomenet, men er uenig om hvordan den skal håndteres. Det er i dialogen rundt hvordan psykisk helse skal håndteres og behandles, at man finner den største uenigheten mellom foreldregenerasjonen og ungdommen. (TUSMO, 2019, s. 9)

Et annet tema som ungdommene var veldig opptatt av, handlet om ytringsfrihet, særlig reaksjoner på SIAN-markeringer i store norske byer i 2020. TUSMO fulgte opp dette temaet med et dialogmøte for ungdommer om ytringsfrihet og hatkriminalitet i lys av norsk lov og norske regler. Hensikten med dialogmøtet var å bevisstgjøre ungdommene på egne reaksjoner og konsekvenser. Ved å inkludere nye tema som kommer opp hos ungdommene selv, kan organisasjonen profilere hva som til enhver tid er relevant i miljøet og for ungdommene, selv om dette ikke er temaer som er eksplisitt definert i tilskuddsordningen. Dette har TUSMO også fått respons på av myndighetene, noe som gjør at de kan

opprettholde brukermedvirkning og relevans og få den kontinuiteten de tidligere har etterspurt.

Minoritetsorganisasjonen TUSMO og tilskuddsordningen – byråkratisk og demokratisk kompetanse

Vi har innledningsvis nevnt at frivillige organisasjoner kan fungere som skoler i demokrati, men også som skoler i byråkrati og administrativ praksis (Takle, 2015). Offentlige tilskuddsordninger setter høye krav til form, innhold og begrepsbruk i sine kriterier for tildeling, og dette kan representere en bratt læringskurve for mange minoritetsorganisasjoner, også for TUSMO. Fra tabell 7.1 ser vi at organisasjonen har fått tildelt 1 150 000 kroner over fire år, noe som tilsier at de har oppfylt kriteriene og har tilfredsstillende søknader og rapporter. I rapportene tilbake til IMDI beskrives fokusområder, måloppnåelse, gjennomføring, erfaringer, samarbeidspartnere, implementering, metoder/organisering, økonomi med mer. Evalueringsrapportene for tiltakene sendt til IMDI fra 2018–2021 viser også at TUSMO har vært opptatt av demokratisk utvikling internt gjennom organer for kommunikasjon og brukermedvirkning. En intern demokratisk prosess kan komme til syne på flere områder, blant annet gjennom organiseringen av virksomheten med et overordnet styre med styreleder, nestleder, økonomi ansvarlig, styremedlemmer med egne ansvarsområder, møtereferater, visjoner og strategier. Å utvikle denne prosessen videre er nedfelt som et mål for virksomheten: «TUSMO Association har selv behov for å utvikle ledelseskompetanse i organisasjonsstyring og utvikling og viser at det trengs kontinuerlig kapasitetsbyggende arbeid for å kunne lykkes med dette viktige arbeidet» (TUSMO, 2020, s. 8). Den interne demokratiske prosessen vises også gjennomgående i et uttalt mål om brukermedvirkning i alle ledd. I tiltakene kommer dette til uttrykk i måten ungdommer blir tildelt ansvar som rollemodeller i sine miljø, og i måten de åpner opp for dialog mellom foreldre og ungdommer i tema som er svært konflikthulle og belastende. I rapport til IMDI for vurdering av dialogmøter 2018 skriver TUSMO at de bruker ulike verktøy, spesielt med utgangspunkt i deltakermedvirkning og

gruppearbeid. Organisasjonen beskriver også at deltakerne melder om at denne formen for dialogarbeid og veiledning gjør dem mer bevisste på sine valg i vanskelige, tabubelagte temaer i en hektisk hverdag.

Deltakermedvirkning er en effektiv metode som brukes i veiledning av grupper. Det skaper eierskap til løsninger og assosiasjoner til virkeligheter i hverdagen. Denne metoden er bedre enn den tradisjonelle måten som fokuserer på foredrag med begrenset mulighet til diskusjon og deltakelse. I tilfelle av vår målgruppe ville dette oppleves som tradisjonell lærersentrert og noe som likner på skolebenken. Tidligere erfaring har vist at deltakere pleier å miste konsentrasjon og fokus gjennom forelesninger. (TUSMO, 2018, s. 4)

I rapporten tar TUSMO også høyde for at det kan være risikabelt for ungdommer å engasjere seg og uttale seg, og at de kan risikere å møte motstand hjemme. I møtene ble det derfor lagt vekt på hvilke rettigheter de har, og at det er mulig å jobbe med kulturellerrelaterte og vanskelige tema uten å utsette seg for fare. Ungdommene ble oppmuntret til å våge å si sin mening, og til å påvirke sine miljøer positivt. Diskusjonene ble ofte i stor grad ledet av ungdommene selv, og mange beskrev at de fikk godt utbytte av dette.

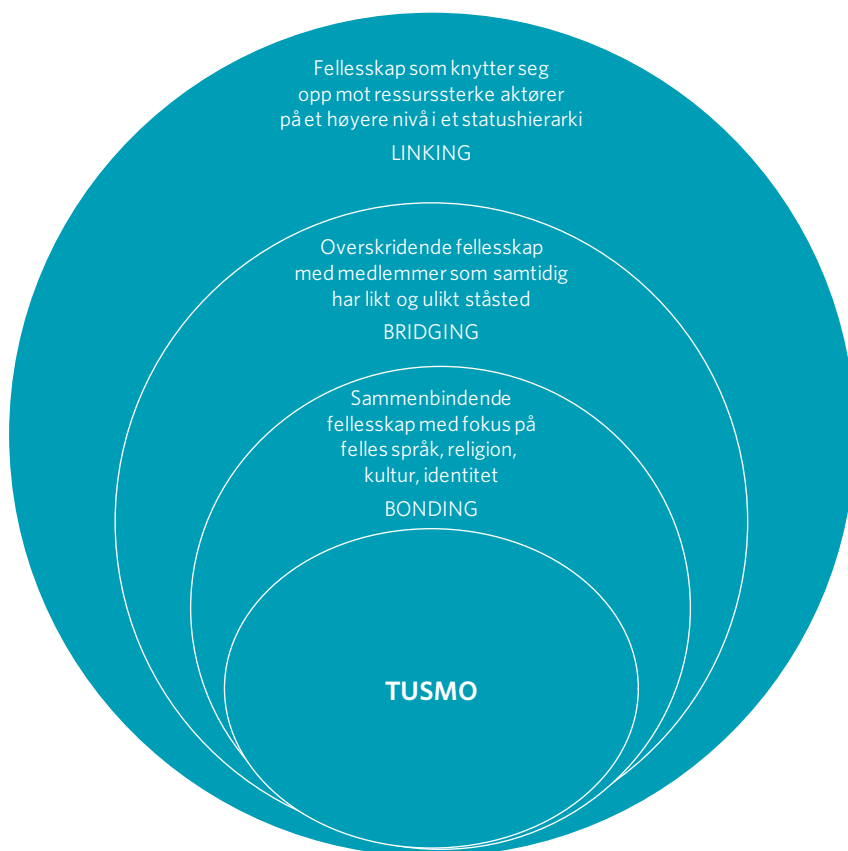
Både i interne dokument og i rapporteringene til IMDI viser TUSMO til interne prosesser og struktur, som på mange måter dokumenterer en demokratisk arbeidsform som både har tette bånd med høy grad av lojalitet, men som samtidig også har høy grad av formalitet og byråkratiske prosedyrer der de samarbeider med aktører både nasjonalt og lokalt. Organisasjonen fungerer på denne måten på flere nivå som både er rettet innad i miljøet og utover mot storsamfunnet, eller mot myndighetene. Generelt sett kan dette analyseres ut fra tre perspektiver: for det første har minoritetsorganisasjoner *forskjellige funksjoner* med på den ene siden å bevare identitet og tilhørighet, og på motsatt side å fungere som skole-ende i demokrati, som beskrevet tidligere i kapitlet. For det andre kan de analyseres mer som et *kontinuum*, der organisasjonene begynner ut fra et ståsted der innsatsen er rettet mot å styrke felles identitet, språk, religion og kultur, til de gradvis tilpasser seg mer og mer storsamfunnet og mer og mer kan innta en politisk rolle (Layton-Henry, 1991, s. 94–112). For det tredje kan en slik tosidighet analyseres ut fra *individenes deltakelse og*

kompetanse, som kan antas å bli styrket gjennom å delta i en minoritetsorganisasjon som øker tilhørighet, ferdigheter og gir fellesskap som fungerer som et *springbrett* til å kunne delta i storsamfunnet enten politisk eller på andre måter – og gjennom dette oppnå en slags sosial mobilitet (Predelli, 2008). Når det gjelder TUSMO, har organisasjonen klare funksjoner som bevarer identitet og tilhørighet. Dette kan handle om språk, religion, kultur, ritualer og ulike feiringer. Dessuten har de aktiviteter som gir en type kompetanse inn i det norske samfunnet, som for eksempel generasjonsdialog og andre tiltak. Hvis organisasjonen analyseres ut fra et kontinuum, vil den innledningsvis over tid få noen kollektive erfaringer med tanke på hva som er mulig å oppnå. Dette kan innebære en erfaring som tilsier at det er mulig å kunne forhandle med myndighetene og om kriteriene i tilskuddsordningen, eller å kunne delta i høringer for å påvirke utformingen av praktisk politikk. Videre kan det antas at aktivitetene i organisasjonen vil kunne gi en type sosial kompetanse som kan være nyttig og gi en type springbrett til å kunne delta andre steder. Ved for eksempel å delta på generasjonsdialogmøter, vil det kanskje være lettere å delta på foreldremøter, eller andre møter. På alle disse måtene kan organisasjonen bidra til demokratisering, her forstått både som medvirkning internt og påvirkning oppover til et større system.

Minoritetsorganisasjonen og bruk av tilskuddsordning for å styrke sosial kapital

Minoritetsorganisasjonen TUSMO er et klart eksempel på det som i Putnams teori om sosial kapital kalles for et sammenbindende fellesskap, med utgangspunkt i språk, religion, etnisitet, kulturell bakgrunn og felles interesser (se også kapittel 4). Mange av medlemmene her er også medlemmer i en lokal moské, et annet sammenbindende fellesskap. Fra et annet perspektiv kan organisasjonen også beskrives som et overskridende fellesskap, der medlemmene har svært ulike ståsteder både med hensyn til bakgrunn, alder, arbeid, utdanning og tilhørighet til Norge. En del av medlemmene er svært ressurssterke med høyere utdanning og gode jobber i Norge. Andre medlemmer har derimot lav utdanning, er arbeidsledige og er svake i norsk. I rapportene fra TUSMO ses denne ulikheten

som en styrke, der ressurssterke medlemmer får ansvarsområder der de som har utdanning innen helse, får ansvar for helsespørsmål og medlemmer som jobber innen skole får ansvar for å følge opp skolespørsmål, slik at kompetansen de ulike gruppemedlemmene har kan komme hele organisasjonen til gode som en felles ressurs. Ved at organisasjonen også knytter seg opp mot ressurssterke aktører både nasjonalt og lokalt, vil den få tilgang til enda flere ressurser i sitt nettverk. Figuren under illustrerer de ulike kapitalformene.

Figur 7.3 Sosial kapital i ulike former

Figur 7.3 viser at de ulike nivåene av sosial kapital griper inn i hverandre og er gjensidig forsterkende. Hvis utfordringen er å forebygge og bekjempe sosial kontroll og alvorlige inngrep i de unges frihet, innebærer det å gripe inn i verdier, normer og kultur som finnes i de sammenbindende

fellesskapene. Verdier knyttet til normer og kultur kan være svært vanskelig å endre, og kan representere barrierer mot endring. I St.meld. nr. 39 (2006–2007) presenteres de tette fellesskapene som en motsats til idealet om samfunnsdeltakelse som ikke støttes gjennom tilskuddsordninger. Men med felles språk, delvis felles bakgrunn og religion som er sterkt til stede i disse fellesskapene, ligger det også et potensial for tillit og forståelse som ikke bare utgjør en barriere, men også forutsetninger som kan gjøre endring mulig. I en organisasjon som TUSMO vil disse forutsetningene handle om at organisasjonen ikke bare har entydig sammenbindende kvaliteter med sikte på å bevare identitet og sosiale funksjoner, men at den også har overskridende kvaliteter – ikke bare gjennom en mangfoldig medlemsmasse, men også gjennom måter den samarbeider med storsamfunnet på. Ved å knytte disse kapitalformene sammen slik det er beskrevet i avsnittene over, vil det være mulig å skape en utvikling basert på gjensidig tillit og respekt.

Avslutning

I Fafo-rapporten *Samtale og strid* anbefaler Bråten et al. (2021) en videreføring av tilskuddsordningen for frivillige organisasjoners forebyggende innsats mot negativ sosial kontroll og tvangsekteskap, og at det i fortsettelsen blir lagt til rette for erfaringsutveksling og kunnskapsutveksling. Vi har i dette kapitlet sett på hvordan minoritetsorganisasjoner, som del av sivilsamfunnet, forventes å bruke tilskudd fra offentlige myndigheter til å forebygge og motvirke negativ sosial kontroll, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold. Gjennom eksemplene fra organisasjonen TUSMO har vi vist hvordan kravene i tilskuddsordningen leder organisasjonene inn i prosesser som krever organisering, samarbeid, tilrettelegging og dialog. Vi kan anta at disse prosessene bidrar til demokratisering og samfunnsdeltakelse gjennom å skape en større bevissthet både med tanke på medvirkning generelt, men også på tabubelagte og sårbare tema. Vi har også gjennom eksemplene fra TUSMO vist hvordan det er mulig at de båndene og den tilliten som er etablert i den sammenbindende kapitalen gjør at det kan åpnes opp for dialog om tabubelagte og sårbare tema, og at disse temaene vil kunne forhandles om i et mer

langiktig perspektiv av de som er direkte berørt. Vi har også vist at selv om den sammenbindende kapitalen gir sterke bånd og kulturell tilhørighet gjennom felles språk, religion og kultur, består den også av personer som har svært forskjellige posisjoner i forhold til majoritetssamfunnet. Dermed innehar organisasjonen også en brobyggende kapital, der de som har utdanning, snakker norsk og er etablert i majoritetssamfunnet både kan utvikle bevisstheten i miljøet innad i organisasjonen, men også bygge broer til majoritetssamfunnet. Broene til majoritetssamfunnet bygges gjennom å sende signaler oppover igjen til myndighetene gjennom å rapportere fra tiltakene, medvirke i relevante høringer og prosesser, påvirke beslutningsprosesser og delta i samarbeid lokalt. På denne måten utvikles også den lenkende kapitalen, og gjør at de ulike kapitalformene til sammen kan bidra til et felles resultat.

Referanser

- Bay, A. H., Finseraas, H. & Hagelund, A. (2010). Civil society and political integration of immigrants in Norway. I A. H. Bay, B. Bengtsson & P. Strømbland (Red.), *Diversity, inclusion and citizenship in Scandinavia* (s. 295–343). Cambridge Scholars Publishing.
- Bengtsson, B. (2010). Political opportunity structure and ethnic organization: How political, what opportunities, which structures. I A. H. Bay, B. Bengtsson & P. Strømbland (Red.), *Diversity, inclusion and citizenship in Scandinavia* (s. 241–269). Cambridge Scholars Publishing.
- Brottveit, G. (2018). *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder: Om å arbeide forskningsrelatert*. Gyldendal Akademisk.
- Bråten, B., Lillevik, R., Elgvin, O. & Flatø, H. (2021). *Samtale og strid. Frivillige organisasjoners arbeid mot negativ sosial kontroll og tvangsekteskap* (Fafo-rapport 2021:16). <https://hdl.handle.net/11250/2837880>
- Carling, J., Erdal, M. B. & Ezzati, R. (2014). Beyond the insider–outsider divide in migration research. *Migration Studies*, 2(1), 36–54.
- Eimhjellen, I., Espegren, A. & Nærland, T. U. (2021). *Sivilsamfunn og integrering. En kunnskapsoppsummering* (Rapport fra Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor). <https://hdl.handle.net/11250/2737651>
- Friberg, J. H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll* (Fafo-rapport 2019:1). <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/migrasjon-foreldreskap-og-sosial-kontroll>
- Grue, J. (2015). *Teori i praksis: Analysestrategier i akademisk arbeid*. Fagbokforlaget.

- Hagelund, A. & Loga, J. (2009). *Frivillighet, innvandring, integrasjon: En kunnskapsoversikt*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/177672>
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet. (2021, 19. januar). *Tilskudd til integreringsarbeid i frivillige organisasjoner*. <https://www.imdi.no/tilskudd/tilskudd-2021/tilskudd-til-integreringsarbeid-i-regi-av-frivillige-organisasjoner/>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017, 8. mars). *Retten til å bestemme over eget liv – handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017–2020)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/retten-til-a-bestemme-over-eget-liv/id2542163/>
- Kobro, L. U., Andersen, L. L., Espersen, H. H., Kristensen, K., Skar, C. & Iversen, H. (2018). *Demokratisk innovasjon: Teorier og modeller for samskapende sosial innovasjon i norske kommuner*. Høgskolen i Sørøst-Norge/Senter for sosialt entreprenørskap og samskapende sosial innovasjon.
- Kunnskapsdepartementet. (2018, 29. oktober). *Integrering gjennom kunnskap*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/integrering-gjennom-kunnskap/id2617246/>
- Layton-Henry, Z. (1991). Citizenship and migrant workers in Western Europe. I U. Vogel & M. Moran (Red.), *The frontiers of citizenship* (s. 107–124). Springer.
- Loga, J. (2012). *Trossamfunn, innvandring, integrasjon: En kunnskapsoversikt*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Mulholland, M., Robinson, K., Fisher, C. & Pallotta-Chiarolli, M. (2021). Parent–child communication, sexuality and intergenerational conflict in multicultural and multifaith communities. *Sex Education*, 21(1), 44–58. <https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1732336>
- Predelli, L. N. (2008). Political and cultural ethnic mobilisation: The role of immigrant associations in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(6), 935–954. <https://doi.org/10.1080/13691830802211257>
- Putnam, R. D. (2001). *Bowling alone*. Simon and Schuster.
- Skutlaberg, L. S., Ekhaugen, T. & Holden, M. B. (2018). *Gjennomgang av post 71. Tilskudd til innvandrersorganisasjoner og annen frivillig virksomhet (ideas2evidence-rapport 01:2018 & Vista Analyse)*. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- St.meld. nr. 39 (2006–2007). *Frivillighet for alle*. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-39-2007-/id477331/>
- Takle, M. (2015). Immigrant organisations as schools of bureaucracy. *Ethnicities*, 15(1), 92–111. <https://doi.org/10.1177/1468796814546575>
- TUSMO. (2018). *IMDI-skjema: Tilskudd til frivillige organisasjoners holdningsskapende forebyggende arbeid mot tvangsekteskap m.m. Sluttrapporteskjema*. TUSMO.
- TUSMO. (2019). *Rapport om mentoropplæring*. TUSMO.

- TUSMO. (2020). *IMDI-skjema: Tilskudd til frivillige organisasjoners holdningsskapende/forebyggende arbeid mot tvangsekteskap m.m. Sluttrapporteskjema*. TUSMO.
- Winsvold, M., Mjelde, H. L. & Loga, J. (2017). *Trossamfunn som arena for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme* (Rapport fra Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor 2017-4). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rapport-trossamfunn-som-arena-for-forebygging-av-radikaliserings-og-voldelig-ekstremisme/id2550673/>
- Ødegård, G., Loga, J., Steen-Johnsen, K. & Ravneberg, B. (2014). *Fellesskap og forskjellighet. Integrasjon og nettverksbygging i flerkulturelle lokalsamfunn*. Abstrakt forlag.

KAPITTEL 8

Medvirkning og samskaping med erfaringskonsulenter i psykisk helse- og rustjenester

Kristina Bakke Åkerblom

ph.d.-stipendiat, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: People with lived experience of mental health or substance use challenges are increasingly employed as peer workers in mental health and substance use services. The authorities essentially initiate peer workers' entry in Norway, described as a means of ensuring service user participation and bringing a service user perspective into service development. Collaborative practices are a well-established principle in these services. Peer workers engage in various interactive practices to support existing service users and bring benefits to services, and contemporary service delivery is prioritized.

This chapter discusses some relevant conditions and structures that affect peer workers' ability to realize their potential in contributing to individual and system change. Peer workers' participation leads to creating new relationships and collaborative practices in the services. This shift can be understood as social innovation as it is concerned with meeting social needs in new ways and attuned to the process towards it, which is collaborative practice. Peer workers in new collaborative practices may or may not improve the service's capability to tackle social problems. Many factors will affect whether peer workers influence how these services are performed and developed in the future. Peer workers' practice and participation will require support from the professionals in the services, strategic leaders, and authorities if their participation is to change the service they are meant to influence.

Keywords: peer workers, participation, co-creation, social innovation

Introduksjon

Tradisjonen for å benytte personer i hjelperroller som selv har hatt, tilsvarende opplevelser og erfaringer som dem de skal hjelpe, strekker seg langt tilbake i historien. Dette gjelder innenfor psykisk helse- og rusarbeid, i selvhjelp og brukerstyrte initiativer, samt i sosiale motstandsbevegelser som har arbeidet for å påvirke beslutningstakere og/eller øke enkeltpersoner og ulike gruppers rettigheter (Watson & Meddings, 2019). I det siste tiåret har personer som har hatt utfordringer med rus og/eller psykisk helse, og som da gjerne selv har benyttet tilsvarende tjenester i økende grad blitt ansatt i de offentlige psykisk helse- og rustjenester i Norge (Ose et al., 2019). Disse stillinger har fått flere navn. Betegnelsen *erfaringskonsulent* fremstår i dag som mest brukt, og denne tittelen benyttes både av helsedirektoratet og Erfaringsentrum (Nasjonal forening for erfaringskonsulenter). Men også *medarbeider med brukererfaring* og *brukerspesialister* benyttes hyppig i endel tjenester. I stortingsmeldingen *Nasjonal helse- og sykehusplan 2020–2023* vises det til at erfaringskonsulenter skal bidra til å øke medvirkning for tjenestebrukere og pasienter i egen oppfølging, samt bidra til å styrke brukerperspektivet i tjenesteutviklingen (Meld. St. 7 (2019–2020)).

Ansettelse av erfaringskonsulenter har både et moralsk og pragmatisk fundament (se også kapittel 5). Involvering av dem som tjenestene er ment for, eller deres representanter i form av erfaringskonsulenter, kan bidra til å oppfylle en samfunnsmessig og moralsk forpliktelse. Samtidig kan tjenestene bli mer effektive ved at de blir mer tilpasset målgruppens behov.

Internasjonalt er personer med egenerfaring med psykisk helse- og/eller rusutfordringer engasjert i flere ulike settinger og roller. Bidragene deres strekker seg fra å omfatte opplæring og utdanning, forelesningsvirksomhet og rådgivning til å lede ulike tjenester og tilbud og drive med påvirkningsarbeid (Repper & Carter, 2011). De fleste slike roller i tjenestene for tidligere tjenestebrukere og pasienter involverer imidlertid ikke direkte en-til-en-oppfølging av tjenestebrukere og pasienter, bortsett fra erfaringskonsulent-rollen (Collins et al., 2016). I internasjonal forskningslitteratur beskrives erfaringskonsulenter ofte i posisjoner som tjenestenes «ytterste ledd», hvilket innebærer at de gjerne er det primære kontaktpunktet for tjenestebrukere og pasienter (Åkerblom, 2021; Åkerblom & Ness, 2021). Ettersom bruk av erfaringskonsulenter i tjenestene har økt,

har også forskning som belyser hvordan erfaringskonsulenter påvirker tjenestene og tjenestebrukere tiltatt. Det er dokumentert at erfaringskonsulenter i tjenestene fører til en rekke positive virkninger for tjenestebrukere, som færre og reduserte symptomer og mindre bruk av akutte tjenester (Crisanti et al., 2019; Harrison et al., 2017). Erfaringskonsulenter bidrar til at tjenestebrukere og pasienter øker medvirkning i egen oppfølging og klarer å fange opp og inkludere flere mennesker enn tjenestene har klart tidligere i kategorien som beskrives som «ekstra utsatt og marginalisert» (Gagne et al., 2018; MacLellan et al., 2017). I tillegg er det konstatert at erfaringskonsulenter øker tjenestebrukeres tro på egen mestringsevne (Mahlke et al., 2017), deres sosiale fungering (Watson & Meddings, 2019), reduserer opplevd stigma og styrker tjenestebrukeres posisjon og handlingskraft i egen situasjon (Chinman et al., 2016; Davidson, 2016; Repper & Carter, 2011). Positive virkninger for erfaringskonsulenters egen tilfriskningsprosess er også hyppig dokumentert (Agrawal et al., 2016; Debyser et al., 2018; Moran et al., 2012).

Dette kapitlet bygger hovedsakelig på kunnskap hentet fra internasjonal forskningslitteratur om erfaringskonsulenters roller og posisjoner i tjenestene. Kapitlet vil belyse noen sentrale betingelser og utfordringer knyttet til erfaringskonsulenters deltakelse i samskaping i utøvelsen og utviklingen av norske psykisk helse- og rustjenester. I Norge er erfaringskonsulenters inntreden initiert av myndighetene, men denne endringen kan samtidig forstås som en sosial innovasjon og kollektiv mobilisering av brukerstemmer i tjenestene. Kapitlet vil innledningsvis presentere posisjonen til personer med psykisk helse og rusutfordringer i tjenestene i et historisk perspektiv, og belyse oppstarten av ansettelse av erfaringskonsulenter i de norske psykisk helse- og rustjenester.

Posisjonen til personer med psykisk helse- og rusutfordringer i samfunnet

I løpet av 1800-tallet ble omsorg for individer med psykisk helse-behov, omtalt som «sinnsyke», «galninger» eller «distraherte personer», en offentlig bekymring, som derfor krevde en offentlig ordning (Grob, 1994). I begynnelsen var den generelle offentlige løsningen de såkalte asylene.

Psykisatri som fagfelt utviklet seg gradvis for å kunne ta seg av mennesker i asylene og institusjonene, som etter hvert ble til psykiatriske sykehus, og var under psykiaternes myndighet. Situasjonen for personer med ulike psykisk helse-utfordringer var på sett og vis nesten uforandret frem til 1980-tallet (Davidson et al., 2012; Topor & Matscheck, 2021). På dette tidspunktet dokumenterte forskning, og da særlig longitudinelle studier, at psykiatrisk behandling ikke var særlig effektiv. I tillegg ble det mer allment kjent at samfunn som ikke hadde asyler eller psykiatrisk behandling, i større grad klarte å rehabilitere personer med denne type utfordringer. Parallelt med at det ble fastslått at psykiatrien ikke hadde ønsket virkning, fikk *recovery*-bevegelsen større gjennomslagskraft. Denne bevegelsen vokste frem på slutten av 1970-tallet og har blitt knyttet til opprør mot brudd på menneskerettigheter i psykiatrien (Davidson, 2016; Watson & Meddings, 2019). *Recovery*-bevegelsen har vært særlig opptatt av å løfte frem kunnskap og erfaringer fra personer som har kommet seg etter psykisk sykdom, eller som har levd gode liv med ulike psykisk helse-utfordringer uten hjelp fra de offentlige tjenestene. Samlet sett har dokumentasjonen på psykiatrienes manglende effekt og *recovery*-bevegelsen banet vei for et betydelig skifte i tjenestebrukeres posisjon i psykisk helse og rustjenestene, der mennesker med ulike psykisk helse-utfordringer har blitt betraktet som mer aktive deltakere i egne bedringsprosesser (Topor & Matscheck, 2021). I tillegg har både erfaringene og kunnskapen til personer som har benyttet tjenestene på grunn av slike utfordringer, blitt mer ansett.

Erfaringskonsulentenes inntreden i norske tjenester

Å ansette erfaringskonsulenter i velferds- og sosialtjenestene er et relativt nytt fenomen i Norge. Denne typen ansettelse innebærer at personer som tidligere har vært tjenestebrukere får roller i den direkte oppfølgingen og behandlingen av nåværende tjenestebrukere og pasienter. Det foreligger per i dag en rekke statlige veiledere og styringsdokumenter der det påpekes at erfaringskonsulentene skal inn i tjenestene, som *Opptappingsplanen for rusfeltet 2016–2020* (Prop. 15 S (2015–2016), *HelseOmsorg21– et kunnskapssystem for bedre folkehelse* (Helse- og omsorgsdepartementet, 2014)

og *Nasjonal helse- og sykehusplan 2020–2023* (Meld. St. 7 (2019–2020)). Samlet sett beskriver disse styringsdokumentene at erfaringskonsulenter skal sørge for bedre brukermedvirkning på individnivå, og bringe inn brukerperspektiver i tjenesteutviklingen. I *Nasjonal sykehusplan 2020–2023* beskrives det en vekst i antallet erfaringskonsulenter de siste årene, og videre at denne veksten har ført til en mer «brukerorientert kultur» i tjenestene (Meld. St. 7 (2019–2020), s. 61). Samlet synes det som om disse styringsdokumentene baserer seg på en oppfatning av at erfaringskonsulenters deltakelse fører til en merverdi, både for tjenestene som sådan og for tjenestebrukere og pasienter. Erfaringskonsulenters deltakelse beskrives følgelig som et *middel* for å kunne oppnå ulike gevinster, mer enn som et mål i seg selv. Det er i dag ingen nasjonal standard for opplæring, sertifisering eller regulering av erfaringskonsulenter i norske tjenester (Mohn-Haugen & Åkerblom, 2021). I skrivende stund finnes det flere kommunale tiltak som driver med opplæring av erfaringskonsulenter, og en privat fagskole.

Allerede i 2008 publiserte Rådet for psykisk helse en utredning med tittelen *Med livet som kompetanse* (se Elvemo & Bøe, 2008), men det var først rundt 2010 at myndighetene for første gang begynte å aktivt motivere tjenester til å ansette personer med egne erfaringer med psykisk uhelse. Dette ble gjort gjennom innføringen av tilskuddsordningen «Kultur- og holdningsendringer på psykisk helsefeltet». Denne tilskuddsordningen varte fra 2010 til 2012 og var startskuddet for at offentlige tjenester begynte med denne type ansettelser, i første rekke innenfor de kommunale psykisk helse- og rustjenestene. I de senere år har en gryende interesse resultert i ansettelser av erfaringskonsulenter også i andre typer sosial- og velferdstjenester. Tilskuddsordningen ble deretter videreført fra 2012 til 2014, og regelverket for tilskuddet ble endret flere ganger. Det var først i 2015 at ansettelser av erfaringskonsulenter ble nevnt eksplisitt. I norsk sammenheng er altså satsingen på erfaringskonsulenter relativ ny, selv om det har vært en lang tradisjon for å ansette personer med egenerfaring innen rustjenestene. Opprinnelig ble dette kalt «likepersonsarbeid». Mange av disse ansettelsene har imidlertid vært i private stiftelser og ideelle og frivillige organisasjoner, da det er disse sektorene som tradisjonelt sett har hatt de mest omfattende tilbudene om oppfølging til personer med rusutfordringer i Norge.

Personer med rusutfordringer fikk først pasientrettigheter i de offentlige tjenestene i Norge fra 2003 (Ot.prp. nr. 3 (2002–2003)).

I 2017 ble den nasjonale interesseorganisasjonen for erfaringskonsulenter, Erfaringsssentrum, stiftet. Bakgrunnen for etableringen var et voksende behov for sikre gode rammebetingelser og ivareta erfaringskonsulenter som en ny yrkesgruppe i tjenestene. Per mai 2022 har over 180 erfaringskonsulenter valgt å organisere seg i organisasjonen. Erfaringsssentrum har som uttalt målsetting å styrke erfaringskonsulentenes posisjon, og sette erfaringskonsulenter i stand til å drive frem et nytt felt og en mer brukerorientert praksis i Norge. I 2021 utarbeidet organisasjonen etiske retningslinjer for erfaringskonsulenter, og ønsket med dette å rette et søkelys på hvilke overordnede prinsipper de ønsker skal ligge til grunn for den støtten, hjelpen og oppfølgingen erfaringskonsulenter tilbyr. Erfaringsssentrum har videre tilkjennegitt at de ønsker å arbeide for en form for autorisasjon som kan forplikte erfaringskonsulenter til å følge etiske retningslinjer og sentrale prinsipper i sine møter med enkeltbrukere og pasienter ute i tjenestene. Ytterligere har Erfaringsssentrum tatt til orde for å se nærmere på en opplæring og kvalitetssikring av erfaringskonsulentene gjennom en utdanning som ligger i det offentlige høyskolesystemet (Mohn-Haugen & Åkerblom, 2021). En profesjonalisering av erfaringskonsulentrollen gjennom utdanning i det offentlige høyskolesystemet vil kunne øke rollens prestisje og svare til en utvikling som peker mot at erfaringskonsulenter blir ansatt på stadig nye felt og i mer spesialiserte roller. Likeledes risikerer man å favorisere personer som har best forutsetninger for å «innta skolebenken». Dette kan ekskludere personer uten studiekompetanse og innebære at erfaringskompetansen som ligger til grunn får en mindre sentral rolle. En slik innsnevring av hvem som kan bli erfaringskonsulenter kan også medføre at disse stillingene blir mindre attraktive for noen arbeidsgivere.

Erfaringskonsulenter befinner seg i en «liminal posisjon»

Erfaringskonsulenter er ansatt på bakgrunn av sine erfaringer med utenforskap som kan være knyttet til psykisk helse-utfordringer, rus,

prostituasjon, bostedsløshet og utfordringer med å tilhøre en utstøtt eller marginalisert gruppe i samfunnet. Deres innpass i tjenestene er altså nettopp på bakgrunn av at de har tilhørt og deler lignede erfaringer som gruppen de er satt til å hjelpe. Flere har valgt å beskrive posisjonen som erfaringskonsulenter befinner seg i som «en liminal posisjon» (Scott, 2011; Voronka, 2019; Watson, 2017), i den forstand at erfaringskonsulenter eksisterer mellom to ulike identiteter: rollen som tjenestebruker og rollen som hjelper. Erfaringskonsulenter identifiserer seg med gruppen de er satt til å hjelpe fordi de selv har vært i tilsvarende situasjon, og det er denne posisjonen de benytter seg av når de arbeider for å hjelpe tjenestebrukere og pasienter. For erfaringskonsulenter kan det oppleves ekstra meningsfullt å bidra til at personer i en slik situasjonen får det bedre, som igjen kan føre til at erfaringskonsulentene får bedre selvfølelse (Cabral et al., 2013) og sterkere tilhørighet og opplevelse av fellesskap med dem de er satt til å hjelpe (Hurley et al., 2018). I sine roller som erfaringskonsulenter er det nødvendig for dem å fremtre som personer med relevant erfaringsbakgrunn overfor de fagansatte som de arbeider sammen med, og som autentiske og med tilsvarende bakgrunn som tjenestebrukere de skal hjelpe. På den ene siden innebærer dette at erfaringskonsulenter i møte med fagansatte må (be)visе at de representerer gruppen som de er til for ved å vise at de selv har hatt «store nok» utfordringer og «mange nok» erfaringer til at de kan representere disse tjenestebrukerne. Samtidig som de må være åpne om sine utfordringer og erfaringer, må erfaringskonsulenter demonstrere at de er «oppegående nok» til å kunne følge tjenestenes faglige retningslinjer og stå i arbeid (Voronka, 2019).

Den posisjonen erfaringskonsulenter befinner seg i, mellom personer som bruker tjenestene og de fagansatte som arbeider i tjenestene, og mellom dem som er «inkludert» i samfunnet og dem som lever i ytterkanten, skaper et rom for at erfaringskonsulentene kan innta en brobyggerrolle. I internasjonal forskningslitteratur beskrives brobyggerrollen som en essensiell oppgave for erfaringskonsulenter. Gillard et al. (2015) bruker også brobyggerbegrepet, og beskriver at erfaringskonsulenter bruker sin liminale posisjon til å støtte tjenestebrukere og pasienter til å kommunisere med de fagansatte, og til å bygge bro til samfunnet for øvrig

(Gillard et al., 2015). Van Meerkerk og Edelenbos (2018) benytter tilsvarende begrepet «boundary-spanner» når de beskriver hvordan personer kan fungere som brobyggere og «passere» over ulike grenser ved at de oversetter og transformerer kunnskap, tilrettelegger for samhandling og bygger relasjoner på tvers av grupper og organisasjoner (van Meerkerk & Edelenbos, 2018, s. 10; se også Mutschler et al., 2019). «Verktøykassen» erfaringskonsulenter er i besittelse av som følge av sin liminale posisjon, kan gjøre dem i stand til å formidle erfaringer og kunnskap mellom ulike aktører, diskurser og kunnskapsformer. Erfaringskonsulenter beskrives videre ofte å ha et nettverk og en sosial kapital som hjelper dem å engasjere forskjellige aktører til å utvikle et sterkt engasjement (Bocking et al., 2018; Chisholm & Petrakis, 2020; Merritt et al., 2020). Det er også vanlig at erfaringskonsulenter har en sterk tilknytning til brukerorganisasjoner (Gillard et al., 2015; Åkerblom et al., 2020). En slik samtidig rolle, eller tilhørighet, kan medføre at erfaringskonsulenter både innehar en «strukturell komponent» som ansatt som erfaringskonsulent i de offentlige tjenestene, og en «holdningskomponent» knyttet til verv eller posisjoner i brukerorganisasjonene. Dermed kan erfaringskonsulenter både besitte en form for brobyggerfunksjon og inneha det som Putnam vil beskrive som sammenbindende sosial kapital (Putnam, 2000) (se også kapittel 1 og 4).

Erfaringskonsulenters liminale posisjon mellom de fagansatte og tjenestebrukere kan i tillegg bety at erfaringskonsulenter selv opplever å være underlagt *andre* «institusjonelle logikker» enn de fagansatte i tjenestene. Dette kan være synlig ved at erfaringskonsulenter kan tillate seg fremgangsmåter og handlinger som fagansatte ikke kan gjøre. I rapporten *Integrering av erfaringskompetanse: Hvordan opplever erfaringskonsulenter med ruserfaring sin arbeidssituasjon?* beskrives det at norske erfaringskonsulenter har fortalt at de ikke opplever at alle «reglene» i tjenestene er ment for dem, og at det derfor heller ikke er så viktig å følge alle disse (Åkerblom et al., 2020). Dessuten kan brudd på normer og regler i tillegg ha et positivt aspekt ved seg, fordi det kan knytte erfaringskonsulentene tettere til tjenestebrukere. Videre beskrives det at erfaringskonsulenter har en sterk iboende motivasjon til å sørge for at utsatte og stigmatiserte tjenestebrukere og pasienter får den hjelpen

de selv opplevde at de ikke fikk, men vurderte at de hadde behov for (Watson, 2017). Dette kan da bety at erfaringskonsulenter vil prioritere andre fremgangsmåter og aktiviteter nettopp fordi de opplever at dette er viktig for å kunne hjelpe tjenestebrukere. Velkjente eksempler er at erfaringskonsulenter kan velge å ha kontakt med tjenestebrukere som benytter tjenestene de er ansatt i også utenom arbeidstid.

Det er lite kjent hvordan erfaringskonsulentenes arbeidsmåter og tilnærminger påvirker de fagansattes holdninger og yrkesutøvelse og i hvilken grad erfaringskonsulenter bidrar til å etablere nye praksiser i tjenestene. På samme måte som det kan fremstå uklart for erfaringskonsulenter hvordan de skal bringe inn sin erfaringskompetanse, kan det være problematisk å kritisk utfordre erfaringskonsulentene som har «sitt levde liv» som kompetanse fordi skillet mellom sak, liv og person fremstår som uklart (Juritzen, 2021). Ettersom erfaringskonsulenters medvirkning og praksis baserer seg på deres liminale posisjon mellom personer som bruker tjenestene og fagansatte som arbeider i tjenestene, kan dette medføre en utfordring knyttet til hvordan evaluering, kontroll og tilsyn med erfaringskonsulentrollen kan gjennomføres.

Betingelser for erfaringskonsulenters medvirkning

Erfaringskonsulenters deltakelse beskrives som et virkemiddel for å fremme (sårbare) tjenestebrukere og pasienters stemme, samtidig som det påpekes at erfaringskonsulenter skal bidra til en vesentlig endring av tjenesteutformingen. Det at offentlige tjenester må forholde seg til de samme reformene og reguleringene fra sentrale politiske myndigheter, er hensiktsmessig når det gjelder å iverksette og spre slike omstillinger. Den politiske kraften i norske stortingsmeldinger blir i forskningslitteraturen beskrevet som betydelige (Christensen & Fluge, 2016), både når det gjelder å sette den politiske dagsorden og som viktige styringsdokumenter i utviklingen av tjenestene. Det kommer likevel ikke frem av de norske styringsdokumentene (Prop. 15 S (2015–2016); Helse- og omsorgsdepartementet, 2014; Meld. St. 7 (2019–2020)) *hvordan* erfaringskonsulenter skal medvirke, eller hvilke roller og oppgaver de bør ha for å kunne oppnå

disse målsetningene. I *Nasjonal sykehusplan 2020–2023* konstateres det derimot at det er behov for å avklare erfaringskonsulenters roller og arbeidsforhold, og at dette er et ansvar som hviler på arbeidsgivere i kommune- og spesialisthelsetjeneste (Meld. St. 7 (2019–2020), s. 61). Et slikt tolknings- og handlingsrom innebærer riktignok frihet og fleksibilitet for arbeidsgivere og lederne, men det medfører også uklarhet. Dette kan føre til en metodologisk naivitet som forutsetter at gjennomføringen av erfaringskonsulenters medvirkning og samarbeid er enklere enn hva det faktisk kan være (Glimmerveen et al., 2018) (se også kapittel 5).

I forskningslitteraturen pekes det videre på at medvirkningsprosesser hvor deltakere blir invitert med av en igangsetter eller autoritet medfører et ufravikelig skjevt maktforhold mellom initiativtaker (myndighetene) og deltakere (Marent et al., 2015, s. 831). Når maktrelasjoner ikke tas opp, kan deltakelse fra erfaringskonsulenter fremstilles som mer demokratiske enn det faktisk er. På samme måte kan beskrivelser av erfaringskonsulenters deltakelse i tjenestene, som underkommuniserer slike maktrelasjoner, fremstå som ivaretagelse av tjenestebrukeres perspektiver, mens dette snarere brukes for å legitimere, validere og forsvare politiske målsettinger (Breimo & Røiseland, 2021, s. 39). Slik kan erfaringskonsulenter i realiteten legitimere politiske vedtak, og derigjennom myndighetenes posisjon. Ytterligere kan erfaringskonsulenters deltakelse føre til politisk kooptering, for eksempel ved at deres bidrag i form av arbeidsinnsats (eller betaling) ikke anerkjennes, og dermed at deler av «prosjektkostnadene» – som tid og materielle ressurser – overføres til dem selv (Glimmerveen et al., 2018). Dersom erfaringskonsulenters deltakelse praktiseres som beskrevet, står det i skarp kontrast til den formen for deltakelse som *recovery*-bevegelsen vektlegger. Det vil være vesentlig å utforske og forstå hvordan maktforhold i tjenestene spiller inn på erfaringskonsulenters medvirkning. En tydeliggjøring av hva deres medvirkning skal være, hvordan den skal gjennomføres og hvilke aktører som er involverte, kan være nødvendig for å oppnå reelle medvirkningsprosesser. Innovasjonslitteraturen peker i tillegg på at det er essensielt å beskrive *når* medvirkning skal finne sted (Brandsen, 2021; Osborne & Strokosch, 2013; Torfing et al., 2019) fordi dette kan knyttes direkte til hvilke resultater som kan forventes oppnådd. Spørsmålet om

når medvirkning skal finne sted er vesentlig når det argumenteres for et konseptuelt skille mellom samproduksjon og samskaping (Torfing, Krogh et al., 2020). *Samproduksjon* brukes da om samarbeidet mellom tjenesteytere og tjenestebrukere knyttet til levering av (ofte forhåndsdefinerte) tjenester, mens betegnelsen *samskaping* benyttes når samarbeidet har startet i tidligere faser, for eksempel til problemdefinering og design av disse tjenestene (Osborne & Strokosch, 2013). Samskaping beskrives å ha en innovasjonsdimensjon som ikke er til stede i en samproduksjon (Torfing et al., 2019). I norske styringsdokumenter benyttes betegnelsen samskaping ofte når medvirkningsprosesser med ulike aktører og innbyggere som anses som «berørte» omtales (se også kapittel 5). Samskaping som metode for å øke deltakelse fra innbyggere blir videre foreslått som strategi hos et bredt utvalg av norske kommuner (Breimo & Røiseland, 2021).

Erfaringskonsulentenes medvirkning til tjenesteutvikling i psykisk helse- og rustjenester

Antakelsen om at brukerdeltakelse skal medføre noe positivt og nyttig for helsetjenestene er utbredt (Beresford, 2021). Erfaringskonsulenters deltakelse og medvirkning i tjenestene innebærer flere endringer i forhold til tidligere praksis. I første rekke har deres inntreden i norske tjenester ført til at «brukerdeltakelsen», som tidligere var basert på frivillig innsats eller gjennom brukerorganisasjoner, nå også delvis finansieres gjennom lønnet arbeid. Som en konsekvens av dette er selve «brukermedvirkningen» flyttet nærmere den kliniske praksisen i tjenestene. Erfaringskonsulenter deltar på ulike vis direkte i det kliniske arbeidet i psykisk helse- og rustjenester og arbeider i de fleste tilfeller også i team sammen med andre fagansatte. Når erfaringskonsulenter er mer permanent til stede, stadig mer også i faste stillinger, muliggjør dette at de kan påvirke leveringen av tjenestene både direkte og indirekte. Direkte ved at de deltar i det kliniske arbeidet, og indirekte ved at også de fagansatte påvirkes av deres tilnærminger. Likeledes vil erfaringskonsulenters faste tilstedeværelse kunne tillate at brukerperspektiver kan bringes mer direkte inn i tjenesteutvikling og kvalitetsforbedring sammenlignet med

mer midlertidige «eksterne» former for medvirkning, som offentlige høringer og folkemøter.

I norske psykisk helse- og rustjenester er fremdeles standardmetoden for brukermedvirkning på systemnivå å involvere brukerrepresentanter i råd og brukerutvalg. Dette engasjementet antas å øke tjenestens relevans, legitimitet og effektivitet (Olsson et al., 2020). Effekten av denne typen brukermedvirkning på tjeneste- og systemnivå er imidlertid lite forsket på (Langøien et al., 2021), noe som gjør det vanskelig å si om dette er en effektiv måte å drive brukermedvirkning på. Ettersom denne formen for brukermedvirkning ofte er en tidsbegrenset aktivitet, muliggjort og arrangert av dem som inviterer inn (myndigheter), er det altså sannsynlig at slike medvirkningsprosesser i begrenset grad kan reformere eksisterende tjenester.

Norske erfaringskonsulenter oppgir at de har oppgaver både knyttet til direkte oppfølging av tjenestebrukere og pasienter, og at de deltar i utviklingsarbeid, råd og utvalg som har til hensikt å forbedre tjenestene (Holst & Mohn-Haugen, 2021). Ved å legge stor vekt på deltakelse fra erfaringskonsulenter i tjenesteutviklingen kan en risikere å undervurdere bidraget fra kollektive aktører, som sivilsamfunnsorganisasjoner og brukerorganisasjoner. I intervjuer med norske ledere som har arbeids-giveransvar for erfaringskonsulenter bekrefter flere at de velger å involvere erfaringskonsulenter systematisk i utviklingen av sine tjenester, samt at erfaringskonsulentene deltar i råd og utvalg i tjenestene (Åkerblom & Mohn-Haugen, 2022). Dette styrker en antakelse om at erfaringskonsulenter til en viss grad har overtatt oppgaver og roller som tidligere har tilfalt brukerorganisasjoner og frivillige fellesskap. *Hvem* som inviteres inn i samarbeidet knyttet til utvikling av tjenestene har også ført til debatt mellom ulike grupperinger i tjenestene, og til diskusjoner mellom brukerorganisasjoner og erfaringskonsulenter. Sentralt i disse debattene er også spørsmål knyttet til hvor erfaringskonsulenter bør ha sin tilknytning og få sin opplæring; i brukerbevegelsene eller i tjenestene? Mens enkelte har tatt til orde for at det er avgjørende at erfaringskonsulenter har en nær tilknytning til brukerorganisasjoner for at de ikke skal bli «kooptert» av tjenestene og deres logikker, hevder andre at tjenestene har et stort ansvar i å definere sine respektive behov. Sistnevnte er i tråd med

hva myndighetene anbefaler. I *Nasjonal helse- og sykehusplan 2020–2023* beskrives det at opplæring av erfaringskonsulenter bør tilpasses behovene til tjenesten den enkelte er ansatt i (Meld. St. 7 (2020–2023)). Dette innebærer en fare for at tjenestene vil vektlegge kunnskap og kompetanse fra erfaringskonsulenter som er i tråd med deres eksisterende måter å utøve disse tjenestene på, snarere enn å legge til rette for at erfaringskonsulenter kan bidra til å utfordre og forandre tjenestene.

Bakgrunnen til at erfaringskonsulenter involveres av ledere i tjenesteutviklingen kan på den andre side skyldes andre faktorer enn at de er mer «tilgjengelige» som følge av permanent tilstedeværelse i tjenestene. Erfaringskonsulenter ansettes hovedsakelig innenfor tilsvarende og/eller de samme tjenester de selv har benyttet. Dette innebærer at de vil ha en kontekstbasert erfaringskunnskap som direkte vil ha betydning for tjenesten de er ansatt i, som eksterne brukerrepresentanter i mindre grad antas å bringe inn (Åkerblom, 2021). En mer fruktbar tilnærming kan være om erfaringskonsulentene som jobber i tjenestene inngår i et likeverdig partnerskap med brukerrepresentantene fra ulike organisasjoner. Et slikt partnerskap, som kombinerer medvirkning fra erfaringskonsulenter i tjenestene med medvirkning på et strategisk nivå fra brukermedvirkere, kan imøtekomme utfordringen som kan oppstå som følge av kooptering, og at erfaringskonsulenter på innsiden risikerer å styres av lojalitet med sin arbeidsplass. Samtidig kan et slikt partnerskap sørge for at brukerorganisasjonenes brukermedvirkere får bedre innsikt i behovene til de aktuelle tjenestene de skal medvirke i på et strategisk nivå. En allianse som kobler disse to nivåer for medvirkning øker sannsynligheten for innovative endringer i tjenester som følge av brukerperspektiver og har mulighet til å utfordre hele modellen for utforming og levering av tjenestene (Osborne & Strokosch, 2013).

Tilpasning til norske velferds- og sosialtjenester

I all hovedsak er forskningen på erfaringskonsulenter i tjenestene hentet fra land som er ganske forskjellige fra Norge. En vesentlig forskjell er at *ansvarsfordelingen* mellom offentlig, kommersiell og ideell sektor, eller

«velferdsmiksen», er annerledes i Norge enn i mange andre land. En overordnet velferdsmodell som langt på vei deles av de skandinaviske landene er en stor offentlig sektor som finansierer og produserer størsteparten av velferdstjenestene (Ibsen et al., 2021). Dette innebærer i praksis at flere sosial- og velferdstilbud som tar sikte på å bedre livsvilkår for tjenestebrukere vil befinne seg i offentlig sektor i Norge, mens tilsvarende tilbud vil befinne seg i frivillig sektor i land vi sammenligner med. Mange slike sosial- og velferdstilbud der erfaringskonsulenter deltar, vil i andre land derfor i større omfang være organisert av frivillig sektor enn det som er tilfelle i Norge.

I tillegg til dette beskrives erfaringskonsulenter i andre land gjerne å ha inneha funksjoner som i Norge typisk ivaretas av profesjonelle, for eksempel i tilbud til personer som har psykisk helse- og/eller rusutfordringer. I USA beskrives erfaringskonsulenter ofte å ha roller og oppgaver i program som *supported employment* (SE) og *individual placement and support* (IPS) (Davidson, 2016). I Norge driftes tilsvarende program av ulike fagansatte i de offentlige tjenestene, særlig i Nav.

Medvirkning fra erfaringskonsulenter: Interesser og maktforhold

Deltakelse og (bruker)medvirkning fremstår som den nye standarden i tjenestene på psykisk helse- og rusfeltet, og er nedfelt i både styringsdokumenter, veiledere og lovverk (Røsvik, 2019) (se også kapittel 5). Til tross for at denne ideen gradvis fremstår som dominerende i politiske dokumenter synes den likevel å harmonere dårlig med rådende tankesett og ideologier i disse tjenestene. Dette kan innebære at selv om medvirkning er nedfelt i både retningslinjer og lover, så avspeiler ikke dette nødvendigvis praksis i tjenestene. I psykisk helse- og rustjenester har ofte den biomedisinske, evidensbaserte kunnskapen forrang. Behandlingsfilosofien disse tjenestene baserer seg på er derfor i stor utstrekning myntet på ideene til dem som allerede har mye makt i disse tjenestene, en ubalanse som er grundig beskrevet av Foucault (1999). Foucault har gitt sentrale bidrag i forståelsen av historien til psykisk helse- og rustjenester og dens mange eksempler på «dehumaniserende praksiser». Slike praksiser tar gjerne form av

selvfølgeligheter og kan være systemisk skjult. En endring som blir innført fordi den er tenkt å være human kan dermed etter kort tid forstås som inhuman. Foucault påpeker videre hvordan kunnskap og makt kan utgjøre et sirkulært forhold og er vevd sammen slik at *én* sannhet blir mer sann og overordnet enn alle andre sannheter. Minst like viktig er det at en slik styringskunst evner å marginalisere andre «sannheter». Marginaliseringen innebærer at de som besitter makten – «fornuftseierne» – også bestemmer hvem som får anledning til å snakke, når og på hvilke måter (Foucault, 1999). Fornuftseierne i disse tjenestene sitter med makten til å diagnostisere og bestemme hvem som får anledning til å få hjelp og ikke, og er både psykiatere og psykologer. Målet for psykisk helse-tjenester beskrives oftest å levere evidensbasert behandling, hovedsakelig utformet for spesielle symptomer og lidelser. Et sentralt spørsmål er derfor om disse fornufts-eierne vurderer det som essensielt at erfaringskonsulenter bringer inn sin kunnskap og kompetanse i tjenestene.

Kjente utfordringer som presenteres i internasjonal forskning

Både internasjonal (Cronise et al., 2016) og norsk forskning (Åkerblom et al., 2020) antyder at erfaringskonsulentene ofte blir tilgodesett med knappe ressurser, som for eksempel midlertidige stillinger og deltidsarbeid. Tilsvarende påpekes det forskjeller i måtene erfaringskonsulenter blir involvert på i ulike organisatoriske settinger i England (Gillard et al., 2015), samt fare for tokenisme, der erfaringskonsulenter kun tildeles symbolske roller uten reell innflytelse (Byrne et al., 2016) (se også kapittel 5). Flere studier (Davidson et al., 2012; Vandewalle et al., 2016) peker på faren for at den erfaringsbaserte kunnskapen som erfaringskonsulenter bringer inn til tjenestene kan bli tilsidesatt av den dominerende biomedisinske, evidensbaserte kunnskapen. Denne kunnskapens forrang trekkes ytterligere frem som en årsak til de eksisterende maktforskjellene og barrierene mellom erfaringskonsulenter og fagansatte (Byrne et al., 2016). Det er også hyppig belyst at erfaringskonsulenter vanligvis ikke opplever seg likestilte i sine posisjoner (Davidson et al., 2012; Gillard et al., 2017; Åkerblom et al., 2020), og at slike makt-ubalanser kan begrense

erfaringskonsulenters bidrag i tjenestene (Gillard et al., 2014) (se også kapittel 5). Stigma er fortsatt en stor utfordring for mennesker med psykisk helse- og rusutfordringer. Mens en vanlig strategi for å unngå stigma er å skjule informasjon som fører til stigma, innebærer erfaringskonsulentrollen å kontinuerlig dele denne informasjonen. Barrierer for å ta i bruk erfaringskompetansen knytter mange erfaringskonsulenter til det stigmaet mange opplever, og til makt-ubalansen mellom erfaringskonsulenter og fagansatte. Likeledes beskrives det at erfaringskonsulenter strever med uavklarte roller.

Erfaringskonsulenter beskrives oftest i posisjoner i tjenestene hvor deres oppgaver og roller er definert på forhånd (Åkerblom & Ness, 2021) som betyr at de har begrenset innflytelse over eget arbeide (Åkerblom, 2021). Tilsvarende har forskning fra England og USA dokumentert at erfaringskonsulenter i frivillig sektor opplever å kunne bidra *mer* til tjenesteutforming enn erfaringskonsulenter som er ansatt i offentlige tilbud, selv når tjenestenes karakter og innhold ellers fremstår som like (Beresford, 2021; Davidson, 2016; Gillard et al., 2015).

Behovet for et mer brukersentrert kunnskapsgrunnlag

Betydningen av et kunnskapsgrunnlag for psykisk helse- og rustjenestene som er mer brukersentrert og sosialt orientert har i mange år blitt vektlagt gjennom politiske føringer, i forskning og på fagfeltet både internasjonalt og i Norge (Borg et al., 2017). En barriere som er trukket frem i tidligere forskning er at kravet til evidensbasert kunnskap er stort i de offentlige psykisk helse- og rustjenester. Det erfaringskonsulenter vil oppleve som nødvendig vil ikke nødvendigvis harmonere med det en psykolog er forpliktet til i henhold til Norsk psykologforenings prinsipperklæring om å basere sine vurderinger på evidensbasert praksis til enhver tid.

Erfaringskunnskap fra tidligere brukere av tjenestene representerer dermed et brudd med dette. I Norge er imidlertid det offentlige tjenesteapparatet profesjonalisert og verdsetter teknokratisk, profesjonell kompetanse. De profesjonelle har en særlig vesentlig rolle og et særlig ansvar i tjenestetilbudene (Torfing, Andersen et al., 2020), noe som kanskje er

aller mest fremtredende i spesialisthelsetjenesten hvor selve målsettingen for tjenestene er å gi evidensbasert behandling, hovedsakelig beregnet på å konkrete symptomer og eller å «reparere» lidelser. Søkelyset på «dysfunksjoner» i disse tjenestene forsterker de profesjonelles rolle (desto høyere utdannet, desto bedre), og sørger for at fagpersonene fremdeles er nøkkelaktører fordi de besitter den (vitenskapelige) kunnskapen om sykdom og lidelse, og dermed også vet best hvordan disse skal behandles (Topor & Matscheck, 2021). Fagpersoner innen psykisk helse- og rustjenester, oftest psykiatere og psykologer, kan tenkes å være «oppdratt» til å være eksperter med monopol på en bestemt form for kunnskap. Dersom dette er tilfelle, kan det være vanskelig å samhandle med aktører som utfordrer deres autoritet, status eller ekspertkunnskap. For at erfaringskonsulenter skal vinne terreng i disse tjenestene vil derfor den organisatoriske konteksten være avgjørende. Den evidensbaserte kunnskapens forrang i enkelte tjenester kan forklare hvordan et «implementerings-gap» kan oppstå i tjenestene der intensjonene og forventningene presentert i de statlige styringssignaler og retningslinjer ikke blir realisert i praksis.

Et ytterligere særpreg ved psykisk helse- og rustjenester i Norge er at de er sterkt lovregulert. Både kommuner og spesialisthelsetjeneste er lovpålagt å levere ulike konkrete tjenester. Det er videre lovpålagte retningslinjer som dominerer det autoriserende miljøet for disse tjenestene, og disse retningslinjene gir også den prosessuelle makten til de profesjonelle i tjenestene. Dette innebærer at noen profesjoner har en større definisjonsmakt i disse tjenestene enn andre. Som nevnt er norske psykologer ytterligere forpliktet til å drive evidensbasert klinisk praksis, i tillegg til å følge profesjonsvedtatte fagetiske retningslinjer. Hvorvidt erfaringskonsulenters virke kan innpasses i, eller oppfattes å stå i kontrast til den evidensbaserte praksisen som drives i tjenestene, vil derfor ha direkte innvirkning på erfaringskonsulenters posisjon og mulighet til å medvirke i utvikling og utøvelse av disse tjenestene.

Som tidligere nevnt har den politiske kraften i norske stortingsmeldinger blitt beskrevet som stor, og styringsdokumenter som essensielle i utviklingen av tjenestene (Christensen & Fluge, 2016). Imidlertid er norske styringsdokumenter lite nyanserte når det gjelder hvordan erfaringskonsulenter skal arbeide i tjenestene, bortsett fra at det i *Nasjonal*

sykehusplan 2020–2023 beskrives at arbeidsgivere i kommune og spesialisthelsetjeneste må avklare erfaringskonsulenters roller og arbeidsforhold (Meld. St. 7 (2020–2023), s. 61). Følgelig er et sentralt spørsmål hvorvidt det er ønskelig fra arbeidsgiveres side at erfaringskonsulenter skal medvirke og være likeverdige parter tjenestenes utvikling og praksis.

For eksempel kan man se for seg at dersom erfaringskonsulenter blir sett på som en trussel mot tjenestenes faglige forsvarlighet, så vil det også være mer sannsynlig at deres roller og muligheter til medvirkning begrenses. I slike tilfeller kan det være at erfaringskonsulentens medvirkning tillates innenfor rammene av det som arbeidsgiverne vurderer er passelig. Dette kan føre til at erfaringskonsulenter blir tilgodesett med oppgaver og aktiviteter som anses som mindre viktig for tjenestene og som er på utsiden av deres kjernevirksomhet. I slike situasjoner vil erfaringskonsulenter mulighet til å medvirke til vesentlige og innovative endringer i tjenestene være lite sannsynlig.

Dersom de ovenfor skisserte utfordringene gjenspeiler virkeligheten, vil en sentral utfordring være at de profesjonelle i tjenestene må gi fra seg makt ved å anerkjenne begrensninger ved egen fagkunnskap og å se behovet for å mobilisere andre former for kunnskaper og erfaring. Dette kan for eksempel bety at de profesjonelle må forsone seg med å samhandle med (tidligere) tjenestebrukere og erfaringskonsulenter som utfordrer ens autoritet og ekspertkunnskap, og anerkjenne at disse, blir likeverdige partnere i utvikling og drift av tjenester.

På samme måte er det relevant å tenke over hva «likeverdig partner» vil bety i disse tjenestene og om det er nødvendig at erfaringskonsulenter skal være likeverdige for å kunne bidra til å forandre institusjonene og tjenestene fra innsiden. Vil det å være likeverdig bety å delta *likt* i alle prosesser av tjenesteutviklingen? Litteratur om samskaping som metode for å skape innovative løsninger beskriver ofte at samskaping innebærer å delta likt – i definering av utfordringer, i design og utvikling av nye løsninger, samt i utprøving og implementering av disse nye løsningene (Osborne & Strokosch, 2013; Torfing et al., 2019). Derimot kan det at erfaringskonsulenter skal delta med samme mandat som fagpersoner i både utforming og i ytelsen av disse tjenestene være en utopi, fordi deres kunnskap og erfaring er så ulik de fagansatte i disse tjenestene. Askheim

og Høiseth påpeker at «likeverd» ikke i alle sammenhenger vil bety like bidrag, og eksemplifiserer det med «medforsker»-rollen (Askheim & Høiseth, 2019). Når de beskriver brukermedvirkning i forskning benytter de derfor heller begrepet «likeverdig komplementær kompetanse» og hevder at dette er en mer aktuell strategi for brukermedvirkning i forskning.

Sammenhengen mellom metodene vi benytter, og målene vi kan oppnå

Har selve handlingen med å involvere erfaringskonsulenter blitt viktigere enn at deres medvirkning skal føre til bedre og mer effektive tjenester? I 2009 mottok den amerikanske politiske økonomen Ellinor Ostrom nobelprisen i økonomi fordi hun dokumenterte at *involvering* av innbyggere som bruker aktuelle tjenester kan bidra til mer *effektive* offentlige tjenester. Dette videreføres i dag i stor grad gjennom tjenesteinnovasjonsforskning som nettopp vektlegger kunnskapen til de som har eller har hatt «skoene på» når nye tilbud og tjenester skal utvikles (Osborne et al., 2016).

Det kan stilles spørsmål ved om det er mulig å forsøk på å utvikle mer brukersentrerte og sosialt orienterte tjenester kan lykkes dersom ikke gruppene tjenestene er ment for deltar i prosessen med å utvikle dem. Freire trekker frem hvordan de undertrykte selv må involveres i handlinger rettet mot strukturer som skal forandres (Freire, 1999, s. 112–113) og at det må være en sammenheng mellom teori og bevegelse, og mellom refleksjon og handling. Tilsvarende argumenterer Beresford (2021) for at det er et iboende problem og en motsetning at ideologier som forplikter seg til demokratiske verdier ikke utvikles gjennom reelle demokratiske prosesser (Beresford, 2021, s. 56).

Askheim (2009) kategoriserer begrunnelser som benyttes for brukermedvirkning i tjenestene på rusfeltet henholdsvis som «instrumentelle» og «demokratiske», og beskriver at der de demokratiske begrunnelsene springer ut av retten til innflytelse over eget liv, er de instrumentelle knyttet til hvilke resultater medvirkningen fører til. Hovedpoenget bak instrumentell medvirkning er at når tjenestebrukere eller pasienter får opplevelsen av å kunne påvirke egen behandling, vil det etter hvert føre

til at de etterlever hjelpeapparatets veiledning (Askheim, 2009). Askheim argumenter videre for at de instrumentelle begrunnelser for medvirkning kan implisere at tjenestene langt på vei vil opprettholde eksisterende praksiser fordi de baserer seg på antakelsen om at tjenestebrukere og pasienter ikke selv vet hva som er riktig og viktig for dem, men tvert imot at det er tjenestene, eller fagfolkene, som vet hva som er viktigst.

Eksempelvis vektlegger nyere helsepolitiske styringsdokumenter prinsippet «Hva er viktig for deg?» som et styrende prinsipp (FHI, 2019). «Hva er viktig for deg?» har særlig blitt trukket frem som styrende prinsipp i pakkeforløpene for psykisk helse. Selv om valgfrihet blir fremhevet, kan det stilles spørsmål ved hvordan dette gjennomføres i praksis i pakkeforløpene der pasienters reelle medvirkning er redusert til valg mellom behandlingsmetoder som tjenestene selv velger at de skal tilby (Aarre, 2021). Den tradisjonelle metoden i psykisk helsevern er å diagnostisere en psykisk lidelse og på bakgrunn av symptomene tilby behandlinger som har dokumentert effekt. Dette kommer særlig tydelig til uttrykk i pakkeforløp for tvangslidelse, der pasientene i realiteten har valget mellom å ta imot den anbefalte behandlingen eller avslutte forløpet (Aarre, 2021, s. 150).

Offentlig innovasjonsforskning har lagt betydelig vekt på hvordan innovative endringer kan skapes og styrkes gjennom samarbeidsprosesser (De Vries et al., 2016). Denne forskningen har studert ulike samarbeidspraksiser i tjenester, fra ulike vinkler og på ulike nivåer. Et eksempel er involvering av tjenestebrukere i tjenesteutvikling. Denne forskningen har særlig pekt på at aktørers ulike roller i en samskapingsprosess også vil bety at deres bidrag på ulike måter kan påvirke praksiser og utvikling av tjenester (Voorberg et al., 2015). Innovasjonsforskning kan gjerne fremstå som instrumentell i sin tilnærming til medvirkning, men til tross for dette kan slik forskning være relevant når det gjelder å underbygge sammenhengen mellom aktiv involvering og resultat (Osborne et al., 2016). Denne forskningen stadfester at dersom medvirkning fra berørte aktører, som oftest brukere av aktuelle tjenester, skal være effektiv, bør selve medvirkningsprosessen vedvare gjennom hele livsløpet av en tjenesteutviklingsprosess, og videre i utprøving/gjennomføring og i evalueringen av tjenesten etter at den er lansert. Sett i lys av denne forskningen vil det innebære at erfaringskonsulenter må inngå som *likeverdige partnere* når

utfordringene i tjenestene *defineres*, når nye løsninger og prioriteringer utformes og *designes*, og utprøving og implementering av disse nye løsningene og praksiser i tjenestene *evalueres*.

Innføring av erfaringskonsulenter – en sosial innovasjon

Når flere tidligere tjenestebrukere og pasienter ansettes i psykisk helse- og rustjenester som erfaringskonsulenter, kan denne endringen betraktes som en *sosial* innovasjon. Sosiale innovasjoner handler primært om å skape positive sosiale forandringer, forbedre sosiale relasjoner og samarbeide for å møte sosiale behov. Sentralt i sosiale innovasjoner er at de som er berørte selv involveres som aktive partnere i en *samskapingsprosess* for å oppnå ønskede forbedringer. Når erfaringskonsulenter inviteres inn i samskapingen i tjenestene, beskrives dette som et virkemiddel som vil styrke tjenestebrukeres posisjon. Det forventes også at erfaringskonsulentene vil bringe inn brukerperspektiver som kan bidra til å utvikle og endre tjenestene i tråd med tjenestebrukernes behov. Sosiale innovasjoner beskrives altså å omfatte både den *måten* innovasjon oppstår på – etablering av nye relasjoner og samarbeidsflater i tjenestene – og den mulige *effekt*, nemlig nye løsninger eller forbedret håndtering av sosiale problemer (Aakjær et al., 2020). Samskapning med erfaringskonsulenter for å utvikle nye og bedre løsninger i psykisk helse- og rustjenester fremstår umiddelbart som tiltalende. Når nye og tenkelige endringer er knyttet til selve samskapingsprosessen, innebærer dette imidlertid også at eventuelle endringer vil være knyttet til erfaringskonsulenters evne eller mulighet til å bidra i en samskapingsprosess. Ergo, at det vil være en sammenheng mellom vellykkete prosesser og vellykkete resultater.

Erfaringskonsulenters inntreden utfordrer den etablerte normen for praksis og de eksisterende maktstrukturene i tjenestene. Det er uvisst om denne nye rollen oppleves som verdifull for alle andre deltakere i tjenestene, men det er sannsynlig at enkelte vil vurdere dette skiftet i tjenestene som kontroversielt, og kanskje til og med som truende (Meijer & Thaens, 2021). Eksempelvis kan erfaringskonsulenters inntreden føre til at andre yrkesgrupper mister sin plass, eller at deres arbeidsoppgaver blir overtatt

av erfaringskonsulenter. Forskning har for eksempel dokumentert at det kan være et stort overlapp i hvilke type oppgaver og hvilken form for omsorg erfaringskonsulenter yter, sammenlignet med sykepleiere i samme tjenester (Byrne et al., 2016; Debyser et al., 2018). Dette kan medføre at erfaringskonsulenter vil bli foretrukket fremfor andre, fordi de da kan utføre tilsvarende oppgaver til en lavere kostnad.

Sosial innovasjon kan forveksles med inkrementell eller gradvis innovasjon dersom man betrakter endringene i et kort tidsperspektiv. Sett over en lengre periode kan forandringene derimot ha en langt mer radikal innflytelse på den strategiske utviklingen av våre sosial- og velferdstjenester (Tidd & Bessant, 2018). Når erfaringskonsulenter inviteres inn som aktører og samskapere i prosessen med å skape nye og bedre tjenester, er dette en ny og annerledes måte å skape bedre helse og velferd for den enkelte tjenestebruker. På et individnivå er gjerne selve endringen muligens inkrementell. Betrakter vi det imidlertid fra et samfunnspektiv avspeiler denne endringen en forandring av organisering og fordeling av ressurser og roller i tjenestene som er radikal og kan føre til en grunnleggende forandring av forståelsen av et velferdssamfunn.

Erfaringskonsulenters inntreden forstått som en kollektiv mobilisering

Selv om ansettelser av erfaringskonsulenter er en nasjonal satsing, initiert av myndighetene, kan denne innføringen sees på som et resultat drevet frem av press fra sosiale bevegelser og brukerorganisasjoners ønske og opplevde behov for å styrke egen posisjon. På sett og vis kan følgelig ansettelser av erfaringskonsulenter i seg selv representere en kollektiv mobilisering av brukerstemmen og av brukerperspektiver i velferdstjenestene. Dersom fellesskap og grupper gis de riktige forutsetningene kan de få et slags «objektivt handlingsrom» der de kan påvirke og skape endringer i sine omgivelser. Hvilket handlingsrom er det snakk om, og hvordan kan ulike fellesskap bestående av erfaringskonsulenter påvirke sine omgivelser og på denne måten bedre både egne og tjenestebrukeres livsvilkår?

Erfaringskonsulenter har en særegen posisjon mellom tjenestebrukere og tjenestene. Denne posisjonen, som ofte beskrives som «liminal», kan

benyttes til å spore an en videre mobilisering av tjenestebrukere og pasienter. Norske ledere forteller at erfaringskonsulenter har fått egne oppdrag som ledere av brukerutvalg og brukerråd i deres tjenester (Åkerblom & Mohn-Haugen, 2022). Dette kan styrke erfaringskonsulenters handlingsrom i tjenestene, og derigjennom deres mulighet til å styrke tjenestebrukernes situasjon og posisjon.

Sosiale endringsprosesser kan imidlertid være svært vanskelig å sette i gang for minoriteter i tjenestene. I forskningslitteraturen antydes det at det eksisterer et kritisk vippepunkt på rundt 25 prosent før en minoritetsgruppe kan skape sosiale endringer og påvirke etablerte praksiser (Centola et al., 2018). Selv om antallet erfaringskonsulenter er i vekst i de norske tjenestene i dag, vil det i overskuelig fremtid ikke være innen rekkevidde at erfaringskonsulenter i seg selv når dette kritiske punktet (Ose et al., 2019). Alt tatt i betraktning, kan likevel felles «brukerstemmer» få større gjennomslag dersom erfaringskonsulenter mobiliserer tjenestebrukere og pasienter og sammen danner et fellesskap.

Denne kollektive mobiliseringen kan også gradvis påvirke ansvarsområder mellom faggrupper i tjenestene og fordelingen av ansvar mellom offentlig og frivillig sektor. Når personer som skal bringe inn brukerperspektiver i økende grad ansettes direkte i tjenestene, vil de også kunne bringe med seg logikker fra frivillig sektor. Fordi flere erfaringskonsulentstillinger i Norge er deltidsstillinger, innebærer dette i praksis også at flere har stillinger både i de offentlige tjenestene samtidig som de har verv eller posisjoner i frivillige organisasjoner (Holst & Mohn-Haugen, 2021).

Til slutt er ikke erfaringskonsulenters deltakelse i ulike former for kollektiv handling bare betinget av individuell motivasjon, men også påvirket av deres sosiale nettverk. Det finnes både ulike lokale nettverk for erfaringskonsulenter og en nasjonal interesseorganisasjon. I 2021 fikk Erfaringsssentrum for første gang direkte bevilgning til videre drift over statsbudsjettet. Hvorvidt Erfaringsssentrum som en nasjonal interesseorganisasjon er i stand til å bygge nettverk og derigjennom øke handlingskompetansen hos erfaringskonsulenter, kan ha særlig betydning for hvilken endring denne kollektive mobiliseringen kan frembringe i et samfunnsperspektiv.

Avslutning

Dette kapittelet har drøftet noen sentrale forutsetninger og utfordringer knyttet til erfaringskonsulenters deltakelse og posisjoner i psykisk helse og rustjenester. Ulike utfordringer og mulige praktiske implikasjoner i norske tjenester anskueliggjøres, herunder tjenestenes vektlegging av høy profesjonell kompetanse som kan påvirke hvorvidt erfaringskonsulenters kunnskap og kompetanse får gjennomslagskraft i samskapingen. Norske myndigheter ønsker at erfaringskonsulenter skal være et middel for å styrke brukermedvirkning i tjenestene og muliggjøre utvikling av mer brukerorienterte tilbud og tjenester. Til tross for dette er de nasjonale styringsdokumenter utydelige i sine beskrivelser av hvordan erfaringskonsulenter skal arbeide. Arbeidsgivere i tjenestene har i stor grad «makten» til å avgjøre erfaringskonsulenters rolleutforming. Imidlertid kan erfaringskonsulentenes inntreden også forstås som en sosial innovasjon og kollektiv mobilisering av brukerperspektiver i tjenesteutviklingen. Når erfaringskonsulenter inviteres inn i samskapingen for å utvikle nye og bedre tjenester, er dette en ny og annerledes måte å skape bedre helse og velferd – både for den enkelte tjenestebruker samt for utforming av og praksis i tjenestene. Erfaringskonsulenter utfordrer etablerte maktstrukturer, og samarbeidskonstellasjoner i tjenestene endres. Betrakter vi dette skiftet fra et samfunnsperspektiv avspeiler endringen en forandring av organisering og fordeling av ressurser og roller i tjenestene som kan føre til en grunnleggende forandring av forståelsen av hva «god hjelp» er i et velferdssamfunn. Erfaringskonsulenters praksis og medvirkning i norske psykisk helse- og rustjenester vil imidlertid kreve støtte, både fra de fagansatte i tjenestene og fra strategiske ledere som er ansvarlige for å forstå intensjonene og bidra til å skape endringer basert på de styrings-signalene som kommer fra myndighetene.

Referanser

- Agrawal, S., Capponi, P., Lopez, J., Kidd, S., Ringsted, C., Wiljer, D. & Soklaridis, S. (2016). From surviving to advising: A novel course pairing mental health and addictions service users as advisors to senior psychiatry residents. *Academic Psychiatry*, 40(3), 475–480. <https://doi.org/10.1007/s40596-016-0533-z>

- Askheim, O. P. (2009). Brukermedvirkning – kun for verdige trengende? Om brukermedvirkning på rusfeltet. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 1, 52–59. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2009-01-07>
- Askheim, O. P. & Høiseith, J. R. (2019). Medforskerrollen – i spenningsfeltet mellom anerkjennelse, kooptering og «tokenisme». I O. P. Askheim, I. M. Lid & S. Østensjø (Red.), *Samproduksjon i forskning. Forskning med nye aktører* (s. 214–230). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215031675-2019-13>
- Beresford, P. (2021). *Participatory ideology: From exclusion to involvement*. Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447360490.001.0001>
- Bocking, J., Ewart, S. B., Happell, B., Platania-Phung, C., Stanton, R. & Scholz, B. (2018). «Here if you need me»: Exploring peer support to enhance access to physical health care. *Journal of Mental Health*, 27(4), 329–335. <https://doi.org/10.1080/09638237.2017.1385741>
- Borg, M., Sjøfjell, T. L., Ougundipe, E. & Bjørklyhaug, K. I. (2017). *Brukeres erfaringer med hjelp og støtte fra erfaringsmedarbeidere innen psykisk helse og rus* (Forskningsrapport). Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse.
- Brandsen, T. (2021). Vulnerable citizens: Will co-production make a difference? I E. Loeffler & T. Bovaird (Red.), *The Palgrave handbook of co-production of public services and outcomes* (s. 527–539). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53705-0_27
- Breimo, J. P. & Røiseland, A. (2021). «Samskaping» i norsk offentlig sektor. *Academic Quarter | Akademisk kvarter*, (23), 36–48. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.vi23.7027>
- Byrne, L., Happell, B. & Reid-Searl, K. (2016). Lived experience practitioners and the medical model: World's colliding? *Journal of Mental Health*, 25(3), 217–223. <https://doi.org/10.3109/09638237.2015.1101428>
- Cabral, L., Strother, H., Muhr, K., Sefton, L. & Savageau, J. (2013). Clarifying the role of the mental health peer specialist in Massachusetts, USA: Insights from peer specialists, supervisors and clients. *Health & Social Care in the Community*, 22(1), 104–112. <https://doi.org/10.1111/hsc.12072>
- Centola, D., Becker, J., Brackbill, D. & Baronchelli, A. (2018). Experimental evidence for tipping points in social convention. *Science*, 360(6393), 1116–1119. <https://doi.org/10.1126/science.aas8827>
- Chinman, M., McCarthy, S., Mitchell-Miland, C., Daniels, K., Youk, A. & Edelen, M. (2016). Early stages of development of a peer specialist fidelity measure. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 39(3), 256–265. <https://doi.org/10.1037/prj0000209>
- Chisholm, J. & Petrakis, M. (2020). Peer worker perspectives on their potential role in the success of implementing recovery-oriented practice in a clinical mental

- health setting. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 17(3), 300–316. <https://doi.org/10.1080/26408066.2020.1729282>
- Christensen, K. & Fluge, S. (2016). Brukermedvirkning i norsk eldreomsorgs-politikk – om utviklingen av retorikken om individuelt medansvar. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19(3), 261–277. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2016-03-04>
- Collins, R., Firth, L. & Shakespeare, T. (2016). «Very much evolving»: A qualitative study of the views of psychiatrists about peer support workers. *Journal of Mental Health*, 25(3), 278–283. <https://doi.org/10.3109/09638237.2016.1167858>
- Crisanti, A. S., Reno, J., Salvador, J. G., Killough, C. & Greene, R. N. (2019). Perceived helpfulness of peer-delivered trauma specific treatment: A randomized controlled trial. *Psychological Services*, 16(3), 425–432. <https://doi.org/10.1037/ser0000281>
- Cronise, R., Teixeira, C., Rogers, E. S. & Harrington, S. (2016). The peer support workforce: Results of a national survey. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 39(3), 211–221. <https://doi.org/10.1037/prj0000222>
- Davidson, L. (2016). The recovery movement: Implications for mental health care and enabling people to participate fully in life. *Health Affairs*, 35(6), 1091–1097. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.2016.0153>
- Davidson, L., Bellamy, C., Guy, K. & Miller, Rebecca. (2012). Peer support among persons with severe mental illnesses: A review of evidence and experience. *World Psychiatry*, 11(2), 123–128. <https://doi.org/10.1016/j.wpsyc.2012.05.009>
- De Vries, H., Bekkers, V. & Tummers, L. (2016). Innovation in the public sector: A systematic review and future research agenda. *Public Administration*, 94(1), 146–166. <https://doi.org/10.1111/padm.12209>
- Debyser, B., Duprez, V., Beeckman, D., V, ewalle, J., Van Hecke, A., Deproost, E. & Verhaeghe, S. (2018). Mental health nurses and mental health peer workers: Self-perceptions of role-related clinical competences. *International Journal of Mental Health Nursing*, 27(3), 987–1001. <https://doi.org/10.1111/inm.12406>
- Elvemo, O. & Bøe, T. D. (2008). Psykisk lidelse – en kvalifikasjon. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 5(4), 306–308. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2008-04-01>
- Nasjonalt folkehelseinstitutt. (2019, 14.juni). *Hva er viktig for deg? – en retningsendring*. Nasjonalt folkehelseinstitutt. <https://www.fhi.no/kk/forbedringsarbeid/pasientforlop/hva-er-viktig-for-deg-en-retningsendring/>
- Foucault, M. (1999). *Galskapens historie i opplysningens tidsalder* (F. Engelstad & E. Falkum, Overs.). Gyldendal.
- Freire, P. (1999). *De undertryktes pedagogikk* (S. Lie, Overs.). Ad Notam Gyldendal.
- Gagne, C. A., Finch, W. L., Myrick, K. J. & Davis, L. M. (2018). Peer workers in the behavioral and integrated health workforce: Opportunities and future

- directions. *American Journal of Preventive Medicine*, 54(6), S258–S266. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2018.03.010>
- Gillard, S., Gibson, S. L., Holley, J. & Lucock, M. (2014). Developing a change model for peer worker interventions in mental health services: A qualitative research study. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 24(5), 435–445. <https://doi.org/10.1017/S2045796014000407>
- Gillard, S., Holley, J., Gibson, S., & Larsen, J. (2015). Introducing new peer worker roles into mental health services in England: Comparative case study research across a range of organisational contexts. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42, 682–694. <https://doi.org/10.1007/s10488-014-0603-z>
- Gillard, S., Foster, R., Gibson, S., Goldsmith, L., Marks, J. & White, S. (2017). Describing a principles-based approach to developing and evaluating peer worker roles as peer support moves into mainstream mental health services. *Mental Health & Social Inclusion*, 21(3), 133–143. <https://doi.org/10.1108/MHSI-03-2017-0016>
- Glimmerveen, L., Ybema, S. & Nies, H. (2018). Empowering citizens or mining resources? The contested domain of citizen engagement in professional care services. *Social Science & Medicine*, 203, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.03.013>
- Grob, G. N. (1994). Mad, homeless, and unwanted. A history of the care of the chronic mentally ill in America. *Psychiatric Clinics of North America*, 17(3), 541–558.
- Harrison, J., Cousins, L., Spybrook, J. & Curtis, A. (2017). Peers and co-occurring research-supported interventions. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 14(3), 201–215. <https://doi.org/10.1080/23761407.2017.1316220>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2014). *HelseOmsorg21. Et kunnskapssystem for bedre folkehelse* [Strategi]. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/andre-dokumenter/hod/2014/HelseOmsorg21/id764389/?q=helseomsorg21>
- Holst, A. & Mohn-Haugen, T. (2021). *Erfaringskonsulentundersøkelsen 2020* (Rapport 1/2021). Erfaringsssentrum. <https://www.erfaringsssentrum.no/wp-content/uploads/2022/01/EK-undersokelsen2020.pdf>
- Hurley, J., Cashin, A., Mills, J., Hutchinson, M., Kozlowski, D. & Graham, I. (2018). Qualitative study of peer workers within the ‘Partners in Recovery’ programme in regional Australia. *International Journal of Mental Health Nursing*, 27(1), 187–195. <https://doi.org/10.1111/inm.12308>
- Ibsen, B., Levinsen, K., Fehsenfeld, M. & Iversen, E. B. (2021). Voluntary-public sector co-production in Denmark: Why differences between welfare areas? I B. Ibsen (Red.), *Voluntary and public sector collaboration in Scandinavia* (s. 101–136). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-72315-6_5

- Juritzen, T. (2021). Erfaringskompetanse – «å bruke en bruker». Utfordringer i kunnskapsutvikling og praksis. I E. Skjeldal (Red.), *Kritiske perspektiver på brukarmedvirkning* (s. 49–62). Universitetsforlaget.
- Langoien, L. J., Hestevik, C. H., Jardim, P. S. J. & Nguyen, H. L. (2021). *Effekt av brukarmedvirkning i psykisk helse- og rusfeltet: Et forskningskart* (FHI-rapport). <https://hdl.handle.net/11250/2781441>
- MacLellan, J., Surey, J., Abubakar, I., Stagg, H. R. & Mannell, J. (2017). Using peer advocates to improve access to services among hard-to-reach populations with hepatitis C: A qualitative study of client and provider relationships. *Harm Reduction Journal*, 14(1), 76. <https://doi.org/10.1186/s12954-017-0202-x>
- Mahlke, C., I., Kramer, U. M., Becker, T. & Bocka, T. (2014). Peer support in mental health services. *Current Opinion in Psychiatry*, 27(4), 267–281. <https://doi.org/10.1097/YCO.000000000000074>
- Marent, B., Forster, R. & Nowak, P. (2015). Conceptualizing lay participation in professional health care organizations. *Administration & Society*, 47(7), 827–850. <https://doi.org/10.1177/0095399713489829>
- Meijer, A. & Thaens, M. (2021). The dark side of public innovation. *Public Performance & Management Review*, 44(1), 136–154. <https://doi.org/10.1080/15309576.2020.1782954>
- Meld. St. 7 (2019–2020). *Nasjonal sykehusplan 2020–2023*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-7-20192020/id2678667/>
- Mohn-Haugen, T. & Åkerblom, K. B. (2021, 9. november). Å ansette erfaringskonsulenter kan være problematisk [Debattinnlegg]. *Fontene forskning*. <https://fontene.no/debatt/a-ansette-erfaringskonsulenter-kan-vare-problematisk-6.47.830698.74c578887f>
- Merritt, C. C., Farnworth, M. D. & Kennedy, S. S. (2020). Representation through lived experience: Expanding representative bureaucracy theory. *Human Service*, 44(5), 434–451. <https://doi.org/10.1080/23303131.2020.1797969>
- Moran, G. S., Russinova, Z., Gidugu, V., Yim, J. Y. & Sprague, C. (2012). Benefits and mechanisms of recovery among peer providers with psychiatric illnesses. *Qualitative Health Research*, 22(3), 304–319. <https://doi.org/10.1177/1049732311420578>
- Mutschler, C., Miller, R., Bromage, B. & Bellamy, C. (2019). Boundary crossing as a guide in the implementation of peer support interventions in mental health. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*, 22(1), 26–42. <https://muse.jhu.edu/article/759936>
- Olsson, A. B. S., Strøm, A., Haaland-Øverby, M., Fredriksen, K. & Stenberg, U. (2020). How can we describe impact of adult patient participation in health-service development? A scoping review. *Patient Education and Counseling*, 103(8), 1453–1466. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.02.028>

- Osborne, S. P., Radnor, Z. & Strokosch, K. (2016). Co-production and the co-creation of value in public services: A suitable case for treatment? *Public Management Review*, 18(5), 639–653. <https://doi.org/10.1080/14719037.2015.1111927>
- Osborne, S. P. & Strokosch, K. (2013). It takes two to tango? Understanding the co-production of public services by integrating the services management and public administration perspectives. *British Journal of Management*, 24, S31–S47. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12010>
- Ose, S. O., Kaspersen, S. L., Hiland, G. H., Kalseth, J. & Ådnanes, M. (2019). *Kommunalt psykisk helse- og rusarbeid 2019: Årsverk, kompetanse og innhold i tjenestene* (SINTEF-rapport 2019:01307). <https://hdl.handle.net/11250/2683985>
- Ot.prp. nr. 3 (2002–2003). *Om lov om endringer i lov 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester m.v. og i enkelte andre lover (statlig overtakelse av deler av fylkeskommunens ansvar for tiltak for rusmiddelmissbrukere)*. Helse- og sosialdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-3-2002-2003-/id170865/>
- Prop. 15 S (2015–2016). *Opptrappingsplanen for rusfeltet (2015–2016)*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-15-s-20152016/id2460953/sec1>
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. I L. Crothers & C. Lockhart (Red.), *Culture and politics* (s. 223–234). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-62965-7_12
- Repper, J. & Carter, T. (2011). A review of the literature on peer support in mental health services. *Journal of Mental Health*, 20(4), 393–411. <https://doi.org/10.3109/09638237.2011.583947>
- Røsvik, A. H. (2019, 27. september). *Brukermedvirkning på tre ulike nivå*. Helsebiblioteket. <https://www.helsebiblioteket.no/kvalitetsforbedring/brukermedvirkning/brukermedvirkning-pa-tre-ulike-niva>
- Scott, A. (2011). Authenticity work: Mutuality and boundaries in peer support. *Society and Mental Health*, 1(3), 173–184. <https://doi.org/10.1177/2156869311431101>
- Tidd, J. & Bessant, J. R. (2018). *Managing innovation: Integrating technological, market and organizational change* (6. utg.). Wiley.
- Topor, A. & Matscheck, D. (2021). Diversity, complexity and ordinality: Mental health services outside the institutions—service users' and professionals' experience-based practices and knowledges, and new public management. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(13), 7075. <https://doi.org/10.3390/ijerph18137075>
- Torfing, J., Andersen, L. B., Greve, C. & Klausen, K. K. (2020). *Public governance paradigms: Competing and co-existing*. Edward Elgar Publishing.
- Torfing, J., Sørensen, E. & Røiseland, A. (2019). Transforming the public sector into an arena for co-creation: Barriers, drivers, benefits, and ways forward. *Administration & Society*, 51(5), 795–825. <https://doi.org/10.1177/0095399716680057>

- Torfinn, J., Krogh, A. H. & Ejrnæs, A. (2020). Measuring and assessing the effects of collaborative innovation in crime prevention. *Policy & Politics*, 48(3), 397–423. <https://doi.org/10.1332/030557320X15788414270675>
- van Meerkerk, I. & Edelenbos, J. (2018). *Boundary spanners in public management and governance: An interdisciplinary assessment*. Edward Elgar Publishing.
- Vandewalle, J., Debyser, B., Beeckman, D., Vandecasteele, T., Van Hecke, A. & Verhaeghe, S. (2016). Peer workers' perceptions and experiences of barriers to implementation of peer worker roles in mental health services: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 60, 234–250. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2016.04.018>
- Voorberg, W. H., Bekkers, V. J. J. M. & Tummers, L. G. (2015). A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, 17(9), 1333–1357. <https://doi.org/10.1080/14719037.2014.930505>
- Voronka, J. (2019). The mental health peer worker as informant: Performing authenticity and the paradoxes of passing. *Disability & Society*, 34(4), 564–582. <https://doi.org/10.1080/09687599.2018.1545113>
- Watson, E. (2017). The mechanisms underpinning peer support: A literature review. *Journal of Mental Health*, 28(6), 677–688. <https://doi.org/10.1080/09638237.2017.1417559>
- Watson, E. & Meddings, S. (Red.). (2019). *Peer support in mental health*. Macmillan International Higher Education.
- Aakjær, M., Wegener, C., Willumsen, E., Storm, M., Ødegård, A. & Husebø, A. M. L. (2020). Hva skete der med innovasjonen, da den blev 'social'? I E. Willumsen & A. Ødegård (Red.), *Samskaping. Sosial innovasjon for helse og velferd*. (s. 278–289). Universitetsforlaget.
- Aare, Trond F. (2021). Brukarmedverknad i pasientløypenes tid. Utfordringer i kunnskapsutvikling og praksis. I E. Skjeldal (Red.), *Kritiske perspektiver på brukarmedvirkning* (s. 139–151). Universitetsforlaget.
- Åkerblom, K. B. (2021). When peer support workers engage in co-creating mental health services. *Academic Quarter | Akademisk kvarter*, (23), 49–63. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.VI23.7028>
- Åkerblom, K. B., Agdal, R. & Haakseth, Ø. (2020). *Integrering av erfaringskompetanse: Hvordan opplever erfaringskonsulenter med ruserfaring sin arbeidssituasjon?* (Rapport 1:2020). Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse.
- Åkerblom, K. B. & Mohn-Haugen, T. (2022). Utvikling av erfaringskonsulentrollen, fra et lederperspektiv. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, (2).
- Åkerblom, K. B. & Ness, O. (2021). Peer support workers in co-production and co-creation in public mental health and addiction services: Protocol for a scoping review. *PLoS ONE*, 16(3), e0248558. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248558>

Samfunnsarbeid i digitale nabolag: Tre perspektiver på unge kvinner med innvandrerbakgrunn sine vilkår for deltakelse på sosiale nettverkssider

Rita Agdal

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Hilde Sakariassen

Postdoktor, Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen

Ingrid Onarheim Spjeldnæs

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: This chapter explores the conditions for participation on social networking sites (SNS) for young women with immigrant background. SNS provide social arenas and potential communities. To shed light on the conditions for participation on SNS we employ three perspectives: from Paulo Freire, who has been central to community work; from danah boyd, who brings a media studies perspective; and Robert Putnam's perspectives that have been vital in both disciplines. Understanding conditions for participation is crucial to community work and community development, as mobilisation of citizens is integral to their practice. In media studies, the understanding of SNS is that the framework for participation is a result of the

intersection of people, technology and practice. We discuss how these perspectives bring out different aspects of conditions for participation on SNS and how they may enrich each other.

Keywords: social networking sites, social capital, community work, Freire, participatory action research, immigrant women

Innledning

I dette kapittelet utforsker vi vilkår for deltakelse på sosiale nettverksider (SNS). Vi legger til grunn at SNS representerer digitale arenaer som utgjør sosiale fellesskap som de fleste har tilgang til, og som langt på vei er integrert i måten vi organiserer hverdagslivet vårt (Moe et al., 2019). SNS har i økende grad blitt en arena for ulike former for deltakelse og kollektiv mobilisering. Studier av sosiale bevegelser, fra den arabiske våren (se kapittel 1) til *occupy*-bevegelsen, viser at SNS har blitt et viktig redskap for mobilisering, også til fysiske samlinger, særlig for personer uten erfaring med aktiv politisk deltakelse (da Cunha & Lemos, 2017; Mercea, 2016, s. 102–113). Fordi SNS tilrettelegger for grupperinger som kan omtales som «samfunn» og spiller strukturer i fysiske nabolag, har SNS blitt beskrevet som digitale nabolag (Stevens et al., 2017).

SNS knyttes til begrepet «deltakelseskultur» (Jenkins, 2007), hvor unge utvikler identiteter i sin kreativitet som media-skapere med andre unge, og gjennom samhandling med et bredere publikum (boyd et al., 2008, 2014). Forventninger om en «deltakelseskultur» kan sees i sammenheng med muligheten for at SNS-brukere produserer og deler innhold (Nonnecke et al., 2006), hvor normer for å delta gjennom å poste, dele eller *like*, og oppfordringer til å utvide nettverket sitt, er innebygget i plattformene. Slike innebygde oppfordringer om bestemte former for deltakelse (se f.eks. Aalen & Iversen, 2021) er knyttet til at plattformene finansieres gjennom salg av brukerskapt innhold og brukerdata. Samtidig som at deltakelse blir løftet frem som positivt (Jenkins, 2007, se diskusjon i Lutz et al., 2014), peker andre på at SNS kan forsterke sosiale hierarkier og forskjeller i mulighet for deltakelse (Stevens et al., 2017).

«Deltakelse» brukes imidlertid på ulike måter i forskningslitteraturen om SNS, som betyr at vilkår for deltakelse forstås ulikt. For å utforske

vilkår for deltakelse på SNS, er det nyttig å trekke på både samfunnsarbeid og medievitenskap som disipliner: I samfunnsarbeid er forståelser av *deltakelse* og mobilisering helt sentralt i arbeidet med å utvikle samfunn og «å undersøke handlingsrom og vilkår for sosial deltakelse i samspill med dem det gjelder» (Sudmann & Henriksbø, 2011, s. 52). Imidlertid har samfunnsarbeid i beskjedent omfang utviklet forståelser eller metoder tilknyttet SNS (med unntak av noen studier med nabolag, som Matthews, 2017). I medievitenskap blir deltakelse på SNS i stor grad forstått som noe som skal være observerbart for andre, slik som produksjon av innhold. Forståelsen er også preget av at rammene for deltakelse oppstår i møtet mellom SNS-brukere og teknologien. I dette kapitlet vil vi trekke inn tre teoretiske perspektiv fra disse to disiplinene for å utforske vilkår for deltakelse på SNS nærmere.

Det første perspektivet er hentet fra medieviteren danah boyd (2008, 2010), som beskriver deltakelse på SNS og påpeker viktigheten av å se deltakerne som handlingsdyktige innenfor rammer satt av teknologien. Det andre perspektivet brukes både innen medievitenskap og samfunnsarbeid og er hentet fra statsviteren Robert Putnam (2000). Putnam rammer inn deltakelse gjennom ulike dimensjoner av sosial kapital. Det tredje perspektivet er knyttet til samfunnsarbeid og hentet fra pedagogen Paolo Freires dialogbaserte frigjørende pedagogikk (Freire, 1973, 1994, 1968/1999). Freires arbeider vektlegger *empowerment* og innbyggerdeltakelse i utviklingsarbeid (Ledwith, 2011, 2015), og har blitt et grunnlag for samfunnsarbeid. Disse tre perspektivene belyser vilkår for deltakelse på SNS gjennom ulike linser, og kan sammen utvide nye forståelser av deltakelse.

For å se hvordan boyds, Putnams og Freires perspektiver kommer i spill i studiet av vilkår for deltakelse på SNS, har vi valgt å presentere erfaringer fra et utvalg av unge kvinner med innvandrerbakgrunn. Tidligere studier av SNS har vist at kvinner i større grad enn menn er blir berørt av andres meninger og foretrekker en pro-sosial tone (Lin & Lu, 2011), som kan bidra til at de bruker mer krefter på følelsesarbeid og at mangel på sosial harmoni kan gi utrygghet (Sakariassen, 2021). Vi vet også at kvinner generelt opplever større utfordringer med sine aktiviteter på SNS enn menn (Amnesty International, 2018; Birkjær & Kaats, 2019),

for eksempel hets knyttet spesifikt til å være kvinne (Mantilla, 2015) og utfordringer i forbindelse med negativ sosial kontroll og forståelse av ære (Pearce & Vitak, 2016). Unge kvinner i Norge med krysskulturell bakgrunn kan ha særlig interesse av å delta i fellesskap med ulike kulturelle normer og utgjør dermed en spesielt interessant gruppe. Mainsah (2014) finner at SNS bidrar til deltakelse på egne premisser for innvandrerungdom, mens Engebretsen (2015) finner at SNS synliggjør mer mangfold og rom for identitetsutvikling. Dralega og Corneliussen (2017) dokumenterer hvordan identiteter kan konstrueres gjennom *gaming* med både globale og lokale innflytelser. Forskingen etterspør mer kunnskap om hvordan segmenter av unge i befolkningen, som kvinner med innvandrerbakgrunn, bruker SNS (Birkjær & Kaats, 2019). Dette kapitlet bidrar til økt kunnskap om dette segmentet av unge gjennom å se nærmere på deres vilkår for deltakelse på SNS.

Tre teoretiske perspektiver: boyd, Putnam og Freire

Forutsetninger for deltakelse i digitale nettverk

«Sosiale medier» er et omfattende begrep som har blitt brukt om alle plattformer som tillater bruker-generert innhold, men det sier lite om selve fenomenet. boyd og Ellison bidro til feltet ved å definere SNS (2007), og beskrev gjennom dette rammene for deltakelse satt av teknologien. Den vanligste definisjonen er at SNS er nettbaserte tjenester som tillater brukere (1) å konstruere en offentlig eller halv-offentlig profil innen et gitt system, (2) å angi en liste over andre brukere som de har en forbindelse med, og (3) å kunne se nettverket til sine forbindelser (boyd & Ellison, 2007). En slik definisjon inkluderer de mest brukte tjenestene, som TikTok, Facebook, Snapchat og Instagram, men ekskluderer undervisningsplattformer, blogger, datingsider, anonyme chat-sider og Wikipedia. Definisjonen av SNS fremhever synlig plassering i nettverk. At SNS-brukere plasserer seg i sosiale nettverk kan ses som en fremvisning av tilhørighet i et fellesskap og en markør som leder til andres oppfatning av SNS-brukernes sosiale verden (boyd & Ellison, 2007). De digitale nettverkene SNS-brukere plasserer seg i, fremviser bekjentskap som dermed

blir en indirekte, men synlig del av selvpresentasjonen. Dette er en digital synliggjøring som også representerer *offline*-relasjoner og -forbindelser.

I SNS dannes både lukkede og offentlige rom for fellesskap, diskusjoner og samhandling, og boyd (2010) omtaler SNS som «nettverks-offentligheter» som er strukturert av teknologien. Disse rommene konstitueres av teknologien og av det forestilte fellesskapet som oppstår i møtet mellom mennesker og teknologi. SNS har det til felles med andre offentlige arenaer at brukere kan møtes sosialt og kulturelt og komme sammen som borgere. boyd (2007) argumenterer imidlertid for at tre spesifikke dimensjoner er unike for deltakelse på SNS. Den første dimensjonen er at vi har et *usynlig publikum* som ikke nødvendigvis er synlig for den som poster. Den andre dimensjonen er *kontekstkollaps*, som referer til mangel på fysiske, sosiale og tidsbestemte grenser, som vanskeliggjør skillelinjer mellom sosiale kontekster, slik at roller og situasjoner ikke atskilles som i den fysiske verden. I tillegg er publikummet mer sammensatt, mindre avgrenset og konstant tilgjengelig. Den siste dimensjonen er at det er *flytende eller uklare grenser mellom det som er offentlig og privat*. Dessuten, argumenterer boyd (2007), blir dikotome begrep som privat og offentlig meningsløse uten kontroll over kontekst og publikum.

I tillegg trekker boyd (2010) frem fire egenskaper, som hun refererer til som *affordances*, som beskriver forutsetninger for deltakelse diktert av teknologien og hvordan denne type deltakelse skiller seg fra deltakelse på fysiske arenaer. Hun trekker frem at online aktivitet automatisk blir arkivert og er *vedvarende*, at innhold som er publisert kan *repliseres*, at det kan *skaleres* til å nå andre eller flere enn intendert, og at det er *søkbart*. Disse dimensjonene antyder kompleksiteten i å navigere og delta i SNS-fellesskap.

Sosial kapital som vilkår for deltakelse

Putnam (2000) har bidratt til samfunnsarbeid og medievitenskap gjennom forståelse av sosiale fellesskap basert på ulike former for sosial kapital; sosial kapital som skaper bånd (*bonding*) i homogene grupper, sosial kapital som brobygger (*bridging*) mellom heterogene nettverk og sosial kapital som knytter bånd (*linking*) mellom innbyggere og institusjonaliserte

strukturer (se mer teoretisk gjennomgang av sosial kapital i kapittel 1, og ulike anvendelser i kapitlene 4, 7 og 12). *Bånd* knyttes mellom individer og grupper som kjennetegnes av likhet og homogenitet, og styrkes av solidaritet og gjensidighet i relasjonene. Gruppemedlemmer kan skape sterke bånd gjennom å forsterke og bekrefte hverandres identiteter, og dermed gi sosioemosjonell støtte. *Brobyggende kapital* er gjerne mindre solid og bygges på tvers av heterogene sosiale grupperinger i samfunnet, i søken etter kontakt med andre grupper. Fordi brobyggende kapital innebærer kontakt med andre utenfor nettverkene der deltakerne ligner hverandre, så gir den andre muligheter for utveksling, utvikling og læring enn sosial kapital i homogene nettverk (Putnam, 2000). Lenkende kapital er en videreutvikling av broer som viser til relasjoner mellom innbyggere og institusjonaliserte maktstrukturer (Szreter & Woolcock, 2004).

Putnam (2000) argumenterte for at amerikanske småsamfunn hadde en nedgang i sosial kapital fra 1970 tallet, og fremholder at dette kan sees i nedadgående aktivitet i sivilsamfunnets organisasjoner, uformelle nettverk og gjennom lavere valgdeltakelse i USA. Putnam fryktet at internett kunne bidra til en ytterligere nedgang av sosial kapital. Sosial kapital kan forstås som ressurser som kan bidra til livskvalitet, levekår og muligheter for endring. I dag vet vi at denne ressursen også kan økes gjennom digitale fellesskap (Zúñiga et al., 2017). Det er mindre kunnskap om ulike gruppers tilgang til digitale fellesskap og om det muliggjør utvidelse av nettverk som de ikke har tilgang til offline.

Fordi det er vanlig å tenke på sosial kapital som positivt initierte tiltak som bygger sosial kapital (Brown, 2019). Tiltak for styrking av sosial kapital innen homogene nettverk kan imidlertid føre til en blokkering av tilgang til sosiale kapital for dem som ikke tilhører den aktuelle gruppen (Brown, 2019, s. 2).

Kritisk dialog, empowerment og handlingsfellesskap

Paolo Freires (1921–1997) arbeid har inspirert forskning og utviklingsarbeid knyttet til SNS (se f.eks. Coppola, 2021; da Cunha & Lemos, 2017) og teknologiutvikling (se f.eks. Blikstein, 2008), selv om han døde ni år før Facebook ble lansert internasjonalt. Freire har inspirert både til utvikling

av samarbeidsverktøy på digitale læringsplattformer (Wright et al., 2011) og til kritisk diskusjon av hvordan undervisere bruker SNS (Coppola, 2021). I en studie som bruker Freires teori til å utforske Facebook-aktivitet fant forskerne økt mobilisering og samarbeid blant ungdom (da Cunha & Lemos, 2017). Ungdommen ble oppfordret til å utforske muligheter for kollektiv mobilisering på nettplattformer for å skape noe i fellesskap som de ikke kunne klare å gjøre alene, og dette initiativet førte til styrking av flere sosiale bevegelser, blant annet en variant av *occupy*-bevegelsen (da Cunha & Lemos, 2017). Mobilisering gjennom digitale plattformer var fjernt fra virkeligheten til de fattige jordarbeiderne som Freire arbeidet med da han utviklet sitt perspektiv. Selv opplevde Freire fattigdom i tenårene, og han undret seg lenge over at jordarbeiderne ikke så sin situasjon som urettferdig, før han erkjente at det var en del av undertrykkings konsekvens at deres kultur ble tilpasset situasjonen (Freire, 1968/1999). Folks egne erfaringer måtte være et grunnlag for endring og frigjøring, og Freire så aktiv deltakelse i læringssituasjoner som en nødvendighet: «En første forutsetning for at et menneske kan delta er at en ikke er utrygg, passivisert og undertrykt» (Nordland, 2009, s. 13). For Freire måtte demokratiske endringer baseres på reell deltakelse der de undertrykte ble bevisst sin situasjon innenfor maktstrukturer, for å kunne bryte med fremmedgjørende ideologier og utvikle handlingsalternativer (Freire, 1973, 1994, 1968/1999; Ledwith, 2011). Freire blir ofte sett som en kilde til målsettinger om *empowerment* (Ledwith, 2015; Wallerstein et al., 2017).

Freires teorier bygger på praktisk erfaring. De er handlingsorienterte, maktkritiske og humanistiske med fenomenologiske og eksistensialistiske trekk. Den maktkritiske siden og fokuset på fremmedgjøring kan gjenkjennes fra marxisme (Ledwith, 2015). Freire var opptatt av at både høyre- og venstresiden kunne være manipulerende ved å insistere på sine «sannheter», uten at det ga de undertrykte en reell forståelse av sin situasjon og sine handlingsalternativ. Freire var opptatt av at dialoger i fellesskap kan bidra til bevisstgjøring (*conscientização*) om vilkår, egenverdi og rolle i samfunnet, og at dette kan gi utvikling av ønsker, visjoner og utopier. Læreren eller samfunnsarbeideren skal tilrettelegge for deltakernes kritiske erfaringsdeling og refleksjon og bidra til igangsetting

av prosessen. Det har blitt diskutert om fasilitatoren først og fremst skal stille sokratiske spørsmål eller bidra til dialogen med informasjon, kunnskap og erfaring, som en likestilt deltaker i læringsprosessen (Westrheim, 2004). Vi har støttet oss til sistnevnte tolkning. Freire foreslo en kodingsprosess for å trekke ut generative temaer fra dialogen (1974/1999), men betraktet dette som en utfordrende forutsetning for reell dialog og bevisstgjøring. I sin samtid argumenterte Freire mot andre som bidro med ferdige «forslag til generative temaer», som skulle kunne brukes for ulike grupper, for eksempel «valg, livet, helse, brød» (Gerhardt, 2000, sitert i Blikstein, 2008, s. 3). Freire fastholdt at de generative temaene ikke kan være universelle, men må utvikles av deltakerne i gruppen spesifikt for deres situasjon på gjeldende tidspunkt.

Beskrivelse av empirigrunlaget

For å illustrere de ulike teoretiske vilkårene for deltakelse på SNS vil vi vise til materiale fra dialoggrupper og aksjonsforskning med unge kvinner med innvandrerbakgrunn. Disse ble gjennomført i perioden fra 2019 til 2021 med 25 deltakere i aldersgruppen 16 til 24 år. Deltakerne ble rekruttert gjennom frivillige organisasjoner og et kultursenter, og de kunne kommunisere godt i dialoger på norsk etter minst to års botid i Norge. De fleste hadde tilknytning til Midtøsten og Afrikas horn.

Vi henvendte oss til organisasjonene med en kort beskrivelse av prosjektet, hvorpå lederne distribuerte invitasjoner til unge kvinner i nettverkene om deltakelse i dialoggrupper om SNS, som ville finne sted på skjermede offentlige møtesteder. Deltakerne fikk muntlig og skriftlig informasjon før signering av samtykke. Dialoggruppene ble ledet av kapitteforfatterne i samarbeid med to assistenter med migrasjonsbakgrunn som var knyttet til organisasjonene. Gruppene hadde fra tre til ti deltakere og varte fra to til tre timer. Forskerne åpnet møtene med å fortelle om sin egen bruk av SNS, som mer eller mindre naive brukere, og med et ønske om å lære mer fra deltakerne. Deltakerne er omtalt med fiktive navn.

Vi ville tilrettelegge for utforskende dialoger i trygge rammer hvor deltakerne kunne dele erfaringer og utvikle kunnskap (Freire, 1968/1999).

De tre første gruppene kan beskrives som fokusgrupper, hvor vi brukte en semistrukturert temaguide om kartlegging av bruk av SNS, selv-presentasjon og deltakelse på SNS. Lydopptak ble transkribert umiddelbart, og supplert med notater om ikke-verbale signaler. Analysen startet umiddelbart etter innsamlingen ved bruk av tematisk innholdsanalyse (Braun & Clarke, 2006). Dette genererte kunnskap som la fundamentet for tilnærmingen i den fjerde gruppe, der formålet var å bedre vilkår for deltakelse på SNS gjennom et aksjonsforskningsprosjekt.

Prosjektet var basert på kritisk dialog (Freire, 1968/1999; Ledwith, 2011) der vi tilrettela for at deltakerne skulle utvikle eierskap. I den siste gruppen noterte deltakerne sine erfaringer med SNS på post-it-lapper som ble hengt opp i to felt på veggen; et for positive og et for negative erfaringer. Deretter sorterte gruppen lappene under temaer, som ble markert med nye lapper med større bokstaver. Temaene ble diskutert, for å undersøke (u)enigheter om kategoriseringen. På denne måten identifiserte vi generative temaer (Freire, 1968/1999). Dette ble grunnlag for videre dialog, som viste at en del temaer var basert på antakelser om generelle trekk ved SNS, mens andre var basert på personlige erfaringer. Dette ble gjenstand for bearbeiding i gruppene.

Tre empiriske tema belyst gjennom Boyd, Putnam og Freire

Analysen av dialogene i de fire gruppene viser at de unge kvinnenes opplevelse av SNS kan sees som en kakofoni av forskjellige kulturelle koder og normer, hvor de navigerer gjennom hverdagens ulike forventninger (Agdal & Spjeldnæs, 2022). De opplevde det som utfordrende at ulike nettverk har forskjellige normer for synlighet, mens kontekstskollaps på SNS gjør det vanskelig å samtidig innfri kryssende forventninger fra jevnaldrende, etnisk norske, familie- diasporanettverk, og i tillegg de transnasjonale nettverkene. I dette spennet opplever mange å ha foreldre som både er restriktive og som samtidig har lavere digital kompetanse enn dem selv. I det følgende beskrives tre tematiske områder som er løftet ut av det empiriske materialet, og som fremstår sentralt når vi skal vurdere utvalgets vilkår for SNS deltaking.

Å være usynlig i synlige nettverk

Følger vi boyds (2007) forståelse av deltakelse på SNS er det et poeng at SNS gir synlighet i nettverk og at dette kan knyttes til egenskaper som vedvarenhet, skalerbarhet, repliserbarhet og søkbarhet. Når informasjon potensielt kan nå flere publikummer som ikke opptrer atskilt, innebærer det en mangel på kontroll over synlighet som skaper noen særlige utfordringer. De unge kvinnene inngår i nettverk med jevnaldrende lokalt og i nettverk knyttet til opprinnelsesland, preget av flere kontekster, kulturer og normer, som opptrer overlappende i SNS. I dialogene fortalte de om en rekke avveininger med tanke på sin synlighet i nettverk med ulike normsett, og erfarer det boyd og Ellison (2007) kaller kontekstkollaps når det gjelder ulike normsett for hvordan det er akseptabelt å representere fysisk fremtoning. Under er en passasje som illustrerer hvordan deling av innhold sett ut fra ulike normsett kan føre til misforståelser:

Ja, og så er det sånn at han ser alle bildene jeg legger ut og hvor jeg har vært og sånn. Så sier han «ja du tror du er så rik» og sånn, jeg bare «hæ det er ikke sånn det er». Så det er bare det at bildene jeg legger ut betyr noe annet. De tolker det på en helt annen måte, så det er mye misforståelser på sosiale medier. Jeg tror at å bruke [sosiale medier] mindre er bedre, heller enn å ha stress og konflikt og alt sånt. (*Asmarina*)

Samtidig som de ønsker tilhørighet med sine jevnaldrende i Norge og forsøker å forstå måten disse opptrer og kommuniserer på, vurderer andre deler av deres nettverk dem ut fra normer fra opprinnelseslandet. Det er altså både utfordrende å forstå kulturelle koder, og å eventuelt prioritere mellom ulike normer og forventninger knyttet til ulike nettverk. Det er ifølge boyd (2008) et generelt vilkår at brukere av SNS må forhandle vanskeligheten med å ha et sammensatt og til dels ukjent publikum. Følgende dialog mellom to deltakere i dialoggruppene kan illustrere utfordringen:

Aisha: Det er et problem at familien ikke synes det er normale ting en gjør her i Norge, som å gå på tur. Så det er press både på sosiale medier og forskjellige kanaler.

Azize: Ja, venninnen min sa også til meg: «Du har masse penger for du er alltid i naturen.» Jeg sa: «Jeg har ikke masse penger. Jeg gikk.» Da sa hun: «Åh! Du går for å ta bilder.» Jeg sa «Slutt!» [ler litt] «Jeg går ikke for å ta bilder.» Ja, så de tenker masse rart.

Forskjeller i normer knyttet til kjønn skaper utfordringer, fordi de unge inngår i flere nettverk. Det kan likevel være forskjell på konsekvenser for å tråkke feil, og det kan være ulikt fokus på å holde seg innenfor normer. De unge kvinnene snakket om at de opplevde sterke forventninger om å passe på «ryktet» sitt og å være «privat» på bakgrunn av normer fra kulturen i opprinnelseslandet, og at de hadde et annet handlingsrom enn etnisk norske kvinner. Denne passasjen mellom to deltakere illustrerer opplevelsen av spesifikke kulturelle normer for kvinner:

Amira: Altså vi [nasjonalitet] kan ikke legge ut [bilder av oss] på sosiale medier, andre folk skal ikke se oss skjønner du. Vi liker å være sånn privat, kun familie nær familie og sånne greier.

Aleema: Med en gang [noen] vet noe om deg, så er de veldig raske til å baksnakke. Og så går det ut av proporsjoner. Det blir sånn overdrevet. Det går fra at du har gått med noe veldig tett[sittende], til at du har vært naken, til at du har vært med gutter naken, liksom.

De opplevde det som urettferdig å bli utsatt for strengere regler enn jevnaldrende unge menn med samme kulturelle bakgrunn. De var bevisste om at SNS innebærer en mulighet for at andre deler informasjon, som ved tagging, og at det begrenser hvor de «trygt» kan delta i aktiviteter med for eksempel klassevenninner som har andre oppfatninger av hva som er «privat». Flere av kvinnene hadde for eksempel opplevd anonyme trusler om at bilder der håret deres er synlig skal vises videre til andre. Utfordringer knyttet til å ivareta det «private», blir vanskeligere å håndtere på SNS.

De unge kvinnene og deres foreldre opplever å motta kommentarer knyttet til ulike forståelser av normer for hva unge kvinner bør gjøre, delvis gjennom offentlige kommentarer på informasjon som var postet på SNS. Denne sekvensen beskriver hva som skjedde da en av disse unge kvinnene postet et bilde der håret hennes var synlig:

Baha: Det var masse folk som ringte til meg. Det var et bilde hvor håret mitt var sånn krøllete. De likte ikke bildet. Det var masse kommentarer, så [ler litt] derfor har jeg sluttet med bilder.

Fasilitator: Men bare for å forstå deg riktig: Noen ringte til deg og sa at de ikke likte bildet ditt?

Baha: Ja, de likte det ikke. De sa «du må holde kontroll. Du må følge din religion». Det var masse ting.

Konteksten de deltar i kan være utydelig eller mangefasettert, jamfør boyds (2007) bruk av begrepet kontekstkollaps, der publikum er ukjent og ikke begrenset av at man er fysisk samlet på samme tid og sted. De fleste vektlegger også positive sider ved SNS, som at de gjør det mulig å holde kontakt med familie og transnasjonale nettverk. Mange hjelper foreldrene sine med digital kommunikasjon og knytter dem til digitale nettverk. De ser også at disse nettverkene kan bryte med normer som er vanlige i Norge, for eksempel med tanke på hvilken type innhold og hvordan det deles på SNS. Ulike SNS-plattformer kommer med forventninger til atferden til de som bruker plattformen, men likevel varierer det hvordan disse innebygde forventningene forstås. Noen av kvinnene snakket om at det opplevdes pinlig å se bekjente dele bilder fra situasjoner i opprinnelseslandet, som knyttet til vold eller krig, som bryter med normer for hva jevnaldrende i Norge synes bør deles. Ønsket om synlighet og normene for akseptabel synlighet kan variere i ulike fellesskap, men opptrer overlappende på SNS og setter vilkår for hvordan de opplever at de kan delta.

Fellesskap som hemmer og fremmer deltaking på SNS

Følger vi Putnam (2000), kan vi se at de tette og nære relasjonene som de unge kvinnene beskriver å ha med jevnaldrende kvinner med lignende etnisk bakgrunn og migrasjonshistorikk vitner om sterk bindingskapital. Den gjensidige oppmerksomheten på SNS i form av å gi hverandre *likes* og kommentarer på tekst og bilder knytter bånd, ved at det ligger en forventning om raske og positive reaksjoner fra venner. Noen ganger er det en forventning om emosjonell støtte i lukkede grupper på SNS bestående

av deltakere de kjenner godt, andre ganger er det en forventning om å få sosial støtte når de poster åpent på SNS. Men slik gjensidig oppmerksomhet kan også være en intendert demonstrasjon av nettverk. For eksempel forteller noen av deltakerne om å posere sammen med venner istedenfor å stå alene for å demonstrere fellesskap og vennskap: «Jeg og NN, vi klemmer hele tiden [på bilder]! Jeg føler det virker mye koseligere når vi klemmer. Bildet ser veldig ekte ut. Du er med ekte folk. Det er mye bedre enn at du står alene, sånn *pose*.»

Noen nære venner forteller at de ringer hverandre for å avtale *likes*. Gjensidigheten som vises ved å gi hverandre (rask) nok oppmerksomhet kan se ut til å fremme deltakelse på den måten at de føler seg tryggere på å poste innhold når de vet at det gir forventet reaksjon, som er synlig og som har en effekt ut over den sosiale kjernen. Dialogene i fokusgruppene om støtte fra nære venner kan tolkes som en strategi for å utvide det sosiale nettverket. Ved å fremstå som en person som er i besittelse av sosial kapital i form av nære venner, kan bilder med venninner virke som en måte å demonstrere sosial suksess. På den andre siden kan signalene om sterke bindinger bidra til at andre holder avstand, fordi de ikke umiddelbart identifiserer seg med vennene. De unge kvinnene beskriver det nettopp som utfordrende å knytte og opprettholde kontakt med klassevenner med etnisk norsk bakgrunn, som illustreres gjennom denne utvekslingen i en av gruppene:

- Daneen:* De [etnisk norske klassevenninner] er veldig sånn altfor «der oppe». Så hvis jeg legger ut noe så føler jeg alltid at de kommer til å synes noe rart om det eller noe sånt.
- Danah:* Veldig kresen liksom.
- Eliza:* Noen av de følger jeg og de følger meg, men jeg vet at de faktisk ikke ser på min. De *liker* ikke eller gjør noe, og så er det andre igjen som *liker* ved et uhell.
- Danah:* Når de *liker* oss tar de det vekk.
- Daneen:* Da får du det opp og det er liksom et bilde jeg har lagt ut for lenge siden!

De unge kvinnenes opplevelse av utfordringer rundt deltakelse i grupper på SNS med etnisk norske ungdommer, kan sees i lys av Putnams

kapitalbegrep (Brown, 2019; Putnam, 2000). At de i stor grad deltar i homogene grupper tyder på at nivået av brokapital kunne vært høyere. Som Brown (2019) påpeker i sin kritiske gjennomgang, kan imidlertid den sterke bindingskapitalen i homogene grupper blokkere for utvikling av brobyggende sosial kapital. Vi ser at de unge kvinnene i vårt utvalg finner det vanskelig å bygge bro til de etnisk norske jevnaldrende, og de viser forsiktighet med tanke på hvor og hvordan de kan delta uten å bryte normer i nettverk som representerer andre kulturelle normer. Sosiale prosesser på SNS speiler dermed prosesser i den fysiske verden, i tillegg til at stemmer fra nettverk som er knyttet til andre steder og har andre normer kommer tettere på gjennom SNS. Brokapitalen virker sterkere i ulike transnasjonale nettverk, som ofte består av mer eller mindre kjente samt utvidet familie. Nettverkene er heterogene med tanke på opprinnelsesland, migrasjonshistorie og normforståelse. Fellesskapet kan oppleves som kilde til emosjonell støtte, kulturell og religiøs tilhørighet og kontinuitet i livshistorien fra opprinnelseslandet, som kan bidra til ønske om å delta i de globale nettverkene. Samtidig forteller de unge kvinnene om forventninger fra deltakere i diasporanettverket om oppførsel og presentasjon på SNS, som ikke nødvendigvis samsvarer med normer som kommuniseres gjennom andre sosiale nettverk som de (ønsker å) delta i – som i lokalmiljø med jevnaldrende på bostedet. Krysspresset kan sådan virke hemmende for de unge kvinnene når det gjelder brobygging med ungdomsmiljø hvor de bor. Opplevelsene hos de unge kvinnene gjenspeiler funn fra en tidligere studie (Stevens et al., 2017) om at SNS kan forsterke segregering og ulikheter mellom grupper og maktstrukturer. De unge kvinnene legger bånd på sine SNS-aktiviteter, vel vitende om at tekst og bilder er vedvarende, eller de tilpasser sin presentasjon for å vinne aksept hos et bredt publikum.

Å finne ord for felles erfaringer

For å følge Freires forståelse av fasilitator-rollen, delte vi vår kunnskap om SNS i dialoggruppene, og de siste påfølgende gruppene fikk informasjon fra de første. Særlig ble denne typen kunnskapsdeling fremtredende i den fjerde gruppen, som utviklet et handlingsfellesskap og tok initiativ til å fortsette med flere treff. Etter at kvinnene hadde produsert tekst

om positive og negative erfaringer, startet den videre dialogen med at de snakket om seg selv som aktive, modige, fryktløse og produktive på SNS. Denne presentasjonen overrasket oss, fordi større undersøkelser viser at kun 10 prosent av ungdom produserer innhold (Humphreys, 2016). Etter at vi fortalte at deres presentasjon var unik i forhold til funn fra tidligere forskning og hva som hadde blitt sagt i de andre gruppene, og vi spurte hvordan de håndterte de vanskelige erfaringene som sto nevnt på lappene, så endret dialogen seg. Dialogen gikk da fra at de ville begrunne hvordan de kunne være sterke og «tøffe» på nett, til å diskutere deres opplevelse av vilkår for deltakelse på SNS. Engasjementet ble større da vi kom tettere på opplevelsesnære erfaringer, og kvinnene erkjente felles utfordringer. At vi både anerkjente deres fremstilling, av å være sterke og ikke bry seg om motstand, og samtidig undret oss over fremstillingen og trakk frem kunnskap fra forskning, kan ha bidratt til en åpnere dialog. De fortalte at de hadde forsøkt å ta opp utfordringene med lærere og andre voksne, men hadde blitt oppfordret til å ikke bry seg. Noen av kvinnene opplevde oppfordringen til «å være sterk» som en bagatellisering og at de ikke fikk reell støtte. Dialogen opplevdes åpnere om strategiene som voksne hadde oppfordret dem til å bruke. For en av deltakerne var lærerne og andre voksne sin bagatellisering et uttrykk for at: «Vi er helt nederst. Til og med mindre verdt enn svarte menn», fordi hun oppfattet det som en forventning om at de skulle tåle og/eller alene utfordre kvinnefiendtlige og rasistiske kommentarer. Gruppen ønsket flere dialogverksteder der de kunne utforske erfaringer, fordi de opplevde at dialogen ga erkjennelser om deres vilkår for deltakelse på SNS. De knyttet også selv sin posisjon på SNS til sin posisjon i offline sosiale hierarkier. Gruppens eierskap førte til videre mobilisering, der de sa at «en sånn gruppe skulle alle hatt». De ville utforske måter å støtte hverandre på og være aktive på nett, og inviterte med seg flere kvinner i prosessen. Deling av erfaringer og bevisstgjøringen det innebar ga grunnlag for et nytt handlingsfellesskap som de ville invitere andre med i. Etter det første møtet med gruppe 4 sto fire temaer igjen som generative temaer (Freire, 1968/1999, kapittel 3): «rykte», «anti-rasisme», «å støtte (hver)andre» og «å være sterk».

At gruppen opplevde eierskap i prosessen, var viktig for resultatet. Vi bidro til dialogen ved å dele den kunnskapen vi hadde, samtidig som vi

anerkjente deres erfaringer. Det var sammenkoplingen av temaer, fra deres kunnskap og erfaring, sammen med vår kunnskap, som ga grunnlag for at vi som del av dialoggruppen kunne knytte temaer sammen til nye innsikter (*temas da dobradiça*). At de unge kvinnene i gruppen selv ville utvikle opplegg for andre i samme situasjon er interessant i lys forskning på tiltak for å styrke ungdom i deres bruk av SNS. Fokus på mulighetene for å knytte nettverk og uttrykke seg gjennom ny teknologi kan ifølge Blikstein (2008) ha et frigjørende potensial, slik vi kanskje ser en kime til her.

Diskusjon

Perspektivene fra Putnam (2000), boyd (2008, 2010) og Freire (1968/1999) ansporet tre tematiske områder som beskriver ulike sider ved vilkår for unge innvandrerkvinnens deltakelse på SNS og deres handlingsrom. Under temaet *å være usynlig i synlige nettverk* belyser vi ved hjelp av boyd (2007, 2010, 2014) hvordan de unge kvinnene opplever mangel på kontroll over spredning av innhold når den teknologiske rammen setter som vilkår at ulike kontekster kollapser og publikum er uklart. I temaet *felleskap som hemmer og fremmer* belyser vi ved hjelp av Putnam (2000) hvordan kvinnes nettverk setter vilkår. Det siste temaet, *å finne ord for felles erfaringer*, skiller seg fra de foregående fordi deltakerne selv bidrar til både mer tolkning av vilkår og med flere innspill til forbedringer for deltakelsen sin på SNS, inspirert av Freire (1973, 1994, 1968/1999). Videre diskuterer vi hvilke premisser og aspekter ved vilkår for deltakelse på SNS som trer frem ved anvendelse av de tre perspektivene, og hvilke aspekter som glir unna. I og med at SNS er et relativt nytt forskningsfelt spør vi hvordan og hvorvidt disse perspektivene er forenlige og kan berike hverandre.

Sammensatte roller og forestilte handlingsrom

Perspektivet fra boyd synliggjør hvordan de unge kvinnes handlingsrom på SNS innrammes av teknologien, og peker på sosial struktur og dynamikk mellom aktører (boyd, 2008, 2010). Spesielt aktualiseres

forhandlinger og dilemma kvinnene står i når det gjelder sin (u)synlighet i synlige nettverk. Begrepsstrioen «usynlig publikum», «kontekstkollaps» og «flytende grenser mellom det offentlige og private» (boyd, 2008, 2010), som har inspirert andre analyser av ungdom med innvandrerbakgrunn (f.eks. Leur, 2015), tydeliggjør også i vår analyse at deltakerne aldri kan være sikre på hvem som til slutt ser mer eller mindre privat informasjon. Denne usikkerheten gjelder uavhengig av alder, kjønn og andre variabler. Som vi har sett løfter ikke boyds perspektiv (2008, 2010, 2014) frem hvor radikalt ulike konsekvensene kan bli for grupper med ulike sosiale posisjoner, som for eksempel unge kvinner med krysskulturell bakgrunn. Vi ser derfor behov for et utfyllende begrepsapparat som peker på strukturelle og eksistensielle vilkår.

Både boyd (2008) og Freire (1968/1999) vektlegger handlingsmuligheter, med den forskjellen at boyd (2008, s. 10) ser ungdom som handlingsdyktige i utgangspunktet, mens Freire vektlegger dialog som en mulighet for å utvikle handlingsdyktighet. boyd (2008) beskriver det å eksperimentere med ulike selvpresentasjoner på SNS som en eksisterende handlingsmulighet, jamfør Goffmans forståelse av at vi deltar i et dagligdags rollespill der vi iscenesetter oss selv situasjonelt og relasjonelt (1992). Her vil vi innvende at kostnadene med å bruke dette potensielle handlingsrommet ikke problematiseres tilstrekkelig av boyd, i den forstand at det ikke pekes på sentrale trekk ved vilkårene de unge innvandrerkvinnene beskriver. Riktignok peker boyd (2007) på at handlingsvalg påvirkes av sosial dynamikk på den aktuelle SNS og av interseksjonalitet (boyd, 2008), men tar likevel ikke høyde for de begrensningene kvinnene i vårt utvalg kan oppleve, jamfør deres prioritering av å være «private» og ivareta «ryktet» sitt. Vi finner at kvinnene reduserer sin deltakelse og synlighet ved å holde seg til chatgrupper med medlemmer i lignende posisjoner, fordi de forventer negative sanksjoner dersom de ikke er «private» nok. Den formen for handlingsdyktighet som boyd (2008, 2010) fremhever hos ungdom, har som premiss at valgmuligheter er reelle. Slike valgmuligheter er ikke fremtredende i vårt materiale, der det blir tydelig at både direkte og indirekte negativ sosial kontroll utspiller seg ved hjelp av SNS-teknologi, som også nevnes i andre studier (Friberg & Bjørnset, 2019; Waltorp, 2013) og at dette påvirker både omfanget av de unge kvinnenes deltakelse, og hvor de deltar.

Det må nevnes at tendensen til deltakelse i lukkede grupper, heller enn åpne, også har vært en trend de siste årene for andre ungdomsgrupper (Aalen & Iversen, 2021). Likevel overrasket det oss at så få av deltakerne i dialoggruppene var aktive i online fora, ettersom tidligere studier fremholder at for ungdom med innvandrerbakgrunn er SNS viktig for deres identitetsutvikling, både i Norge (Mainsah, 2014) og andre land (f.eks. Leur, 2015). De aller fleste kvinnene deltok ikke på slike nettsider. Goffmans teori (1992) har inspirert disse studiene (Leur, 2015; Mainsah, 2014), som vektlegger muligheter som er tatt i bruk, både med henblikk på etniske identitetsmarkører og deltakelse i støttende fellesskap, men kan ha hatt et skjevt utvalg med utgangspunkt i de som allerede er aktive på identitetsbekreftende arenaer på SNS.

Når Boyd skriver om identitet som kan uttrykkes på SNS, problematiseres ikke forming av identitet og selvet. At utvikling av identitet og selv henger sammen med hvilken anerkjennelse det kan forventes av andre (Goffman, 1992; Prieur, 2002), er et særlig viktig moment på en arena der det ikke er mulig å velge sitt publikum og ikke er mulig å kontrollere publikums respons. I en kulturfenomenologisk tilnærming er forståelsen av selvet mer kompleks. Selvet har ikke en endelig «kjerne», men sees som en måte å orientere seg i verden på, der selvet samtidig utvikler seg ved at verden erfares (Bourdieu, 1995; Csordas, 1994, s. 4). Opplevelsen av hvem man er og hva man kan gjøre er dermed knyttet til samfunnsmessige strukturer, der individer også kan bidra til sin egen undertrykking (Bourdieu, 1995). En lignende forståelse finner vi i Freires perspektiv (1968/1999), der det vektlegges at de undertrykte oppfatter sin situasjon som naturlig og dermed ikke ser andre valgmuligheter. Samtidig fremhever Freire at dialog muliggjør utvikling av ny kunnskap om situasjonen basert på personlige erfaringer, og at denne kunnskapen kan danne grunnlag for handling.

Ved å fasilitere dialogene om deltakernes erfaringer, fikk vi forståelse av mer eksistensielle trekk ved opplevelsene relatert til SNS og utviklet kunnskap om ulike grader av motstand, utfordringer og press, og dermed ulike reelle muligheter for å delta på SNS. Gjennom Freires forslag til dialog i kombinasjon med innsikter fra Boyd forsto vi mer av hvordan de teknologiske rammene ble erfart som vilkår for handlingsrom

knyttet til kvinnes konkrete sosiale posisjoner. Gjennom innsiktene som oppsto i dialogene utviklet vi en forståelse av at det å ha reell adgang til SNS og ulike arenaer med valgmuligheter, fordrer kunnskap, tilgjengelighet og opplevelse av å ha valgmuligheter. Det innebærer at den handlingsdyktigheten som Boyd forutsetter kan utvikles, men også kues ved at handlingsdyktigheten ikke fremstår som reelt mulig å utøve (Freire, 1968/1999). Handlingsvalg kan være knyttet til etnisitet og SNS som en arena for identitetsbekreftelse (Leur, 2015; Mainsah, 2014), men Freire (1968/1999) peker på vilkår for at handlingsvalg skal kunne oppdages og erfares som reelle. Det er ingen tvil om at handlingsfellesskap eksisterer på SNS, men Boyds perspektiv trenger å suppleres for å kunne beskrive vilkår for reelle handlingsvalg og dermed grunnlag for kollektiv mobilisering. Andre studier har også funnet grupper som har dannet handlingsfellesskap og aktivt mobilisert for å appropriere SNS til sin situasjon (Clark-Parsons, 2018; Jackson et al., 2018; Steele, 2016; Stewart & Schultze, 2019).

Rasjonelt nettverksarbeid?

Gjennom sosial kapital-perspektivet fremhevet vi hvordan deltakerne i utvalget opplever ulike dilemmaer knyttet til ressursene som ligger i kollektiv tilhørighet. Eksemplet viser hvordan sosial kapital kan bidra som et vilkår for deltaking på SNS, eksempelvis ved at nærhet til personer i et nettverk gir en følelse av trygghet på å ytre seg. Samtidig strekker ikke Putnams begrepsapparat til i forståelsen av hverken helhet eller nyanser i de unge kvinnes vedlikeholdsarbeid og initiativ på SNS. Putnam ser generelt sosial kapital som å generere positive resultater (Ågotnes, 2021), mens vi finner at de unge kvinnes tilknytning til homogene grupper kan begrense deres sosiale mobilitet, ved ekskluderings- og mistillitmekanismer. Tross utdyping av at koblinger i homogene grupper lettere skaper negative tolkninger av utenforstående (Putnam & Gross, 2002), finner kritikere at mulige negative sider ved sosial kapital fortsatt er underkommunisert (f.eks. Brown, 2019). Vårt eksempel illustrerer også kritikk mot sosial kapital-perspektivet for å ikke tilstrekkelig inkludere effekter av maktrelasjoner i bredere strukturerende nettverk

(Gelderblom, 2018; Ågotnes, 2021), tross mer vektlegging av potensialet som ligger i tilknytninger mellom heterogene grupper (Putnam & Campbell, 2010). Når de unge kvinnene deltar i transnasjonale nettverk, hvor noen besitter definisjonsmakt over for eksempel normer for selvpresentasjon på nett, utgjør dette en viktig indikator for om, når og hvordan deltakelse på SNS gjøres hos de unge kvinnene. Spørsmålet om valgmuligheter er også en utfordring i Putnams perspektiv, som har som premiss at vi tar rasjonelle valg (Gelderblom, 2018). Selv om de unge kvinnene har et (rasjonelt) ønske om å bygge broer mot heterogene nettverk, erfares det ikke dermed som en tilgjengelig valgmulighet, men heller som et ønske innrammet av maktstrukturer som legger begrensninger knyttet til deres posisjoner i sosiale hierarkier, jamfør forrige avsnitt.

Analysen av sosial kapital som vilkår for deltaking på SNS for denne ungdomsgruppen bør dermed suppleres med flere aspekter, fordi den digitale arenaen gir andre rammer for relasjoner. Et forslag til videreutvikling er en «sosiale medier-sosial kapital» (Zúñiga et al., 2017), som bedre griper nyansene kvinnene opplever som døråpnere eller begrensninger på SNS. Også Lampe et al. (2007) sin forståelse av ulike dimensjoner av «vedvarenhet», knyttet til å holde kontakt med folk fra miljø man har vanket i før, kan kobles til boyds (2007) «vedvarenhet» om at innhold på SNS lagres i historikk i uoverskuelig fremtid ved hjelp av teknologien. Sammen beriker de forståelsen av det (kontra)produktive med opprettholdelse eller initiativ til kontakt med miljø i for eksempel opprinnelsesland eller diaspora.

Mobilisering gjennom felles innsikt

Fordi SNS er brukt til kollektiv mobilisering ble vi overrasket over funnene i dialogen som viste til dels krevende vilkår. Ansatsene til videre mobilisering, særlig i den siste gruppen der vi sterkere vektla dialogprosess basert på Freire (2009) og Burstow (1991), viser at det å finne felles erfaringer med utfordrende maktstrukturer kan inspirere til handlingsfellesskap. I dette tilfellet tilrettela vi for en prosess i et fysisk rom, der kvinnene delte erfaringer og forslag til videre handling som de ønsker

å følge opp. Hva denne mobiliseringen fører til, ut over undervisningsopplegg, den umiddelbare bevisstgjøringen og delingen av håndteringsstrategier, gjenstår å se. Tidligere har ulike grupper av kvinner utfordret maktstrukturer gjennom SNS, blant annet knyttet til de kjente aksjonene metoo og Black Lives Matter (se også kapittel 1). Mens SNS i utgangspunktet blir etablert av kommersielle aktører som tar lite hensyn til ulike gruppers trivsel, så vil ulike grupper kunne tilpasse seg og skape ulike former for samhandling, og slik sette sitt preg på SNS-arenaer (boyd, 2008). Kvinner i flere land har utfordret normer gjennom SNS, som for eksempel påbud av hijab (f.eks. Stewart & Schultze, 2019). Freire har også tidligere inspirert til appropriering av digital teknologi og teknologisk utvikling (Blikstein, 2008). Å støtte dem det gjelder i å bli bevisst sine vilkår for deltakelse på SNS, synes å være viktig fordi SNS endrer seg raskt, slik at standardiserte råd fort kan bli utdaterte.

Konklusjon

Mens SNS i teorien gir mulighet til å danne sosiale fellesskap og delta på tvers av geografiske områder, får perspektivene fra boyd, Putnam og Freire frem ulike vilkår for å kunne delta. Vi konkluderer med at teori og begrepsutvikling fra medievitenskap og samfunnsarbeid kan berike hverandre ved både å få frem handlingsmuligheter og sosiale vilkår for deltakelse på SNS. Kunnskap om SNS er nødvendig for å kunne forstå vilkår for handling på digitale flater, og dermed er det viktig at samfunnsarbeidere også har kunnskap om feltet, der medievitenskap kan være en av flere kilder. Medievitenskap er et teoretisk fag som med fordel kan trekke inn kunnskap om endrings- og mobiliseringsarbeid fra samfunnsarbeid. Erfaringskunnskap og dialog bør suppleres med kunnskap om SNS for å utvikle bevisstgjøring og handlingsalternativer, noe som understøtter en tolkning av fasilitator-rollen som aktiv. I videre forskning vil vi blant annet følge opp gruppen som startet videre mobilisering gjennom aksjonsforskning knyttet til SNS. Hvordan digitale arenaer kan anvendes for å øke deltakelse og integrering er et presserende spørsmål når ulike ungdomsgrupper bruker mye av sin tid på disse arenaene.

Referanser

- Agdal, R. & Spjeldnæs, I. O. (2022). *Developing public health promotions on social networking sites: Perspectives of young immigrant women* [Under utarbeidelse]. Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet.
- Amnesty International. (2018, 6. juli). *Kvinner i befolkningen – erfaringer med netthets*. https://amnesty.no/sites/default/files/3688/Kvinner_RAPPORT.pdf
- Birkjær, M. & Kaats, M. (2019). *Styr på SoMe. Er sociale medier virkelig en trussel for unges trivsel?* (Rapport fra Nordisk Ministerråd). https://www.medienorge.uib.no/files/Eksterne_pub/Some-trussel-2019.pdf
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften* (A. Prieur, Overs.). Pax.
- boyd, d. (2008). *Taken out of context: American teen sociality in networked publics* [Doktorgradsavhandling]. University of California, Berkeley. <https://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>
- boyd, d. (2010). Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. I Z. Papacharissi (Red.), *Networked self: Identity, community, and culture on social network sites* (s. 39–58). Routledge.
- boyd, d. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- boyd, d. & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230.
- Blikstein, P. (2008). Travels in Troy with Freire: Technology as an agent for emancipation. I P. Noguera & C. A. Torres (Red.), *Social justice education for teachers: Paulo Freire and the possible dream* (s. 205–244). Sense.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Brown, P. T. (2019). *The dark side of social capital*. National Affairs. Hentet 15. august 2021 fra <https://www.nationalaffairs.com/publications/detail/the-dark-side-of-social-capital>
- Burstow, B. (1991). Freirian codifications and social work education. *Journal of Social Work Education*, 27(2), 196–207. <https://doi.org/10.1080/10437797.1991.10672189>
- Clark-Parsons, R. (2018). Building a digital girl army: The cultivation of feminist safe spaces online. *New Media & Society*, 20(6), 2125–2144. <https://doi.org/10.1177/1461444817731919>
- Coppola, W. J. (2021). What if Freire had Facebook? *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 20(1), 16–52. <https://doi.org/10.22176/act20.1.16>
- Csordas, T. J. (1994). *The sacred self: A cultural phenomenology of charismatic healing*. University of California Press.
- da Cunha Jr, F. R. & Lemos, M. F. (2017). Students' social movements: Expanding communication through social networking sites. *Advances in Sciences and Humanities*, 2(6), 76–85.

- Draleaga, C. & Corneliussen, H. G. (2017). *Intersectional perspectives on video gaming among immigrant youth in Norway* (Vestlandsforskning-rapport 12:2017). <https://www.vestforsk.no/nn/publication/intersectional-perspectives-video-gaming-among-immigrant-youth-norway>
- Engebretsen, M. (2015). Transkulturelle erfaringer i sosiale medier. En studie av diskursive strategier hos norske innvandrere på nett. *Norsk medietidsskrift*, 2, 1–22. <https://doi.org/10.18261/ISSN0805-9535-2015-04-02>
- Friberg, J. H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll* (Fafo-rapport 2019:01). <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/migrasjon-foreldreskap-og-sosial-kontroll>
- Freire, P. (1973). *Education as a practice of freedom*. Continuum.
- Freire, P. (1994). *Pedagogy of hope*. Continuum.
- Freire, P. (1999). *De undertryktes pedagogikk* (S. Lie, Overs.). Gyldendal Akademisk. (Opprinnelig utgitt 1968)
- Gelderblom, D. (2018). The limits to bridging social capital: Power, social context and the theory of Robert Putnam. *The Sociological Review*, 66(6), 1309–1324. <https://doi.org/10.1177/0038026118765360>
- Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig. En studie i hverdagslivets dramatik* (2. utg., K. & K. Risvik, Overs.). Pax Forlag. (Opprinnelig utgitt 1959)
- Humphreys, A. (2016). *Social media: Enduring principles*. Oxford University Press.
- Jackson, S. J., Bailey, M. & Welles, B. F. (2018). #GirlsLikeUs: Trans advocacy and community building online. *New Media & Society*, 20(5), 1868–1888. <https://doi.org/10.1177/1461444817709276>
- Jenkins, H. (2007). Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 2, 97–113. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2007-02-04>
- Lampe, C., Ellison, N. B. & Steinfield, C. (2007). The benefits of Facebook «friends»: Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 1143–1168.
- Ledwith, M. (2011). *Community development: A critical approach*. Policy Press.
- Ledwith, M. (2015). *Community development in action: Putting Freire into practice*. Policy Press.
- Leur, K. (2015). *Digital passages. Migrant youth 2.0*. Amsterdam University Press.
- Lin, K.-Y. & Lu, H.-P. (2011). Why people use social networking sites: An empirical study integrating network externalities and motivation theory. *Computers in Human Behavior*, 27(3), 1152–1161.
- Lutz, C., Hoffmann, C. P. & Meckel, M. (2014). Beyond just politics: A systematic literature review of online participation. *First Monday*, 19(7), 1–36.
- Mainsah, H. (2014). Young African Norwegian woman and diaspora: Negotiating identity and community through digital social networks. *Journal of Migration & Culture*, 5(1), 105–119. https://doi.org/10.1386/cjmc.5.1.105_1

- Matthews, P. (2017). Social media, community development and social capital. *Community Development Journal*, 51(3), 419–435. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsvo40>
- Mantilla, K. (2015). *Gendertrolling: How misogyny went viral*. Praeger.
- Mercea, D. (2016). *Civic participation in contentious politics: The digital foreshadowing of protest*. Palgrave Macmillan.
- Moe, H., Hovden, J. F., Ytre-Arne, B., Figenschou, T. U., Nærland, T. U., Sakariassen, H. & Thorbjørnsrud, K. (2019). *Informerte borgere? Offentlig tilknytning, mediebruk og demokrati*. Universitetsforlaget.
- Nonnecke, B., Andrews, D. & Preece, J. (2006). Non-public and public online community participation: Needs, attitudes and behavior. *Electronic Commerce Research*, 6(1), 7–20. <https://doi.org/10.1007/s10660-006-5985-x>
- Nordland, E (1999). Innledning: P. Freire – pedagogikk for medmenneskelighet og samfunnsendring. I P. Freire, *De undertryktes pedagogikk* (S. Lie, Overs.). Gyldendal Akademisk.
- Pearce, K. E. & Vitak, J. (2016). Performing honor online: The affordances of social media for surveillance and impression management in an honor culture. *New Media & Society*, 18(11), 2595–2612. <https://doi.org/10.1177/1461444815600279>
- Prieur, A. (2002). Frihet til å forme seg selv? En diskusjon av konstruktivistiske perspektiver på identitet, etnisitet og kjønn. *Kontur*, 6, 4–12. https://kontur.au.dk/fileadmin/www.kontur.au.dk/OLD_ISSUES/pdf/kontur_06/annich_prieur.pdf
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. & Campbell, D. (2010). *American grace: How religion divides and unites us*. Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. & Gross, K. D. (2002). Introduction. I R. D. Putnam (Red.), *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society* (s. 1–25). Oxford University Press.
- Sakariassen, H. (2021). Women's emotion work on Facebook: Strategic use of emotions in public discourse. *Computers in Human Behavior Report*, 4, 1–7.
- Steele, C. K. (2016). The digital barbershop: Blogs and online oral culture within the African American community. *Social Media + Society*, 2(4), 1–10. <https://doi.org/10.1177/2056305116683205>
- Stevens, R., Bleakley, A., Dunaev, J. & Gilliard-Matthews, S. (2017). #digital hood: Engagement with risk content on social media among Black and Hispanic youth. *Journal of Urban Health*, 96(1), 74–82. <https://doi.org/10.1007/s11524-018-0314-y>
- Stewart, M. & Schultze, U. (2019). Producing solidarity in social media activism: The case of My Stealthy Freedom. *Information and Organization*, 29(3), 100251. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2019.04.003>
- Sudman, T. & Henriksbø, K. (2011). Kollektiv handling skaper endring. *Fontene*, 12/11, 51–56.

- Szreter, S. & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650–667. <https://doi.org/10.1093/ije/dyh013>
- Wallerstein, N., Duran, B., Oetzel, J. G. & Minkler, M. (2017). *Community-based participatory research for health: Advancing social and health equity*. John Wiley & Sons.
- Waltorp, K. (2013). Public/private negotiations in the media uses of young Muslim women in Copenhagen: Gendered social control and the technology-enabled moral laboratories of a multicultural city. *International Communication Gazette*, 75(5–6), 555–572. <https://doi.org/10.1177/1748048513491912>
- Westrheim, K. (2004). Kritisk pedagogikk og multikulturalisme i lys av Freiretradisjonen. Noen sentrale perspektiv. *Nordic Studies in Education*, 6, 212–226. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-5949-2004-03-03>
- Wright, T., Park, E. G. & Cole, C. (2011). Collaboration tools in virtual educational communities: A case of the Paulo Freire project for critical pedagogy. *New Educational Review*, 24(2), 271–280.
- Zúñiga, H. G., Barnidge, M. & Scherman, A. (2017). Social media social capital, offline social capital, and citizenship: Exploring asymmetrical social capital effects. *Political Communication*, 34(1), 44–68. <https://doi.org/10.1080/10584609.2016.1227000>
- Ågotnes, G. (2021). The forms of social capital. Theory and practice in community work. I K. Lea & R. Horne (Red.), *Praxeologiske perspektiver. Professorens habitus og kampen for sykepleievitenskap som autonomt fag* (s. 321–340). HEXIS.
- Aalen, I. & Iversen, M. H. (2021). *Sosiale medier* (2. utg.). Fagbokforlaget.

Organising Paid Domestic Workers in India: Analysing Collective Mobilisation Through a New Form of 'Unionism' in the Global South

Padmaja Barua

Associate Professor, Institute for Welfare and Participation,
Western Norway University of Applied Sciences

Abstract: Paid domestic work constitutes one of the largest arenas of informal employment for poor women in urban India today, and as in many other parts of the world, it bears the hallmarks of informality: low wages, long working hours, low status, and the absence of comprehensive, uniformly applicable, national legislation that guarantees fair terms of employment, decent working conditions, and social protection. Even though domestic workers are largely perceived to be 'unorganisable', paid domestic workers in India are mobilizing and organizing, in spite of the obvious challenges related to their structural position as informal workers. In this chapter, I examine the strategies adopted by a left-oriented trade union in Mumbai, India, as they organize and mobilise a group of paid domestic workers in the city. I argue that in order to successfully organize this group of female workers, the trade union has had to develop an innovative and alternative form of unionism, one that addresses both material and sociocultural inequalities faced by their members by paying particular attention to the strategic intersections of their lives as workers and as poor women from lower castes and classes. This new and inventive organizing model deployed by the union has been able to respond constructively to the precarity and vulnerability that structure the lives of the domestic workers, both as informal workers and as poor women living on the margins of Indian society with little access to social citizenship rights.

Keywords: domestic work, domestic workers' unionisation, informal workers, social movement unionism, women, India

Citation: Barua, P. (2022). Organising Paid Domestic Workers in India: Analysing Collective Mobilisation Through a New Form of 'Unionism' in the Global South. In G. Ågotnes & A. K. Larsen (Eds.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Ch. 10, pp. 247–276). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch10>
Lisens: CC-BY 4.0

Introduction

Paid domestic work has witnessed a considerable growth in India over the past three decades as a result of processes that have been set in motion by market-oriented reforms. This sector constitutes one of the largest sites of informal employment for poor women in urban India today and, as in many other parts of the world, it bears the hallmarks of informality: low wages, long working hours, low status and the absence of comprehensive, uniformly applicable, national legislation that guarantees fair terms of employment, decent working conditions and social protection (Neetha, 2009). Power inequalities based on gender, caste, class, religion and ethnicity characterise the relationship between domestic workers and their employers, which severely militates against their ability to achieve the traditional work benefits, labour rights and dignity of labour that are afforded to other workers in the Indian polity (Neetha & Palriwala, 2011).

There has been a common perception in research literature that informal workers are ‘unorganisable’ along traditional trade union lines. Domestic workers, as a group of informal workers, are particularly difficult to organise, as they are involved in casual, fragmented and part-time activities which are conducted in physically dispersed and isolated private homes (Kabeer et al., 2013a; Neetha & Palriwala, 2011). Factors that prevent the adoption of a traditional trade union model for this group of workers include having multiple employers, being physically invisible and isolated, and the lack of both a sense of worker identity and a well-defined, formal labour relationship with their employers (Neetha & Palriwala, 2011; Cornwall et al., 2013; Kabeer et al., 2013a). However, in spite of these challenges, domestic workers have been organising and unionising globally (see Blofield & Jokela, 2018; Bonner, 2010; Boris & Nadasen, 2008; Nadasen, 2015). There have also been efforts by different groups and organisations to mobilise and organise domestic workers in India with varying success since the 1980s (see Devika et al., 2011; Menon, 2013; Moghe, 2013; Eluri & Singh, 2013; George, 2013; Gothoskar, 2005; Chigateri & Ghosh, 2015).

In this chapter, I analyse the organisational model of a trade union in Mumbai which is associated with a left-wing, national political party. This union has been mobilising women domestic workers in Mumbai since 2005, and it focuses both on the attainment of traditional work

benefits in the form of labour rights and social consumption and reproductive benefits in the form of citizenship rights (see also Agarwala, 2013). I argue that this unique form of alternative unionism deployed by the union has led to substantive changes in the lives of the domestic workers (Alberti, 2014; see also Barua & Haukanes, 2019). By addressing both the material and sociocultural inequalities faced by their members, this inventive organisational model has been able to respond constructively to the precarity and vulnerability that structure the lives of the domestic workers, both as informal workers and as poor women living on the margins of Indian society with little access to social citizenship rights. There is very limited research that provides a fine-grained and nuanced analysis of the strategies and processes deployed by unions as they pioneer innovative organisational efforts aimed at domestic workers in India. In developing an analysis of this new form of mobilisation and organisation of paid domestic workers, this chapter makes an important empirical contribution and fills a critical gap in the research literature with regard to a relatively under-researched phenomenon in the Indian context. This chapter is also highly relevant, in the global context, in understanding how trade unions can form strategic alliances with informal sector workers and successfully initiate and establish a grassroots model of collective mobilisation aimed at securing the rights and interests of this often-neglected and precarious group.

Methods and data

This article draws on ethnographic fieldwork carried out in Mumbai in 2013 and 2014 by the author. The data was collected through semi-structured and in-depth interviews, focus-group discussions and participant observation. Fourteen interviews were conducted with the organisers and staff of the union in Mumbai. Twenty-nine interviews and four focus-group discussions (8–12 participants in each group) were conducted with domestic workers who were union members. The author also conducted participant observation in the five months that she spent with this trade union in Mumbai, during which time she attended staff meetings, meetings held in the slum communities where the domestic

workers lived ('area meetings') and meetings of domestic worker leaders at the union headquarters every month ('leaders' meetings'). The author attended and participated in a total of eight such meetings. Apart from these formal meetings, the author also spent a great deal of time over a five-month period at the trade union office with the staff and organisers, where she was able to observe their daily work and have informal conversations with the staff, which were a vital source of rich data. She also accompanied the staff in the field, when they went on home visits to meet their members and to hold area meetings; lots of informal discussions occurred while travelling to and from visits and meetings.

The union that has been analysed in this chapter was established in 2005 and exists in 22 districts of Maharashtra, with a total membership of approximately 55,000. In Mumbai, 11,000¹ domestic workers are part of this union. Although the larger central union to which this union is affiliated started working with domestic workers as a group three decades ago in different states in India, their aim at that time was not to organise or unionise domestic workers but rather to intervene on an individual case basis when problems such as false accusations of theft or cases of sexual harassment against workers were reported. Subsequently, it was only in the 1980s that the work of organising domestic workers became important, when the slogan 'Organising the unorganised' became the central theme and focus of the larger union body. This new focus gave an added impetus to the efforts of the organisation in working with domestic workers and other unorganised sector workers with whom they had worked previously. This change of strategy that led to organising domestic work marks a significant shift in their approach to labour organising. This is also indicative of a larger shift in the left-wing trade unions in general, which turned their attention from the organised sector to those working in the unorganised sector.

After the launch of neoliberal reforms in India, the profile of the organised sector became more unorganised, with contract and flexible labour replacing permanent jobs and the formal sector witnessing increased informality of employment. In this context, it became necessary for the central trade unions to address the needs of the unorganised sector, due

1 This was the number of union members at the time when fieldwork was conducted in 2014.

to the shrinkage in the organised sector. Since 2004, the larger union began to plan ways in which domestic workers all over India could be organised and brought in under the Minimum Wages Act (1948), and ways were explored to extend social security provisions and maternity benefits to them. By 2010, unions of domestic workers were successfully formed in several states in India. The union was also closely involved in the International Labour Organisation (ILO) discussions leading up to the establishment of Convention 189 in 2011, concerning decent work for domestic workers. This union was established with the primary goals of demanding and securing old-age pensions for workers in the state and the establishment and operation of the Domestic Workers' Welfare Board². While the Domestic Workers' Welfare Board was established in 2008 as a result of long and tireless efforts by the union in conjunction with other domestic workers' groups, the battle for the pension is still ongoing. However, as my analysis below will show, this union also works to address the practical and everyday needs of the domestic workers, thereby extending its remit to go beyond labour rights and address the welfare and citizenship rights of its members.

The context of paid domestic work in India

Estimates for the number of domestic workers in India range from 4.75 million to 90 million (Chigateri et al., 2016). Paid domestic work is one of the largest sectors in female employment in urban areas in India today (Neetha, 2009; Government of India, 2011). As the majority of domestic workers in the country are women, this is a highly feminised occupation in India (Sengupta, 2007; Oco, 2010). There has been a steep increase in the number of women in paid domestic work in India over the decades, especially between 1999 and 2005 (Neetha, 2009; 2013). This sector of work is largely invisible and greatly devalued because of its association with reproductive labour and its performance by poor women (see, for

2 The Domestic Workers' Welfare Board is a tripartite structure, which is comprised of representatives from the state, the employers and domestic worker groups. The Board was established in Maharashtra in 2008 but was dissolved in 2015 after the present Bharatiya Janata Party-led government came to power in India in 2014.

example, Gothoskar, 2013; Chigateri et al., 2016). This is manifested in long working hours, physical and verbal abuse, sexual harassment and dismally low wages (John, 2013).

Existing scholarship shows that power inequalities based on gender, class, caste and ethnicity characterise the relationship between domestic workers and their employers in India. This significantly exacerbates domestic workers' vulnerability and marginalisation, particularly within the employment relationship and, more generally, within Indian society at large (Gothoskar, 2013; John, 2013). It is estimated that almost one-third of domestic workers in India are of Scheduled Caste³ background, and their vulnerability is increased by illiteracy and low levels of education (Neetha & Palriwala, 2011; Sengupta, 2007). Domestic work in urban areas in India is carried out primarily by migrants, i.e. women who have left their homes in rural areas and migrated to cities in search of employment, although some workers are also second-generation migrants who have lived in the cities since birth (Neetha, 2013; Neetha & Palriwala, 2011). What further accentuates the vulnerability of domestic workers in India today is that these workers lack access to statutory and legal protection measures in existing national labour laws. Due to this, they cannot claim work-related benefits such as maternity leave and social security, nor can they make demands for the right to decent working conditions, minimum wages, working hours, weekly holidays, paid leave and so on (John, 2013). Thus, the devaluation that is associated with domestic workers and domestic work in India is produced at the intersection of unequal categories related to class, caste, ethnicity, gender and non-recognition as workers.

New approaches in the organisation of precarious workers

The prevailing assumption in research literature is that precarious and informal workers are 'unorganisable' along the lines of traditional trade unions. Precarious and informal workers lack economic structural power

3 Scheduled Castes or the former untouchable castes or depressed classes are the lowest castes in the Indian caste system, which have been provided with certain special privileges by the Indian State in recognition of their historically marginalised position within the Indian polity (Ghurye, 2016).

due to their dispersed and peripheral location in production chains, and associational power due to their occupational locations. This is not conducive to collective organisation because they work in private homes, for intermediary contractors or are self-employed (Chun & Agarwala, 2016). Trade unions were traditionally built around a non-precarious workforce, and this has shaped their structures and modes of organisation and mobilisation. Due to this, most mainstream unions have not been able to respond effectively to either 'informalisation from above' (the hollowing out of formal labour accompanied by declining state protection) or 'informalisation from below' (the expansion of self-employment and survivalist activities), and as a result most industrial unions have had very limited success in integrating and mobilising precarious workers (Theron, 2010, p. 87; Siegmann & Schiphorst, 2016).

With the emergence of precarious work as the norm, there has been an undermining of the base of traditional trade unionism, creating the challenge of how unions can build new strategies that are adapted to these new realities and forms of labour. In response to this challenge, there have been numerous attempts to revitalise the old labour movement in an endeavour to incorporate the growing ranks of informal and precarious workers (Bonner & Spooner, 2011; Milkman & Voss, 2004; Turner, 2005). This has led to the spawning of alternative labour mobilisation models which surpass the existing models of economic business unionism to encompass a model of trade unionism in which 'improving wages and working conditions for workers are grounded in broader issues of economic, social justice and human rights for the working class as a whole' (Flores et al., 2011, p. 2). By organising much more broadly around issues that move beyond the workplace and by paying attention to how the intersecting structures of race, class and gender underpin precarious work, these new and inventive organisational repertoires have been able to respond constructively to precarity and begin the work of securing better terms and conditions for workers, not just as workers but also as citizens, family and community members, women and consumers (Webster, 2006). This form of alternative unionism, known as social unionism or social movement unionism, attempts to put the 'movement' back into the

labour movement by combining citizenship with labour rights (Lambert & Webster, 2001; Waterman, 1999; Moody, 1997; Ross, 2007, 2008).

The emergence of precarious workers' political, economic and social mobilisation through a new form of labour politics and collective action highlights the centrality of the abilities of precarious and informal workers to spearhead an inventive countermovement to address the challenges of traditional union strategies to organise this sector. These marginal workers are ushering in a new form of working-class movement, melding union and community interests to reinvigorate their demands for economic and social justice and citizenship (Meyer, 2016). The loci of these countermovements have been documented in multiple global locations. Chun (2009) has highlighted the manner in which vulnerable workers in the United States and South Korea use 'symbolic leverage' to enhance their power, by redirecting 'the site of struggle from narrowly defined workplace disputes to public contestations over values and meanings' (Chun, 2009, p. 173). Rina Agarwala's (2013) study of informal workers in India points to how vulnerable and precarious workers are organising as citizens and casting the state as being responsible for protecting their rights and entitlements rather than pressing for demands from their employers. Similarly, Rizzo's (2013) study of taxi drivers in Tanzania shows how workers are appealing to the state, not only to provide them with social protection but also as a force of structural power that they can use against their employers.

The complementarity between processes of framing and consciousness-building in social movements

Social movement scholars have written extensively about the concept of framing and frame alignment processes as being critical elements in the spread of mobilising ideas and sustaining long-term participation in social movements (Snow et al., 1986; Snow & Benford, 1988). Framing is thought of as 'meaning work,' which is an inherent part of an active and contentious process where social movement activists are focused on constructing and disseminating meaning or interpretive frames which

differ from and challenge existing frames or socio-political conditions (Benford & Snow 2000, p. 613; Ayres, 2004, p. 14). Framing thus has been explained as the 'conscious strategic efforts by groups of people to fashion shared understandings of the world and of themselves that legitimate and motivate collective action' (Mc Adam et al., 1996, p. 6). Snow and Benford (1998) state that social movements 'frame or assign meaning to and interpret relevant events and conditions in ways that are intended to mobilize potential adherents and constituents, to garner bystander support, and to demobilize antagonists' (Snow & Benford, 1988, p. 198).

Collective action frames emerge from the above-mentioned framing activity and can be understood as 'action-oriented sets of beliefs and meanings that inspire and legitimate the activities and campaigns of social movement organisations' (Benford & Snow, 2000, pp. 613–614). They provide diagnostic attribution in terms of identifying the problem or situation in need of change and prognostic attribution which is concerned with resolution of the problem (Benford & Snow, 2000). In terms of diagnostic framing, movement activists can utilise an 'injustice frame' to highlight particular victims and amplify their victimisation, generate a shared understanding of the causes of the perceived injustice and focus responsibility or blame on the responsible agents (Gamson, 1992, p. 68). 'Prognostic framing', on the other hand, is useful to develop a proposed solution to the problem and strategies for carrying out this plan (Benford & Snow, 2000, p. 616). Finally, movement activists can use 'motivational framing' to develop a rationale for engaging in and sustaining collective action, which also includes the construction of appropriate 'vocabularies of motive' that help them to deploy specific rationales and justify and legitimate their collective action (Benford & Snow, 2000, p. 617). 'Master frames', while similar to collective action frames, operate on a larger scale and provide 'broader interpretive paradigms for multiple movements, shaping the outlook of activists and movements' (Ayres, 2004, p. 14). Social movement activists develop movement-specific and sometimes master collective action frames, to define a situation or event as unjust and in need of change. The success of a social movement is dependent on how well-interconnected these three framing tasks are in relation to organisation and mobilisation of social movement participants.

The importance of framing processes notwithstanding, social movements cannot rely solely on this activity to ensure the success of movements. Rather, frames need to be combined with other strategic mobilising activities which focus on cultural and social meaning-making, participatory communication and processes of consciousness-raising among movement participants in order to promote individual and collective agency, ideological commitment and collective action. As Ryan and Gamson (2015) have pointed out, framing can only be effective when movement participants develop a critical understanding of the power inequalities and relations that contribute to their oppression and identify ways to challenge these power relations, without which subaltern groups cannot exercise ‘the right and power to intervene in the social order and change it through political praxis’ (Ryan & Gamson, 2015, p. 139). Thus, what is imperative is to complement framing activities with the promotion of critical consciousness and reflection, participatory dialogue and, ultimately, collective action (Ryan & Gamson, 2015). The process of consciousness-raising is particularly germane here as it affords access to physical and cognitive spaces, isolated from power, where movement participants can come together to discuss and express concerns, become aware of common problems and challenges, and ‘begin to question the legitimacy of institutions that deny them the means of resolving these problems’ (Hirsch, 2015, p. 106).

From workplace-based organisation to community-based organisation, and addressing the practical needs of union members

One of the most visible ways in which this union has incorporated elements of social movement unionism in its organisational repertoire in Mumbai has been to shift from traditional workplace-based organisation to community-based organisation. Paid domestic workers who are union members work on a part-time basis for multiple households during the day. The women in this study typically worked for three to four households where they were predominantly tasked with cleaning activities, while some did a combination of cleaning and cooking. These women are physically dispersed as they work for households located in different parts

of the city and, thus, do not have the opportunity to congregate together at any one specific location during the day. In order to effectively respond to this structural barrier related to workplace organisation which is inherent in all paid domestic work in India, the union began its first efforts to interact with these domestic workers in their homes in the urban slums and low-income communities in 2005. Typically, these meetings began late in the evening, after nine p.m. when the women had finished their domestic duties of cooking and taking care of their families. This strategy of shifting the locus of organisation from the workplace to the community was met with success, and more and more women began to register for union membership. Over the years, this modality of grassroots mobilisation became entrenched as a successful tried-and-tested method of organising domestic workers, and the union sought to establish primary contact with their members through community or 'area' meetings. These meetings, which are held once a month and coordinated by the leader of the area or community, are a critical interface for the building of a class-based solidarity, a working-class consciousness and a movement aimed towards securing social and political justice for these women, based on their identities both as workers and as legitimate rights-bearing citizens (Meyer, 2016). Through such grassroots mobilisation, the meetings have come to represent an arena where the union carries out the important cultural and political work of addressing both the economic and material, and the cultural and political subordination of their members, thereby fusing the two realms of economic and political mobilisation.

The union has strived to pay attention and respond to the strategic intersections between class, caste and gender that inform the multifaceted nature of subordination faced by its members. This strategy was conceptualised and promoted by the union soon after it was established, as a way of building credibility and trust with its members. Given that attaining labour rights for the workers was a long-term goal, it was considered important for the union to address the practical, everyday concerns of their members in order to demonstrate their relevance in the lives of the domestic workers and also to provide the 'breathing space' it needed to take on the longer-term goals (Kabeer et al., 2013b). In the first years after the union was established, the organisers found that the domestic

workers were grappling with a number of practical problems which were not related to their work as such. In the first phase of its work, the union began to address all these issues in a systematic manner and helped its members to obtain ration cards⁴ and bring about reforms in the Public Distribution System (PDS)⁵. The union also helped members to obtain voter identification cards, it opened bank accounts for them, organised health camps for the women and their families, helped the children of the workers to enrol in schools and counselled the husbands of the women to create greater awareness with regard to equality and cooperation within the household. The National Secretary of the parent union explains this strategy in detail below:

Because in [the] unorganised sector, they are working every day and you cannot organise them in the way you can formal sector employees... They have to be involved, it's a question of bread and butter for them. And they are not collected at one place...so you have to initiate work from that point of view. Looking at their personal problems and then intervening... earlier when forming their unions, it had to be done through their homes. For domestic workers, that is part of our strategy. This is what we are saying: those who are living in a cluster and going to an area to work... in that cluster, first of all, you have to build a connect [*sic*] with them, a rapport with them. And naturally, you have to talk to them to find out their problems. Whatever are their priority concerns, you have to deal with those...

The outcomes of these interventions were instrumental in providing tangible benefits to the domestic workers but, just as importantly, these interventions also helped the women to develop a shared identity as citizens with legitimate claim-making status, which profoundly transformed the way they saw themselves and their place in the world. Having state-sanctioned documents such as ration cards and voter identification cards,

4 In India, ration cards (issued under India Public Distribution System or PDS) are used primarily by the poorer sections of society for purchasing subsidised foodstuffs (wheat and rice) and fuel (LPG and kerosene). These cards are an important subsistence tool for the poor, as they provide proof of identity and a connection with government databases (they are also used to establish identity, eligibility, and entitlement).

5 The Indian Public Distribution System (PDS) is a food security system established by the Government of India with the aim of distributing food (staple food grains such as rice, sugar and wheat) and non-food items (kerosene) to the poor population at subsidised rates and through a network of fair price shops called ration shops.

for the first time in their lives, enabled the women to assert their identity as citizens with rights to economic and social protection from the state (see also Barua & Haukanes, 2019). As Wahida and Lata elaborate below:

See, I had nothing. Today if you go to get a ration card, you have to spend 4000-5000 rupees⁶ (due to giving of bribes)... But in our union, this card can be made by just depositing 500 rupees. Had this union not been here, we wouldn't have got this status and would have never reached where we are standing right now. We got to know the power of the government just because of this union...

We met them (the union organisers) and listened to them... we joined the organisation and within a year, we got ration card[s]. First, they made the trade union membership card, then voter registration card and then ration card. I am not literate and so I didn't have anything. I didn't even have a birth certificate. I was born at home – so from where would I get the birth certificate?... Now I have the voting card, trade union and ration card. They made me open a bank account too. Now if I have thousand rupees, I can keep [it] in the bank. Otherwise, for poor people like us ... whatever we get, we eat and sit silent, where do we save? (*Translated from Hindi by the author*)

As well as ration cards, voter identification cards and trade union membership cards, the union helped to open bank accounts for its members. At the time the interviews were conducted for this article, almost 6,000 to 7,000 domestic workers had their own bank accounts. The union also held discussions with the women on the value of health and free medical camps, and dispensaries were organised for domestic workers and their families. Cancer detection camps were held and treatment and follow-up was provided to those who were found to have cancer, in collaboration with a local hospital in Mumbai.

Developing the identity of a worker: The cultural project of framing

The union has worked intensively and systematically to provide the collective framework and social conditions within which the domestic

6 One USD is roughly equivalent to 77 Indian rupees.

workers have been able to undergo the journey from a 'servant' identity to a 'worker' identity and develop a model of organisation that foregrounds the worker identity in preference to any other. In order to do this, the union has framed the problems faced by the domestic workers in terms of a lack of labour and social citizenship rights. Developing an 'injustice frame' to define the situation and problems faced by their members helped to generate a shared understanding among the women of the causes of the injustices they experienced. By focusing on the state as the agent responsible for causing and reproducing the vulnerability of domestic workers, the union was able to attribute culpability to an external agent and also motivate its members to participate in collective action and protest against the state. The union asserted a solution to the problems faced by its members in the form of collective bargaining with the state, which was constructed as the primary object towards which claim-making should be directed. In interviews with the two senior organisers of the union, the issue of how domestic work is not legally recognised as work was a common refrain, and the importance of acknowledging domestic work as being equal to any other kind of work with concomitant labour rights and social protection was underlined:

...there is no recognition of their work, they are not being recognised as a worker. They are not being given the status as a worker. This is the biggest problem in the places they work. I feel that if they are given recognition as a worker, then 50% of the union's work will be done. I feel there is a strong need to change this perspective....When you say domestic work, work means work, then why don't you call that person a worker? What other definition can you give to it? You should define them as a worker.

The emphasis on developing a worker-based identity among its members and framing the demand to be recognised as workers with rights like every other worker has been at the core of the union's organising and mobilising activities. This process of identity building among domestic workers takes on an even greater importance in a context where many of the women themselves do not recognise the jobs they do as work but see them as a natural extension of their domestic and reproductive duties as wives, mothers and childminders within their own homes (Kabeer et al.,

2013b). This process of shared identity building as workers was observed to be an ongoing part of the union's activities which takes place in all its interactions with members, either in formal meetings or more informal conversations and exchanges between union organisers and the women. In addition to the 'area meetings' mentioned above, the second type of formal meeting is the 'leader's meeting', which is usually held at union headquarters. Both of these meetings are critical interfaces for dialogue and discussion between the union organisers and the members, and among the members themselves. A variety of issues are raised and discussed at these meetings: local problems and issues in the different areas where members live, such as the education of the children of domestic workers, problems with housing (particularly if any of the women are facing eviction from their homes), problems with the supply of subsidised grains and food stuffs to the women, local conflicts that may occur with other stakeholders in the slum areas and so on. Also problems that members face at their workplace, their relations with their employers, planning and developing of union programmes and activities, and the issue of renewal of important documents such as union membership cards, ration cards, voter registration cards are addressed. Apart from these issues of a more practical nature, substantial time and effort is devoted to promoting and building awareness and consciousness among the women with regard to their roles as workers and in asserting the importance and value of the work done by domestic workers for their employers. This discursive and cultural work undertaken by the union, framed in terms of dignity, respect, and rights, is deemed as being critical by the union organisers:

We try and instil motivation in the women about the work they are doing. They should not feel that being domestic workers makes them worthless. We try to make them self-respecting women who believe in themselves. In any kind of work, if you do not get respect, you should not do it. The houses they work in, they don't get respect there – so the first thing we tell them is that the work you do is worthy of respect. They should not feel their employers are giving them charity... that is why we stress a lot on self-motivation and self-respect.

This senior organiser went on to describe how the goal of enhancing the empowerment of their members permeates all their work. Below, she gives

a concrete example of how the issue of the women not getting subsidised grains from the government shops was tackled by the women themselves as a result of the interventions by the union. Neighbourhood/area committees comprised of domestic workers from different areas were established to monitor the practices of the government ration shops:

...we do work for their (the members) empowerment. For instance, we have training workshops in which the area leaders and other domestic workers participate... We asked them, 'What is your biggest problem?' and they said it was the ration shops. They have ration cards but do not get food grains against it; even the grains they get is so bad that even animals will not eat them. When they told us that this is their biggest issue, we put together a street play and told them that they had to perform the play in front of the ration shop. By doing this other people will become aware about your issue and you will get a chance to speak your mind. The fear that you have of how will you speak alone, will be taken care of on such a platform. You will see the motivation in you come to the surface... We did this campaign for a month. We continued doing this and, as a result, the effect was that they felt that this is my right, that there should be a complaint book. I go to the shop and the shopkeeper says there are no rations, then you ask for the complaint book in which you complain. Due to this, the women were full of motivation, as a result of which, for each shop, a committee of 5-6 women was formed.

This was further corroborated by another senior organiser in the union, who elaborates below on the impact such union activities have had on the promotion of the emotional repertoires of self-worth and confidence in the union members:

...for example, those women that you saw there... None of them would even think or dream of, you know, sitting in a meeting like this, sitting in a chair, talking to everybody. They wouldn't even do that. Nothing like this happened to them before. Now if something happens... the women confront the ration shop owners in the shops.

The cultural and discursive framing of domestic work as important and critical work and the questioning of social and cultural beliefs which construct domestic work as less respectable or dignified than other types of

work is carried out by using the symbolism of the domestic workers being the main pivot on which the households of their employers and their families rest. The senior female union organiser who most often attends both the area and the leaders' meetings was often observed asserting the notion that domestic work is legitimate work which serves an extremely important function and role in the political economy of the country (see also Narayan & Chikarmane, 2013). Using the symbolism of the domestic workers being the backbones of their employers' households, this organiser would often assert that if the women did not undertake domestic and care duties in these households, their employers would not be able to hold down their jobs or maintain their families and, as such, their households would collapse (see also Barua & Haukanes, 2019). This signifying work was repeatedly performed by the union organisers and volunteers in all their interactions and meetings with the women, over a long period of time. The impact of this consciousness and capacity-building project resulted in the domestic workers being able to initiate a journey during which they came to see themselves in a new light, as self-determining subjects rather than objects of broader forces beyond their control (Selwyn, 2016).

Collective bargaining with the state and holding the state accountable for labour and reproductive/welfare rights

As seen above, this union departs from the traditional trade union model by organising and mobilising much more broadly around issues that move beyond the workplace and by paying attention to both the material and cultural inequalities faced by its members. In order to respond to the precarity and lack of social, citizenship and labour rights of the domestic workers, the union constructs the state in the role of the employer in that collective bargaining is done with the state and not the individual employers of the domestic workers. In doing this, the union significantly distinguishes itself from a traditional labour trade union. The reasons for targeting demands towards the Indian state were two-fold: firstly, due to the fact that the women work for multiple households, there is no scope for

collective bargaining with employers, as there is no single employer body in this context; and secondly, the state is the most influential institution which has the power and authority to enact and implement legal provisions to safeguard and protect the rights of its citizens and workers. In the context of paid domestic work in India, this assumes even greater significance given that domestic work is not formally regulated by the state. As a result, private employer households can effortlessly and with impunity escape accountability and responsibility towards their domestic workers and exploit their labour, as elaborated on by a union organiser below:

As a way of organising them (the domestic workers), we very consciously said right in the beginning that this is [a] different kind of union. In fact, the idea of a union itself was totally new to them. So then we put forward this idea that [sic] let's ask for [a] pension from the state. They said, 'Where we are working, we are not even getting our salary; why will the state give us [a] pension?' They laughed... So we told them how socially important their work is and so on, and that the state will have to give it (the pension) ...we talked to them, so they agreed. So at that point in time, we told them that you may have your issues with your employer and you do have, we know. Probably they don't pay you properly, they make you work and they don't pay you... All those issues will be there. But this union right now will not take up these issues.

In a similar vein, the second senior organiser states below the importance of confronting the state in order to ensure that the rights and entitlements of the domestic workers are safeguarded:

...(this union is) very, very different. Like I said, this taking up of various issues of their (domestic workers') lives is something very new as compared to the others. Maybe in the old times, they did take up all such issues, I don't know... But slowly it has come around to their issues and mainly economic issues at the workplace. So this is an aspect but we do not take this up directly with the employers... So in this union, we are having a lot less conflict with the employers... Instead, many quarrels/conflicts are happening with the ration shopkeepers...it is happening with the officers. It is happening with the bureaucracy, with the police. So it's happening in this way. Now the conflict that we were having... we are demanding from the state that they look towards the situations of this group... there is conflict/argument with the state.

The foundational objective of the union was to organise domestic workers in Mumbai so that a critical mass could be formed with which to push for the rights and entitlements of these women as legitimate workers. This objective has been the most important one for the union and in the decade or so of its existence, they have used various strategies to achieve this goal. These mainly encompass peaceful protest by way of taking part in rallies and demonstrations, conducting strikes, confronting the state to force it to pay attention to the issues and problems of domestic workers, building visibility for the issue of domestic workers both from within the system and outside, and creating awareness about the realm of paid domestic work in society at large. These events are organised at times when the union knows that state presence is guaranteed, as a way of building visibility for their cause. However, the union has exercised tact and discretion when it comes to framing its demands to the state to avoid jeopardising the interests of the domestic workers, which has been an important priority for the union and has informed all its work and activities.

Rallies and processions have been held in Mumbai, other districts in Maharashtra and in Delhi over a range of different issues: the reformation of the Welfare Board, as it has more or less become defunct now in the state of Maharashtra; securing pension schemes; securing health insurance for domestic workers; protesting against inflation and price rises; reformation of the PDS; protesting against negative cultural representations of domestic work in the media and so on. At the time field-work for this study was carried out, the organisation had carried out in excess of 150 rallies and demonstrations. Awareness raising on the issue of domestic workers has been carried out through the medium of street plays in different areas and communities in the city. Visibility towards the concerns of domestic workers has also been created through one of the union organisers in her role as a member of the state's Domestic Workers' Welfare Board.

Both of the union organisers express that their relationship with the state is one of confrontation and conflict, as they 'fight' with the state and the agents of the state, such as the police and other local and street level bureaucrats in order to further the goals of the union. The female union

organiser narrated how as a member of the Domestic Workers' Welfare Board, she has been working tirelessly to influence the Board to remove the age limit that has been set for those domestic workers who are eligible to get a pension. The state has set the age limit at 59, but the union argues that there are scores of domestic workers who are above the age of 59 who are now too old and frail to work and are, in fact, most in need of a pension scheme:

We have repeatedly said, 'Remove the limit as we are working with these women and know that women who are above 60 and 70 are still having to continue working. You are saying only women between 18–59 will be registered but where will the rest go, the ones who spent their entire lives working?' We say, 'Why did we fight all this while?' The one who fought with us for so many years and is now above 60, she is now not getting anything... This is injustice. Whenever there is a Welfare Board meeting, I pick up this topic and fight... many people make fun of me. But I feel, just remove that limit, and give something to them.

Another very important strategy that the union has adopted to raise the visibility of domestic workers and their issues is competing in the political elections of the Mumbai Municipal Corporation. Domestic worker leaders and the volunteers of the trade union (themselves former domestic workers) have competed in these elections twice. Although they lost on both occasions, the fact that they stood for election and were able to get some votes has contributed a great deal to the morale and energy of the workers' collective and helped to strengthen the visibility of paid domestic work in the public domain by raising awareness about domestic workers and their concerns in different areas and communities in the city.

Discussion

The above analysis shows that this union has succeeded in mobilising and organising a group of informal sector workers in Mumbai by embracing elements of social movement unionism in their organisational repertoire and model. By addressing both material and cultural inequalities

faced by its members, the union has been able to address the problems experienced by the women that arise at the intersection of stigmatised precarious work, gendered subordination and caste-based stigma. These strategies, while retaining the traditional trade union focus on bargaining with the state to regulate and secure the labour rights of workers, have been expanded to also address the practical needs of domestic workers.

According to Axel Honneth, when individuals encounter disrespect and lack of recognition in their personal and public lives, their psychological integrity is compromised and they experience 'moral injury' which leads to a lack of self-confidence, self-respect and self-esteem (1997, pp. 22–27). This negatively affects a person's ability to identify, interpret and realise their needs and desires. Honneth (1997) argues that self-realisation and human agency depend on a person's psychological integrity, and one of the most important ways in which human agency can be developed and enhanced is through social relations of mutual recognition. In this sense, agency is relational and can be fostered by intersubjective relations that promote respect, dignity and solidarity within a group. A core part of the organisational work done by the union revolved around promoting the agency of its members and transforming their feelings of inferiority and devaluation to develop counter-discourses and oppositional sensibilities which had the potential of disrupting and unsettling the dominant relations of power and hierarchy within which the women were located.

It is not uncommon for marginalised groups to believe that they are powerless in changing the oppressive and unequal conditions under which they live and work, and that their voices and perspectives are irrelevant and inconsequential. Social movements can counteract this by providing the conceptual tools and affective ties and networks to enable their members to think critically and differently about their oppressive realities and to gain the awareness, control and ability to ultimately transform these realities (Prilleltensky, 1989, p. 800). Such strategies not only instil critical awareness of the shared understanding of individual problems and injustices faced, but very importantly also help to promote collective identity building and a sense of solidarity among members, which is a major incentive for collective action. While these identities may not come naturally to people, social movements can and often do play a critical role

in consciously creating these identities among members of their target constituencies (Whittier, 2015, p. 115). Without a focus on developing such types of agency and capacities among participants, framing particular issues or problems facing groups as unjust or unfair and offering solutions to counteract these problems will be of little value and have limited impact in achieving movement objectives and goals. However, when these two activities – framing and consciousness-building – are carried out in tandem within groups, the potential for transformation within the larger project of building an effective movement is significantly strengthened (Ryan & Gamson, 2015, p. 141).

As I have explained above, this process of conscientisation and collective identity building undertaken by the union was inextricably linked to strategies of discursive and cultural framing, more specifically diagnostic, prognostic and motivational framing. Diagnostic framing, as mentioned earlier, describes the boundaries of a problem or form of injustice and generates a shared and mutual understanding among members of a social movement about what the problem/situation facing them is and why this situation has occurred. It also identifies the aggrieved parties or victims, as well as the actors or agents who are responsible for perpetrating the injustice. By diagnosing and framing the problems faced by the domestic workers as the denial and eschewal of labour and citizenship rights which are their rightful claim and constructing the state as being the primary object of antagonism responsible for not securing and protecting the rights of the workers, the union was able to mobilise the support and collaboration of its members for whom such a framing and interpretation of the causes for their marginalisation made profound sense and gave meaning, which in turn inspired and legitimated the activities and campaigns of the union (Benford & Snow, 2000). The union utilised the prognostic frame of non-violent protest and action against the state as a remedy to bring about positive change and improvement in the lives of the domestic workers. By offering a constructive solution, it was possible to achieve both ‘consensus’ and ‘action’ mobilisation (Klandermans, 1984, p. 615) among its members, fostering both agreement and action. Pervading all the activities and discursive framing work deployed by the union was the propagation of the belief that the injustices done to

domestic workers in India, both historically and at the current conjuncture, are the result of an apathetic and culpable state which has denied them their rightful entitlements, and that these injustices can only be set right through coordinated oppositional and transformative action on the part of the workers as an organised force and entity.

The framing work carried out by the union to address the injustices and grievances faced by its members was simultaneously bolstered by building a collective worker identity and initiating the process of engendering a 'worker' identity as opposed to a 'servant' identity among the women, which helped in raising the status of and reducing the devaluation associated with their work. The process of creating awareness among the domestic workers with regard to their value as workers and the building of a collective worker identity significantly helped to form the basis from which to make claims on the state. Getting the trade union membership card and the Domestic Workers' Welfare Board card enabled the women to formally prove their identity to the state and access state benefits and services. Greater awareness of their rights and entitlements as workers, as well as intersubjective interactions and relations with the organisers of the union and with each other and participation in union activities were closely linked to the development of new emotional repertoires and sensibilities in the women, characterised by feelings of greater self-confidence, self-efficacy and personal courage (see also Barua & Haukanes, 2019). An unintended consequence of these new emotional repertoires of courage and confidence that the women came to possess was the reinforcement of the ability of domestic workers to counteract dominant discourses and practices deployed by their employers in the unequal domestic labour arrangements within which they were situated (see Barua et al., 2016).

A key feature of the organisational model of the union, in which it departs from a traditional trade union model, is the way in which it directs its demands and protests towards the state rather than the employers of the domestic workers and engages in collective bargaining with the state and its agents. The characteristics of protest actions are linked to their 'capacity to mobilize public opinion through unorthodox forms of action and so put pressure on decision makers' (Della Porta & Diani, 2020, p. 163). Research on social movement studies has established

that activities linked to protest politics such as petitions, demonstrations, boycotts, occupations and so on have become increasingly popular during recent decades and are 'on the rise as a channel of political expression and mobilization' (Norris, 2002, p. 221; see also Chapter 2 in this volume). This type of contentious action in the form of non-violent collective actions of resistance and protest is a strategy that this union is both familiar with and uses widely as a confrontational tactic, given that the union is closely affiliated with a much older and larger national union. The union has used such protest action successfully to achieve a wide range of goals relating to this issue: influencing policy makers and politicians and sensitising them to the urgency of addressing the problems of domestic workers; building public visibility and awareness of the cause of the workers and strengthening the collective identity of the workers; building potential allies among civil society groups and society at large; and disrupting and challenging established norms and institutionalised structures that perpetuate the unequal status and marginalisation of domestic workers.

In her seminal study of the organisation of informal workers in the beedi and construction industries in India, Agarwala (2013) has pointed out that new and alternative labour movements in contemporary India place the locus of struggle within the state and petition the state to provide a wide variety of social security and welfare provisions to decommodify the labour of informal sector workers. She argues that this type of informal labour politics is all the more striking in the context of a retreating Indian state post neoliberal reforms, which have, in their unfettered support for capital and unbridled economic growth, turned a blind eye to the undermining of protective labour mechanisms for Indian workers. In this context, Agarwala (2013) elucidates how informal workers from the industries mentioned above have been successful in crafting a new and innovative form of labour politics, by forcing the state to decommodify their labour through claiming their rights not as workers but as citizens. In a historical conjuncture where the state is trying to relinquish its role of protecting the labour rights of even formal sector workers, these informal workers are holding the state responsible for their welfare through the forging of a new social contract between themselves and the state and

demanding not only state recognition for their work but also state provisions for their reproductive needs.

The findings from my study resonate with the argument made by Agarwala (2013) in that this union has made attempts to petition the state for the decommodification of the labour of their members through inclusion in the state's Domestic Workers' Welfare Board. The boards were instrumental in providing a range of welfare benefits to domestic workers, such as medical assistance in case of accidents, financial assistance for the education of the children of domestic workers, medical expenses for treatment of ailments of workers or their dependants, maternity benefits, payment of funeral expenses to the next-of-kin on the death of a worker and so on (the Maharashtra Domestic Workers' Welfare Board Act, 2008). However, one aspect in which this union deviates fundamentally from the organisations in Agarwala's study is that this union focuses on both securing the labour rights and social and consumption rights of its members. This is a very important difference given that in the context of paid domestic workers in India, there is an urgent need to not only focus on their identities as citizens and poor women but to ensure that structural changes necessary to enshrine their rights as workers in the law are engendered. Without this, the material and cultural deprivation and devaluation of domestic workers will continue to be reproduced and reinscribed, both in domestic labour arrangements within the home and in the larger discourses and perceptions pertaining to domestic workers and domestic work in Indian society. Trade unions such as this one, which have been successful in constructively attending to the duality – both material and cultural – implicit in the struggles of paid domestic workers may offer a tentative but significant way forward in forging a new labour politics of redistribution and recognition for informal sector workers. We now know that trade unions can effectively address the needs of this sector of workers through the creative adaptation of the traditional model of unionising and thereby promote grassroots-based structural transformation and social justice for subaltern groups which have been hitherto overlooked by both the law and traditional labour movements.

References

- Agarwala, R. (2013). *Informal labor, formal politics, and dignified discontent in India*. Cambridge University Press.
- Alberti, G. (2014). Mobility strategies, 'mobility differentials' and 'transnational exit': The experiences of precarious migrants in London's hospitality jobs. *Work, Employment and Society*, 28(6), 865–881. <https://doi.org/10.1177/0950017014528403>
- Ayres, J. M. (2004). Framing collective action against neoliberalism: The case of the Anti-Globalization Movement. *Journal of World-Systems Research*, 10(1), 11–34. <https://doi.org/10.5195/jwsr.2004.311>
- Barua, P., Haukanes H., & Waldrop, A. (2016). Maid in India: Negotiating and contesting the boundaries of domestic work. *Forum for Development Studies*, 43(3), 415–436. <https://doi.org/10.1080/08039410.2016.1199444>
- Barua, P., & Haukanes, H. (2019). Organizing for empowerment: Exploring the impact of unionization on domestic workers in India. *Studies in Comparative International Development*, 55(1), 27–47. <https://doi.org/10.1007/s12116-019-09291-4>
- Benford, R., & Snow, D. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 611–639. <http://www.jstor.org/stable/223459>
- Blofield, M., & Jokela, M. (2018). Paid domestic work and the struggles of care workers in Latin America. *Current Sociology*, 66(4), 531–46. <https://doi.org/10.1177/0011392118765259>
- Bonner, C. (2010, 7–8 May). *Domestic workers around the world: Organising for empowerment*. Paper prepared for the Social Law Project Conference, Cape Town, South Africa.
- Bonner, C., & Spooner, D. (2011). Organising in the informal economy: A challenge for trade unions. *International Politics and Society*, 2(11), 87–105.
- Boris, E., & Nadasen, P. (2008). Domestic workers organize! *Working USA: Journal of Labor and Society*, 11, 413–37. <https://doi.org/10.1111/j.1743-4580.2008.00217.x>
- Chigateri, S. & Ghosh, A. (2015). *Unravelling domestic work in India: Understanding mobilizations, claims making and policy change on domestic work*. United Nations Research Institute for Social Development.
- Chigateri, S., Zaidi, M., & Ghosh, A. (2016). *Locating the processes of policy change in the context of anti-rape and domestic worker mobilisations in India*. United Nations Research Institute for Social Development.
- Chun, J. J. (2009). *Organizing at the margins: The symbolic politics of labor in South Korea and the United States*. Cornell University Press.
- Chun, J.J., & Agarwala, R. (2016). Global labour politics in informal and precarious jobs. In S. Edgell, H. Gottfried, & E. Granter (Eds.), *The Sage handbook of the sociology of work and employment* (pp. 634–650). Sage Publications.

- Cornwall, A., Oliveira, C. M., & Goncalves, T. (2013). If you don't see a light in the darkness, you must light a fire. In N. Kabeer, R. Sudarshan, & K. Milward (Eds.), *Organising women workers in the informal economy: Beyond the weapons of the weak* (pp. 149–180). Zed Books.
- Della Porta, D., & Diani, M. (2020). *Social movements: An introduction*. Wiley Blackwell.
- Devika, J., Nisha, P., & Rajasree, A. K. (2011). A tactful union: Domestic workers' unionism, politics and citizenship in Kerala, India. *Indian Journal of Gender Studies*, 18(2), 185–215. <https://doi.org/10.1177/097152151101800203>
- Eluri, S., & Singh, A. (2013). *Unionizing domestic workers: Case study of the INTUC Karnataka Domestic Workers' Congress*. International Labour Organisation. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-new-delhi/documents/publication/wcms_218933.pdf
- Flores, D., Silva, F. P. M., Vaneti, V. C., Braga, R., & Braga, R. (2011). Social movement unionism and neoliberalism in São Paulo, Brazil: Shifting logics of collective action in telemarketing labor unions. *Societies Without Borders*, 6(1), 73–101.
- Gamson, W. A. (1992). The social psychology of collective action. In A. Morris & C. McClurg Mueller (Eds.), *Frontiers in social movement theory*, (pp. 53–76). Yale University Press.
- George, S. (2013). Towards recognition through professionalisation: Organising domestic workers in Kerala. *Economic & Political Weekly*, 48(43), 69–76.
- Ghurye, G.S. (2016). *Caste and Race in India*. Popular Prakashan.
- Gothoskar, S. (2005). *New initiatives in organizing strategy in the informal economy: Case study of domestic workers' organizing*. Committee for Asian Women. https://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/Gothoskar_New_Initiatives_Organizing_2005.pdf.
- Gothoskar, S. (2013). The plight of domestic workers: Confluence of gender, caste and class hierarchies. *Economic & Political Weekly*, 48(22), 63–75.
- Government of India. (2011). *Final report of the task force on domestic work: Realising decent work*. Director, General Labour Welfare, Ministry of Labour and Employment, Government of India. <https://ideas.repec.org/p/ess/wpaper/id4582.html>
- Hirsch, E. (2015). Generating commitment among students. In J. Goodwin & J. Jasper (Eds.), *The social movements reader: Cases and concepts*, (pp. 105–113). Wiley Blackwell.
- Honneth, A. (1997). Recognition and moral obligation. *Social Research*, 64(1), 16–35.
- John, K. (2013). Domestic women workers in urban informal sector. *Abhinav Journal of Research in Arts and Education*, 2(2), 1–16.

- Kabeer, N., Sudarshan, R., & Milward, K. (Eds.) (2013a). *Organising women workers in the informal economy: beyond the weapons of the weak*. Zed Books.
- Kabeer, N., Milward, K. & Sudarshan, R. (2013b). Introduction – beyond the weapons of the weak. In N. Kabeer, R. Sudarshan, & K. Milward (Eds.), *Organising women workers in the informal economy: Beyond the weapons of the weak* (pp. 149–180). Zed Books.
- Klanderfans, B. (1984). Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583–600. <https://doi.org/10.2307/2095417>
- Lambert, R., & Webster, E. (2001). Southern unionism and the new labor internationalism. *Antipode*, 33(3), 337–362. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00188>
- Maharashtra Domestic Workers' Welfare Board Act 2008 (Mah) (Ind).
- McAdam, D., McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (Eds.). (1996). *Comparative perspectives on social movements: Political opportunity structures, mobilizing structures, and cultural framings*. Cambridge University.
- Menon, G. (2013). The challenge of organising domestic workers in Bangalore: Caste, gender and employer – employee relations in the informal economy. In N. Kabeer, R. Sudarshan & K. Milward (Eds.), *Organising women workers in the informal economy: Beyond weapons of the weak* (pp. 181–204). Zed Books.
- Meyer, R. (2016). Precarious workers' movements and the neoliberal state. *The Journal of Labor and Society*, 19, 37–55.
- Milkman, R., & Voss, K. (Eds.). (2004). *Rebuilding labor: Organizing and organizers in the new union movement*. Cornell University Press.
- Moghe, K. (2013). Organising domestic workers in Pune city. *Economic & Political Weekly*, 48(43), 63–68.
- Moody, K. (1997). Towards an international social-movement unionism. *New Left Review*, 225, 52–72.
- Nadasen, P. (2015). *Household workers unite: The untold story of African American women who built a movement*. Beacon Press.
- Narayan, L. & Chikarmane, P. (2013). Power at the bottom of the heap: Organizing waste pickers in Pune. In N. Kabeer, R. Sudarshan & K. Milward (Eds.), *Organising women workers in the informal economy: Beyond weapons of the weak*, (pp. 205–231). Zed Books.
- Neetha, N. (2009). Contours of domestic Service: Characteristics, work relations and regulation. *The Indian Journal of Labour Economics*, 52(3), 489–506.
- Neetha, N. & Palriwala, R. (2011). The absence of state law: Domestic workers in India. *Canadian Journal of Women and Law*, 23(1), 97–120. <https://doi.org/10.3138/cjwl.23.1.097>
- Neetha, N. (2013). Paid domestic work: Making sense of the jigsaw puzzle. *Economic & Political Weekly*, 48(43), 35–38.

- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix*. Cambridge University Press.
- Oco, T. C. (2010). *Decent work deficits: The situation of domestic workers in India, Indonesia, Nepal and the Philippines*. Visayan Forum Incorporated for Committee for Asian Women.
- Prilleltensky, I. (1989). Psychology and the status quo. *American Psychologist*, 44(5), 795–802. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.5.795>
- Rizzo, M. (2013). Informalisation and the end of trade unionism as we knew it? Dissenting remarks from a Tanzanian case study. *Review of African Political Economy*, 40(136), 290–308. <https://doi.org/10.1080/03056244.2013.794729>
- Ross, S. (2008). Social unionism and membership participation: What role for union democracy? *Studies in Political Economy*, 81(1), 129–157. <https://doi.org/10.1080/19187033.2008.11675075>
- Ross, S. (2007). Varieties of social unionism: Towards a framework for comparison. *Just Labour*, 11, 16–34. <https://doi.org/10.25071/1705-1436.84>
- Ryan, C., & Gamson, W. A. (2015). Are frames enough? In J. Goodwin & J. Jasper (Eds.), *The social movements reader: Cases and concepts*, (pp. 136–142). Wiley Blackwell.
- Selwyn, B. (2016) Theory and practice of labour-centred development. *Third World Quarterly*, 16(2), 1035–1052. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1152884>
- Sengupta, A. (2007). *Report on conditions of work and promotion of livelihoods in the unorganised sector*. National Commission for Enterprises in the Unorganised Sector, Government of India.
- Siegmann, K. A., & Schiphorst, F. (2016). Understanding the globalizing precariat: From informal sector to precarious work. *Progress in Development Studies*, 16(2), 111–123. <https://doi.org/10.1177/1464993415623118>
- Snow, D. A., Rochford Jr, E. B., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation. *American Sociological Review*, 51(4), 464–481. <https://doi.org/10.2307/2095581>
- Snow, D. & Benford, R. (1988). Ideology, frame resonance, and participant mobilization. In B. Klandermans, H. Kriesi, & S. Tarrow (Eds.), *From structure to action: Comparing social movement research across cultures*, International social movement research, vol. 1 (pp. 197–217). JAI Press.
- Theron, J. (2010). Informalization from above, informalization from below: The options for organization. *African Studies Quarterly*, 11(2&3), 87–105.
- Turner, L. (2005). From transformation to revitalisation: A new research agenda for a contested global economy. *Work and Occupations*, 32(4), 383–99. <https://doi.org/10.1177/0730888405279071>
- Waterman, P. (1999). The new social unionism: A new union model for a new world order. In R. Munck & P. Waterman (Eds.), *Labour worldwide in the era of globalization* (pp. 247–264). Palgrave Macmillan.

- Webster, E. (2006). Author meets critics' session: Reorganising the rust belt: An inside study of the American labor movement by Steve Lopez, Monday, August 14, Recasting labor studies in the 21st century, American Sociological Association, Montreal.
- Whittier, N. (2015). Sustaining commitment among radical feminist students. In J. Goodwin & J. Jasper (Eds.), *The social movements reader: Cases and concepts*, (pp. 114–125). Wiley Blackwell.

Bærekraftige lokalsamfunn gjennom medvirkning og kollektiv mobilisering? Erfaringer fra utfasing av områdesatsing i Ytre Arna og indre Laksevåg

Mary Alice Økland

Programleder for områdesatsing i Bergen kommune, Byrådsavdeling for arbeid, sosial og bolig

Linda Cathrine Nordgreen

Koordinator områdesatsing indre Laksevåg, Byrådsavdeling for arbeid, sosial og bolig, Bergen kommune

Torben Blindheim

Koordinator områdesatsing Ytre Arna, Byrådsavdeling for arbeid, sosial og bolig, Bergen kommune

Abstract: This chapter describes how the municipality of Bergen has worked with area development in two (of five) relatively deprived areas, indre Laksevåg and Ytre Arna. Since 2012, these geographical areas have been included in a national program aimed at improving deprived areas, with a focus on both their inhabitants and physical infrastructure. The included areas were prioritized based on several years of mapping and research, confirming the importance of comprehensive and coherent area development. A methodology highlighting participation has been applied in the two areas, and selected specific methods are presented theoretically in this chapter. Dialogue and collaboration with residents and other actors in these areas are identified as essential approaches.

Subsequently, results achieved in collaboration with the local population are presented. Sustainability has been a key concept, first and foremost to strengthen the

local communities we have worked in. This chapter describes how the program with area development in indre Laksevåg and Ytre Arna is phased out, and the process connected to this. Added to this, the chapter describes how the two areas is organized and how this is linked to collective mobilization, sustainability and capacity building.

Keywords: participation, collective mobilization, collective consciousness, area development, coordinator role, sustainability

Community work is the process of assisting people to improve their communities by undertaking collective action.

(Twelvetrees, 2002, s. 1)

Innledning

I dette kapittelet vil vi gjennom erfaringer fra områdesatsingen i Bergen kommune vise eksempler på kollektiv mobilisering og kollektive arbeidsformer i Ytre Arna (fra 2012) og indre Laksevåg (fra 2012). Dette er to av til sammen fem områder hvor Bergen kommune har områdesatsing. Ytre Arna og indre Laksevåg trekkes frem fordi kommunen er i ferd med å avslutte innsatsen her. Vi viser til hvordan Bergen kommune har innrettet sin områdesatsing som et virkemiddel for å bedre levekårutsatte områder. Videre vil vi vise hvordan det er lagt økt vekt på kollektiv mobilisering i forbindelse med utfasing av satsingen i indre Laksevåg og Ytre Arna.

Forfatterne har vært direkte involvert i arbeidet med utfasingen av områdesatsingen. Linda Cathrine Nordgreen og Torben Blindheim har samarbeidet i gjennomføringen av utfasingen av områdesatsing i indre Laksevåg og Ytre Arna. Mary A. Økland, som programleder i områdesatsingen, har hatt et veilednings- og oppfølgingsansvar for arbeidet. Fremstillingen av utfasingsarbeidet beskrevet i kapittelet er preget av våre roller i dette arbeidet.

Målet med kapittelet er å bidra til egen refleksjon og læring om tema, og gjennom det bidra til kunnskapsutvikling til feltet områdesatsing. Dette kan også handle om prosjekter i et nærmiljø og boligsosialt arbeid.

Det finnes lite litteratur og empiri om denne prosessen, hverken i Norge eller i Norden. Vi har blant annet benyttet Twelvetrees' (2002) teorier, som viser til strategiske valg i en avslutningsfase. For oss har det vært viktig å arbeide med dette bidraget parallelt under arbeidet med utfasing av områdesatsing i Ytre Arna og indre Laksevåg. Gjennom å dele våre erfaringer ønsker vi å bidra til en kunnskapsbasert praksis til inspirasjon for andre som står i samme situasjon og skal avslutte en ekstraordinær innsats i lokale områder.

Hva er områdesatsing?

Områdesatsing er en av flere strategier bystyret i Bergen har valgt for å bidra til å utjevne sosial ulikhet i kommunen (Bergen kommune, 2021b, s. 1), og er organisert som et offentlig finansiert utviklingsprogram hvor målet er å gjennomføre en helhetlig innsats i et nærmere definert område (Bergen kommune, 2012, s. 4). «Programarbeidet er et samarbeid mellom stat, kommune og lokalbefolkning, som skal se flere virkemidler i sammenheng og utvikle nye arbeidsformer, arbeidsmetoder og tiltak» (Bergen kommune, 2021a, s. 2).

Områdesatsingen i levekårssonene Ytre Arna og indre Laksevåg er finansiert av kommunale midler, i tillegg til statlige tilskudd fra Husbanken (Bergen kommune er inndelt i 51 levekårssoner). I områdesatsingen er det årlige rapporteringer til Husbanken basert på målsettinger for arbeidet og knyttet til Husbankens målstruktur (Bergen kommune, 2021b, s. 5). Lavekårsssonene kan forstås som et nærmiljø, og de elementene som inngår er geografisk avgrensning, områdets sosiale karakter og kvalitet, sosial interaksjon, og felles problemer, interesser og behov (Garsjø, 1992, s. 62). Satsingen er en ekstraordinær innsats fra det offentlige i geografiske deler av byen (levékårssoner) der det er identifisert dyptgripende levekårsutfordringer. Per dags dato er det fem pågående områdesatsinger i Bergen: Solheim nord, indre Laksevåg, Ytre Arna, Loddefjord og Olsvik. Etter flere år med områdesatsing har bystyret vedtatt at områdesatsingen skal avsluttes i to av områdene innen utgangen av 2022: indre Laksevåg og Ytre Arna.

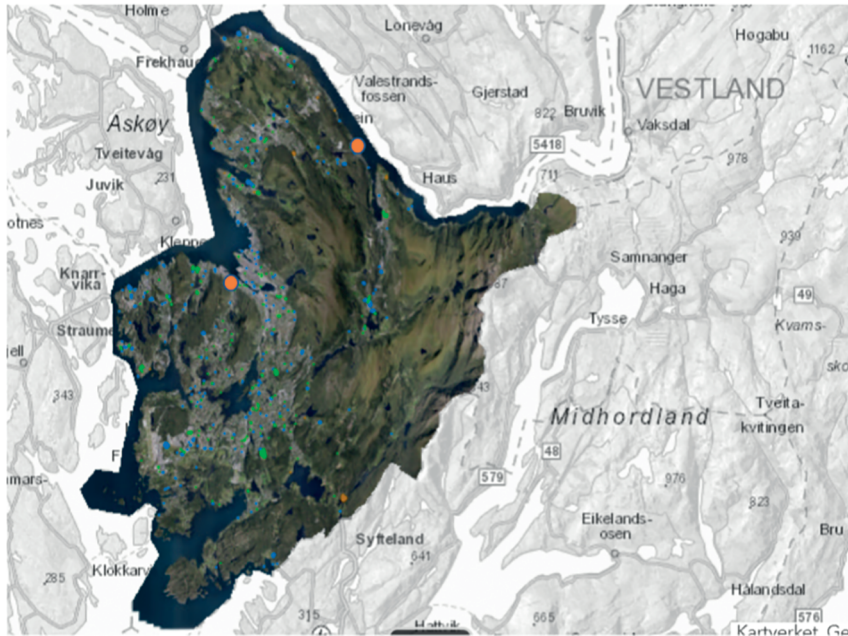
«Områdeutvikling innebærer at kommunen søker en helhetlig tilnærming til et geografisk avgrenset område som innebærer fokus både på materielle og fysiske strukturer, økologiske faktorer og kulturelle og sosiale betingelser» (Økland, 2021, s. 152). En helhetlig tilnærming innebærer at det er hele kommuneorganisasjonen med tilhørende tjenester som utfordres, fordi kommunen gjennom områdesatsing har et helhetlig blikk på det området som det arbeides med. Områdesatsingen er derfor i seg selv tverrfaglig og sektorovergripende, og koordinering mellom tjenestene er en viktig oppgave. Dette gjenspeiles i måten arbeidet er organisert på, der kommunaldirektørene i hver byrådsavdeling utgjør den interne styringsgruppen for innsatsen. Områdesatsingen kan oppfattes som et *wicked problem*, det vil si et komplekst problem som gjerne finner sin løsning på tvers av tjenesteområder (Ulfrstad, 2011, s. 154–155, se også kapittel 3).

Viktige innsatsområder i områdesatsingen er (Bergen kommune, 2021a, s. 5):

- Fysisk og teknisk opprustning og utvikling
- Styrking av sosiale og kulturelle tiltak
- Etablere arenaer for dialog og samarbeid med beboere og aktører i området
- Språkferdigheter og skole/utdanning

I områdesatsingen i Bergen er medvirkning et bærende prinsipp og en sentral arbeidsmetodikk. Samarbeid med lokalbefolkningen er grunnleggende for å skape vedvarende og bærekraftig utvikling i områdene.

Områdene Ytre Arna og indre Laksevåg er ulike. Ytre Arna er en levekårssone med vel 2 700 innbyggere, ligger i randsonen av Bergen kommune og har rurale trekk. Området har i underkant av 80 prosent eneboliger og småhusbebyggelse (Bergen kommune, 2019, s. 16). Indre Laksevåg har tydelige urbane trekk da området ligger sentrumsnært og er i kommuneplanens samfunnsdel innlemmet som en del av Bergen sentrum. Levekårssonen har ca. 8 700 innbyggere, og her er boligsammensetningen preget av en større andel blokkleiligheter, om lag 55 prosent (Bergen kommune, 2019, s. 16).

Figur 11.1 Kart over Bergen kommune. De to oransje markeringene viser levekårssonen Ytre Arna lengst nord og levekårssonen indre Laksevåg lengst vest. Kartfoto er hentet fra Bergen kommunes offentlige karttjeneste Bergenskart.no.

Gjennom prosessen med å avslutte områdesatsingen i disse to områdene skal kommunen bidra til at de lokale aktørenes roller og posisjoner blir ytterligere styrket. Prosessen skal bidra til ytterligere bevisstgjøring om betydningen av egen innsats i lokalmiljøet og i samarbeidet med kommunen, også etter at områdesatsingen er avsluttet.

Prinsipper, teori og metoder for samhandling og medvirkning

I det videre vil vi beskrive medvirkningsarbeidet og den arbeidsprosessen som ble gjennomført lokalt i Ytre Arna og i indre Laksevåg, som også er viktig i avslutningsfasen. I samfunnsarbeid er kartlegging / *mapping out* en viktig del av hele arbeidsprosessen. Metoder for dette er innbyggerundersøkelser, tilrettelegging av folkemøter, arbeidsgrupper, temamøter, befaringer og økt tilstedeværelse for områdekoordinator i sitt spesifikke

område. I tillegg vektlegges tett samarbeid og dialog med lokalbefolkningen. Medvirkning er viktig for å få frem befolkningens og organisasjonslivets ressurser (kollektiv mobilisering) (se også kapittel 6). Videre utvikling og prioriteringer i områdesatsingen er/blir basert på lokalbefolkningens ønsker og behov (Bergen kommune, 2021b, s. 9).

Twelvetrees (2002, s. 50) definerer tre måter å avslutte et nærmiljøarbeid. Disse er

1. å trekke seg tilbake fra en intensiv rolle til en mer «betjenende» rolle
2. å trekke seg tilbake fra en «betjenende» rolle
3. å forlate nærmiljøet helt

Videre hevder Twelvetrees at innsatsen i særlig utsatte områder ikke bør trekkes helt ut (2002, s. 49). Dette er noe bystyret i Bergen har vært opptatt av, og har derfor vedtatt at Bergen kommune skal styrke sin innsats i disse områdene når områdesatsingen er faset ut.

I sak til bystyret i Bergen om avslutning av områdesatsing i indre Laksevåg og Ytre Arna står det: «Når områdesatsinger skal avsluttes er det ønskelig at vellykkede tiltak og aktiviteter opprettholdes, fysisk infrastruktur vedlikeholdes, og grepene som har ført til positiv utvikling gjennom områdesatsing videreføres i kommunens ordinære drift» (Bergen kommune, 2021b, s. 9). Det er med andre ord ønskelig at det ikke skal oppstå et vakuum etter at områdesatsingen avsluttes. Eksempler er tjenester innenfor kulturfeltet, støttefunksjoner til elever i skolen (leksehjelp, foreldreveiledning, måltider), godt vedlikehold av fysiske arealer, nye parker og lekeområder, koordineringsoppgaver, og ha et helhetlig blikk på utviklingen i områdene.

Proessen med å avslutte programarbeidet handler om å bidra til å mobilisere og ivareta lokale ressurser for fremtiden. Sosiologen Emile Durkheim var opptatt av det han karakteriserer som den kollektive bevissthet i relasjonen mellom individ og samfunn (Asplund, 1972). Durkheim anvendte dette uttrykket for å beskrive det som var sosialt og felles for alle i samfunnet. Totaliteten av hensikter, holdninger og følelser som er felles for gjennomsnittsborgeren i et samfunn, er det som gjør at folk bindes sammen og opplever felles interesser. Dette systemet kaller

Durkheim *conscience collective* (Asplund, 1972, s. 62). Kommunen kan bidra til å styrke eller svekke dette fellesskapet. I arbeidet i indre Laksevåg og Ytre Arna har kommunen (områdesatsingen) hatt som ambisjon å styrke den kollektive bevisstheten, det vil si de sosiale kreftene som binder sammen folk – fellesskapet (se også kapittel 4).

Ife og Teseriero (2006, s. 185) beskriver en slik prosess som *community building*, og som noe mer enn å tilrettelegge for at mennesker møtes. Det innebærer å bygge sosial kapital, styrke de sosiale interaksjonene i lokalsamfunnet, samle menneskene og hjelpe dem med å kommunisere med hverandre slik at det kan føre til ekte dialog, forståelse og sosial handling. Det handler også om å motivere folk til å arbeide og å gjøre ting sammen i et fellesskap, der alle kan bidra og føle seg verdsatt. Gruppeprosesser, inkludering, tillit og det å utvikle en sunn følelse av hensikt, er særlig viktig i *community building* (Ife & Teseriero, 2006). I denne sammenheng er det å tilrettelegge for dialog viktig for utvikling av fellesskap og bærekraft i lokalmiljøet. Mobilisering handler om å gi et eierskap til ideer, mål og utfordringer, der dialogen har som mål å sikre et deltakende lokaldemokrati som inviterer enkeltmennesker inn som aktive samfunnsutviklere. Dette bygger på erfaringer fra arbeid med innovasjon og mobilisering, og er utviklet av Dag Jørund Lønning basert på Freires teorier om dialog og kritisk bevissthet (Lønning, 2014).

Et arbeid for å styrke nærmiljøkvaliteter i utsatte lokalområder kan vanskelig lykkes uten at de som bor i området involveres i arbeidet (Lund, 2014, s. 57). Det kan handle om å ha eierskap, se resultater av eget engasjement og få på plass kvaliteter i nærområdet som er ønsket og det er behov for. Samfunnsarbeid bygger på at alle har kunnskap og kompetanse, vilje og evne til å påvirke sine omgivelser, og dermed kan bedre sine livsbetingelser (Sudmann & Henriksbø, 2011). Sudmann og Henriksbø er opptatt av at samfunnsarbeid også dreier seg om sosiale fellesskap som bygger på at hvert enkelt individ er i stand til å vurdere egen situasjon. Der vil også individet være i stand til å orientere seg mot andre mennesker og sine omgivelser, og ut fra det kunne handle formålstjenlig (Sudmann & Henriksbø, 2011). På denne måten er samfunnsarbeid en «mutual process. It begins in everyday lives, understanding histories, cultures and values, and listening to hopes and concerns» (Ledwith, 2006, s. 50).

Økland (2021, s. 65) vektlegger *mulighetene* som ligger i sosialisering-prosesser og kompetansebygging ved deltakelse i organisasjonsliv og nettverk, som for eksempel i et bomiljø. Dette kan handle om kunnskapen om hvordan bygge allianser mellom beboergrupper og lokale organisasjoner, deltakelse i politiske prosesser, og sammen med «det offentlige» oppnå ønskede endringer. I kommuneplanens samfunnsdel står det at «Bergen skal bruke åpne offentlige prosesser som inspirerer til deltakelse og debatt» (Bergen kommune, 2015, s. 25). Lokalt samarbeid er et verktøy for kommunen, og ofte er det kommunen som innleder samarbeidet, men innbyggerne kan også ta initiativ til dette. Det handler også om å redusere avstanden mellom lokalbefolkning og kommunen ytterligere, gjennom blant annet å kjenne kommunen og kommunens spilleregler bedre.

Ifølge Garsjø finnes det ingen entydig metode eller et sett av teknikker for å nå oppsatte mål. Metodene avhenger av flere forhold som vil være ulike i de forskjellige satsingsområdene. Elementer som påvirker dette er hva de kommunale rammene tillater, hva slags politisk støtte og hvilke økonomiske ressurser som finnes, hvordan boligområdet ser ut og hvilke lokaler som finnes (Garsjø, 1992, s. 74). Dette er et sentralt perspektiv fordi de to omtalte områdene er ulike.

Arbeidet med områdesatsing er også knyttet til flere av FNs bærekraftsmål: nr. 1 om å utrydde fattigdom, nr. 10 om mindre ulikhet, nr. 11 om bærekraftige byer og lokalsamfunn, nr. 16 om fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner, som henspiller til demokrati og tillit i samfunnet, og nr. 17 som handler om samarbeid for å nå målene (FN, 2021; Meld. St. 40 (2020–2021); se også kapittel 3, figur 3.1.). Det demokratiske elementet, «borger som deltaker», vektlegges av flere som skriver om den nordiske velferdsstaten (Sivesind, 2016).

Segaard og Wollebeck (2011) peker på at de nordiske velferdsstatene, ved å vektlegge sosial utjevning og lik tilgang på velferdsgoder, har lagt et godt grunnlag for å styrke sosial kapital. Sosial kapital handler om å etablere nettverk som hjelper det enkelte individ i sitt hverdagsliv (*bonding*), og nettverk som er viktig for et individ for deltakelse i samfunnsnivå over hverdagslivet (*bridging*) (se også kapittel 1, 4 og 9). Putnam definerer sosial kapital som «features of social organization, such as trust, norms, and networks that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated actions» (Putnam, 1993).

Mål og resultater for områdesatsingen i indre Laksevåg og Ytre Arna, og utfasingen av satsingen i disse områdene

I startfasen av arbeidet med områdesatsing i indre Laksevåg i 2012 ble det utarbeidet mål for arbeidets retning i samarbeid med lokalbefolkningen, og en visjon om «Levende lokalsamfunn med mangfold og trivsel». Det ble videre definert at områdesatsingen skal bidra til

- at flere opplever at området har gode og tilgjengelige møteplasser
- at flere opplever at området er et trygt sted å vokse opp
- å styrke fritids-, kultur- og aktivitetstilbud
(Bergen kommune, 2021a, s. 22)

På vegne av Bergen kommune gjennomførte Respons Analyse spørreundersøkelser i 2014 og i 2020 om nærmiljø, trivsel og tilhørighet blant innbyggere i indre Laksevåg og Ytre Arna. Undersøkelsene ble brukt som en del av kunnskapsgrunnlaget og som et evalueringsverktøy for områdesatsingen.

Resultatene fra innbyggerundersøkelsen i 2020 viste at innbyggerne i indre Laksevåg var generelt mer fornøyd med nærmiljøet enn da samme undersøkelse ble gjennomført i 2014. Flere var enige i at indre Laksevåg er et attraktivt sted å bo, og flere unge oppga at de ikke har planer om å flytte fra området. Svarene viste en økt andel som opplever forbedringer på opplevelsen av trygghet og trygge oppvekstvilkår, og antall som var enige i at området har gode møteplasser økte sammenliknet med 2014 (Respons Analyse, 2020).

Som i indre Laksevåg ble det også i oppstarten av områdesatsing Ytre Arna i 2012 utarbeidet lokale mål for innsatsen i samarbeid med nærmiljøet. Dette arbeidet var ledet av Erlend Vågane som var koordinator i Ytre Arna fra 2012–2019. Målene var at områdesatsing i Ytre Arna skal

- bidra til at flere oppfatter Ytre Arna som et attraktivt, trygt og fargerikt sted
- legge til rette for at flere opplever kontakt med andre i nærmiljøet på gode møtesteder
- bidra til større deltakelse i fritidstilbud og fysisk aktivitet

- stimulere til opprusting av sentrumsområdet gjennom vekst innen boligutvikling, lokalt kulturliv, handel og næring
- bidra til bedre språkkompetanse blant barn og unge i Ytre Arna (Bergen kommune, 2021a, s. 20)

Innbyggerundersøkelsen fra 2020 viste at innbyggerne i Ytre Arna opplevde boområdet som mer attraktivt enn da samme undersøkelse ble gjennomført i 2014. Flere oppga i 2020 at de ikke ville flytte fra Ytre Arna. Andre eksempler var at flere opplevde økt trygghet, flere møteplasser og flere deltok i fritids- og kulturlivet. (Respons Analyse, 2020).

Det er mange eksempler på at områdesatsingsarbeidet har gitt resultater i indre Laksevåg og Ytre Arna. I det følgende vil vi vise til noen gjennomførte tiltak slik de er omtalt i bystyresak om avslutning av områdesatsing i disse levekårssonene (Bergen kommune, 2021b, s. 5–8).

En viktig prioritering innenfor områdesatsingen i begge områdene har vært, og er, barn og unges oppvekstmiljø. Områdesatsingen har på generelt grunnlag engasjert seg i skole- og utdanningsspørsmål, og det er gitt støtte til blant annet språkopplæring/lesefrø-prosjekter, leksehjelp, pedagogisk utviklingsarbeid og kvaliteter knyttet til nye skolebygg i områdene. En annen viktig prioritering i områdesatsingen har vært, og er, bidrag til fysisk opprustning av byrom og parker, turveier, snarveier, skoleveier, lekeplasser med mer. Slike arenaer har betydning med tanke på å muliggjøre etablering av fellesskap og møteplasser; det som ifølge Durkheim etablerer limet i fellesskapet (Asplund, 1972). Arbeidet med å bedre kvaliteten på uteområder, lekeplasser, grøntområder og andre byrom som kan øke følelsen av tilhørighet og trygghet, kan knyttes til FNs bærekraftsmål 11 om bærekraftige byer og lokalsamfunn, og hvordan Bergen kommune har operasjonalisert dette målet (Bergen kommune, 2020).

Et annet mål i områdesatsingen har vært, og er, å styrke sosiale og kulturelle tiltak. Det er derfor gitt tilskudd til lag og organisasjoner i områdene. Dette har skjedd i nært samarbeid med kulturavdelingen i kommunen. Eksempler på dette er arrangementer, ferieaktiviteter og andre lavterskeltilbud. Områdesatsingen har også bidratt og

bidrar med råd og veiledning til lag, organisasjoner og enkeltaktører i områdene.

I indre Laksevåg har kommunen gjennomført flere fysiske oppgraderinger, blant annet oppgraderinger av Håsteinarparken og Laksevågparken som ligger sentralt i gamle Laksevåg sentrum. En rekke møte- og lekeplasser har blitt oppgradert med nye funksjoner. Kommunale midler er brukt på bygging av to nye skoler, Damsgård og Holen, samt til etablering av Fysak på Melkeplassen med egen trampolinepark, klatrevegg og innendørs skateområde. Det har i tillegg vært satset på trafikksikkerhet og gjennomført arbeid knyttet til belysning, fartsdumper og oppgraderinger av trappeløp/tverrforbindelser, samt årlig dugnadsarbeid. Områdesatsingen har også bidratt til at overnattingshytten «Egget», et gratis overnattingstilbud til barnefamilier, er kommet på plass i området.

Etablering og styrking av innendørs møteplasser har vært satset på i tett samarbeid med lokalmiljøet. Eksempler på dette er etableringen av møte- og forsamlingslokalene «Gnisten», ekstra arealer til nærmiljøaktiviteter på Damsgård skole og etablering Laksevåg bibliotek som er nærmere beskrevet i denne bokens kapittel 12.

I Ytre Arna har kommunen gjennomført flere fysiske oppgraderinger for å bedre trygghet og trivsel, blant annet knyttet til trafikksikkerhet, nye og tryggere skoleveier og ny belysning i sentrumsområdet. Det er også jobbet med etablering og skilting av turstier. Det har blitt tilrettelagt for flere og bedre møteplasser etter innspill og samarbeid med nærmiljøet. Eksempler på dette er opprustningen av Sætreparken, samt at en rekke lekeplasser har blitt rustet opp med flere og nye funksjoner. Videre er det gjennomført større opprydninger i sentrumsområdet, blant annet fjerning av trær og søppel i elvejuvet langs Blindheimselva. Det har også vært gjennomført årlige ryddedugnader i Ytre Arna.

Etablering og styrking av innendørs møteplasser har vært et annet satsingsområde i Ytre Arna, og områdesatsingen har bidratt til modernisering av biblioteket og fritidsklubben som holder til i Kulturhuset Sentrum. Kulturbygget eies av flere frivillige lag og organisasjoner, og har fått tilskudd over flere år til blant annet nødvendige oppgraderinger både utvendig og innvendig. Det er også gitt støtte til aktivitetskoordinator ved Kulturhuset Sentrum for å styrke kulturhuset som møteplass, og for

å øke utleie og de kulturelle aktivitetene på bygget (Bergen kommune, 2021b, s. 8).

Med bakgrunn i at områdesatsing er et statlig program med begrensning i tid, og at «satsingene i områdene indre Laksevåg og Ytre Arna har gitt gode resultater og god måloppnåelse for de lokale mål/rammer som ble lagt» (Bergen kommune, 2021a, s. 2), vedtok bystyret i januar 2021 at områdesatsingen indre Laksevåg og Ytre Arna skal utfases innen utgangen av 2022. I *Plan for områdesatsing* fra januar 2021 står det:

Det skal igangsettes arbeid med å utrede hvordan en utfasing og endelig avslutning i 2022 kan skje. Utredningen skal være to-delt. En oversikt over gjennomførte tiltak (oppsummering av innsatsen) og en oversikt over gjenstående oppgaver og utfordringer, og hvordan disse skal ivaretas i et fremtidsperspektiv. (Bergen kommune, 2021a, s. 25)

Samtidig viste bystyret til at det fortsatt gjenstår utfordringer knyttet til lokalbefolkningens levekår i områdene, og at det blir «viktig at andre tjenester må forsterkes i disse områdene» (Bergen kommune, 2021b, s. 1).

Arbeidsmetoder for samhandling og medvirkning benyttet i områdesatsingen (verktøykassen)

I mange prosesser vil ulike metoder for medvirkning være viktige verktøy for å invitere inn lokale innbyggere og organisasjoner til å ta opp og si noe om saker og tema som angår dem og deres nærmiljø (Sudmann & Henriksbø, 2011; Lund, 2014). I disse prosessene har områdesatsingen tatt i bruk ulike verktøy for medvirkning. Metodene er brukt noe ulikt i Ytre Arna og indre Laksevåg tilpasset lokale forhold. Videre i dette kapitlet følger eksempler på arbeidsmetoder og lokale samarbeidsformer med nærmiljøet som er benyttet i områdesatsingen, og hvordan disse er nyttet i utfasingen av arbeidet.

Et hovedgrep kommunen har gjort er å opprette en *koordinatorrolle* i hvert satsingsområde. Koordinatorrollen er, i tillegg til å koordinere, kjennetegnet av å være systemkjenner, veileder, pådriver, tilrettelegger,

katalysator, prosessleder og «hoggestabbe» (Hutchinson, 2009a). Bergen kommune har i områdesatsingen opprettet stillinger som koordinatorene, en i hvert satsingsområde, som skal være tilgjengelige og ivareta samarbeidet med lokale innbyggere og nærmiljøet, blant annet som brobyggere til beslutningssystemet i kommunen. I Bergen jobber koordinatoren på systemnivå for å få ut synergier av samarbeid, både internt i kommunen og ute i lokalmiljøet. Koordinatoren er også viktig for å motvirke dobbeltarbeid internt i kommunen.

I avslutningsfasen har vi blitt kjent med at denne rollen er blitt særlig verdsatt av lokalbefolkningen som har erfart hvordan interesser lokalt er blitt koordinert, og hvordan koordinatorene informerte om ulike kommunale planer og tiltak til lokalbefolkningen. Koordinatorrollen har vært sentral i arbeidet med utfasing, og ikke minst med sin lokale kunnskap. Dette har vært viktig for å trekke inn relevante aktører i medvirkningsprosessen ved utfasing av arbeidet. Det blir derfor en utfordring for kommunen i det videre å finne en måte å koordinere lokale krefter og etatene i kommunen (Bergen kommune, 2021b).

Kartlegging og kunnskapsinnhenting

Det har vært gjennomført *Barnetråkk-registreringer* i begge områdene. Barnetråkk er en metode for å registrere barn og unges bruk av uteområder, og slik få økt kunnskap om barns oppfatning av eget nærmiljø, skolevei m.m. (<https://www.barnetrakk.no/hvorfor/>). Da kommuneplanens arealdel (2006–2017) ble vedtatt i bystyret 26. juni 2007, gjorde bystyret samtidig vedtak om at registreringsarbeidet med barn og unges bruk av uteområder skulle følges opp. Barnetråkk har bidratt til økt kunnskap om barnas synspunkter på plankartet. I områdesatsingen er Barnetråkk gjennomført i samarbeid med relevante skoler. I avslutningsfasen er det gjort en oppsummering av de tiltakene som er gjennomført i henhold til Barnetråkk-registreringen, og de fleste tiltakene er gjennomført. Det kan også vises til flere tiltak der ungdom har vært medvirkende, og her kan vi spesielt trekke frem etablering av byrommet «Leitet» der ungdom deltok i hele prosessen fra ide til ferdig konsept (Nordgreen et al., 2018).

Innbyggerundersøkelser ble gjennomført i Ytre Arna og indre Laksevåg i 2014 og gjentatt i 2020, slik at svarene kunne sammenliknes. Spørsmålene handlet blant annet om bruk av møteplasser, nærmiljø, informasjon om tilbud og tjenester, trivsel og tilhørighet blant innbyggere. Spørreskjema ble sendt ut til personer som var 15 år og eldre.

Folkemøter arrangeres årlig og innebærer at områdesatsingen tilrettelegger for en arena der lokal befolkning kan møte politisk myndighet. Bergen kommune har en parlamentarisk styringsmodell, og det er naturlig at byråden for områdesatsingen deltar på disse møtene. Hvis tema som skal opp i folkemøtet går ut over byrådets ansvarsfelt, deltar også den byråden som har ansvar for de relevante fagområder/politikkområder. Dagsorden på folkemøter er organisert slik at det er byråden(e) som ønsker velkommen og orienterer om det som er relevant innenfor sitt ansvarsfelt. Etter presentasjonene er det satt av tid til spørsmål. Deltakernes engasjement og oppslutning varierer fra møte til møte.

Videre i folkemøter er det fagetater som orienterer om oppgaver og fremdrift på sitt fagområde. Tidsrammen for folkemøtene er to timer, og dagsorden er i stor grad bestemt ut fra innspill som kommer fra lokale representanter/beboere og pågående planer for området. Hver innleder oppgir sin kontaktinformasjon, slik at beboere kan ta kontakt i etterkant. Møtene er annonsert bredt og i god tid i forkant. Dette gjøres gjennom kommunetorget, kommunens nettsider, lokalavis, sosiale medier, plakater, og e-post-invitasjoner. Under pandemien har folkemøtene vært arrangert digitalt. Dette er en erfaring som blir tatt med videre, og det vil vurderes fra gang til gang om digitale folkemøter kan være en løsning i kombinasjon med fysiske folkemøter. Dette fordi de digitale folkemøtene ble sett av flere, også i etterkant av møtene.

De to siste folkemøtene i indre Laksevåg og Ytre Arna har vært preget av forberedelse til utfasing av områdesatsingen, og derfor vært en viktig arena for lokalbefolkningen å komme med innspill. Det at byråden/e har vært på møtene og orientert om beslutningen om utfasing har vært et poeng. Folkemøtene har fungert som en viktig forberedelse for lokalmiljøet til tiden etter områdesatsing, og har også vært en arena for nærmiljøet til å knytte kontakt med andre avdelinger i kommunen for fremtiden.

VELKOMMEN TIL

FOLKEMØTE

FOR INDRE LAKSEVÅG

17. MARS 2022, kl. 18-20

Sted: Hølen skole, Hovedinngang A, aulaen, 6. etg.

PROGRAM:

- Velkommen og status for områdesatsingen i indre Laksevåg**
ved byråd for arbeid, sosial og bolig Ruth Grung
- Kulturlivets betydning for lokalsamfunnet i indre Laksevåg**
ved byråd for kultur, mangfold og likestilling Katrine Nødtvedt
- Fremtidens Laksevåg**
ved byråd for klima, miljø og byutvikling Thor Haakon Bakke
- Områdeplan for Laksevågneset**
- Ny lekeplass i Øvre Riplegården**
- Laksevåg bydelsbibliotek**
- Kulturaktiviteter og Hølen som nærmiljøanlegg**
- Om Hølen skole og mulighet for omvisning**

Det blir rom for spørsmål og innspill underveis.

Husbanken

**BERGEN
KOMMUNE**

Figur 11.2 Eksempel på invitasjon til folkemøte i indre Laksevåg mars 2022. Plakat: Torben Blindheim, foto: Linda Nordgreen

Befaringer er en annen metode i verktøykassen. Befaringer skjer i samarbeid med en eller flere fagavdelinger i kommunene og representanter fra lokalbefolkningen. Eksempler på dette har vært i forbindelse med oppgraderingen av Sætreparken i Ytre Arna og etableringen av Håsteinarparken i indre Laksevåg. Poenget med befaringene er at fagfolkene skal dele sin kunnskap med beboere og at lokalbefolkningen får mulighet til å løfte sine behov. Det har også vært eksempler på at fag og interesser i lokalmiljøet kan være uforenelig.

Målet med befaringer er å bidra til felles og økt kunnskap, forståelse, innsikt og oppfatning av et sted eller en sak, og bidra til en bedre kommunikasjon og dialog mellom innbyggerne og kommunen også med hensyn til valg av løsninger. Noen ganger er det interessekonflikter der det kan være vanskelig å få til det som beboere ønsker. Eksempler på dette kan være snarveier, stier eller møteplasser som er helt eller delvis på privat grunn, og der kommunen ikke har anledning til å investere eller sørge for utbedringstiltak. Resultater av befaringer har vært opprustning av skoleveier, parkområder og lekearealer som får nye elementer, og trafikk-sikkerhetstiltak. I forbindelse med utfasingen av arbeidet har befaringer vært benyttet aktivt. Det ble også lagt til rette for vandremøter som ga en ekstra mulighet under pandemien.

Tilstedeværelse og etablering av kontor / «drop-in-senter»: Lokale kontor ble etablert i både indre Laksevåg og Ytre Arna, og har hatt som hensikt å legge til rette for etablering av kontakt og bygge tillit i nærmiljøet. Hensikten med å etablere nærmiljøkontor var å unngå «terskel, kø, og skranke», og bygger på tilgjengelighetsteorien som viser til utfordringer innbyggerne kan stå overfor i møte med offentlige tjenester og i kontakt med kommunen (Schaffer & Wen-hsien, 1975). Det skal ikke være høy terskel for å ta kontakt med kommunen i områdene, og kontorene har også fungert som en form for «drop-in-senter» med en mindre formalisert kontakt enn det som er vanlig i offentlig virksomhet (Hutchinson, 2009b; Økland, 2021, s. 159).

Etablering av kontor har hatt en positiv effekt ved at det viser kommunens tilstedeværelse i områdene. Det har vært faste åpningstider, og dette var særlig viktig i starten for å etablere kontakter og nettverk. Aktuelle tema som ble presentert for koordinatorene var blant annet frustrasjon i forbindelse med russituasjonen i indre Laksevåg, og ulemper med trafikkale utfordringer i Ytre Arna. I tillegg kom det opp andre aktuelle saker av ulik karakter, som utilgjengelige stier og trappeløp, manglende informasjon fra kommunen, behov for fellesarealer og møteplasser, forsøpling og problemer knyttet til rus og kriminalitet.

I forbindelse med pandemien har det vært mindre fysisk tilstedeværelse på kontorene i områdene. Det har vært opprettholdt kontakt med lokalmiljøet via økt bruk av e-post og telefon, deltakelse på utendørs

arrangementer og gjennom digitale møter, når dette har vært mulig (ikke alle har hatt tilgang til digitale plattformer).

I utfasingsperioden har det vært viktig å være tilgjengelig slik at det er mulig for lokalbefolkningen å gi uttrykk for bekymring for at områdesatsingen skal avsluttes og hva som skal skje videre. Disse bekymringene, det vil si innspillene, har vi brakt videre til bystyret gjennom saksfremlegg, og der bystyret i sin behandling av saken gjorde vedtak om at kommunen skal være tydelig til stede, også etter perioden med områdesatsingen.

Arbeidsgrupper ble etablert for gjennomføring av tiltak. Rekruttering til gruppene skjedde gjennom etablerte kontakter fra folkemøter og deltakelse på diverse arrangementer (kultur dager, markedsdager med mer). Arbeidsgruppene har fungert som en arena der personer engasjerer seg til felles innsats på en eller flere viktige saker, og slik sett vært viktig for mobilisering av kreftene i områdene. Dette gjelder for enkeltstående prosjekter (som for eksempel nye skoler), men noen har også deltatt i arbeidsgrupper over flere år med mer langsiktige perspektiv. Dette har handlet om å gi innspill til inngripende planer, samarbeidsprosjekt med kommunen, utbedring og oppgradering av parkområder og møte- og lekeplasser. Arbeidsgruppene består av representanter fra lokalbefolkningen, lokale organisasjoner, frivillige og ildsjeler.

Det er ulike måter å arbeide sammen med lokalsamfunnet på. I Ytre Arna har arbeidsgrupper vært etablert som utvalg- og ad hoc-grupper for å arbeide med konkrete prosjekter og ulike tema. I avslutningsfasen har arbeidet med *community organization* blitt ytterligere vektlagt for å styrke den sosiale bærekraften i området og stabilisere interessene i lokalmiljøet. Dette har handlet om å invitere til jevnlig møter og etablere samarbeidsarenaer i nærmiljøet for å styrke den kollektive mobiliseringen for fremtiden. Hensikten er blant annet at nærmiljøet skal kunne stå opp for egne interesser og kunne stille krav til kommunen om økt tilstedeværelse etter at områdesatsingen er faset ut. *Community organization* er en måte å stabilisere lokalmiljøet på.

I indre Laksevåg er det etablert grupper som jobber med ulike tema som fysisk miljø, omdømme og oppvekst. Disse gruppene har hatt møter etter behov og ønsker innad i gruppene. Representanter fra hver av disse gruppene har så dannet en koordineringsgruppe

med regelmessig møtefrekvens med koordinator for områdesatsingen. Koordineringsgruppen har bidratt til å binde sammen ulike interesser på tvers, og på den måten bidratt til stabilitet og gitt grunnlag for *community organization*, som også blir viktig for fremtiden.

Fokusgrupper har vært særlig benyttet som metode i arbeidet med å fase ut områdesatsingen. Fokusgruppene var nøye planlagt i forkant, ved at en skriftlig plan for medvirkning ble forelagt ansvarlig byråd som sluttet seg til foreslått plan for gjennomføring. Dette i tråd med bystyrets vedtak om avslutning av områdesatsingen i indre Laksevåg og Ytre Arna, der det ble vektlagt at utfasing skal skje med medvirkning fra lokalbefolkningen (Bergen kommune, 2021b).

Fokusgrupper er en metode som brukes for å belyse et tema inngående. Halkier (2010) skriver at fokusgrupper er egnet til å produsere data om sosiale gruppers fortolkninger, samhandling og normer. Formålet med intervju i våre fokusgrupper var å gi mulighet for dialog rundt relevante problemstillinger, informasjon og utvikling. Dette fordi lokale organisasjoner og ildsjeler har en betydningsfull rolle for en bærekraftig utvikling i områdene. Et mål med å samle dialogen i fokusgrupper i en avsluttende fase, har handlet om å opprettholde og styrke nettverk og samhandling mellom organisasjoner og ressurspersoner, også etter at områdesatsingen avsluttes. På denne måten bidrar man til å styrke handlekraften og den sosiale kapitalen i områdene (Sudmann & Henriksbø, 2011; Lund, 2014).

I både indre Laksevåg og Ytre Arna ble det gjennomført fokusgruppeintervju med mål om å sikre lokal forankring og bred involvering av nærmiljøet. Invitasjon til fokusgruppedeltakelse ble annonsert på folkemøte, i etablerte nettverk, på kommunens nettsider og i sosiale medier. En bredde av aktører ble invitert til deltakelse, herunder beboere, ildsjeler, representanter for ulike lag og organisasjoner og aktuelle fra næringslivet. De som deltok i fokusgruppene var langt på vei de samme som deltok på etablerte arenaer og andre nettverk i regi av områdesatsingen. I tillegg til etablerte aktører var det nye aktører/organisasjoner i nærmiljøet som meldte sin interesse. I Ytre Arna ble det også satt ned et eget fokusgruppemøte med næringsaktørene i området for å bidra til at næringsinteresser er ivaretatt i et langsiktig perspektiv.

De fleste som ble invitert deltok. De som ikke kunne delta ble invitert til å komme med innspill. Tema var å sikre at områdene blir godt ivaretatt etter at områdesatsingen avsluttes. Det var forberedt tre sentrale spørsmål til gruppene:

1. Hva er dine erfaringer med områdesatsing, og hva blir viktig at områdesatsingen gjennomfører i den gjenstående perioden?
2. Hva forventes av kommunen etter 2022?
3. Hvordan kan lokale krefter/nærmiljøet samarbeide og være et viktig talerør underveis i et fremtidsperspektiv?

I gruppemøtene ble det lagt vekt på at alle deltakerne ble spurt om sin mening. Fokusgruppene ble organisert med en innledning fra koordinator for å sette kontekst for gruppeintervjuene. Covid-19 gjorde at de fleste møtene måtte gjennomføres digitalt. Intervjuene i fokusgruppene ble gjennomført med bruk av digitale verktøy, og prosessen var transparent slik at alle som deltok i gruppeintervjuene kunne se hva som ble notert og kunne komme med korrigeringer og tilleggsopplysninger. Det ble benyttet et digitalt tavlesystem, og det ble presisert at det var mulig å komme med innspill hvis noe var glemt. Oppsummeringer fra fokusgruppene ble sendt ut til deltakerne i etterkant (Bergen kommune, 2021b).

Hovedfunn fra disse møtene viste blant annet viktigheten av og behovet for en koordinatorrolle i begge områdene. Det kom tydelig frem at kommunen må sikre forsvarlig drift og vedlikehold av eksisterende og nye ute- og fellesområder. I møtene ble det pekt på behov for økonomisk støtte/tilskudd til lokale initiativ og behov, også etter at områdesatsingen avsluttes. Det ble i tillegg trukket frem viktigheten av tilgjengelige kontakter i kommunen, opprettholdelse og forsterking av tjenestetilbud og god informasjon om lokale forhold.

I etterkant av fokusgruppemøtene ble det, på denne bakgrunn, gjennomført møter internt i kommunen med alle byrådsavdelingene og relevante underavdelinger. Møtene ble gjennomført digitalt. Målet var å ha dialog om utfasingen, arbeidet med utredningen, og hvilke utfordringer kommunen har i områdene etter områdesatsingen (Bergen kommune,

2021b, s. 11). Sentrale spørsmål var hva som skal videreføres og hvilke tjenester som skal videreføres og forsterkes etter 2022. Dette med referanse til det som kom frem i fokusgruppene.

Kollektiv mobilisering i forbindelse med utfasing

I utfasingen av områdesatsing i indre Laksevåg og Ytre Arna har det vært benyttet ulike arbeidsmetoder for samhandling og medvirkning fra verktøykassen. Noen av arbeidsmetodene har vært benyttet gjennom hele områdesatsingsperioden, mens fokusgrupper har vært valgt som et nyttig verktøy i utfasingsarbeidet.

Bystyret i Bergen har i forbindelse med utfasing av områdesatsing vært opptatt av at kommunen skal opprettholde vellykkede tiltak, vedlikeholde fysisk infrastruktur og videreføre de positive tiltakene til områdesatsingen i kommunens ordinære drift (Bergen kommune, 2021b, s. 9). Samtidig er det viktig at man gjennom utfasingen bidrar til at de lokale aktørenes roller blir ytterligere styrket gjennom bevisstgjøring og betydningen av egen innsats i lokalmiljøet.

Twelvetrees (2002, s. 54–57) kaller dette for *community capacity building*, som innebærer at lokale lag og organisasjoner styrker sin rolle og sine ferdigheter til å kunne involvere seg i prosjekter, planer og samarbeid på vegne av sitt lokalsamfunn/nærmiljø. En profesjonell aktør, her kommunen, kan drive frem prosesser som styrker nærmiljøet og bygger kapasitet, og som gjør nærmiljøet mer selvstendig og i stand til å kunne ta opp saker som er viktig for dem og få påvirkningskraft (Skinner, 1997, i Twelvetrees, 2002, s. 55). Det er nettopp det som har vært ønsket når vi har arbeidet med utfasingen, og det jobbes internt i kommunen konkret med hvordan deler av koordineringsrollen skal bli ivaretatt for å opprettholde og styrke kapasiteten i lokalmiljøet.

I perioden med områdesatsing i indre Laksevåg og Ytre Arna har det vært viktig å involvere lokale innbyggere og organisasjoner for å identifisere mål og innsatsområder. Målene som er oppnådd i begge områdene er et resultat av godt samarbeid med nærmiljøet og de arbeidsmetoder for samhandling og medvirkning som er valgt i områdesatsingen. Metodene er valgt i den hensikt å styrke den kollektive kapasiteten/handlekraften,

og forberede kommunen til å ha ressurser, tid og kompetanse til å møte disse initiativene.

Minkler og Wallerstein (2012, s. 35) definerer *community capacity* som beskrivelser av lokalsamfunn som påvirker evnen til å identifisere, mobilisere og adressere problemer. Vår erfaring er at over tid, og når kommunen løser oppgaver i samarbeid med beboere, blir resultatet mer effektivt. «Den vet best hvor skoen trykker, den som har den på», er et godt brukt uttrykk. Det er vår oppfatning at det metodiske arbeidet for medvirkning og etablering av fellesskap har lagt et godt grunnlag for også å utvikle sosial kapital i satsingsområdene. Det har, som tidligere nevnt, vært sentralt å gjøre mer enn å tilrettelegge for at mennesker møtes. I prosessen med gjennomføring av fokusgruppene gjorde samhandlingen det mulig å lytte til hverandres forståelse, utsagn og innspill knyttet til lokale forhold. Både underveis i disse møtene, og i etterkant av møtene, ble nye nettverk og kontakter etablert.

Med referanse til Twelvetrees (2002, s. 50) er det tre måter å trekke seg ut av nærmiljøarbeid. Bergen kommune har gjennom etablering av koordinatorrollen, tilstedeværelse/kontor, befaringer og jevnlig arbeidsgrupper hatt en *intensiv rolle* i nærmiljøet i indre Laksevåg og Ytre Arna siden 2012. Som tidligere vist til understreker Twelvetrees betydningen av å ikke trekke innsatsen helt ut, særlig i utsatte områder (Twelvetrees, 2002, s. 49), fordi dette vil kunne få negativ innvirkning på innsats / oppnådde resultater for lokalbefolkningen. Det er derfor en av anbefalingene at overgangen blir «å trekke seg tilbake fra en intensiv rolle til en mer 'betjenende' rolle» (Twelvetrees, 2002, s. 50). Et bærekraftig lokalmiljø bestående av sterke lokale lag og organisasjoner, samt en forsterkning av andre kommunale tjenester, er viktig når kommunen avslutter satsingsprogrammet i disse områdene. Dette har vært hovedmål for arbeidet med utfasing av områdesatsingen i Ytre Arna og indre Laksevåg.

Oppsummering

I dette kapittelet har vi gjort rede for Bergen kommunes områdesatsing i to av fem definerte levekårssoner, indre Laksevåg og Ytre Arna. Vi har vist hvordan områdesatsingens metodikk er anvendt i de to områdene

(verktøykassen). Valgte metoder er også presentert teoretisk, og vi har gjort rede for noen av resultatene og gjennomførte tiltak i samarbeid med lokalbefolkningen. Ut fra de tiltakene og prosjektene som er oppsummert gjennom vårt arbeid, og uttalelser fra lokale aktører og gjennom medier, registrerer vi et mer bærekraftig lokalsamfunn gjennom medvirkning og kollektiv mobilisering i programperioden. Bærekraft har vært et viktig mål, først og fremst for å styrke lokalmiljøene vi har arbeidet i, men også i lys av FNs bærekraftsmål.

Det har vært vår intensjon at dette kapittelet skal bidra til metodeutvikling og gi inspirasjon til andre som arbeider med områdesatsing, eller lokalt forankrede prosjekter. Det er alltid krevende å avslutte et lokalsamfunnsarbeid der mange er involvert, og vi håper med dette at vi ved å dele erfaringer kan gi et bidrag til arbeidsfeltet områdesatsing.

Referanser

- Asplund, J. (1972). *Sociologiska teorier*. Almgvist & Wiksell.
- Bergen kommune. (2012). *Områdesatsing i Bergen kommune*. Byrådssak 319/12.
- Bergen kommune. (2015). *Bergen 2030. Kommuneplanens samfunnsdel*. Bergen kommune.
- Bergen kommune. (2019). *Folkehelseoversikt – levekår og helse i Bergen 2019*. Bergen kommune.
- Bergen kommune. (2020). *Status for Bergen kommune arbeid med bærekraftsmålene. Voluntary Local Review*. <https://www.bergen.kommune.no/politikere-utvalg/api/fil/3686556/Status-for-Bergen-kommunes-arbeid-med-baerekraftsmalene>
- Bergen kommune. (2021a). *Plan for områdesatsing 2020–2024*. Bystyresak 7/21. <https://www.bergen.kommune.no/politikere-utvalg/api/fil/3675346/Plandokument-plan-for-omradesatsing-2020-2024>
- Bergen kommune. (2021b). *Avslutning av områdesatsing i indre Laksevåg og Ytre Arna*. Bystyresak 356/21. <https://www.bergen.kommune.no/politikere-utvalg/api/fil/bk360/4711015/Framstilling-Avslutning-av-omradesatsing-i-indre-Laksevag-og-Ytre-Arna> FN. (2021, 21. oktober).
- FN. (2021, 21. oktober). *FNs bærekraftsmål*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>
- Garsjø, O. (1992). *Folk imellom: Nærmiljøarbeid som forebyggende sosial prosess*. Tano.
- Halkier, B. (2010). *Fokusgrupper*. Gyldendal forlag.
- Hutchinson, G. S. (2009a). *Samfunnsarbeid i sosialt arbeid* (2. utg.). Gyldendal forlag.

- Hutchinson, G. S. (2009b). *Community work in the Nordic countries – new trends*. Universitetsforlaget.
- Ife, J. & Tesoriero, F. (2006). *Community development – community-based alternatives in an age of globalisation* (3. utg.). Pearson Education Australia.
- Ledwith, M. (2006). *Community development – a critical approach*. The Policy Press.
- Lund, P. Ø. (2014). *Innsats i utsatte byområder – erfaringer fra Groruddalsatsingen*. Oslo kommune.
- Lønning, D. J. (2014). *Dialogbasert utvikling. Manual for lokalt mobiliseringsarbeid og demokratifornyning*. Jæren forlaget.
- Minkler, M. & Wallerstein, N. (2012). Improving health through community organization and community building. I M. Minkler (Red.), *Community organizing and community building for health and welfare* (3. utg., kap. 3). Rutgers University Press. <https://doi.org/10.36019/9780813553146>
- Meld. St. 40. (2020–2021). *Mål med mening – Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030*. Kommunal- og distriktsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-40-20202021/id2862554/>
- Nordgreen, L., Økland, M. A., Henriksbø, K. & Sudmann, T. T. (2018). Negotiating obstacles in the making of a parkour site at Leitet – children and young people's participation in area development. *Community Development Journal*, 53(3), 424–445. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsy019>
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- Respons Analyse. (2020). Innbyggerundersøkelse i Indre Laksevåg 2020. Hentet 27. juni 2022 fra <https://www.bergen.kommune.no/api/rest/filer/V110354>
- Respons Analyse. (2020). Innbyggerundersøkelse i Ytre Arna 2020. Hentet 27. juni 2022 fra <https://www.bergen.kommune.no/api/rest/filer/V110363>
- Schaffer, B. B. & Wen-hsien, H. (1975). Distribution and the theory of access. *Development and Change*, 6(2), 13–36. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1975.tb00674.x>
- Segaard, S. B. & Wollebæk, D. (2011). *Sosial kapital i Norge*. Cappelen Damm.
- Sivesind, K. H. (2016). *Mot en ny skandinavisk velferdsmodell? Konsekvenser av ideell, kommersiell og offentlig tjenesteyting for aktivt medborgerskap*. Institutt for samfunnsforskning.
- Sudmann, T. & Henriksbø, K. (2011). Kollektiv handling skaper endring. *Fontene*, 12, 50–56.
- Twelvetrees, A. (2002). *Community work*. Palgrave Macmillian.
- Ulfrstad, L.-M. (2011). *Velferd og bolig om boligsosialt (sam-)arbeid*. Kommuneforlaget.
- Økland, M. A. (2021). *Samfunnsarbeid og boligsosialt arbeid: En erfaringsamling med fokus på strategier og virkemidler*. Fagbokforlaget.

KAPITTEL 12

Barn, bok og boller: Fra frivillig lokalsamfunnsarbeid med boksamling og formidling til offentlig bibliotekfilial i bydelen

Berit Bareksten

Sosiolog (Cand.polit), Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: This chapter is about the collective mobilization and cooperation that emerged through the voluntary organization *Initiativ:Laksevåg (I:L)* and the establishment of the library and dissemination arena *Barn, Bok & Boller (Children, Books and Buns) (BBB)*. How did I:L and BBB play alongside the area initiative for indre Laksevåg, the local cultural office and other cultural institutions, private actors, organizations and arenas in the local community, as well as partners in neighboring municipalities, in promoting the re-establishment of a public library through collective mobilization and community development?

The chapter highlights how grassroots mobilization can create lasting systemic change and contribute to increased participation and activity in a community. Ripple effects have led to the establishment of several arenas, which in turn have reached new groups in the population.

Keywords: collective mobilization, storytelling, collaborative work, voluntarism, public library

Sitering: Bareksten, B. (2022). *Barn, bok og boller: Fra frivillig lokalsamfunnsarbeid med boksamling og formidling til offentlig bibliotekfilial i bydelen*. I G. Ågotnes & A. K. Larsen (Red.), *Kollektiv mobilisering: Samfunnsarbeid i teori og praksis* (Kap. 12, s. 301–328). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.168.ch12>
Lisens: CC-BY 4.0

Innledning

Eg elsker bibliotek som lokkar med sine kommunale skilt, og bibliotek som samlar ungar og gamlingar, og alle dei midt mellom. Eg elsker bibliotek om morgonen, før dei tilsette liksom har fått kontroll på datamaskiner og passe sure blikk. Eg elsker bibliotek om ettermiddagen, då ein kan låne ei bok som ein aldri hadde tenkt at ein nokon gong skulle låne, heilt risikofritt, heilt gratis. Eg elsker bibliotek på kveldstid, då dei fyllast med folk som har komme for å høre på ei opplesing, eller ein debatt om eit bestemt tema, og folk lagar ein slik varme saman at det doggar på innsida av glasa.

(Frode Grytten i Grytten & Straube, 2017, s. 10)

Laksevåg var eget herred fra 1918, men ved kommunesammenslåingen i 1972 ble Laksevåg innlemmet i bykommunen Bergen. Fra slutten av 1980-tallet opplevde innbyggerne i den tidligere så stolte kommunen en gradvis nedprioritering av lokalsamfunnet: sørvisinstanser og offentlige kontorer ble lagt ned, det ble færre arbeidsplasser og mye av næringslivet forsvant. Det en gang så travle sentrum av Laksevåg ble en delvis nedstengt og stille del av byen. I 2004 ble også biblioteket lagt ned. Protestene var mange, men befolkningen nådde ikke fram til politikerne med sitt krav om å beholde biblioteket i bydelen. Ni år seinere, i 2013, blåser nye krefter liv i arbeidet for å gjenåpne og reetablere biblioteket i det som i dag omtales som indre Laksevåg. Lokalbefolkningen vant fram, og i desember 2020 åpnet igjen Bergen Offentlig Bibliotek filial på Laksevåg.

Dette kapittelet handler om den kollektive mobiliseringen og samarbeidet som vokste fram gjennom den frivillige organisasjonen I:L, Initiativ:Laksevåg (u.å.) og etablering av bibliotek- og formidlingsarenaen *Barn, bok og boller* (BBB). Spørsmålet jeg stiller i kapittelet er: Hvordan spilte I:L og BBB på lag med Områdesatsningen for indre Laksevåg, det lokale kulturkontoret og andre kulturinstitusjoner, private aktører, lokalsamfunnets organisasjoner og arenaer og samarbeidspartnere i

nabokommuner for å fremme reetableringen av et offentlig bibliotek, gjennom kollektiv mobilisering og lokalsamfunnsutvikling?

Fellesskapet som vokste fram gjennom dette arbeidet, viser hvordan mobilisering fra grasrotplan, *bottom-up*, skaper varige endringer på systemnivå og bidrar til økt deltakelse og aktivitet i et lokalsamfunn. Det er skapt ringvirkninger som har ført til etablering av flere aktiviteter i og utenfor organisasjonen, og som igjen har nådd nye grupper i befolkningen.

Teoretisk forankring

Med utgangspunkt i Paulo Freires (2011) begreper om handling, dialog og håp, vil jeg se nærmere på hvordan arbeidet med *Barn, bok og boller* skapte og førte til mer aktivitet i bydelen, der stadig flere gikk inn i arbeidet med å fremme krav om bibliotekfilial i indre Laksevåg. I dette kapittelet inngår også Ledwith og Springetts (2014) forståelser av lokalsamfunn og endring gjennom kollektiv historiefortelling, direkte demokrati og deltakelse. De frivillige entusiastene i lokalsamfunnsarbeidet det her skrives om, både som enkeltpersoner og i et kollektiv, har stått sammen i det Freire (2011) omtaler som *praxis*; å etablere en felles handlingsarena gjennom dialog hvor ulike krefter trekkes inn i fellesskapet. Paulo Freire er opptatt av hvordan erkjennende handlinger skjer der mennesker tenker kritisk og er i dialog. Utgangspunktet for enhver bevegelse ligger i menneskene selv, og i et *her og nå* som utgjør den situasjonen de befinner seg i: «Bare ved å ta utgangspunkt i denne situasjonen som bestemmer deres oppfatning av den – kan de begynne å bevege seg» (Freire, 2011, s. 69). Dialogen, eller ordet som muliggjør dialog, slik Freire skriver, handler både om refleksjon og handling. Ord er lik arbeid, er lik praksis, slik Paulo Freire (2011, s. 71) uttrykker det: «Det finnes ikke noe virkelig ord som ikke samtidig er praksis. Derved blir det å uttale et virkelig ord lik å forandre verden.» Praksis er, med andre ord, forstått som bevisstgjøring gjennom handling, refleksjon og kunnskap.

Også Pierre Bourdieus begrep om «sosial kapital» står sentralt (Bourdieu, 1995; Nysæther, 2004; Ågotnes, 2021). Samfunnsforskere har vist til relevansen av Bourdieus teorier for sosialt arbeid og samfunnsarbeid spesielt (Nysæther, 2004; Ågotnes, 2021). Ågotnes skriver:

I argue for det merits of adapting Bourdieu's understanding of social capital within community work, that is: social capital as potential resources to be utilized by individuals or small groups, to be understood as existing in a form of competitive market. (Ågotnes, 2021, s. 334)

Han understreker også hvordan Bourdieus begrep er direkte knyttet til maktaspektet: «power in access and power in possibilities» (Ågotnes, 2021, s. 336). Samtidig, hvis vi følger Bourdieu, er sosial kapital uløselig knyttet til *habitus*, forstått som systemer av varige og transportable disposisjoner som strukturerer individets eller gruppens væremåte, uttrykksform og handling (Bourdieu, 1990, s. 53). Hvordan *habitus* kan fungere som mer eller mindre samlende (og dermed utgjøre en homologi), vil trekkes fram senere i kapitlet.

Metode og datagrunnlag

Arbeidet med BBB har vært et mangeårig feltarbeid. Planarbeid, loggføring og rapporter til Bergen kommune, Områdesatsningen indre Laksevåg (se for øvrig kapittel 11 om områdesatsningen), andre støttepillere og pressedekningen vi har fått har status som datamateriale, og danner følgelig grunnlaget for det som presenteres her. Underveis i skriveingen har I:L-styret, representert ved leder og nestleder, og en leder i Laksevåg KFUK/KFUM kommet med innspill. I tillegg har jeg gjennomført en forskningssamtale med en av de første initiativtakerne, og en fokusgruppesamtale med ytterligere tre av dem som var en del av arbeidet helt fra starten av: ett tidligere og to nåværende styremedlemmer i I:L. Begge samtalene med cirka en times varighet. Deres stemmer inngår i teksten, og enkelte steder er de direkte sitert.

Egen rolle i det frivillige arbeidet

Forfatteren av dette kapitlet er en del av arbeidet det her skrives om – både som medlem av og tidligere styremedlem i I:L, og koordinator for aktivitetene i BBB. Dette kan være både en styrke og en svakhet for analysen. Underveis i arbeidet med kapitlet har jeg støttet meg til andres stemmer. Jeg viser også til Paulo Freire, som skriver om hvordan denne

dobbeltrullen som utvikler og forsker er mulig og kan være myndiggjørende, i forståelsen av hans begrep om praxis (Freire, 2011). Det er viktig å understreke at dette er min fortelling, selv om andre har bidratt til den, direkte og indirekte. Etter hvert som Områdesatsningen indre Laksevåg kom godt i gang, og inviterte studentgrupper til seg (master i samfunnsarbeid ved HiB/HVL), ble jeg invitert til å snakke om I:L og arbeidet med BBB. Jeg står med andre ord midt i «praxis» (Freire, 2011), og har både ønske, vilje og evne til handling. Med andre ord; jeg skriver om et utviklingsarbeid jeg har vært og fortsatt er en del av.

Den gryende starten. Om etableringen av Initiativ:Laksevåg

Høsten og vinteren 2012/2013 er vi flere mødre i bydelen som begynner å snakke om å engasjere oss i nærmiljøet – sammen. Vi møtes i barnehagen når vi leverer og henter barna våre, vi møtes på butikken, og vi snakker sammen før og etter møter i FAU (Foreldrenes arbeidsutvalg ved skolene). For fire av de første initiativtakerne startet samtalen og aktivitetene enda noe før. Den aller første, en førskolelærer med musikkforydypning, som engasjerte seg i å skape en møteplass, forteller:

Det begynte med at jeg snakket på helsestasjonen, ganske tidlig i 2010; kan helsestasjonen si noe om møteplasser for mødre i barselpermisjon? Jeg ble henviset til kirken jeg, da. Vi trenger jo mer enn en kirke. Men jeg er nå litt pragmatisk; jeg kan gjerne låne kirkestuen og invitere til baby- og småbarnsang, og det gjorde jeg jo, og der møtte jeg mange likesinnede, for å si det sånn. [...] Permisjonstiden skulle brukes til noe mer meningsskapende for meg, men òg for der jeg bodde. [...] Det handler litt om det å ta ansvar for det en savner eller vi ha sjøl. Og det tror jeg at jeg klarte å medskape til, i I:L.

Likesinnede begynte å snakke sammen om en bydel de savnet møteplasser i, og der mye var både litt trist og tomt. En av de andre informantene supplerer:

Vi hadde jo bodd i Gravdal, så flytta vi ut hit og så husker jeg at meg og P gikk ganske mye tur nede i Kirkebukten og så var vi så fortvilt over hvordan det så ut, og hvor dødt det var. [...] jeg husker veldig godt at du xx og xx tok kontakt,

og at vi var veldig enige om at det er her vi vil bo – for jeg kjente jo at jeg var liksom på nippet til å tenke at [...] enten skal jeg bo her, ellers så kan vi flytte, og så valgte vi å bo og så heller ønske å endre på noe istedenfor å bare stikke med halen mellom beina [...].

Vi som møttes hadde barn som den gang var elever på alle de tre barne- skolene i bydelen. Vi bor med andre ord geografisk spredt og repre- senterer de tre tyngdepunktene med bosetting i bydelen (Melkeplassen/ Damsgård, Holen/Kringsjø og Nygård/Lyngbø). Likevel deler vi noen erfaringer og et slags felles utgangspunkt som førte til et ønske om å danne en nærmiljøgruppe for området, definert som indre Laksevåg. Vi vil gjerne sette søkelys på behovene til barn og unge, spesielt – og på man- gelen på møteplasser i bydelen. **Initiativ:**Laksevåg oppsto med bakgrunn i dette personlige engasjementet fra enkeltpersoner i nærmiljøet. Etter hvert var vi tolv mødre som møttes regelmessig hjemme hos hverandre, for å diskutere innhold, satsningsområder og strategier for den frivillige kraften vi ønsket å være i lokalsamfunnet. Hvem var, og er, disse tolv?

Bakgrunn, tilhørighet og sammenfallende habituser

Mye av suksessen i organisasjonsdannelsen kan langt på vei forklares med summen av egenskapene og kunnskapene hos dem som utgjorde styret i I:L. Vi har alle akademiske utdannelser, og har arbeid knyttet til undervisning, kultur og ledelse, prosjektutvikling og ulike former for planarbeid. Vi er kjennetegnet av til dels mye engasjement, på flere arenaer, med barn i skolealder og barnehage. Flere av oss var forholdsvis nyinnflyttet til området. Vi søkte oss til fellesskap der vi fant likheter og felles motivasjon for deltakelse. **Initiativtakerne** har altså forholdsvis lik bakgrunn, med tilhørende sammenfallende smak og preferanser, slik Bourdieu (1995) skriver om i *Distinksjonen*: vår smak og våre preferanser er nedfelt i den enkeltes habitus (som i høy grad er kroppsliggjorte), men har samtidig noe til felles. **Initiativtakerne** har et slags sammenfall eller homologi av habituelle disposisjoner, knyttet til liknende bakgrunn, utdanning og (arbeids)erfaring, heller enn en stedlig tilhørighetsfølelse til plassen. Dette sammenfallet,

som også kan beskrives med Bourdieu som å dele former av kulturell kapital, har også betydning for handlings- og mulighetsrom, eller, igjen med Bourdieu; betydningen av den sosiale kapitalen. Kapitalformer så vel som handlingsmønstre er kjennetegn ved ulike grupper i samfunnet:

Utgangspunktet er mer eller mindre institusjonaliserte nettverksrelasjoner hvor bekjente gir hverandre gjensidig anerkjennelse. Det er ikke den enkelte deltaker i en gruppe som har sosial kapital, men den sosiale kapitalen ligger i kvaliteten i relasjonene mellom deltakerne, og er kollektivt eid av gruppen. (Nysæther, 2004, s. 64–65)

Det første styret, tolv kvinner og mødre, har både kulturell og sosial kapital, i tillegg til kreativt lønnsarbeid som krever høy utdanning. Dette har medvirket til at vi har vært både tydelige og sikre i vår sak – og at vi har formulert oss troverdig i offentlige sammenhenger. Vi har til sammen et omfattende sosialt nettverk å spille på, bestående av enkeltpersoner og organisasjoner/institusjoner vi tidvis har samarbeidet tett med. Det har vært forholdsvis kort vei til, både horisontale og vertikale relasjoner, ressurser og maktstrukturer. I:L driver sin egen hjemmeside, og har en Facebook-gruppe der nyheter, informasjon og historikken deles (Initiativ:Laksevåg, u.å.).

I forskningsrapporten *Frivillighet i Norge. Senterets sluttrapport etter 5 år* vises det til at deltakelse i frivillige organisasjoner er ulikt fordelt mellom sosiale grupper og lag i befolkningen. Faktorer som høy inntekt, høyere utdanning og arbeid øker sannsynligheten for deltakelse, i tillegg til at forankring i nærmiljøet har betydning. Også lengre botid påvirker sannsynligheten for aktivt medlemskap (Enjolras & Wollebæk, 2013, s. 38).

Deltakerne i I:L er frivillige som har mange av de kjennetegnene som omtales i denne rapporten. Med bredde i erfaringer, og med solid bakgrunn fra både organisasjons- og arbeidsliv, så vi på det som en nærmest naturlig sak at vi kunne påvirke, og også endre, vårt *her og nå*. Vårt utgangspunkt var hverdagslivet i lokalsamfunnet og de ressurser og egenskaper som fantes, og fortsatt finnes, her. Dette samstemmer med det Tesoriero (2010, s. 265) uttrykker som viktig i samfunnsarbeid: «Another important role and approach in community work is to identify and use the skills and resources that exist within the local community.» Det var en

form for kartlegging av egenskaper hos den enkelte, samt hvilke ressurser vi hadde samlet sett, som skapte styrken og synligheten i arbeidet, lokalt.

Styret for I:L tok etter et halvt års tid initiativ til å registrerte I:L som en ideell organisasjon, med organisasjonsnummer, i Brønnøysundregisteret. Formålet med aktivitetene i organisasjonen, slik vi definerte det tidlig i etableringen, ble nedfelt i statuttene: «Å bygge opp under Laksevåg, som et godt sted å bo og oppholde seg i: Løfte fram eksisterende møteplasser og jobbe for en større innendørs møteplass, som skal inneholde bibliotek og kultursal.»

Gjennom diskusjonene vi hadde kom vi raskt fram til behovet for å være synlige på en egen arena. Vi ønsket å følge prinsippet om *små, synlige suksesser*. I løpet av våren ble det diskutert hva som kunne være mulig arena, og tidlig kom det fram at vi hadde kompetanse på både baby- og småbarnssang og litteraturformidling for alle aldersgrupper. Ildsjelene kom raskt fram til at ved å starte en aktivitet for barn – vi kalte den *Barn, bok og boller* (BBB) – ville vi kunne synliggjøre behovet for møteplasser, og aller helst et nytt bibliotek. Jeg ble koordinator for arbeidet med BBB. I flere år, parallelt med arbeidet, diskuterte vi om det var kulturhus eller bibliotek vi ønsket mest. Etter et par års drift av BBB var vi enige om å bruke ordet bibliotek, og ikke kulturhus, i samtaler og i profilering av form for møteplass.

Den ene av informantene husker tilbake, og forteller på mange måter hvordan prosessen og arbeidet tok form:

Det var jo veldig mye dette; en felles møteplass for boka [...] Vi bakte jo på dugnad, det begynte jo sånn. Det var jo dugnadsånd så det kosta etter. Og så ble vi jo større og større. Og, det var jo fint – da får du jo en sånn lykkefølelse av å være med i et fellesskap, å skape noe. [...] Vi kunne by på oss sjøl i det. Jeg tror det var veldig rett sånn som vi begynte. [...] Jeg husker det var kjempe-spennende, å se hvem som kom. Det var gøy, og vi var nysgjerrige hver gang det kom noen nye familier og barn inn, sant. Det er klart, vi begynte med dem vi kjente – og så ble den flokken bare større og større, og det var jo veldig stas. Det ble mer og mer ordentlig. [...] Ja, jeg tror det var veldig fint, fordi det var med å ufarliggjøre noe òg. Vi bare begynte med de ressursene vi hadde,

og at det er helt godt nok. Og ha det i bunn, det synes jeg er òg et veldig fint menneskesyn, sant. [...] Og la folk få komme til, og skinne med det man har. Det er jo med på å peke på det mangfoldet vi vil ha – og gi rom for det, i vårt samfunn.

Dette er historien om hvordan et stykke samfunnsarbeid har vokst fram, med utgangspunkt i en *bottom-up*-strategi, og enkeltmenneskers engasjement i og for et fellesskap, med oppfinnsomhet og direkte demokrati. Sentralt i dette arbeidet står dialogen, historiefortellingen og samarbeid på tvers av frivillige lag og organisasjoner, og mellom frivillig og offentlig sektor.

Fiksjonen som bærer av lokalhistorien

I sin antologi om deltakelse i samfunnsarbeid understreker Larsen et al. (2014) betydningen av «the power of dreams, hopes and visions for change». I deltakende fellesskap, der visjoner om endring er bærere av håp og drømmer for den enkelte, skapes også nye drømmer i kraft av fellesskapet (Larsen et al., 2014, s. 1). Gode ideer i form av ord, setninger og historier skapes som regel når kroppene våre hviler, ofte i den forholdsvis korte tiden mellom søvn og våken tilstand. Sånn var det også med bokormen på Laksevåg, en fortelling som fulgte arbeidet vårt. Bokormen ble skapt en tidlig morgentime – og bar med seg historien om folkeboksamlingen på Laksevåg, om bydelens bibliotekhistorie, en lokalhistorie om rikdom, vekst og fall; dramatiske krigsår, gjenreise og nedleggelsen av Laksevåg bibliotekfilial. Det var gått nesten ti år siden den gangen. Drømmen om bibliotek, bokormen og historien hans, gav ideer og krefter til å skape Bokormens dag på Laksevåg 11. januar 2014. Historier er til for å fortelles og gjenfortelles fra ulike ståsted, med ulike briller på. Historieskriving henter teknikker fra fantasien og vice versa (Bruner, 2003). Her vevde Laksevågs lokalhistorie seg sammen med en gammel og klok figur, en bokorm, som trengte et nytt sted å bo.

Dette er historien til Bernt Sofus, vår lokale bokorm:

Bokormen Bernt Sofus

Det bor en hjemløs bokorm på Laksevåg – og i ti år har den lett etter et sted å bo. Den er gammel og klok – og vakker i kraft av sin visdom. Den er 130 år gammel, minst – samtidig går den lett på hundrevis av små barneføtter. I dag har bokormen, Bernt Sofus heter han, vært innom skolebiblioteket på Damsgård skole for å varme seg. Han liker seg godt blant alle bøkene der inne. Ofte er denne bibliotekdøren også stengt. Det er en voksen, ja, som regel en lærer, som kan låse opp døren til bøkene. Men i går hadde noen glemte å låse døren etter seg, og da fant vår venn bokormen veien inn. Av og til gjemmer han seg under hyllene, slik at han kan være der også sammen med barna som bruker biblioteket. Alle barna på skolen får være der én gang hver, i løpet av en uke. Bernt Sofus vil helst være et sted med god plass, og ikke behøve gjemme seg for menneskene.

Mange, nesten alle, tenker Bernt Sofus, er glade i bøker. Det vet han, for han ble født lenge før krigen her i landet – og det er lenge siden, det. I dag vil han lete seg gjennom hagene på Damsgård og gå over Jansonmarkene, der museet ligger, for om mulig å finne et sted han kan bo. I 120 år bodde han fast på Folkebiblioteket på Laksevåg. Han savner den tiden; han savner alle menneskene som daglig var innom – i kortere eller lengre tid. Det var varme rom, og lukten av bøker var overalt. Han kunne ligge i timevis på magen; lese og gløtte ut på sjøen. Bernt Sofus er lang, veldig lang, han er akkurat passe langsom til orm å være, han er både glad og trist – med sommerfugler i magen, krone på hodet og med tusenvis av små føtter setter han seg i bevegelse.

Damsgård hovedgård er stengt i vinterhalvåret, står det på porten inn til den gamle, vakre bygningen. «... Om det bor noen her nå?» lurte Bernt Sofus. Han har hørt mye fint om gamle herr Janson som lagde juletefester for alle barna i Laksevåg – for lenge, lenge siden nå. Den gangen hadde de råd til å holde huset varmt, tenker han. Museet er fint. Mange gamle og arbeidsomme damer og menn har brukt tusenvis av timer, helt frivillig, for å sette i stand de gamle husene og ta vare på alle minnene de gamle har; flere fergeturer og mange slagere! Museet har åpent den første søndagen i hver måned; hvor skal han være de andre dagene da? Bernt Sofus bestemmer seg for å ta turen ned til det gamle stolte Rådhuset; det er tross alt der han har bodd den lengste tiden av livet sitt – hittil og litt til, kanskje? Og idet han tar trappene, i tre lange og tre brede, hører han trekkspill – og fra gaten stiger han inn. Dragspill, fiol og mandolin, tenker han – og hjertet banker.

Historiefortellingens betydning og plass i samfunnsarbeid

Det lokale bokormen-narrativet vi etablerte er *historiefortelling i lokalsamfunnsarbeid*, og inngår i denne historien, slik det beskrives i samfunnsarbeidslitteraturen:

Story surrounds us. Human beings are storytellers by nature, and we are drawn to them for many reasons. The four dimensions of the self – our feeling, our intellectual, our physical and our spiritual selves – are all part of an interactive, internal whole; in turn, this interacts with political and cultural contexts, to change and be changed by our place in the bigger, external whole of humanity. We use narrative to express our experience and understanding of all these dimensions of being. (Ledwith & Springett, 2010, s. 103)

Det er tre historier som knyttes sammen til én i dette kapitlet: for det første lokalsamfunnets situerte historie, slik den er beskrevet i historie-bøkene. Videre, narrativet om bokormen. Bokormen blir en allegori på historiens gang, i lokalsamfunnet. Den tredje historien er fortellingen om det som har skjedd, gjennom sju år, i og gjennom *Barn, bok og boller*. Historien(e) som fortelles har vært gjentatt på ulike måter, gjennom de sju årene vi har holdt på med BBB. Dramatiseringene med *Bokormen Bernt Sofus* har engasjert deltakerne i arbeidet, og har ført til både med- og merskaping. Den kreative innfallsvinkelen har artikulert *både* savnet av et bibliotek – og samtidig satt ord på mulige løsninger for å skape nye møteplasser; rom og lokaler for både samtaler, samvær og bøker. Dette er prosesser som Ledwith og Springett omtaler som selv-utforskning og selv-kunnskaps(skaping):

Story as a route to engaging community in self-inquiry and self-knowledge: 'the telling of a story slows the mind down and lets the story sink underneath the skin to reveal something of the spirit' (Hustedde & King, 2002, p. 342). Stories are important rituals in community, 'part of the search for who we are and the search for meaning as a community...community rituals can provide stability and continuity and can promote a sense of solidarity and cohesion' (Hustedde & King, 2002, p. 343). The process takes communities forward as co-creators of their own futures. (Ledwith & Springett, 2010, s. 117)

Historien om bokormen på Laksevåg er en fiksjon, formet som et narrativ – en fortelling som både er sann og ikke sann, og som fungerer som en medierende kraft, slik Ledwith og Springett (2010, s. 108) også skriver: «Our stories become a mediating force between narrative and non-narrative, between experience and making sense of the experience, and so theory in process is an evolving narrative of the everyday.» Historien oppstår med utgangspunkt i noen erfaringer, og er samtidig med på å skape økt forståelse av det erfarte – og av det vi ønsker å arbeide for.

Historien til bokormen skapte et lokalt narrativ, og ble samtidig et symbol på saken å etablere bibliotek på Laksevåg. Bokormen var husløs, og det hadde da også BBB vært inntil speiderne på Laksevåg pusset opp et eget rom. Bokormen og bøkene hans var på vandring, bokstavelig talt. Majoriteten av innbyggerne i lokalsamfunnet hadde erfaringer knyttet til det tidligere biblioteket, ja – enkelte i bydelen husket tilbake til egen skolegang og bibliotekbesøk på 1920-tallet, og etableringen av det moderne biblioteket i Rådhuset i 1962. Historien vår om *Bokormen Bernt Sofus* var et ønske om å skape en meningsdimensjon, og en retning for erfaringene, i det å miste bibliotektilbudet i bydelen. Dramatiseringene av narrativet bar i seg et ønske om å skape nye måter å «se verden på», der på Laksevåg. Ledwith og Springett (2010, s. 104) skriver:

When questioned, stories can be interruptions in our everyday lives that lead to new ways of seeing the world. The process of telling and being heard results in self-esteem when we experience that what we have to say is relevant and of value.

Det vi opplevde i og med fortellingen gav økt selvtillit fordi vi ble lyttet til, og fikk oppmerksomhet omkring måten vi fortalte historien på – gjennom blant annet dramatiseringer.

Historien om *Bokormen Bernt Sofus*, er én historie. Rammefortellingens er historien om engasjerte frivillige i en bydel. De frivillige, pådriverne for et bibliotek, møter dem som opplevde å miste biblioteket. Vi som blåser liv i kampen for biblioteket, representerer langt på vei de «nye» (innflyttere), i en bydel med allerede mange frivillige og engasjerte beboere. De bærer med seg nedleggelsen av biblioteket, og mange av dem har ikke lenger tro på at det er mulig å få et bibliotek tilbake. Sammen bor

vi alle i en bydel med mange historier, med ulike kulturer og flere forståelser av hva eller hvem som er lokalsamfunnet. Det handler om nye stemmer, og om å finne sin plass. Det handler om gode ører og evnen til samarbeid. Ledwith og Springett skriver: «The notion of beginning in experience reveals multiple truths and different ways of knowing» (2010, s. 104). Ledwith og Springett understreker betydningen av å starte i erfaringene, (slik også Freire (2011) skriver om et erfart *her og nå*), og at erfaringene er både mangetydige og ulike. Det er kun gjennom dialog og konkrete handlinger at det er mulig å skape endring. Arbeidet med BBB skapte både et fornyet håp, og bygde ytterligere nettverk i bydelen, historiefortellingen hadde en sentral plass i dette endringsarbeidet.

Figur 12.1 Forsker, forteller og frivillig, Berit Bareksten, leder bokormen Bernt Sofus (Mons Kvamme) og alle hans venner og hjelpere gjennom indre Laksevåg under Bokormens dag, 11. januar 2014. Foto: Dave Watson. Alle rettigheter forbeholdt. Bildet kan ikke gjenbrukes uten tillatelse

Milepæler i BBBs historie

Barn, bok og boller har vært arrangert ti ganger i året, den tredje lørdagen i hver måned siden sommeren 2013. Det har vært to forestillinger

hver av lørdagene i form av høytlesning, fortelling, dramatisering og/eller kombinasjonen litteratur og musikk. Fortellere, forfattere, musikere og skuespillere har kommet fra mange steder i landet, og fra utlandet. Men de fleste har vært forfattere og fortellere bosatt på Vestlandet og i Bergensregionen. Deltakelsen har variert fra omkring tjue barn til opp mot hundre. Kontinuiteten, tilstedeværelsen av de samme voksne, forutsigbarheten i hva BBB er – og barnas egen deltakelse, innflytelse og stemmer – har vært viktige prinsipper for driften og engasjementet. Deltakerne sjøl framhever BBB som et møtested, på tvers av alder og klassetrinn. Et sted å oppleve – sammen.

Laksevågspeiderne og Speiderhuset

I den første tiden lånte vi lokaler, på ulike steder i bydelen, på «jakt etter et godt sted å være». Vi bar på våre store IKEA-poser med bøker, og balanserte bakebrett med boller, fra arena til arena, i halvannet år. Høsten 2014 mottok I:L en e-post fra en av speiderlederne på Laksevåg: De ville gjerne pusse opp snekkerverkstedet sitt og la det bli husets BBB-rom, mot en svært symbolsk leie. En gave, med andre ord! Vi innredet med spesialbestilte hyller, prosjektor og lerret, og på nyåret 2015 flyttet vi inn i et kaldt hus (Speiderhuset ble reist under andre verdenskrig, og har lite isolasjon i golv og vegger). Etter hvert kom en mor og hadde med en svær kurv, og foreldre og besteforeldre fylte den med ullsokker til utlån.

Ett rom – flere rom for opplevelser

Rommet i Speiderhuset gav BBB større mulighetsrom for både flere deltakere og utvidete aktiviteter. Etter de første par gangene i «nytt hus» kombinerte vi fortellerstunder med nabolagskafé i tilstøtende rom, og utvidet med kaffeservering og hjemmebakte kaker. Mødre, fedre og besteforeldre fikk et eget sted å møtes, mens deltakende barn var med i fortellerstundene. Under større arrangementer, som for eksempel når BBB var del av Damsgårdsdagene eller de lokale Kulturdagene, viste det seg nyttig med flere rom. Vi har tidvis benyttet hele Speiderhuset; til overnatting,

til bygging av leserhuler, teater- og musikkforestillinger, skrivekurs og trommesirkel.

Arrangementene som presenteres her er blant dem som har vært viktigst for deltakerne (basert på innspill og medvirkning i programutviklingen), samt de som har hatt strategisk betydning i arbeidet med etablering av en egen bibliotekfilial. Arrangementene framhevet her viser også samarbeidet med andre organisasjoner og frivillige i bydelen – og noe av den pressedekningen som har fulgt, i forkant og etterkant av arrangementene.

Bokormens dag

Til Bokormens dag, 11. januar 2014, ble det jobbet bredt med planene for markeringen av tiårsdagen for nedleggelsen av Laksevåg bibliotekfilial. Hvor skulle vi være, og hva skulle vi gjøre? Det ble fokusert på dramatiseringen av selve bokormen: hvem var han, hvordan skulle vi kle han opp, og hvordan skulle vandringen hans gjennom bydelen være? Hvem andre skulle inngå i programmet, og hvem skulle vi invitere? Bokormen Bernt Sofus sin vandring i lokalmiljøet måtte ende opp et sted. Rådhuset i tidligere Laksevåg kommune var bygd med bibliotek, og fra 1962–2004 lå biblioteket her. Nå var det private eiendomsutviklere som planla leiligheter i bygget. Vi kontaktet eierne, og fikk tillatelser til å bruke deler av første etasje i bygget. Alle i I:L var engasjerte i arbeidet fram mot dagen: noen hugget tre til «Boktreet» vi ville ha i lokalet. Det var pressearbeid, invitasjoner til tidligere bibliotekarer, politikere og gode støttespillere over hele byen. En hadde kontakt med Vestlandske Teatersenter og fant kostyme til bokormen. Byhistoriker Mons Kvamme sa ja til å være Laksevågs bokorm. Underveis i arbeidet med programmeringen ble skuespiller Helge Jordal kontaktet. Han stilte opp, og framførte utdrag fra *Den lille prinsen*. Musiker Gabriel Fliflet fikk 120 barn og voksne til å vugge i takt med trekkspillet. Dagen var fullbrakt, med vandring, forestilling og musikk: «Boktreet» fikk lapper med bokønsker, bytting av bøker foregikk i et eget rom, boller var det til alle, og en protokoll å skrive navn i, for å gi støtte til ønsket om bibliotek på Laksevåg. Hilsener og taler fra bibliotekarer og leder av

I:L ble holdt. Det ble også produsert et eget bokmerke med Bokormen og arrangementet på.

BBB under Damsgårdsdagene 2013–2019

Damsgårdsdagene har blitt arrangert i indre Laksevåg siden 1992 (<http://www.damsgardsdagene.no>). Flere organisasjoner og enkeltpersoner står bak arrangementene som foregår over fire dager, tidlig i juni hvert år, i tett samarbeid med det lokale kulturkontoret – og de seneste årene også i samarbeid med Områdesatsningen indre Laksevåg (se også kapittel 11). Initiativ:Laksevåg deltok første gang i 2013, med *Barn, bok og boller*-arrangement på Kulturkafeen Lyst & Fryd. I årene etter har I:L markert seg, også med andre aktiviteter. Damsgårdsdagene samler hele bydelen, fra de aller minste til oldeforeldregenerasjonen. Det er en bredde og et mangfold i typen arrangement og aktører som sammen skaper disse dagene.

BBB i juni har vært lagt til Damsgårdsdagene hvert år. Det har ført til flere former for samarbeid, mer publisitet, og også anledninger til å gjennomføre et større arrangement. I de siste årene har vi også samarbeidet med Områdesatsningen indre Laksevåg om utekino utenfor Gnisten aktivitetshus i Håsteinsgaten. Under Damsgårdsdagene i 2014 markerte vi biblioteksaken med fortellerstunder, på flere arenaer, utendørs. Til sammen var seks utøvere i sving med egne fortellinger. Vi lånte også ut bøker på «ordinært, uordinert vis» gjennom å låne bokbuss. I:L ble registrert med eget lånekort i Lindås kommune, og med egen sjåfør og mekanikere preget bokbussen, *Nyfiken*, gatebildet på Laksevåg. Det var spenning i lufta, varmt og vakkert vær – og mange, mange veldig fornøyde barn og voksne.

Bygge lesehuler

Behovet for biblioteket, et sted å være og et eget sted å lese, har vært markert av I:L og BBB på ulike vis, gjennom årene. Et stort, «fysisk» formidlingsarrangement var rigget til i Speiderhuset med pappkasser og tilbehør, til bygging av egne lesehuler. Da tok vi hele Speiderhuset i bruk, og ungene gikk sammen i mindre grupper og samarbeidet om byggingen.

Stor kreativitet og glede, fra kjeller til loft. Da lesebulene sto ferdige, kom engasjerte fortellere og høytlesere til hulen og fortalte der barna ville høre fortellinger, men mange leste også sjøl.

Mat og mamma-gruppe

Under større arrangement ble Nabokafeen utvidet: Engasjerte mødre til deltagende BBB-barn tok initiativet til å lage mat sammen, og den internasjonale barnehagen i nabolaget åpnet kjøkkenet sitt for oss. Her ble det laget gambisk gryte og somaliske sambosaer. Under Harry Potter-festivalen ble det kokt både middag og rigget til frokost for overnattende Potter-fans. I tillegg har vi alltid servert boller – og de første par årene var de hjemmelaget. Alle de involverte bidro, i dugnadsånd. De seinere årene har vi hatt en avtale med Områdesatsningen om sponning av boller fra det lokale bakeriet. *Mat og mamma*-gruppe har rekruttert både barn og voksne til BBB. Denne gruppa ble aldri formalisert som en undergruppe av I:L, men var mer en ressurs BBB kunne samarbeide med når det trengtes noe ekstra i matveien.

Laksevåg bok og kran 2015 og 2016

Fra høsten 2014 startet samtalen i I:L-styret om å utvide formidlingen av litteratur (og kultur) til også å omfatte voksenarrangementer; vi ønsket å arrangere en egen kultur- og litteraturfestival. Vi etablerte en egen programkomité der to kjente forfattere, også med erfaring fra andre litteraturfestivaler og kulturarrangement, ble sentrale støttespillere. Festivalen fikk mye publisitet, og Hilde Sandvik, kommentator i *Bergens Tidende* skrev sin kommentar til åpningen av festivalen i januar året etter (Sandvik, 2015). Vi tok opp kontakten med eierne av Rådhuset (FAV-gruppen), og fikk igjen tilgang til bygget og lån av den tidligere kommunestyresalen. Musikere og forfattere, i tillegg til godt og vel 200 publikummere, skapte tre arrangement – over to dager – i orkan styrke, med stort engasjement og mye begeistring, med mange arbeidstimer, inkludert servering av hjemmelaget mat, og med ambulant skjenkeløyve for anledningen. Året etter ble *Laksevåg bok og kran* igjen arrangert, da på andre arenaer, og med et tillegg: et eget arrangement for og med ungdommer.

Kent Amundsen, «vår» alles boklansering og Nabokveld med Bok og balkong

Forfatter og formidler Kent Amundsen har besøkt BBB mange ganger. Den spesielle kontakten BBB-deltakerne og Kent fikk, gjorde disse møtene unike. Barna lekte videre på historiene, utenfor Speiderhuset, på en enorm stein som ligger der. Da Kent Amundsen skulle gi ut sin første bok om Magdalon, ville de involverte barna gjerne være med å skape en dramaturgi omkring lanseringen. BBB hadde et møte med noen av de mest interesserte deltakerne, og sammen utviklet vi et manus og la opp til at boka (rent fysisk) skulle slippes fra en høyde og ut i verden. Vi rigget til med gardintrapp og et stort blått seil nedenfor som tok imot boka da den ble sluppet.

I:L inviterte Kent Amundsen videre i et voksenarrangement, der vi tematiserte barnelitteratur generelt, Amundsens bok spesielt – og avsluttet med diskusjon om etablering av nytt bibliotek på Laksevåg. Arrangementet var del av I:Ls Nabokveld på Lyst & Fryd. Til samtalen om biblioteket kom det folk fra hele nærmiljøet som hadde fulgt arbeidet med BBB.

Harry Potter-festivalen november 2017

Et innspill våren 2017 gav anledning til igjen å tenke stort, sammen med BBB-deltakerne. Én av guttene lanserte ideen «noe om Harry Potter», og mange kastet seg inn i samtalen om hva vi kunne gjøre i og med Harry Potter-universet. BBB-koordinatoren var ikke på det tidspunktet oppmerksom på at det var 20-årsjubileum for Harry Potter dette året, men det skulle vise seg å bli et jubileum helt utenom det vanlige for BBB på Laksevåg. Det var ønske om overnatting i Speiderhuset, og det ble gitt klarsignal om bruk av huset også til overnatting. Den norske oversetteren av Harry Potter-bøkene, Torstein Bugge Høverstad, kom. Det ble både høytlesning, boksamtale og en egen god-natt-hilsen fra Bugge Høverstad. Vi arrangerte quiz med premier fra ulike forlag, og film om kvelden med popcorn til. Det kom deltakere fra hele byen: 75 deltakere gjennom dagen, og ca. 30 til overnatting. Arrangementet ble lagt merke til, og det ble en helside i *Bergens Tidende* (Nave, 2017).

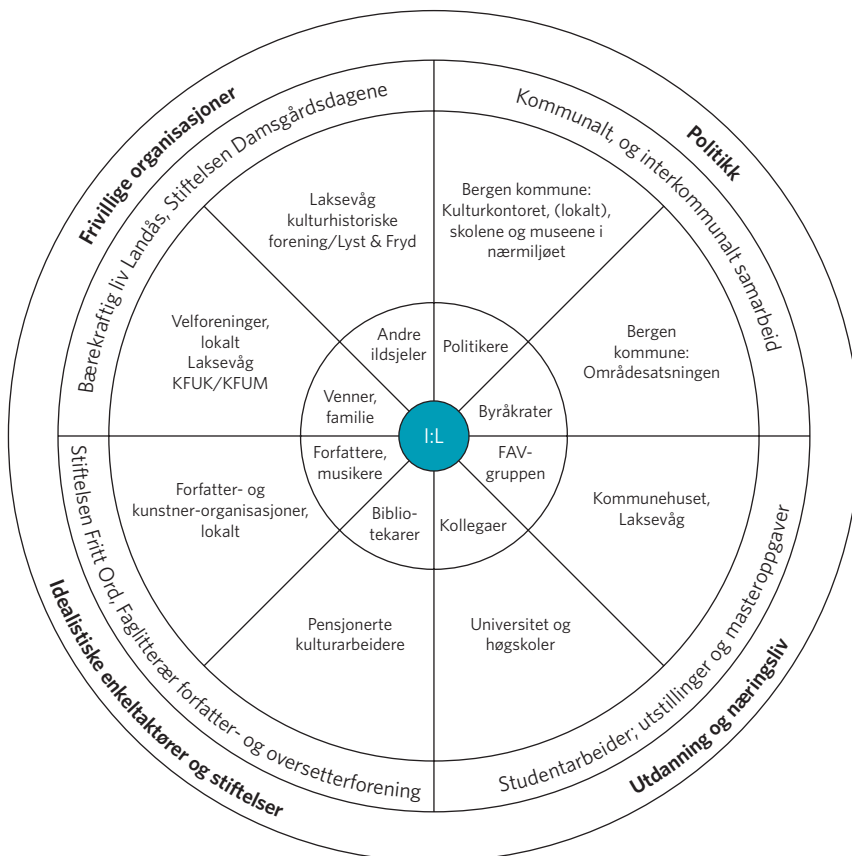
Hvordan har vi gjort det? Om fellesskap, samskaping og samarbeid

I denne delen vil jeg gå nærmere inn på det metodiske ved arbeidet i I:L. Hvilke kollektive arbeidsformer har vi praktisert og hvilke har vi skapt? Figur 12.2 presenterer en nettverksmodell som viser en oversikt over betydningsfulle enkeltaktører og samarbeidsrelasjoner på tvers av ulike samfunnssektorer. Med utgangspunkt i denne kommer jeg mer spesifikt inn på både det interne og det eksterne samarbeidet. I:L har samarbeidet internt om de ulike arrangementene, tiltakene og aksjonene. Samtidig har organisasjonen samarbeidet eksternt, langs fire akser (se figur 12.2): (1) politisk, gjennom offentlige instanser og med politikere; (2) med andre i frivillig sektor, (3) med næringsliv og utdanningssektoren, i tillegg til (4) samarbeid og støtte fra idealistiske enkeltaktører, organisasjoner og stiftelser. Gjennom å dele og å samarbeide tett, lokalt, har vi økt vår kollektive kunnskap om egne politiske og sosiale styrker og identiteter, slik Ledwith og Springett også knytter dette til et aktivt og kreativt engasjement i verden: «The collective sharing of experience is the key to the knowledge of our socially and politically given identities. It is the process by which we discover our power and subjects in active, creative engagement in our world» (Ledwith & Springett, 2014, s. 104).

Gjennom arbeidet i I:L og BBB har vi skapt et kollektiv; et fellesskap som utgjør mer enn summen av enkeltindividene. Felles erfaringer har formet medlemmene i organisasjonen, og samtidig frambrakt både gammel og ny kunnskap. Vi ble raskt «et navn» og har blitt en stemme det lyttes til, og faktiske endringer har skjedd i kjølvannet av den frivillige innsatsen.

Samarbeid internt

Innholdet i *Barn, bok og boller* har alltid vært et samarbeid mellom BBB-gruppas voksne og deltakerne i BBB. Nye ildsjeler er kommet til, og langt de fleste av de aktive i arrangørgruppa per i dag er «nye» deltakere, sammenliknet med den opprinnelige BBB-gruppa. Det er avholdt planleggingsmøter, i forkant av hvert halvår. Innspill er lyttet til, og arbeidet videre med. Flere av de større arrangementene er blitt til på innspill fra deltakerne sjøl. Reell innflytelse og prinsippet om deltakelse fra alle

Figur 12.2 Nettverksmodell for samarbeidet lokalt ved etableringen av Laksevåg bibliotek

har vært et styrende prinsipp for innholdet i arrangementene. Dette, i kombinasjon med et rikholdig nettverk av forfattere, fortellere og andre scenekunstnere, har ført til et mangfoldig og variert program med over 80 gjestende utøvere. Her trakk vi i lag; koordinator har ledet arbeidet, med planer, invitasjoner, gjennomføring og rapporteringer for denne undergruppa. I:L har en egen økonomiansvarlig som har administrert økonomien i BBB, og de øvrige medlemmene av BBB-gruppa har inngått i planarbeidet og logistikken underveis med rigging, rydding og annen tilrettelegging av arrangementene. Det har vært ulike styrkeforhold i samarbeidet, kanskje spesielt i de første årene: uenigheter knyttet til prioriteringer, enkeltindividenes ulike væremåter, våre ulike egenskaper, erfaringer og former for dominans, samt intensitet og makt – har òg

varierte. Samarbeidet måtte tåle spenninger og frustrasjoner. Den ene av informantene sier:

Jeg har jo veldig tro på menneskenes iboende kraft. Til å ta tak i det som er vanskelig, som kan være tungt og hemmende – på en måte, og så kan vi snu det og få det til å skinne. Og da tror jeg det er fellesskap som skal til. Men det fellesskapet må òg tåle en god dose, ikke bare én, men mange doser med frustrasjon. Det var frustrasjoner innad i styringsgruppa. Det var mange som ville noe, og andre som ville noe annet. Jeg vet ikke hvordan jeg skal ... det er som om vi er i ekteskap, sant. Ok, vi har ulike interesser – og vi har noen like behov – og så må en tåle på en måte, at alt blir lagt på bordet.

Informanten i sitatet her sammenlikner frustrasjonen innad i organisasjonen med hva en må tåle i et ekteskap. Det var ulike interesser som sto imot hverandre, og tidvis skapte dette gnisninger. Styremedlemmene ville mye, og langt på vei handlet dette om prioriteringer og rekkefølge på engasjementet og aktivitetene. Sterke personligheter fikk bryne seg mot hverandre, men informanten mener likevel det var riktig å starte der vi gjorde. Til tross for frustrasjoner klarte vi å iverksette og utrette det vi ønsket, selv om det åpenbart hadde sine omkostninger og førte til enkelte endringer innad i gruppen som var engasjert i litteraturformidlingen. Våren 2016 var det skifte av koordinator for BBB, og enkelte av de tidlige engasjerte valgte å fokusere på andre aktiviteter innenfor organisasjonen. Men samtidig meldte nye krefter seg til arbeidet med formidlingsarenaen. Vi har skapt sosiale fellesskap i et kollektivt handlingsrom gjennom å mobilisere innbyggerne til en felles innsats om felles mål, og ved å etablere sted og rom hvor samhandling kan foregå og utvikle seg (se også kapittel 11 og 7).

Vi var, og er, plasserte i tid og rom. Nettopp i det kollektive, basert på stor grad av tverrfaglighet og i ulike roller, utvidet vi både engasjementet og antallet aktiviteter vi skapte – og prosesser vi involverte oss i, på eget initiativ, men også der vi ble invitert til å være med. Vi møttes, og skapte sammen. En av informantene sier:

Men jeg tror det hadde mye med personlighetene som var involvert å gjøre, altså de sterke drivkreftene som lå i hvem det var som var med – altså det var den der tverrfagligheten som gjorde at vi hele veien klarte å trekke vekslers på

både hverandre og aktiviteter, som gjorde at vi fikk generert så mye tror jeg istedenfor å sitte å tvære på en ting.

I:L i samarbeid med andre – etablering av arenaer

Parallelt med etableringen av I:L (høsten/vinteren 2012/2013) startet Områdesatsningen for indre Laksevåg opp, i regi av Bergen kommune (se også kapittel 11). I:L inviterte seg til byråden med ansvaret for blant annet områdesatsningene. Vi ønsket mest mulig informasjon om hva som var planene for den kommunale satsningen. Byråden møtte oss med åpenhet og begeistring for det vi hadde med oss av tanker og ideer. På flere punkter opplevde vi å inneha mer informasjon om planene enn hva byråden var oppdatert på. Det viktige for Bergen kommunes representanter var å understreke betydningen av å engasjere seg i de planlagte arbeidsgruppene, i Områdesatsningen indre Laksevåg. Dersom vi ikke gjorde det, hadde vi liten innflytelse på prosessene, mente byråden. Etter møtet med kommunen var vi likevel sikre på at vi ville være en autonom organisasjon, uavhengig av Områdesatsningen. Men enkelte av oss, samt noen av våre ektefeller/samboere, meldte seg til og var med i undergrupper, i kortere eller lengre perioder. På den måten var informasjonskanalen åpen mellom I:L og Områdesatsningens undergrupper. I dagene og ukene som fulgte tok vi kontakt med ulike organisasjoner og aktuelle arenaer i bydelen. Vi vurderte Ungdommens hus, skolene – men landet etter hvert i lokalene til Lyst & Fryd i Damsgårdsveien. Den ærverdige bygningen, med serveringsrettigheter tilbake til kong Christian VII, er eid av Bergen kommune, men forvaltes av Laksevåg Kulturhistoriske forening (www.lamus.no). I 2013 var kafélokalene leid ut til en kokk og tryllekunstner som drev kafé, noen timer, tre til fire dager i uka. Vi hadde vår første bokbyttetdag her med formidlingsstunder 6. juni 2013. Senere, fram til etableringen av rommet i Spiderhuset, lånte vi også andre lokaler.

Kulturkontoret og Områdesatsningen ble sentrale støttespillere for I:Ls aktiviteter. Vi hadde jevnlig møter, og sendte regelmessig søknader om økonomisk støtte til arrangementer og aktiviteter. Etter hvert etablerte I:L en egen plan- og strategigruppe som skrev hørings svar og var i tett

dialog med offentlige myndigheter om planarbeid for bydelen. Vi gjorde det til en regel å alltid invitere politikere til de større arrangementene våre. Vi møtte lokale politikere, både i og utenfor arrangerte folkemøter i regi av Områdesatsningen indre Laksevåg, og folkevalgte til Stortinget; partiledere og representanter fra Hordaland-benken. Dette er elementer av direkte demokrati og deltakelse, der kontakten preges av høy grad av tillit. I tillegg til samarbeid med kommunale instanser, stilte også ildsjeler fra omkringliggende kommuner opp når vi trengte et snes afrikanske trommer eller en bokbuss. Lokale lag og foreninger, stiftelser og organisasjoner har støttet opp om arbeidet, og diskursen «bibliotek» ble, i løpet av årene vi holdt på, en felles sak.

Det er nødvendig å understreke at samarbeidet har utspilt seg høyst ulikt, avhengig av organisasjon/sammenslutning. Noen aktører har virket direkte inspirerende på eget lokalsamfunnsarbeid, og har vært invitert til å formidle egne erfaringer, fra egne lokalmiljø. Initiativ fra andre bydeler har vært innom oss, delt, satt spor, men i liten grad utviklet varige samarbeidsrelasjoner. Andre har vært døråpnere i kraft av sin posisjon, og helt konkret åpnet dører for engasjementet vårt. Private og offentlige aktører, organisasjoner og/eller enkeltpersoner har lånt ut nøkler til signalbygg og arenaer lokalt. Kirken, den lokale kafeen, museet og utbygere har stilt hager og hus til rådighet, slik at vi fikk belyst mangel på egnede møtesteder, og måter å være sammen på i bydelen. Heller ikke med de tradisjonelle, godt etablerte foreningene og organisasjonene har det vært ført langvarige samarbeid. Det er mulig dette skyldes mangel på samsvarende erfaringer og arbeidsformer mellom medlemmene i de ulike organisasjonene. Samarbeidet har skjedd ved å være sammen, ved siden av hverandre i ulike aktiviteter, på et mer eller mindre sammenfallende geografisk område. Flere av byens partipolitiske organisasjoner hadde dette lokalbiblioteket på dagsorden, gjennom flere år. I forkant av kommunevalg var det mye oppmerksomhet i lokale medier om å virkelig satse på denne bydelen, og her ble biblioteket trukket spesielt fram. Kulturkontoret har virket sammenbindende og skapt lim mellom ulike aktører, slik den typen offentlige instanser har som kjerneaktivitet. Et felles ønske, på tvers av lag og foreninger, om å etablere et bibliotek i regi av det offentlige, ble likevel en måte vi indirekte samarbeidet på.

Det er en risiko at medlemmene i et initiativ som vårt blir *for* like, selv om denne likheten, eller «homologien i habitus», med Bourdieus begreper, også har vært en styrke. Høy grad av sammenfall i habituelle disposisjoner kan føre til at andre – som avviker – ikke «passer inn», og dermed kan oppleve, eksplisitt eller implisitt, en form for utestengning. Dermed kan vårt initiativ, til tross for det vi mener er gode intensjoner, ikke ha rommet plass til alle. Det var muligens et symptom på dette vi var vitne til ved organisasjonens årsmøte i 2022, da styret etterspurte medlemmer med forskjellighet. Hvor er de som er «annerledes» enn dem som er sittende styremedlemmer, spurte de like styremedlemmene seg. Et motspørsmål kan da reises om det skapes en kultur og et rom for dem som er annerledes, enn de allerede engasjerte (se også kapittel 4).

Åpningen av Laksevåg bibliotek, 17. desember 2020

Det gikk fem år og tretten dager fra vi startet opp med *Barn, bok og boller* i juni 2013 til vedtaket om iverksetting av bibliotek i kulturarenaplan for Bergen kommune forelå i Bergen bystyre. Finansiering ble vedtatt i kommunens budsjett for 2019. Sommeren 2013 skal jeg ha uttalt at det ville ta fem år å få biblioteket tilbake på Laksevåg. Dessverre finnes det ingen skriftlig kilde som kan dokumentere uttalelsen. Vi var kommet dit at byens politikere, administrasjonen i byrådsavdelingen og bibliotekets ledelse var samstemte om å åpne bibliotek på Laksevåg.

Dagen var kommet for gjenåpningen, eller rettere markeringene for etableringen av det nye biblioteket på Laksevåg. Etter høytidelige taler fra ordfører, biblioteksjef og leder av I:L, kom bokormen, Bernt Sofus, sammen med representanter for *Barn, bok og boller*-barn (fra barnehagealder til elever på 7. trinn ved den ene av nærskolene). De har alle fått fri i anledning dagen.

Vi har gledet oss, og har med bokgave til det nye biblioteket. Deltakende BBB-barn opplever å være med på noe viktig. De er stolte, spente på å møte ordføreren – og de vet at BBB-arrangementene og resten av I:L, politikere og andre frivillige lag og organisasjoner har bidratt til at Laksevåg nå får biblioteket tilbake. Denne dagen, i desember 2020,

skjer det faktisk; vi er alle med på åpningen. Bokormen forteller først om livet sitt, hvileløst har han søkt tilflukt ulike steder i Laksevåg, og de siste fem årene har han holdt til i Speiderhuset. Narrativet om *Bokormen Bernt Sofus* har vært holdt levende gjennom alle de sju åene BBB har holdt på. Første gang han var med oss var på Bokormens dag 11. januar 2014. De gangene bokormen, av ulike grunner, har vært forhindret i å komme, har BBB fått tilsendt kort eller brev fra Bernt Sofus. Denne dagen i desember gir Bernt Sofus ordet videre til tre av de ti barna som er med på åpningen. De har sjøl valgt ut, og formulert, det de vil trekke fram av opplevelser fra mange år med BBB. Noe og noen har festet seg spesielt godt:

Vi har hatt mange fine stunder og spennende opplevelser i Barn, bok og boller. Et av høydepunktene må ha vært da Bobbie Peers, som er forfatter av serien om William Wenton, da han kom på besøk. Han fortalte masse spennende om bøkene sine, og han gav autografer. (Gutt, 12 år)

Vi har hatt Harry Potter festival med 75 deltakere. Da kom Torstein Bugge Høverstad her og var en hel dag. Det er han som er oversetter av Harry Potter til norsk. Vi hadde høytlesning, quiz, film og overnatting. (Gutt, 10 år)

Barn, bok og boller arrangerte skrivekurs med Bjørn Sortland for et år siden. Der fikk jeg være med. Det var veldig givende og gøy, og vi lærte mye om hvordan vi får en bra historie og et bra plot. (Gutt, 9 år)

En mann som har vært veldig mye på besøk hos Barn, bok og boller er Kent Amundsen. Han kom på besøk før han hadde utgitt bøkene sine – og det er ikke noe rart at han har vært så mye hos oss; for vi bare elsker bøkene hans. Da han gav ut den første boken sin takket han Barn, bok og boller for inspirasjonen. (Gutt, 12 år)

Avslutning

BBB-rommet og den nyetablerte offentlige bibliotekfilialen er begge samskapte lokalsamfunnsarenaer i indre Laksevåg. Frivillige aktører og lønnete byråkrater, ildsjeler og offentlige instanser har sammen, i et omfattende idealistisk og politisk arbeid, bidratt til at I:L nådde milepælen

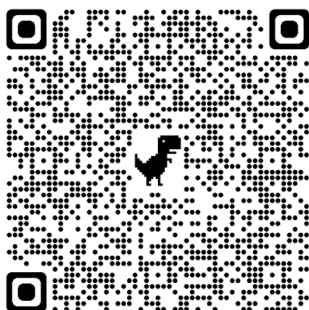
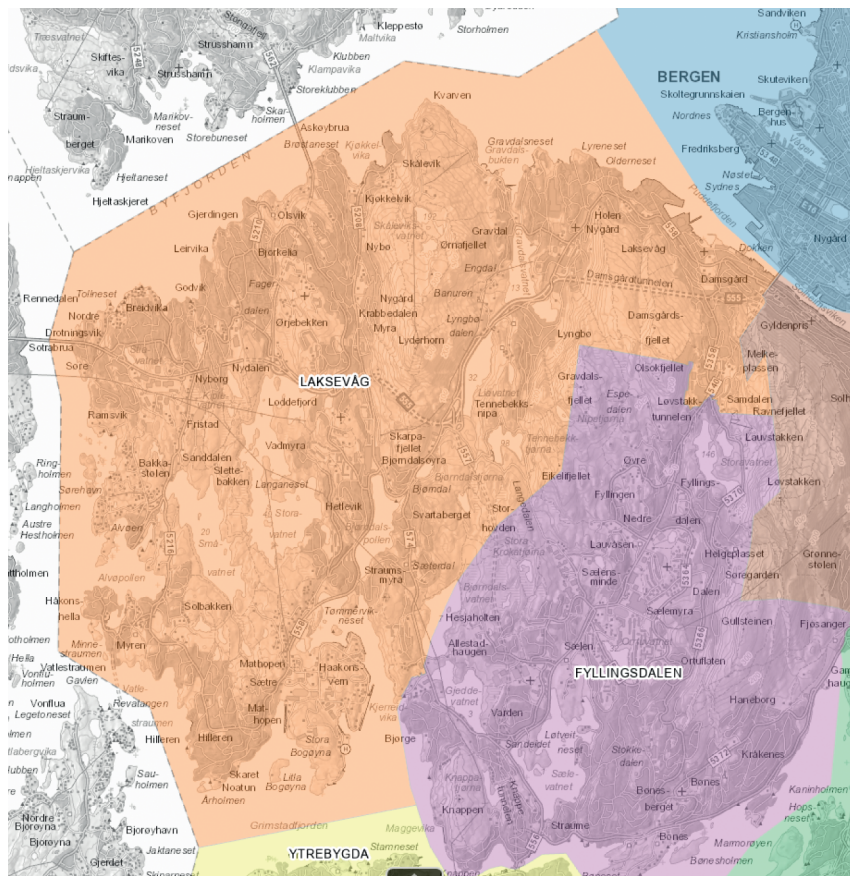
om å gjenreise biblioteket på Laksevåg. Behandlingen i bystyret i juni 2018 (Bergen kommune, 2018) understreket også det sterke engasjementet for bibliotek i bydelen. De tre representantene som tok ordet vektla alle det lokale arbeidet som var lagt ned, og to av representantene trakk fram både BBB og navngav *Bokormen Bernt Sofus* under behandlingen av Kulturarenaplan 2019–2030. Betydningen av de frivilliges innsats ble sterkt understreket både av byens politikere under behandlingen av bystyresaken i 2018, og seinere av sjefen for Bergen Offentlige Bibliotek, i forkant av åpningen i desember 2020.

Dette kapittelet har vist fram et praktisk samfunnsarbeid; en kollektiv mobilisering for endringer i et lokalsamfunn. Den har vist betydningen av samarbeid, på tvers av fag og forståelser, samarbeidet mellom private initiativtakere og offentlig sektor, og betydningen av samarbeid internt i og mellom grupper av frivillige (velforeninger, interesseorganisasjoner og andre). Kapittelet viser også hvordan en ideell, og frivillig organisasjonsdannelse oppstår og formes. Det er rom for videre diskusjoner om hva slags form for organisasjon I:L er, hvordan den er organisert og drives, knyttet blant annet til vanskelige avveininger likhet/ensartethet og forskjell/diversitet. Vi var, og er, en kollektiv bevegelse som oppsto på bakgrunn av en felles virkelighetsoppfatning, og med drømmer om endring i eget lokalsamfunn. Organisasjonen har gjennomført ulike markeringer og aksjoner, på ulike steder i bydelen, i løpet av årene organisasjonen har eksistert. Ulike markeringer og hendelser foregår i I:Ls regi, ut over aktivitetene med BBB. Det gis innspill og skrives høringsuttalelser til offentlige planer som gjelder bydelen, og organisasjonen får regelmessig forespørsler fra kommunen eller næringslivet om å være med i ulike planprosesser. Gjennom sosial kapitaldannelse ser vi hvordan vi er blitt en sammenslutning av mennesker med innflytelse og makt over endringer og avgjørelser som blir tatt av både offentlige og private aktører. Makten er ikke en *kvalitet* eller *egenskap* ved lokalsamfunnet, men er en kapitalform som henger sammen med de øvrige kapitalformene – og som endres, og må forhandles om (Bourdieu, 1990; Ågotnes, 2021).

Referanser

- Bergen kommune. (2018, 24. mai). *Saksframstilling, Nye bibliotekfilialer på indre Laksevåg, Sletten, Ytrebygda og indre Arna*. <https://www.bergen.kommune.no/politikere-utvalg/api/fil/533503/Framstilling-Nye-bibliotekfilialer-pa-Indre-Laksevag-Sletten-Ytrebygda-og-Indre-Arna>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Overs.). Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften* (A. Prieur, Overs.). Pax Forlag.
- Bruner, J. (2003). *Making stories. Law, literature, life*. First Harvard University Press.
- Enjolras, B. & Wollebæk, D. (2013). Frivillige organisasjoner, sosial utjevning og inkludering. I B. Enjolras & K. Strømsnes (Red.), *Frivillighet i Norge: Senterets sluttrapport etter 5 år* (s. 37–40). Senter for forskning på sivilsamfunn og offentlig sektor. <http://hdl.handle.net/11250/177656>
- Freire, P. (2011). *De undertryktes pedagogikk*. (E. Nordland & S. Lie, Overs.). Ad Notam Gyldendal.
- Grytten, F. & Straube, J. (2017). *Det norske biblioteket*. Bergen Kjøtt Publishing.
- Larsen, A. K., Sewpaul, V. & Hole, G. O. (2014). Introduction. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work. International perspectives*. (s. 1–15). Routledge.
- Ledwith, M. & Springett, J. (2010). *Participatory practice. Community-based action for transformative change*. Policy Press.
- Initiativ:Laksevåg. (u.å.). *Initiativ: Laksevåg* [Interesseorganisasjon]. Facebook. <https://www.facebook.com/InitiativLaksevag/>
- Nave, I. (2017, 19. november). – Eg kunne funne på å kalla Harry Potter for Morten Harry Olsen. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/kultur/i/kqlAj/eg-kunne-funne-paa-aa-kalla-harry-potter-for-morten-harry-olsen>
- Nysæther, L. A. (2004). Kan begrepet sosial kapital anvendes i sosialt arbeid? *Nordisk sosialt arbeid*, 24(1), 63–76. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3037-2004-01-06>
- Sandvik, H. (2015, 9. januar). Onsdag vart Europa eit anna. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/btmeninger/kommentar/i/rnnxo/Onsdag-vart-Europa-eit-anna>
- Tesoriero, F. (2010). *Community development. Community-based alternatives in an age of globalisation*. Pearson.
- Ågotnes, G. (2021). The forms of social capital. Theory and practice in community work. I K. Lea & R. Horne (Red.), *Praxeologiske perspektiver. Professorens habitus og kampen for sykepleievitenskap som autonomt fag* (s. 321–340). Forlaget Hexis.

Appendiks

Figur 12.3 Områdekart indre Laksevåg, Bergen kommune

Kilde: Bergen kommune/Tjenestekart

https://kart.bergen.kommune.no/portal/apps/webappviewer/index.html?id=f08a732daca14dc6a0269a6b3db76a34&query=Bydeler_1743_0,AKRETS1,5

Om forfatterne

Rita Agdal (f. 1968) er førsteamanuensis ved seksjon for samfunnsarbeid, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet (HVL). Hun har ph.d. fra Syddansk Universitet, der hun underviste i folkehelse. Agdal har ledet seksjon for samfunnsarbeid ved HVL siden 2015 og drevet styrkebaserte endrings- og utviklingsprosesser sammen med grupper og lokalsamfunn for å fremme trivsel og helse. Med sin bakgrunn fra medisinsk antropologi har hun arbeidet med forholdet mellom *embodiment*, språk, persepsjon og subjektive opplevelser av helse, som betingelser for helseadferd.

Berit Bereksten (f. 1968) er cand.polit. med hovedfag i sosiologi fra Universitetet i Bergen. Hun har videreutdanninger i gestaltveiledning, muntlig fortelling, pedagogikk og filosofiske, etiske og eksistensielle samtaler. Hun er ansatt ved Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett, Høgskolen på Vestlandet. Bereksten har lang undervisningserfaring fra blant annet sosiologi og kommunikasjon, samt kunst- og kulturfaglige metoder knyttet til samfunnsarbeid, fellesskap og helse. Hennes arbeidsfelt spenner fra lokalsamfunnsarbeid og kreativ akademisk skriving til undervisning og skrivearbeid med kreftpasienter og deres pårørende. Hun er òg formidler av fag- og skjønnlitteratur.

Padmaja Barua (f. 1973) er førsteamanuensis i sosialt arbeid ved Høgskulen på Vestlandet. Hun har en master i sosialt arbeid fra University of Delhi, India, og mastergrad og ph.d. i *gender & development* fra Universitetet i Bergen. Hennes forskningsinteresser er knyttet til skjæringspunkt mellom betalt hjemme- og omsorgsarbeid, uformelt og utsatt arbeid, arbeiderbevegelser, sosiale bevegelser, marginalisering, ulikhet og sosiale problemer, kjønn og migrasjon, kjønn og utvikling og sosiologiske forståelser av makt og handlefrihet.

Torben Blindheim (f. 1985) er utdannet statsviter fra Institutt for sammenliknende politikk ved Universitetet i Bergen. Han arbeider som koordinator for områdesatsingen i Ytre Arna (siden 2021) ved Byrådsavdeling for arbeid, sosial og bolig i Bergen kommune. Han har bakgrunn som seniorrådgiver fra Husbanken med fagfeltet boligsosialt arbeid.

Therese Bruland (f. 1981) er høgskolelektor ved ergoterapeututdanningen, Institutt for Helse og funksjon, Høgskulen på Vestlandet. Hun er utdannet ergoterapeut, og har mastergrad i samfunnsarbeid fra Høgskulen på Vestlandet.

Marit Burkeland-Lie (f. 1995) jobber som fagkonsulent for medvirkning og samhandling i Etat for barn og familie i Bergen kommune. Hun har praktisk-pedagogisk utdanning og en mastergrad i samfunnsarbeid fra Høgskulen på Vestlandet, og en bachelorgrad i sosialantropologi fra Universitetet i Bergen. Hennes tidligere yrkeserfaring er knyttet til kommunal sektor innen oppvekst og barnevern, og helse og omsorg.

Abdullahi Elmi Ibrahim (f. 1975) jobber som lærer i Bergen kommune og er programdirektør i TUSMO Association. Han har master i sammenlignende politikk, bachelorgrad i Midtøsten og Nord-Afrikanske studier fra Universitetet i Bergen, og bachelorgrad i lærerutdanning fra Høgskolen på Vestlandet. Ibrahim sitter også i bystyret i Bergen og har flere andre frivillige verv blant annet i Bergen Moske.

Ragnhild Ihle (f. 1960) er førstelektor ved fagseksjon vernepleie, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet. Hun er sosiolog/cand. polit. fra Universitetet i Bergen med antropologi og u-landsstudium i fagkretsen. Hennes arbeidserfaring er fra arbeid med innvandrere og flyktinger i Bergen kommune, A-etat og privat mottak-operator, og som daglig leder for Internasjonalt Kultursenter. Ihle har undervisningserfaring fra samfunnsvitenskapelige fag, vitenskapsteori, metode og tverrfaglig undervisning i interkulturell kommunikasjon innenfor helse- og sosialfagene, etnisitet, innvandring og integrering for flere profesjonsfag. Ihles faglige publikasjoner omfatter boka *Søkelys* (2008), samt andre publikasjoner relatert til arbeid med etniske minoriteter i helse- og velferdstjenester.

Anne Karin Larsen (f. 1950) er førstelektor emerita ved Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet. Hun er sosionom, med hovedfag i helsefremmende og forebyggende arbeid fra Universitetet i Bergen. Hun har lang yrkespraksis og undervisningserfaring fra sosialt arbeid. Forskning og utviklingsarbeid har vært knyttet til praksisnære læringsarenaer og utvikling av internasjonale nettbaserte emner innen sosialt arbeid og samfunnsarbeid. Larsen har en rekke nasjonale og internasjonale publikasjoner, og som forfatter og medredaktør i antologien *Participation in Community Work, International Perspectives* (2014). Hennes seneste forskning og publisering er relatert til læringssamfunn og forholdet mellom utdanning og sosialt arbeid i Nav.

Inger Helen Midtgård (f. 1967) er utdannet sosionom med master i samfunnsarbeid. Hun er ansatt som høgskolelektor ved seksjon for samfunnsarbeid, Institutt for velferd og deltaking ved Høgskulen på Vestlandet, hvor hun blant annet underviser i deltakerdemokratiske metoder. Hennes arbeidserfaring er knyttet til kommunal sektor innen sosiale tjenester og tjenester for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Hun har også brei erfaring fra lokalsamfunnsutvikling. Midtgårds forskning er knyttet til deltaking, lokalsamfunnsutvikling og *Asset-Based Community Development* (ABCD), hvor også hennes vitenskapelige publikasjoner er hentet fra.

Linda Cathrine Nordgreen (f. 1973) er førskolelærer med master i samfunnsarbeid fra Høgskolen i Bergen og master i offentlig administrasjon fra Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Hun arbeider som koordinator for områdesatsingen i indre Laksevåg ved Byrådsavdeling for arbeid, sosial og bolig i Bergen kommune. Nordgreen er også ekstern sensor og deltar i forskningsgruppen for samfunnsarbeid ved Høgskolen på Vestlandet. Hun har medvirket til artikler som omhandler deltakelse, og barn og unges medvirkning.

Hilde Sakariassen (f. 1982) har doktorgrad og mastergrad i medievitenskap. Hun jobber som postdoktor ved Institutt for informasjon og medievitenskap ved Universitetet i Bergen. Sakariassens forskning har i hovedsak dreid seg om sosiale medier og digitale medier, med et særlig

fokus på opplevelsesdimensjonene for mediebrukerne og deres oppfatning av rammene for egen bruk og digital deltakelse.

Ingrid Onarheim Spjeldnæs (f. 1976) er ansatt som førsteamanuensis ved Institutt for velferd og deltaking ved Høgskulen på Vestlandet. Hun har ph.d. i sosialpsykologi fra Senter for internasjonal helse ved Universitetet i Bergen. Hennes forskning dreier seg om familie, ungdom og reproduktiv helse i Sør-Afrika, samt migrasjonshelse hos unge i Norge.

Päivi Turunen (f. 1954) er sosionom og dr.phil. i sosialt arbeid. Hun er universitetslektor ved Högskolan i Gävle, Sverige. Hennes arbeidserfaring er knyttet til felt- og samfunnsarbeid innen sosialt arbeid. Forskningen har omhandlet samfunnsarbeid, sosial planlegging og deltakerdemokratiske metoder i urbane og distrikt miljøer ut fra et kjønns- og sosialpolitisk perspektiv. Hennes doktoravhandling handler om *Samhällsarbete i Norden: Diskurser och praktiker i omvandling*. Turunen er medforfatter av to lærebøker om samfunnsarbeid i Sverige. For tiden inngår hun i forskergruppen *Urban Commons*, om bærekraftig byutvikling, ved Högskolan i Gävle.

Mary Alice Økland (f. 1955) er utdannet sosionom ved Høgskolen i Stavanger og sosiolog ved Universitetet i Bergen. Hun er ansatt som spesialrådgiver i Bergen kommune, Byrådsavdeling for arbeid, sosial og bolig, hvor hun er programleder for områdesatsingen og har koordineringsansvar for områdesatsingen i Solheim nord. Økland har vært tilknyttet Høgskulen på Vestlandet (HVL) som underviser i bolig-sosialt arbeid, kommunal planlegging og samfunnsarbeid, og deltaker i forskningsgruppen for samfunnsarbeid ved HVL. Hennes forfatterskap dreier om samfunnsarbeid og boligsosialt arbeid, og hun har utgitt boken *Samfunnsarbeid og boligsosialt arbeid. En erfaringssamling med fokus på strategier og virkemidler* (2012) og bidratt med kapitler i andre publikasjoner og tidsskrift.

Gudmund Ågotnes (f. 1979) er førsteamanuensis ved seksjon for samfunnsarbeid, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet. Ågotnes er utdannet sosialantropolog fra Universitetet i Bergen og har

en ph.d. fra samme institusjon. Hans forskningsinteresser omhandler mekanismer for inkludering, marginalisering og samhold, deltakerdemokratiske prosesser og -metoder, og forholdet mellom statlig tjenesteutforming og sivilsamfunnet. Empirisk er fokus særlig rettet mot eldre, og helse- og velferdstjenester. Ågotnes har en rekke nasjonale og internasjonale publikasjoner i form av vitenskapelige artikler og bokkapitler, spesielt innrettet mot internasjonal sammenlikning.

Kristina Bakke Åkerblom (f. 1973) er doktorgradsstipendiat ved Høgskulen på Vestlandet. Hun er utdannet psykolog fra Universitetet i Bergen, og har arbeidet som psykolog og psykologspesialist i en årrekke og som leder innen ulike psykisk helse- og rustjenester. Sentralt tema gjennom hele yrkeskarrieren har vært å gjøre tjenestene mer sosialt orienterte og brukervennlige gjennom utviklingsarbeid, sosialt entreprenørskap og prosjektarbeid. Hennes doktorgradsprosjekt utvikler kunnskap om hvordan integrering av erfaringskonsulenter i psykiske helse- og rustjenester foregår som en sosial innovasjon som kan føre til økt brukermedvirkning og utvikling av tjenester bedre tilpasset tjenestebrukeres behov.

Kollektiv mobilisering har sitt utgangspunkt i sosiale bevegelser og menneskers ønsker om forandring. I denne boken diskuteres kollektiv mobilisering i lys av ulike perspektiver, teorier og metodiske innganger.

Et viktig prinsipp i samfunnsarbeid er grasrotmobilisering og innbyggernes samarbeid, innflytelse og samskaping i utvikling av eget nærmiljø og lokalsamfunn. Antologien tar opp tidsaktuelle problemstillinger relatert til velferdssamfunnet, samt globale utfordringer knyttet til miljømessige, sosiale- og samfunnsmessige problem. Forfatterne viser hvordan samfunnsarbeid som fag, teori, metode og forskningsfelt kan bidra til økt forståelse og utvikling av bærekraftige løsninger. Kapitlene belyser eksempler hentet fra en minoritetsorganisasjons arbeid for å motvirke negativ sosial kontroll, erfaringskonsulenters medvirkning i behandlingstilbud, ungdoms inngang til og løsning av rollekonflikter på sosiale medier, fagorganisering av kvinner i India og områdesatsing i byområder. Med utgangspunkt i Freires bevisstgjørende samhandlingspedagogikk og Putnams og Bourdieus forståelse av sosial kapital undersøker forfatterne hvordan kollektiv mobilisering oppstår og utøves. Slik bidrar boken til samfunnsvitenskapens og sosialprofesjonenes fag og utdanninger.

Boken retter seg mot studenter, forskere og praktikere innen ulike yrkes- og fagområder som er opptatt av kollektive tilnærminger til samfunnsmessige utfordringer.

Antologien er et resultat av forfattersamarbeid som springer ut av forskningsområdet samfunnsarbeid ved Høgskulen på Vestlandet. Redaktører for boken er førsteamanuensis Gudmund Ågotnes og førstelektor emerita Anne Karin Larsen, begge ved Høgskulen på Vestlandet.

ISBN 978-82-02-73876-1

www.cda.no